

Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu: 3. serija - vol. XXX-XXXI

Other document types / Ostale vrste dokumenata

Publication year / Godina izdavanja: **1998**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:300:615419>

<https://doi.org/https://doi.org/10.52064/vamz>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International/Imenovanje-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-27**

Repository / Repozitorij:

[AMZdepo - Repository of the Archaeological Museum in Zagreb](#)

UDK 902/904

ISSN 030-7165

VJESNIK

ARHEOLOŠKOG MUZEJA U ZAGREBU

3. SERIJA-VOL. XXX-XXXI

1997-1998

VAMZ 3. SERIJA

VOL. XXX-XXXI., str. 1-293

ZAGREB 1998.

Časopis koji je prethodio:

ARKIVZA POVEŠTNICU JUGOSLAVENSKU, I. (1852); II. (1852);
ARKIVZA POVJESTNICU JUGOSLAVENSKU, III. (1854); IV. (1857); V. (1859); VI. (1863); VII. (1863); VIII (1865); IX. (1868); X. (1869); XI. (1872); XII. (1875).

Dosadašnje serije *VJESNIKA*:

VIJESTNIK NARODNOGA ZEMALJSKOGA MUZEJA U ZAGREBU, I. (1870); II. (1876).
VIJESTNIK HRVATSKOGA ARKEOLOGIČKOGA DRUŠTVA, I. (1879); II. (1880); III. (1881); IV. (1882); V. (1883); VI. (1884.); VII. (1885); VIII. (1886); IX. (1887); X. (1888); XI. (1889); XII. (1891); XIII. (1891); XIV. (1892);
VJESNIK HRVATSKOGA ARKEOLOŠKOGA DRUŠTVA, nova serija, I. (1895); II. (1896-98); III. (1898); IV. (1899-1900); V. (1901.); VI. (1902); VII. (1903-04); VIII. (1905); IX. (1906-07); X. (1908-09); XI. (1910-1911); XII. (1912); XIII. (1913-14); XIV. (1915-19); XV. (1928); XVI. (1935); XVII. (1936); XVIII-XXI. (1937-1940); XXII-XXIII. (1941-42); XXIV-XXV. (1943-44 - ostisnute samo str. 1-64 + 9. T.);
VJESNIK ARHEOLOŠKOG MUZEJA U ZAGREBU, 3. serija, I. (1958); II. (1961); III. (1968); IV. (1970); V. (1971); VI-VII. (1972-73); VIII. (1974); IX. (1975); X-XI. (1977-1978); XII-XIII. (1979-80); XIV. (1981); XV. (1982); XVI-XVII. (1983-84); XVIII. (1985); XIX. (1986); XX. (1987); XXI. (1988); XXII. (1989); XXIII. (1990); XXIV-XXV. (1991-92); XXVI. XXVII. (1993-94) XXVIII-XXIX. (1995-96).

Nakladnik:

ARHEOLOŠKI MUZEJ U ZAGREBU, Trg Nikole Šubića Zrinskog, 19, 10000 Zagreb.

Uredništvo:

ARHEOLOŠKI MUZEJ U ZAGREBU, Trg Nikole Šubića Zrinskog, 19, 10000 Zagreb, p.p.13.

Glavni i odgovorni urednik:

ANTERENDIĆ-MIOČEVIĆ (Zagreb)

Zamjenik glavnog urednika i tehnički urednik:

IVAN MIRNIK (Zagreb)

Redakcijski odbor:

DUBRAVKA BALEN-LETUNIĆ, ZDENKA DUKAT, KATICA SIMONI

Lektura:

SALIH ISSAC (hrvatski jezik), SONIA WILD BIĆANIĆ (engleski jezik)

Prijevod:

SONIA WILD BIĆANIĆ, IVAN MIRNIK (engleski jezik), DORIS BARIČEVIĆ, MELITA IVEKOVIĆ (njemački jezik)

Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu izlazi jednom godišnje.

IZDAVANJE ČASOPISA FINANCIRAJU: GRADSKI URED ZA KULTURU GRADA ZAGREBA, Ilica 25,
10000 Zagreb i MINISTARSTVO KULTURE REPUBLIKE HRVATSKE, Trg Burze 6, 10000 Zagreb.

NAKLADA 700 PRIMJERAKA

TISAK: TISKARA "VARTEKS", VARAŽDIN

1998.

SADRŽAJ

CONTENS - INHALT - SOMMAIRE

ANTE RENDIĆ-MIOČEVIĆ	
<i>In honorem</i> Josipu Brunšmidu	9
Izvorni znanstveni radovi:	
Original scientific/scholarly papers:	
JACQUELINE BALEN	
Nalazište Lasinjske kulture u Dubrancu	13
Fundort der Lasinjakultur in Dubranec	21
ZEF MIRDITA	
Teoforična imena u onomastici Dardanije u rimsko doba	33
Theophorous names in the onomastics of Dardaniain the Roman period	44
VLASTA BEGOVIĆ DVORŽAK	
Raskoš rimskih ladanjskih vila -	
terme rezidencijalnog kompleksa na Brijunima	47
Luxurious Roman summer villas -	
the baths of Brijuni's residential complex	65
BORIS ILAKOVAC	
Limitacija agera rimske Kiše (<i>Cissa</i>).	69
Land division of the Roman ager at <i>Cissa</i> on the island of Pag	81
JESENKA MIŠKIV	
Rimska vojnička diploma iz Slavonskog Broda	83
Roman military diploma from Slavonski Brod	99
DRAŽEN MARŠIĆ	
Ikonografski tip nimfa sa školjkama	103
Der ikonographische Typ der Nymphe mit der Muschel	123
ZDENKA DUKAT	
Skupni nalaz rimskog kasnocarskog bakrenog novca s lokaliteta Gospin otok u Solinu	125
IVAN MIRNIK - ANDREJ ŠEMROV	
Byzantine coins in the Zagreb Archaeological Museum Numismatic Collection.	
Anastasius I. (A. D. 497-518)-Anastasius II (A. D. 713-715).	129

ANDRZEJ BARTCZAK

- The early Abbasid dinars of the Petrovci hoard 259

IGOR URANIĆ

- Akvizicija zbirke skarabeja i skaraboida Arheološkog muzeja u Zagrebu 273
 Acquisition of collection of scarabs and scaraboids by Zagreb Archaeological Museum . 278

PRIKAZI - REVIEWS

- PETARSELEM. Izidintrag.* Split, 1997: Književni krug. (Boris Olujić). 281
- LJUDEVIT KRMPOTIĆ (priredio i preveo). *Spon, Adam, Cassas i Lavalee u Hrvatskoj.* Hannover - Čakovec, 1998: Nakladni zavod Hrvatski zapisnik. Tisak: Zrinski d.d. Čakovec. Folio, 357 + 45 str., brojne ilustracije. Predgovor: Zvonimir Bartolić. - LOUIS KROMPOTIC (herausgegeben und bearbeitet von ...). *Antike Architektur in Kroatien. Spon-Adam - Cassas - Lavallée.* Hannover, 1998: HZ. (njemačko izdanje) (Ivan Mirnik - Ante Rendić-Miočević). 283
- LASZLÓ KOVÁCS. A kora Árpád-kori pénzverésről. *Varia archaeologica Hungariae* (Budapest), 7, 1997. (Ladislav Korčmaroš). 286
- Popis kratica - Abbreviations 289

IVO KERDIĆ (1881-1953): PROF. DR. JOSIP BRUNSMID (1858-1929)

ἄλλ' ἴδ' ἰὼν τοῖσι <ρct> &evTa /jefivffaSai nóvcav.
(Euripides, Trag. graec. fragmenta, col. II, 1889, p. 399, Nr. 133)

In honorem JOSIPU BRUNŠMIDU

Različite poteškoće, od kojih su neke, kako ih običavamo nazivati, subjektivne, a neke objektivne naravi - među potonjima najizravniji negativni učinak svakako ima teško shvatljiva odluka Ministarstva znanosti o uskraćivanju ranije redovite financijske potpore gotovo svim hrvatskim arheološkim časopisima, čak i onim najuglednijima koji se mogu pohvaliti tradicijom izlaženja dužom od stotinu godina - i ovog su puta bile razlogom kašnjenju najnovijeg sveska *Vjesnika Arheološkog muzeja u Zagrebu*. Kad je o takvim razlozima riječ, osobito je zabrinjavajuća činjenica što učinak navedene odluke nema jednokratno djelovanje, a u takvim okolnostima postaje nažalost upitnom budućnost pojedinih naših najstarijih časopisa. Međutim, zahvaljujući podršci Ureda za kulturu Poglavarstva grada Zagreba te hrvatskog Ministarstva kulture, ovaj svezak muzejskoga godišnjaka ipak se pojavljuje nakon kraće stanke, što budi nadu da će se ubuduće ipak nalaziti zadovoljavajući modeli potpore koji će isključiti mogućnost da *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, časopis s korjenima što sežu do davne 1870. godine, nepovratno ili za duže vrijeme usahne.

Ovaj dvobroj *Vjesnika*, sv. XXX-XXXI, s osobitim zadovoljstvom Uredništvo posvećuje Josipu Brunšmidu, dugogodišnjem ravnatelju Muzeja i uredniku brojnih svezaka ovog istog časopisa, stručnjaku čije smo djelovanje na sjevernim hrvatskim prostorima skloni uspoređivati s djelovanjem don Frane Bulića u dalmatinskoj Hrvatskoj, iako su njihovi interesi i djelokrug rada bili posve različiti. Doista, energija kojom je Josip Brunšmid vodio Muzej - ne zanemarujući dakako i njegove druge brojne aktivnosti - bila je takvog naboja i intenziteta da i u današnje vrijeme izaziva najveći mogući respekt i poštovanje. Ipak, među imenima kojima su posvećivani pojedini svesci aktualne, 3. serije muzejskog godišnjaka, ne nalazimo Brušmidovo ime. Jedini dosadašnji svezak muzejskog glasila posvećen tom istaknutom hrvatskom arheologu tiskan je još davne 1928. god., u povodu 70. godišnjice njegova života. U tom XV. svesku *Vjesnika Hrvatskoga arheološkoga društva*, kako je tada bilo ime muzejskom glasilu, nalaze se riječi posvete njegovih učenika, prijatelja i štovatelja. Nažalost, već u slijedećem XVI. svesku, tiskanom 1935. god. pod uredništvom Viktora Hoffillera, objavljen je Brunšmidov nekrolog. U njemu se na najbolji način posvjedočuje njegov doprinos Muzeju kojemu je bio dugogodišnjim ravnateljem i kojega je, u to nema nikakve sumnje, trajno zadužio. Kako se u 1998. god., u kojoj se pripemao ovaj dvobroj *Vjesnika*, obilježavala i stota godišnjica tiskanja najpoznatijeg Brunšmidova djela, glasovite rasprave posvećene natpisima i novcima grčkih gradova u Dalmaciji (*Die Inschriften und Münzen der griechischen Städte Dalmatiens*), a ona se poklapa i sa 140. godišnjicom njegova rođenja, smatrali smo te obljetnice prikladnim povodom za posvećivanje ovog sveska *Vjesnika* Josipu Brunšmidu, ne samo zbog njegovih zasluga za Muzej kojemu je posvetio veliki dio svoga života, nego i zbog doprinosa cjelokupnoj hrvatskoj arheologiji i muzeologiji.

Josip Brunšmid rođen je u Vinkovcima 10. veljače 1858. god. U rodnom gradu pohađao je i poznatu vinkovačku gimnaziju, a tamo je, u okruženju bogatih arheoloških slojeva, dobio i najranije poticaje za kasnije bavljenje strukom kojoj se uskoro posvetio. Na bečkom je Sveučilištu studirao povijest i zemljopis krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina prošlog stoljeća. Ujedno je pohađao i slavni bečki arheološko-epigrafski seminar, a dodatna iskustva stjecao je i u susretima s mnogim istaknutim imenima tadašnje europske arheologije, koji su djelovali u okvirima tamošnjeg Arheološkog instituta. Nakon završetka studija više je godina bio nastavnikom u "svojoj" vinkovačkoj gimnaziji, što ga je još više približilo proučavanju bogate vinkovačke arheološke baštine. To gaje ujedno motiviralo na sakupljanje arheoloških spomenika, prvenstveno različitog numizmatičkog materijala, koji gaje osobito privlačio i kojemu će na svaki način, prije svega u svojim pisanim prilogima, posvećivati najveću pozornost. Vinkovačku je gimnaziju 1892. god. zamijenio zagrebačkom, ali je ubrzo, na poticaj Izidora Kršnjavog, u Beču upisao poslijediplomski studij. Godine 1893. prijavio je disertaciju, a 1895. god. je doktorirao s temom koju je naslovio "O povijesti grčkih kolonija u Dalmaciji". Zauzimanjem Kršnjavog Brunšmid je bio uključen u rad ondašnjeg Narodnog muzeja, a već je 1896. god. bio imenovan ravnateljem Arheološkog odjela Muzeja, obnašajući tu dužnost čak dugih 28 godina. U kasnijem je razdoblju, potrebno je naglasiti, Muzeju bio promijenjen naziv u Arheološko-historijski i prehistorijski Narodni muzej. Istodobno s preuzimanjem ravnateljske dužnosti u Muzeju, kao naš prvi stručno obrazovani arheolog bio je imenovan izvanrednim profesorom arheologije na Sveučilištu u Zagrebu, u vrijeme kada se arheologija odvojila od studija povijesti umjetnosti. Tim imenovanjima Brunšmid je uz muzeološko djelovanje, u kojemu je već imao neporecivih rezultata, proširo djelokrug rada, organiziravši studij koji će imati veliko značenje za budući razvoj hrvatske arheologije.

Brunšmidov životopis mnogo je bogatiji od šturih podataka što smo ih ovom ograničenom prostoru mogli predočiti. Za ovu prigodu izdvojili bismo još samo neke podatke bez kojih je teško o njemu dobiti potpunu, zaokruženu sliku. Uz rad u Muzeju i na Fakultetu potrebno je, primjerice, istaknuti i višegodišnje njegovo upravljanje Strossmayerovom galerijom starih majstora, a zatim i rukovođenje radom Povjerenstva za očuvanje spomenika, stoje sve s uspjehom stizao obaviti.

Vjerojatno više nego bilo kojeg pionira naše arheologije Brunšmida karakterizira vrlo velika svestranost. Ona se prvenstveno ogleda u njegovu zanimanju za sva arheološka razdoblja, od pretpovijesti do srednjeg vijeka. Najveću je pozornost ipak posvećivao antičkoj arheologiji, odnosno epigrafiji i numizmatici. U grčkoj epigrafiji - koja je ugrađena i u temu njegove disertacije, kao i u njegovo najpoznatije djelo - bio je, mogli bismo kazati, gotovo usamljenom pojavom na domaćoj arheološkoj sceni. Po mnogima bio je i ostao našim najistaknutijim grčkim epigrafičarom. Još zamjetniji trag ostavio je Brunšmid u numizmatici, ne samo kao plodan autor 60-tak različitih priloga iz te specifične arheološke discipline, nego i kao organizator Numizmatičke zbirke zagrebačkog Arheološkog muzeja, jedne od najvećih i najznačajnijih u Europi.

Njegova bibliografija broji oko 120 naslova, od kojih je i danas ne mali broj nezaobilazna literatura za različita znanstvena područja. Velika je šteta što većina njegovih radova nije objavljvana u prijevodima (zanimljivo je da je Brunšmid, zanesen domoljubljem, smatrao da na taj način, pišući na hrvatskom jeziku, na izravniji način promiče hrvatsku riječ u stranim znanstvenim i stručnim krugovima!), a nedostaju im i odgovarajući sažeci na stranim jezicima, što je nažalost znatno umanjilo dosege njegovih rasprava u međunarodnim arheološkim krugovima. U takvim okolnostima, zbog nedostupnosti većine njegovih radova stranoj stručnoj javnosti, najviše je ostao poznat po već spominjanom djelu o natpisima i novcima grčkih gradova u Dalmaciji, tiskanom u Beču na njemačkom jeziku, a 1979. god. pretiskanom u Padovi. Tek 1998. god., zahvaljujući inicijativi Splitskog književnog kruga, to je djelo prevedeno i na hrvatski jezik, u izdanju pripremljenom u povodu jubilarne godišnjice glasovitog bečkog izdanja. Većina njegovih drugih radova,

ljenom u povodu jubilarne godišnjice glasovitog bečkog izdanja. Većina njegovih drugih radova, uključujući i poznate kataloške obrade muzejskog antičkog materijala (*Kameni spomenici Hrvatskog narodnoga muzeja u Zagrebu* i *Antikni figuralni bronsani predmeti u Hrvatskom narodnom muzeju u Zagrebu*) višestruko su dragocjena izdanja, kakvima se mogu pohvaliti samo malobrojni muzeji u nas i u svijetu. Međutim, ono što sve nas koji danas djelujemo u istome Muzeju uvijek i iznova iznenađuje i što ostavlja osobito upečatljiv dojam ponajviše je ukupna Brunšmidova muzeološka djelatnost, njegove zavidne radne i organizacijske sposobnosti. To je, primjerice, vidljivo u vrlo smišljenom uspostavljanju mreže muzejskih povjerenika, koja je u onim vremenima sjajno funkcionirala, zatim u sustavnom sređivanju goleme muzejske građe, u inventiranju tisuća i tisuća različitih spomenika (sam je, primjerice, na taj način obradio više desetaka tisuća primjeraka novca nabavljenih za bogatu Numizmatičku zbirku Muzeja), a očituje se to i u ažurnosti objave rezultata njegovih brojnih rekognosciranja i iskopavanja, dakle u svemu što je bilo u djelokrugu rada ondašnjih muzejskih kustosa i uobičajenih ravnateljskih obveza u ondašnjim muzejskim institucijama. Uz sve ostalo, zasebno treba još istaknuti njegov urednički i auktorski doprinos muzejskom glasilu, ondašnjem *Vjesniku Hrvatskoga arheološkoga društva*. Riječ je o čak 14 svezaka što ih je kao urednik pripremio u razdoblju od 1895. do 1925. godine, odnosno o približno 3000 uređenih stranica, od kojih je, kako je zamijetio Viktor Hoffiller, pisac njegova nekrologa u XVI. svesku *Vjesnika Hrvatskoga Arheološkoga društva*, sam napisao više od polovice! Život mu se, ističe pisac nekrologa, *...kretao između njegova stana i muzeja i više si on nije nikada ni želio*. U nastavku nekrologa možemo još pročitati: *...raditi u muzeju od 9 do 2, predavati od 3 do 5, nastavljati muzejski rad od 5 do 9, a onda proučavati noviju literaturu do jednoga ili dva sata u noći, to je zapravo bio njegov život. Samo tako se mogu razumjeti njegovi veliki uspjesi. Od više stotina hiljada muzejskih predmeta nema nijednoga koji nije prošao više puta kroz njegove ruke... Tako je on sačuvao i stručno uredio neizmjereno blago nagomilano u arheološkom muzeju*. Komentar ovim riječima doista nije potreban!

Iznoseći navedene podatke vezane uz život i djelovanje Josipa Brunšmida nismo ni pokušali detaljnije opisati njegov terenski rad koji je, dolaskom u zagrebački Muzej, ponajprije bio posvećen pretpovijesnim lokalitetima u Lici - Vrepcu, Kumpulju i drugima - a potom se proširio na brojne druge lokalitete diljem Hrvatske. Nismo, uz rijetke iznimke, detaljnije navodili niti važnije bibliografske jedinice pa smo tako propustili spomenuti njemu osobito drage radove posvećene "njegovim" Cibalama, od priloga obavljenog još za studentskih dana pod naslovom *Antike Inschriften aus Cibalas*, ili pak još ranijih radova posvećenih numizmatičkoj zbirci vinkovačke gimnazije, pa do poznate sinteze o rimskim Cibalama, djelu tiskanom pod naslovom *Colonia Aurelia Cibalae - Vinkovci u staro doba*. Ono je, podsjećamo, pretiskano u spomenici što je 1979. god. pojavila u izdanju Hrvatskog arheološkog društva (*Corolla Memoriae Iosepho Brunšmid dicata*). Na isti je način zadužio i Osijek, napisavši zanimljivu raspravu o rimskoj Mursi s naslovom *Colonia Aelia Mursa*. Konačno, bio je i zaslužnim donatorom "svoga" zagrebačkog Muzeja, ustupivši mu mnoge značajne spomenike što ih je za ranijeg razdoblja života, poglavito za boravka u Vinkovcima, strpljivo sabirao. Većina njegovih tiskanih radova, osobito onih iz područja u kojima je bio suverenim znalцем, ima neprijepornu znanstvenu "težinu", razinu primjerenu najboljim znanstvenim i stručnim dostignućima vremena u kojemu su nastajali.

Ovo kratko podsjećanje na život i djelo Josipa Brunšmida okončat ćemo završnim rečenicama teksta već spominjanog Hoffillerova nekrologa, tiskanog nekoliko godina nakon što je, skrhan bolešću, umro u Zagrebu 29. listopada 1929. god.: *...Profesor Brunšmid spada u red onih naših velikih ljudi koji moraju najprije da umru da možemo shvatiti što smo u njima imali, i što smo s njima izgubili. On je za sobom ostavio dva velika spomenika: svoj muzej i jednu malu i odličnu*

biblioteku. Kada taj muzej bude smješten u dostojnim prostorijama, taka da će sve to bogatstvo moći doći do izražaja, onda će u tim bogatim zbirkama morati biti na vidnom mjestu i lik prof. Brunšmida koji ih je sakupio, stručno uredio, i ostavio svojoj domovini i gradu Zagrebu.

Želja pisca Brunšmidova nekrologa, bit će, nadajmo se, barem u nekim elementima, ispunjena. Muzej je naime već odavno u novim prostorijama, a one su upravo u fazi temeljitog preuređenja. Brunšmidov lik i u doslovnom će smislu, u obliku reprezentativnog brončanog poprsja postavljenog pred ulazom u izložbene prostore Muzeja, na vidljivom i svima dostupnom mjestu, ovog puta trajno bdjeti nad spomenicima kojimaje posvetio svoj plodan stručni i znanstveni životni vijek. Time ćemo na skroman način pokušati uzvratiti tom našem zaslužnom prethodniku za sve stoje uradio kako bi Muzej svestrano obogatio i unaprijedio njegovo djelovanje te mu priskrbio ugled s kojim se Muzej i danas s pravom ponosi. I ovaj dvobroj "njegova" *Vjesnika Arheološkog muzeja u Zagrebu*, što mu ga sa zahvalnošću posvećujemo, neka bude prilog sjećanju na Brunšmidov nemjerljiv doprinos najstarijoj zagrebačkoj muzejskoj ustanovi.

Ante Rendić-Miočević

JACQUELINE BALEN

Arheološkimuzeju Zagrebu
Trg Nikole Šubića Zrinskog 19
HR-10000ZAGREB

NALAZIŠTE LASINJSKE KULTURE U DUBRANCU

UDK 903 "631/634" (36)

Izvorni znanstveni rad

Rad donosi rezultate tipološke analize nalaza s lokaliteta Dubranec u Vukomeričkim goricama. Dio nalaza donesen je u Muzej 1994. god., nakon čega su 1995. god. provedena manja sondažna istraživanja. Razmatrajući materijal, dolazi se do zaključka daje riječ o posve formiranoj fazi lasinjske kulture i u oblicima i u ornamentiranju (IIB stupanj). Među pretežito keramičkom materijalu standardne produkcije poznate i s ostalih lošinjskih nalazišta oblikom i izradbom ističe se jedino posuda trokutasta oblika.

Selo Dubranec smješteno je u sjevernom podnožju Vukomeričkih gorica, koje se kao zasebna reljefna cjelina izdvajaju na području središnje Hrvatske.¹ Brežuljkasta su to uzvišenja sastavljena od pleistocenskih naslaga, pretežito nadmorske visine od 150 do 250m, koja se protežu južno od rijeke Save između Turopolja i Pokuplja, s mnogo potoka koji se na sjevernim i južnim padinama slijevaju u Odru i Kupu.²

Arheološku građu iz Dubranca u zagrebački Arheološki muzej donio je 1994. godine g. Tomislav Krivec. Pronašao ju je na svom zemljištu prilikom gradnje puteljka i kopanja jame za sadnju oraha. U donesenom materijalu, pretežito keramičkom, osim množine ulomaka različitih, za lasinjsku kulturu tipičnih posuda, oblikom i izradbom isticao se samo jedan primjerak posude. Građa je bila izvađena iz sloja zemlje izmiješane s garom, pepelom, a ona je kao i sitni keramički ulomci razasuti po lokalitetu smještenom na platou prirodna uzvišenja upućivala da je na tom položaju bilo naselje pripadnika lasinjske kulture.³ Nužno je bilo stoga poduzeti istraživanja kako bi se utvrdio kontekst donesene građe, tim prije što je na tom području u tijeku intenzivna stambena izgradnja pa je lokalitet gotovo posve devastiran.

Ekipa iz Arheološkog muzeja poduzela je ujesen 1995. manje sondažno istraživanje.⁴ Kako je teren zasađen voćkama i ukrasnim biljem koje se nije smjelo ukloniti, moguće je bilo istražiti svega 30 m² površine. Kulturni sloj pojavio se nakon skidanja humusa na 0,25 m dubine, premda

1. U ovom radu služimo se nešto širim pojmom središnje Hrvatske, cf. TEŽAK-GREGL 1995: 11 (nota 1).

2. GEOGRAFIJA 1974: 15, 17.

3. BALEN-LETUNIĆ 1994: 42-44.

4. U istraživanju koje je vodila Dubravka Balen-Letunić sudjelovali su Jacqueline Balen, Hrvoje Potrebić, ondašnji absolventi arheologije Marko Dizdar i Domagoj Perkić te student arheologije Sanjin Mihelić.

se već u humusnom sloju nailazilo na manje ulomke keramike izbačene prilikom obradbe zemlje. Na spomenutoj dubini u kv. B,C/1,2 u sloju svijetlosmeđe ilovače ocrtavao se tamniji krug promjera 1,50 m. Pažljivim čišćenjem ustanovilo se daje riječ o ognjištu smještenom u jami. Ognjište je bilo kružnog oblika promjera 0,80 m sa stijenka od zapečene zemlje prosječne debljine oko 0,20 m. Unutarnje stijenske kao i dno ognjišta bili su obloženi ulomcima grube keramike. Oko ognjišta nalazio se sloj zemlje izmiješane s puno gara i pepela. Istraživanja su pokazala da je riječ o poluukopanom stambenom objektu, dosta uništenom izgradnjom i zaravnanjem terena tako da se njegov oblik, kao i dimenzije, nisu mogli ustanoviti.

Nosioci lasinjske kulture poznaju više oblika stanovanja, od zemuničko-jamskog do sojeničarskog, a najveći dio pripada zemuničko-jamskim objektima, kakvo je bilo i ovo u Dubrancu. Lasinjsku zemunicu čini više većih i manjih, međusobno pregradama spojenih jama. U većim jamskim prostorima, koji su ponekad promjera od pet do sedam metara, nađeni su i ostaci ognjišta. Pri odabiru lokacija za podizanje naselja prednost su davali prirodnim uzvišenjima u blizini izvora, odnosno brežuljcima na čijim su zaravnatim terasama gradili nastambe.⁵ Zemljoradnja i stočarstvo, kojima se lasinjska populacija bavila, iziskivali su upravo takav odabir mjesta za podizanje naselja. Stočarska komponenta imala je velikog udjela u gospodarstvu nosilaca lasinjske kulture, tražeći laku pokretljivost populacije, što je rezultiralo prilično kratkim prebivanjem na jednome mjestu. Većina istraženih lasinjskih naselja i pokazuje nam takvu sliku; naime, često je riječ o jednoslojnim naseljima s tankim kulturnim slojem.⁶ I ovaj lokalitet, po svojim značajkama, može se pribrojiti jednoslojnim naseljima te kulture.

Većinu nalaza s ovih istraživanja, osim nekoliko predmeta izrađenih od kamena, čini keramika. Ona se po kakvoći izradbe može podijeliti na keramiku grube, prijelazne i fine fature. Najbrojnije je zastupljena keramika grube fature (51,72 %) sa znatnim primjesama pijeska i drobljenog kamenja. Prijelaznu (19,18 %) je keramiku ponekad bilo teško izdvojiti, jer i ona kao i keramika grube fature također sadrži primjese pijeska. Osim te značajke kao odrednicu prilikom razvrstavanja keramike iz Dubranca uzeli smo i boju keramike. Ona varira od svijetlooker, sivooker, crvene do smeđe i tamnosive. U obzir smo uzeli također i presjek, preciznije rečeno boju presjeka, koja ukazuje na atmosferu pečenja. Tako posude pečene oksidacijskim postupkom, tj. s većim dovodom kisika prilikom pečenja, imaju oker ili crveni presjek. Pri redukcijskom pečenju smanjen je dovod kisika; stoga posude imaju smeđi, svijetlosivi ili tamnosivi presjek. Oker, crveni ili smeđi presjek, u kojem je vidljiva linija sive boje, ukazuju da je posuda pečena redukcijski, a potom i oksidacijski, odnosno reoksidacijski.⁷ Na nekim ulomcima keramike vidljiv je pak tamnosivi smolasti premaz. Njime je vjerojatno bila premazana većina kućnog posuđa kako bi se smanjila poroznost stijenci i učinilo ga nepropusnijim.⁸

Od ukupno 1297 ulomaka keramike, koliko ih je pronađeno u Dubrancu, svega ih je 94 imalo bitne elemente po kojima se moglo odrediti tip posude. Valja naglasiti da gotovo nijednu posudu nismo mogli u potpunosti rekonstruirati, jer su uglavnom ostali sačuvani manji ulomci rubova i dijelovi trbuha. Pridržavali smo se stoga tipološke analize utemeljene prema S. Dimitrijeviću i S. Pahiću ne radeći podrobniju tipološku i statističku analizu, danas uobičajene prilikom obrade ovakve vrste građe.⁹

5. DIMITRIJEVIĆ 1979b: 147-150; MARKOVIĆ 1994:39.

6. DIMITRIJEVIĆ 1979b: 150,164 sq., • HOMEN 1990:54.

7. HORVAT 1989: 35 sq.

8. HOMEN 1990: 65.

9. DIMITRIJEVIĆ 1961: 39-43, si. C; PAHIĆ 1975: 18

⁹ - T.2-T.5. Za primjer detaljnije tipološke analize i statističke obrade keramičke građe cf. VRDOLJAK 1995 s navedenom literaturom.

Zdjele

One su najzastupljeniji oblik u Dubrancu sa 55,3 % nalaza. Možemo ih podijeliti na dvije osnovne grupe: bikonične i zaobljene.

1. Zdjele bikoničnog tijela

Među bikoničnim zdjelama osnovni tipovi su: zdjele s konveksno i konkavno profiliranim gornjim konusom. Neke imaju jače izražen bikonitet, ali ipak većina ih ima obliji prijelom. Rub zdjela ili je ravan ili uvučen; jedino jedna zdjela ima izvučeni rub. Najbrojniju grupu bikoničnih zdjela čine one s konveksno profiliranim ramenom¹⁰ i blagim bikoničnim prijelomom postavljenim pod različitim kutom: najviše je zastupljen tip s vertikalnim prijelomom (T.4:7, T.6:2), dok su tipovi s pravilnim bikoničnim prijelomom (T.4:6) i prijelomom pod tupim kutom (T.1:3) jednako zastupljeni. Rame posuda fine fature najčešće je ukrašeno mehaničkim postupkom (T. 1:3,6), dok su zdjele prijelazne fature uglavnom ukrašene plastičnim aplikacijama (T.6:2), ili malom ručkom koja izlazi iz ruba (T.5:4). Bikonična zdjela s konveksno oblikovanim gornjim dijelom jedan je od najtipičnijih i najčešćih oblika posuda u okviru keramografije lasinjske kulture, karakterističan za sve njene stupnjeve.¹¹

Među keramikom iz Dubranca izdvojene su dvije zdjele prijelazne fature koje pripadaju tipu blago bikoničnih zdjela s konkavno oblikovanim ramenom. Obje imaju trakastu ručnicu koja izlazi iz ruba i malo je viša od njega (T.2:2). Taj tip zdjela, s ručkom i bez nje, nalazimo i na ostalim lasinjskim lokalitetima, ali kao sporedan oblik naspram konveksno profiliranih zdjela.¹²

Jedan ulomak fine fature vjerojatno potječe od zdjele blago bikoničnog trbuha i izvučenog ruba (T.2:5).¹³ Najbliže analogije za nju nalazimo u Čakovcu kod Josipdola.¹⁴

2. Zdjele zaobljenog tijela

Zdjele sa zaobljenim profilom su uglavnom prijelazne fature. Tek nekoliko njih ukrašeno je izduženom (T.6:3, T.7:1) ili čepastom aplikacijom odmah ispod ruba (T.7:2) ili s malom ručkom koja izlazi iz ruba (T.1:7). Uz pliće zdjele manjeg promjera zastupljeni su i oblici većih dimenzija (T.4:4, T.7:4,8). Kao sporedan, ovaj tip zdjela zastupljen je na većini lasinjskih lokaliteta.¹⁵

3. Zdjele na nozi

Svega jednu zdjelu fine fature blago bikoničnog prijeloma i konveksno profiliranog ramena, ukrašenu jezičastim aplikacijama, te ulomak noge prijelazne fature ukrašen urezivanjem mogli smo sa sigurnošću uvrstiti u tip zdjele na nozi (T.5:1, T.8:1). Moguće je da neki od ulomaka zdjela pronađenih u Dubrancu i pripadaju zdjelama na nozi, što je, zbog lomova koji su najčešći na mjestu spajanja noge i recipijenta, vrlo teško odrediti.

Lonci

Lonci su uz zdjele najzastupljeniji keramički oblik na ovom lokalitetu. Zbog fragmentiranosti nalaza izdvojeno je samo 37 ulomka keramike prijelazne i grube fature koje smo sa sigurnošću

10. Za taj tip zdjela ne može se govoriti o vratu posude, kao što se u starijoj literaturi to uobičavalo, već o ramenu cf. HORVAT 1989: 37.

11. DIMITRIJEVIĆ 1961: T.VIII:49 (Letičani), T.DC:58,59 (Grginac), T.XII:76 (Kutina), T.XIII:91 (Lasinja), T.XVII:131 (Hrsina), T.XVIII:137, 140, 141 (Čakovac); KOROŠEC 1962: T.4:6, T.5:1, T.6:9 (Pavlovac), T.15:4 (Kalnik); PAHIĆ 1975: T.2:C; MARKOVIĆ 1983: T.1:1,3, T.2:1-7,12, 13, 16, 17, T.3:4 (Ludbreški Ivanac-Polje); ŠAVEL 1984: T.5:4, T.6:2, T.8:1,4, T.10:7; HOMEN 1990: sl.2:6, si. 5:1 (Beketinec); ŠAVEL 1992: T.8:1,2,4,5.

12. DIMITRIJEVIĆ 1961: T.XVII:133 (Hrsina); PAHIĆ 1975: T. 3:A; PAHIĆ 1983: T. 9:3,4; HOMEN 1990: sl.6:7 (Beketinec).

13. DIMITRIJEVIĆ 1961: 39 (tip d:2); PAHIĆ 1975: T.3: B.

14. DIMITRIJEVIĆ 1961: T. XVIII:136.

15. S. DIMITRIJEVIĆ 1961: T.XII:77 (Lasinja), T.XVni:138 (Čakovac); KOROŠEC 1962: T.6:7 (Beketinec), T.7:2 (Pavlovac); PAHIĆ 1975: T. 3:C; MARKOVIĆ 1983: T. 3:6 (Ludbreški Ivanac-Polje); HOMEN 1990:56 sq.

mogli pripisati ovom obliku posuda te je na osnovi njih utvrđeno nekoliko osnovnih tipova.

1. Lonci bikoničnog tijela

U tip lonaca jednostavnog oblika, s kratkim vertikalnim ili blago uvučenim gornjim konusom te uglavnom blaže izvedenim bikonitetom uvrstili smo 5 ulomaka grube fature (T.7:3).¹⁶

S konkavnim gornjim konusom i bikoničnim trbuhom izdvojena su tri ulomka prijelazne i grube fature (T.6:1).¹⁷

2. Lonci zaobljenog tijela

Tipu lonaca s dvije trakaste ručke na trbuhu pripadaju tri ulomka grube fature (T. 1:5). Takve lonce, koje S. Dimitrijević opisuje da su *"lonci uobičajenog eneolitskog oblika"*, nalazimo i na ostalim lokalitetima.¹⁸

Drugi uočeni tip među materijalom iz Dubranca su lonci s manje ili više izvijenim rubom.¹⁹ Dva ulomka prijelazne i grube fature sa sigurnošću smo pripisali ovom tipu posuda (T.8:4). Za ostale ulomke izvijenih rubova koje smo pripisali loncima, grube i prijelazne fature, ponekad ukrašene plastičnim aplikacijama ili ušicama ili, što je još rjeđe, urezivanjem (T.4:2,3, T.6:4, T.7:6) ne može sa sigurnošću reći da li pripadaju zaobljenim ili možda bikoničnim oblicima. Uglavnom je ista situacija i na ostalim lasinjskim lokalitetima.²⁰ Dva ulomka posuda (T.4:5, T.5:3) također smo uvrstili u tip lonaca s izvijenim rubom, iako neki autori takove fragmente svrstavaju u kupe ili pehare.²¹

Vrčevi

Jedan ulomak vrata s izvijenim rubom i ručkom koja izlazi iz njega pripada većem vrču fine fature (T.5:2). Ručka ima i potporni stupić, vjerojatno zbog velikog raspona, ali nažalost nije u potpunosti sačuvana. Analogije ovom tipu posude imamo u Beketincu.²²

Šalice

Šalica S-profilacije s ručkom koja izlazi iz ruba registrirana je samo u jednom slučaju (T.3:2).

Ostali keramički oblici

Među materijalom izdvaja se jedan ulomak trbuha posude s ušicom na bikoničnom prijelomu (T.2:3) i ulomak bikonična trbuha i ravna ruba (T.3:1); zbog malih dimenzija moglo bi se pretpostaviti da pripadaju lončićima.

Uz bikonične i zaobljene oblike posve sporadično, samo 1 ulomak prijelazne fature, pripada plitkoj koničnoj posudi (T.1:1). Cijela površina posude ukrašena je žljebljenjem.

U posebne i karakteristične oblike s ovog lokaliteta treba ubrojiti glinene žlice s tuljcem za nasad ručke (T. 1:8, T.2:1). U Dubrancu su pronađene 4 cijele žlice te 6 ulomaka. Nijedna žlica nije ukrašena. Glinene žlice su specifična pojava u keramičkoj izradi lasinjske kulture. Od početka do kraja te kulture izrađivane su u neizmijenjenoj formi te su relativno brojne na svim lasinjskim lokalitetima.

16. PAHIĆ 1975: 18 sq., T.5:A; PAHIĆ 1983: T.4.

17. Dimitrijević 1961: 43, T. VII:45d, 45e; PAHIĆ 1975: T. 5:C; PAHIĆ 1983: T.5:1,2; ŠAVAL 1984: T.4:1,5, T.6:1.

18. DIMITRIJEVIĆ 1961: 43, T. VII:45d, 45e; PAHIĆ 1975: T. 5:C; PAHIĆ 1983: T.5:1,2; ŠAVAL 1984: T.4:1,5, T.6:1.

19. U literaturi se ovaj tip navodi kao "trbušasti lonci" cf. DIMITRIJEVIĆ 1961: 42, Sl.C/17; PAHIĆ 1975: T.4/B.

20. DIMITRIJEVIĆ 1961: T.XIII:87; PAHIĆ 1975: T.4:B; PAHIĆ 1983: 91, T.2,T.3; ŠAVAL 1984: T.3:5,T.6:4; TOMANIĆ-JEVREMOV 1990: T.4:6,7, T.5:5, T.6:1-2; ŠAVAL 1992: T.8:3.

21. ŠAVAL 1984: T.3:5, T.6:4; TOMANIĆ-JEVREMOV 1990: T.4:6,7, T.5:5, T.6:1-2; ŠAVAL 1992: T.8:3.

22. H O M E N 1990: 58.

Od keramičkog materijala svojim se izgledom ističe samo jedna posuda trokutasta oblika s dvije ušice za provlačenje uzice na gornjem dijelu (T.4:1). Fine je fature, tamnosive boje, bogato ukrašenih stijenki. Ukrašen je dubljim ubodima i ispunjen, ponegdje vidljivom, bijelom inkrustacijom. Dvije bočne strane, koje se spajaju u zaobljeni brid, ukrašene su nizovima od 2 ili 3 paralelno postavljene linije, a na trećoj zaravnjenoj strani linije se križaju te čine mrežu rombova i trokuta. Najvjerojatnije ovaj primjerak pripada tipu zidnih posuda kakve su, doduše u drukčijem obliku, poznate u keramografiji badenske i vučedolske kulture, iako se ne može isključiti ni pretpostavka daje slobodno visila u prostoru. To otvara pretpostavku daje na dijelu koji nedostaje vjerojatno bila smještena još jedna ušica. S obzirom da posuda nije posve sačuvana i bez odgovarajućih je paralela u okvirima neolitičkih i eneolitičkih kultura, ne možemo sa sigurnošću reći kakvu je funkciju imala. Ne isključujemo kao mogućnost daje možda, s obzirom na jedinstvenost oblika i profilaciju koja navodi na pomisao da je riječ o stiliziranoj glavi bovida, posuda imala kultnu namjenu.²³

Ručke, odnosno ulomci s' dijelovima ručki zastupljeni su sa 47 primjeraka. Sve su to vertikalne, trakaste ručke različitih dimenzija. Većinom su grube i prijelazne fature širine 3,5-4 cm te vjerojatno pripadaju loncima. Za ručke širine 2,5-3cm, uglavnom fine fature, pretpostavljamo da su pripadale vrčićima ili šalicama. Posebnu kategoriju čine funkcionalno-dekorativni oblici u koje ubrajamo ušice i plastične aplikacije.

Dna posuda nije bilo moguće vezati uz određeni tip. Pronađeno je 116 ulomaka ravnoga dna te jedan ulomak noge koja je pripadala zdjeli.

Ukrašavanje posuda

Na primjercima materijala iz Dubranca možemo izdvojiti dva osnovna tipa ukrašavanja: plastične aplikacije i mehanički izvedene ukrase.

Plastičnim aplikacijama ponajviše su ukrašene posude grublje fature. Riječ je o izduženim (T.7:1), po nekim autorima nosolikim te čepastim aplikacijama (T.7:2) na loncima i zdjelama, i to pod samim rubom. Jezičasta izbočenja ponajčešća su na zdjelama s konveksnim ramenom, ponekad samo kao podloga za mehaničko ukrašavanje (T.2:4).

Zastupljeniji su ulomci ukrašeni mehaničkim postupkom. Od ukupno 28 ulomaka najviše je ukrašena keramika fine fature. Uglavnom riječ je o tehnikama urezivanja i ubadanja, dok je plitko žljebljenje samo sporadično zastupljeno. Ukrašen je, bilo daje riječ o zdjelama ili vrčevima ili stoje rijeđe loncima, uvijek smješten na gornjem konusu posuda. Nemoguće je sistematizirati ukrase, jer je većinom riječ o manjim fragmentima nedovoljnim za detaljnije očitavanje sustava koncipiranja ukrasa. Najčešći ukras čine nizovi paralelno postavljenih uzdužnih, poprečnih i cik-cak linija, urezanih (T.5:1,3) i žljebljenih (T. 1:1,3) ili nizovi samih uboda uz rub i prijelom posuda (T.1:6, T.2:4). Neke posude ukrašene su motivom bodljikave žice (T.2:5), a zastupljene su i kombinacije urezanih linija obrubljenih ubodima (T.1:2, T.3:1,2, T.7:7). Ukrasi su vrlo jednostavni, većinom pravolinijski; samo jedna posuda ima krivolinijski izveden ukras. Bikonična zdjela sa na van izvijenim rubom ukrašena je i s unutarnje strane nizom uboda u motivu girlande (T.2:5). Ukrašavanje unutarnje strane posuda nalazimo i na ostalim lasinjskim lokalitetima, primjerice u Lasinji, Pavlovcu, Beketincu.²⁴

Kameni proizvodi

U Dubrancu je pronađeno dosta litičkog materijala, ali je pretežito riječ o neobrađenom kamenu, ulomcima jezgri i odbojcima izrađenih od rožnjaka. Pronađena je ijedna široka plosnata

23. BALEN-LETUNIĆ 1994: 43-44.

24. DIMITRIJEVIĆ 1961: T.XIV:94; KOROŠEC 1962: T.5:1; HOMEN 1990:sl.5:1.

alatka, grubo obrađena,²⁵ nepotpuna, izrađena od škrljavca (T.8:5). To oruđe plosnatog oblika, grube izrade, vjerojatno je kao motika služilo pri obradi zemlje.²⁶

***

Lasinjska kultura razmjerno je široko rasprostranjena - obuhvaća područje Hrvatske od Vučedola u istočnoj Slavoniji do Josipdola u Ogulinsko-plašćanskoj zavali, sjevernu Bosnu, Sloveniju, Štajersku i Korušku u Austriji te mađarsku Transdanubiju, sa za sada poznatih više od 150 lokaliteta.²⁷ U Hrvatskoj je ubicirano šezdesetak lokaliteta, od toga 36 u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Južno od Save do danas ih je poznato tek nekoliko: Čakovec, Lasinja, Hrsina, Gorička, Vrlovka, Ozalj, Novo Čiče i Kiringrad.²⁸ Osim ozaljskog Staroga grada, ni najednom od navedenih lokaliteta nisu provedena sustavnija arheološka istraživanja već je riječ ili o slučajnim nalazima ili o materijalu dobivenom rekognosciranjem ili sondažnim istraživanjem.²⁹ U Lasinji, na položaju Talijanovo brdo, manje sondažno istraživanje izveo je V. Dukić otkrivši jamu s ognjištem.³⁰ U Hrsini kod Bosiljeva, na lokalitetu Gorica, godine 1958. rekognosciranje i manje sondažno istraživanje izvela je R. Drechsler-Bižić.³¹ Materijal iz špilje Vrlovke kraj Ozlja dobiven je 1957. godine, kada ju je obilazila skupina speleologa.³² U Novom Čiču obavljala su se 1962. godine sondažna ispitivanja terena koji je trebao biti potopljen jezerom. Už antičke i srednjovjekovne nalaze tada se naišlo na naseobinsku jamu s ulomcima lasinjske keramike.³³

S. Dimitrijević lasinjsku kulturu smatra vrlo dugotrajnom pojavom koja prekriva razdoblje cijelog eneolitika.³⁴ Za razliku od njega, N. Kalicz lasinjsku je kulturu kronološki smjestio u vrijeme srednjeg eneolitika, pretpostavljajući ijednu međufazu u ranom eneolitiku.³⁵ On u tvorbi te kulture najviše vidi ulogu vinčanske kulture zbog očitih razlika u keramičkim stilovima lendelske i lasinjske kulture te smatra da se od lendelske populacije preuzeo jedino način stanovanja.³⁶ Na lasinjskome materijalu zamjetljiv je utjecaj kako lendelske i sopotske, tako i vinčanske kulture pa neki od oblika karakterističnih u keramografiji lasinjske kulture imaju paralela u sve tri navedene kulture.³⁷ Što se tiče oblikovanja posuda i načina ukrašavanja, nekolicina autora zastupa tezu o jadranskom utjecaju na lasinjsku kulturu.³⁸ Tijekom svog razvijanja lasinjska je kultura preuzimala određene elemente i od istovremenih kultura u njoj susjednim regijama, pa je tako u njezinu oblikovanju zamjetljiv utjecaj kultura Bodrogkerestur i Salcuja.³⁹

Danas se uglavnom smatra da je lasinjska kultura osnovno nastala na supstratu lendelskih kultura, iako bi zbog velikog područja na kojem se rasprostire te zbog dodatnih utjecaja koje smo naveli i problem geneze trebalo razmatrati regionalno.⁴⁰ U zapadnoj Mađarskoj lasinjska kultura

25. Moguće daje alatka bila polirana, ali je glatka površina oštećena djelomično uporabom, a djelomično smrzcavicom zbog plitkoće nalaza cf. HOMEN 1990: 54.

26. DIMITRIJEVIĆ 1979a: 352. Po opisu slično oblikovane alatke manjih dimenzija mogle su služiti za štavljenje kože cf. IMAMOVIĆ 1989: 54.

27. DIMITRIJEVIĆ 1979b: 139-142; SIMON 1990: 54-55; MARKOVIĆ 1994: 219 (karta 9); Registar 1997.

28. S lokaliteta Kiringrad potječe svega nekoliko ulomaka keramike lasinjske kulture, ali ti nalazi nisu objavljeni. Keramika s tog lokaliteta koju S. Dimitrijević pripisuje lasinjskoj kulturi pripada mnogo kasnijem razdoblju, odnosno željeznom dobu. Za nalaze iz Kiringrada cf. DIMITRIJEVIĆ 1961: 30-33; MARKOVIĆ 1986: 22; BALEN-LETUNIĆ 1987: 6, 11 (nota 98).

29. Nalazi lasinjske kulture s istraživanja Staroga grada u Ozlju nisu objavljeni, cf. TEŽAK-GREGL 1994:166; TEŽAK-GREGL 1995:12.

30. DIMITRIJEVIĆ 1961: 29 sq.

31. o.c. 33 sq.

32. o.c. 33.

33. VINSKI-GASPARTNI1981: 110.

34. DIMITRIJEVIĆ 1979b: 178 sq.

35. KALICZ 1973: 329 (tabela).

36. KALICZ 1988: 11-13.

37. DIMITRIJEVIĆ 1961: 44 sq.; MARKOVIĆ 1977: 49-51; DIMITRIJEVIĆ 1979b: 168-170.

38. DIMITRIJEVIĆ 1961: 46; BREGANT 1974: 35 sqq.; BATOVIĆ 1975: 91 sqq.; MARKOVIĆ 1986: 22.

39. DIMITRIJEVIĆ 1961: 52 sq.; DIMITRIJEVIĆ 1979b: 174-176; MARKOVIĆ 1983: 255.

40. MARKOVIĆ 1977: 49; MARKOVIĆ 1994: 96.

slijedi Lengyel III - neslikani Lengyel, u Sloveniji taj međučlan bila je alpsko-lendelska kultura, u Slavoniji sopotska kultura, a u sjeverozapadnoj Hrvatskoj to razdoblje obuhvaća kultura Seče - mješovita lendelska i sopotska kulturna pojava.⁴¹ Područje središnje Hrvatske južno od Save, dakle područje Pokuplja, Banije i Korduna razmjerno je slabo istraženo te je dugo postojao hijatus između kasnog neolitika i srednjeg eneolitika, koji su na ostalim područjima rasprostiranja lasinjske kulture, kao što smo već naglasili, ispunjavale kasnije faze lendelskih kultura ili vrlo srodne pojave. Tek je novim nalazima na Starom gradu Ozalj također potvrđeno postojanje jedne takve kulturne pojave. Ozaljska slikana i obojena keramika ima paralelu sa slovenskim materijalom (Ajdovska jama, Drulovka, Ptujski grad te materijal iz Moverne Vaši u Beloj krajini, koja je zemljopisno najbliža Ozlju), te nalazima iz zapadne Mađarske (županija Vas), koji predstavljaju završnu fazu lendelske kulture i prijelaz prema lasinjskoj kulturi.⁴² Prema M. Karolyi je šire područje, koji obuhvaća SZ Hrvatsku, Sloveniju, Bečku zavalu, zap. Transdanubiju i Moravsku, povezano prirodnim putem od Jadrana preko Alpi na sjever, što se očituje vrlo srodnim kulturnim pojavama u kasnom neolitiku i ranom eneolitiku. Ona povezuje kasni lendelski period s kasnim materijalom moravske slikane keramike i sopotskom kulturom iz kojih se kasnije razvila lasinjska kultura.⁴³

***

Lokalitet Dubranec dao nam je posve standardan keramički i litički materijal poznat i s ostalih lasinjskih lokaliteta. Zastupljeni su svi za tu kulturu karakteristični oblici, od zdjela bikoničnog i zaobljenog tijela, bikonični vrčevi, šalice, lonci, zdjele na nozi te žličice. Jedino posuda trokutastog oblika odskače od poznatih keramičkih oblika te kulture. Ukrašavanjem su urezani i ubodni motivi povezani, složeni u kompoziciji, a evidentan je i motiv bodljikave žice. Svi ti elementi ukazuju da lokalitet Dubranec treba datirati u II-B stupanj lasinjske kulture prema podjeli S. Dimitrijevića.⁴⁴ Premda je na osnovi male iskopane površine bilo nemoguće dati neke nove postavke o odnosu lasinjske kulture spram ostalih kultura kasnog neolitika i eneolitika, ovaj lokalitet ipak zavređuje pažnju. Uz to što nadopunjuje sliku naseljenosti u tom razdoblju, obogatio je keramički repertoar lasinjske kulture za još jedan, do sada nepoznat oblik, nedvojbeno luksuzne, posude.

Popis citirane literature

- BALEN-LETUNIĆ, D. 1987. Prehistorijski nalazi s gradine Kiringrad. *VAMZ*, 3.S., XX/1989: 1-30.
- BALEN-LETUNIĆ, D. 1994. Dubranec - naselje lasinjske kulture. *ObHAD*, 2/1994: 42-45.
- BATOVIĆ, Š. 1975. Odnos jadranskog primorja prema području jugoistočnih Alpa u neolitu i eneolitu. *v4Fes*, XXIV/1973 (1975): 62-127.
- BREGANT, T. 1974. Element jadransko-mediteranske kulturne skupine v alpskem faciesu lengyelske kulture. *Situla*, 14-15/1974: 35-43.
- DIMITRIJEVIĆ, S. 1961. Problem neolita i eneolita u sjeverozapadnoj Jugoslaviji. *OpA*, V/1961.
- DIMITRIJEVIĆ, S. 1979a. Sjeverna zona. *PJZ*, 11/1979: 229-363.

41. RACZKY 1974: 209; DIMITRIJEVIĆ 1979a: 347-349; MARKOVIĆ 1986: 20 sq.

42. TEŽAK-GREGL 1994: 168 sqq.

43. KÁROLYI 1992: 90-93

44. DIMITRIJEVIĆ 1979b: 156-158.

*Najljepšezahvaljujem D. Balen-Letuniću na ustupljenorrie materijalu i pomoći pri objavi te K. Rončeviću na izradi crteža.

- DIMITRIJEVIĆ, S. 1979b. Lasinjska kultura. *PJZ*, 111/1979:137-181.
- GEOGRAFIJA, 1974. Središnja Hrvatska 2. *Geografija SR Hrvatske*. Zagreb, 1974.
- HOMEN, Z. 1990. Lokaliteti lasinjske kulture na križevačkom području. *IzdHAD*, 14/1989 (1990): 51-68.
- HORVAT, M. 1989. *Ajdovskajama*. Ljubljana, 1989.
- IMAMOVIĆ, E. 1989. Stijena u Podastinju. *AP*, 1987 (1989): 54-55.
- KALICZ, N. 1973. Die chronologische Probleme des Spätneolithikums und der Kupferzeit im West-Karpatenbecken. *Actes*, 11/1973: 328-339.
- KALICZ, N. 1988. Kufuravátozások a korai és középső rézkorban a kárpát - medencében. *ArchÉrt*, 114-115,1/1987-1988 (1988): 3-15.
- KÁROLYI, M. 1992. *The early copper age in county Vas*. Szombathely, 1992.
- KOROŠEC, J. 1962. Nekaj neolitskih in eneolitskih problemov v okolici Križevcev na Hrvatskem. *ZborFilozFakLjub*, 4/1962, 1.
- MARKOVIĆ, Z. 1977. Problem eneolita u našičkoj regiji. *AVes*, XXVII/1976 (1977): 42-67.
- MARKOVIĆ, Z. 1983. Prilog poznavanju razvijene i kasne lasinjske kulture u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. *PodZb*, 83/1983: 251-262.
- MARKOVIĆ, Z. 1986. Neki problemi geneze i razvoja lasinjske kulture. *IzdHAD*, 10/1985 (1986): 19-28.
- MARKOVIĆ, Z. 1994. *Sjeverna Hrvatska od neolita do brončanog doba*. Koprivnica, 1994.
- PAHIČ, S. 1975. Najstarejše seliščne najdbe v severovzhodni Sloveniji. *AVes*, XXIV/1973 (1975): 12-30.
- PAHIČ, V. 1983. Zbelovo. *Poročilo*, 11/1983: 85-142.
- RACZKY, P. 1974. A lengveli kultúra legkésőbbi szakaszának leletei a Dunántúlon. *ArchÉrt*, 101,2/1974: 185-210.
- REGISTAR, 1997. *Registar arheoloških nalaza i nalazišta sjeverozapadne Hrvatske*. Bjelovar, 1997.
- SIMON, K. H. 1990. Der Štand und die Aufgaben der Neolithikum und Kupferzeitforschung im Komitat Zala. *ZM*, 2/1990: 47-60.
- ŠAVEL, I. 1984. Poročilo o raziskovanju od leta 1981 do 1983 v Šafarskem. *Poročilo*, 12/1984: 39-71.
- ŠAVEL, I. 1992. Bukovnica - rezultati terenskih raziskav v letih 1987-1988. *Poročilo*, 20/1992: 57-85.
- TEŽAK-GREGL, T. 1994. Prapovijesno nalazište Ozalj - Stari grad. *OA*, 17/1993 (1994):165-181.
- TEŽAK-GREGL, T. 1995. Prilog poznavanju neolitičkih naselja i naseobinskih objekata u središnjoj Hrvatskoj. *OA*, 19/1995: 11-15.
- TOMANIČ-JEVREMOV, M. 1990. Poročilo o površinskih najdbah ter sondiranju neolitske naselbine na Hardeku pri Ormožu. *Poročilo*, 18/1990: 83-111.
- VINSKI-GASPARINI, K. 1981. Prehistorijski nalazi s područja Zagreba i okolice. *IzdHAD*, 6/1981: 109-127.
- VRDOLJAK, S. 1995. Tipološka klasifikacija kasnobrončanodobne keramike iz naselja Kalnik-Igrišće (SR Hrvatska). *OA*, 18/1994 (1995): 7-81.

Popis kratica

- Actes   *Actes du VIIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques* (Beograd).
- PJZ   Praistorija jugoslovenskih zemalja (Sarajevo).

ZUSAMMENFASSUNG

FUNDORT DER LASINJAKULTUR IN DUBRANEC

Die Arbeit bringt Ergebnisse der typologischen Analyse von Funden am Fundort Dubranec, gelegen am nördlichen Bergfuß von Vukomeričke Gorice, deren hügeliges Relief sich im Gebiet von Mittelkroatien erstreckt. Ein Teil der Funde wurde 1994 in das Archäologische Museum in Zagreb gebracht, und danach wurden noch 1995 kleinere Sondierungsforschungen durchgeführt. Da auf dem Terrain Obstbäume und Zierpflanzen wachsen, die nicht entfernt werden durften, konnten nur 30 m² der Fläche erforscht werden. Die Forschungen haben gezeigt, daß es sich um ein halb eingegrabenes Wohnobjekt handelt, das durch die Bebauung und Einebnung des Terrains ziemlich zerstört worden ist, so daß man weder seine Form, noch seine Dimensionen feststellen konnte.

Von insgesamt 1297 Keramikfragmenten, die in Dubranec gefunden wurden, hatten nur 94 wesentliche Elemente nach denen man den Typ der Gefäße feststellen konnte. Es muß betont werden, daß wir kaum eines der Gefäße vollständig rekonstruieren konnten, da hauptsächlich nur kleinere Fragmente der Ränder und Teile des Bauches erhalten waren. Wir haben uns deshalb an die von S. Dimitrijević und S. Pahić begründete typologische Analyse gehalten, ohne eine detailliertere typologische und statistische Analyse durchzuführen, wie es heute bei der Bearbeitung eines solchen Materials üblich ist.

Unter den doppelkonischen Schüsseln sind die grundlegenden Typen: Schüsseln mit konvex oder konkav profiliertem oberem Konus. Einige haben eine stärker ausgeprägte Doppelkonität, bei den meisten ist jedoch ein weicherer runderer Übergang vorhanden. Der Rand der Schüsseln ist gerade oder eingezogen, nur eines der Gefäße hat einen leicht nach außen gebogenen Rand. Die zahlreichste Gruppe der doppelkonischen Schüsseln sind jene mit konvex profilierter Schulter (T.1:3, T.4:6,7, T.6:2). Die Schultern der Gefäße von feiner Faktor sind gewöhnlich durch ein mechanisches Verfahren verziert (T. 1:3,6), während die Gefäße der Übergangsfaktor hauptsächlich mit plastischen Applikationen verziert sind (T.6:2), oder mit einem kleinen, vom Rand ausgehenden Henkel (T.5:4). Unter der Keramik aus Dubranec befinden sich zwei Schüsseln der Übergangsfaktor, die dem Typ der leicht doppelkonischen Schüsseln mit konkav geformter Schulter angehören. Beide haben einen kleinen bandförmigen, vom Rand ausgehenden Henkel der etwas höher ist als der Rand (T.2:2). Ein Fragment von feiner Faktor stammt wahrscheinlich von einer Schüssel mit leicht doppelkonischem Bauch und leicht nach außen gebogenem Rand (T.2:5).

Schüsseln mit abgerundetem Profil sind meistens von Übergangsfaktor. Nur einige von ihnen sind mit einer länglichen (T.6:3, T.7:1) oder stoppelähnlichen Applikation gleich unter dem Rand verziert (T.7:2) oder mit einem kleinen, vom Rand ausgehenden Henkel (T.1:7). Neben flacheren Schüsseln mit kleinerem Durchmesser sind auch Formen von größeren Dimensionen vertreten (T.4:4, T.7:4,8).

Nur eine Schüssel von feiner Faktor, mit weicher Doppelkonität und konvex profilierter Schulter, verziert mit zungenartigen Applikationen, sowie das Fragment eines Fusses der Übergang-

sfaktur, verziert mit eingeritzten Ornamenten, konnten wir mit Sicherheit dem Typ der Fußschüsseln zuteilen (T.5:1, T.8:1).

Dem Typ einfacher Töpfe mit kurzem vertikalem oder leicht eingezogenem oberem Konus, und im allgemeinen schwach betonter Doppelkonität haben wir 5 Fragmente von grober Faktur zugeteilt (T.7:3). Einen konkaven oberen Konus und doppelkonischen Bauch haben drei Fragmente der Übergangsfaktur und der groben Faktur (T.6:1). Dem Typ von Töpfen mit zwei bandartigen Henkeln auf dem gewölbten Bauch gehören drei Fragmente von grober Faktur an (T. 1:5). Der zweite im Material von Dubranec festgestellte Typ sind Töpfe mit mehr oder minder nach aussen gebogenem Rand. Zwei Fragmente der Übergangsfaktur und groben Faktur haben wir diesem Gefäßtyp zugeteilt (T.8:4). Für die übrigen Fragmente mit nach aussen gebogenem Rand, von denen wir annehmen, daß sie von Töpfen stammen, von Übergangs- oder grober Faktur, manchmal verziert mit plastischen Applikationen oder Ösen, oder noch seltener, mit eingeritzten Ornamenten (T.4:2,3, T.6:4, T.7:6) kann man nicht mit Sicherheit behaupten, ob sie den abgerundeten oder vielleicht den doppelkonischen Formen angehören.

Ein Halsfragment mit nach aussen gebogenem Rand und von ihm ausgehenden Henkel gehört einer größeren Kanne der feinen Faktur an (T.5:2). Der Henkel hat eine kleine Stützsäule, wahrscheinlich wegen der großen Spannweite, er ist aber leider nicht vollständig erhalten.

Unter dem Material zeichnet sich das Bauchfragment eines Gefäßes mit einer Öse an der doppelkonischen Bruchstelle aus (T.2:3). Wegen der kleinen Dimensionen könnte man vermuten, daß es einem kleinen Topf angehört hat. Neben doppelkonischen und abgerundeten Formen gehört nur ein einziges Fragment der Übergangsfaktur einem flachen, konischen Gefäß an (T.1.1). Die ganze Oberfläche des Gefäßes ist gerillt!

Von dem gesamten keramischen Material zeichnet sich durch sein Aussehen nur ein Gefäß durch seine dreieckige Form mit zwei Ösen im Oberteil, durch welche eine Schnur gezogen wurde, aus (T.4:1). Die Faktur ist fein, die Farbe dunkelgrau, die Wände reich verziert. Die Verzierung besteht aus tieferen Einstichen, die mit weißer Inkrustierung ausgefüllt waren, was noch hier und da sichtbar ist. Die beiden Seitenteile, verbunden durch einen abgerundeten Grat, sind mit Reihen von 2 oder 3 parallelen Linien verziert, und die dritte gerade Seite hat gekreuzte Linien, die ein Netz von Rhomben und Dreiecken bilden. Es handelt sich wahrscheinlich um ein Wandgefäß eines Typs, der, obwohl in anderer Form, in der Keramographie der Baden- und Vučedol-Kultur bekannt ist. Man kann jedoch auch nicht ausschließen, daß das Gefäß frei im Raum hing. In diesem Fall hat sich auf dem heute fehlenden Teil wahrscheinlich noch eine Öse befunden. Da dieses Gefäß nicht vollständig erhalten ist, und es auch keine Parallelen innerhalb der neolithischen und eneolithischen Kulturen gibt, kann man nicht mit Sicherheit auf seine Funktion schließen. Man kann die Möglichkeit nicht ausschließen, daß es in Anbetracht der eigenartigen Form und Profilierung, die an den stilisierten Kopf eines Boviden erinnern, eine kultische Bestimmung gehabt hat.

***

Die Lokalität Dubranec hat bis jetzt eine standardisierte keramische und lithische Produktion ergeben, die auch aus den übrigen Fundorten der Lasinja-Kultur bekannt ist. Vertreten sind sämtliche für diese Kultur charakteristischen Formen, von doppelkonischen und abgerundeten Schüsseln, doppelkonischen Kannen, Kannchen und Töpfen bis zu Fußschüsseln und kleinen Löffeln. Nur das dreieckförmige Wandgefäß entspricht nicht den keramischen Formen dieser Kultur. In der Ornamentierung sind die Ritz- und Stichmotive miteinander verbunden, bilden eine Komposition, und es findet sich auch das Motiv des Stacheldrahts. Alle diese Elemente weisen daraufhin, daß man die Lokalität Dubranec in die II-B Stufe der Lasinja-Kultur datieren kann, nach

der Chronologie von S. Dimitrijević. Obzwar es aufgrund einer kleinen ausgegrabenen Fläche nicht möglich war, Thesen über das Verhältnis der Lasinja-Kultur zu den übrigen Kulturen des späten Neolithikums und Eneolithikums aufzustellen, verdient diese Lokalität doch unsere Aufmerksamkeit. Dubranec ergänzt nicht nur das Bild der Besiedlung in diesem Zeitraum, sondern hat auch das keramische Repertoire der Lasinja-Kultur mit einem zweifellos seltenen Gefäß von bis jetzt unbekannter Form bereichert.

Rukopis primljen 14. III. 1997.

Rukopis prihvaćen 24. IV. 1997.

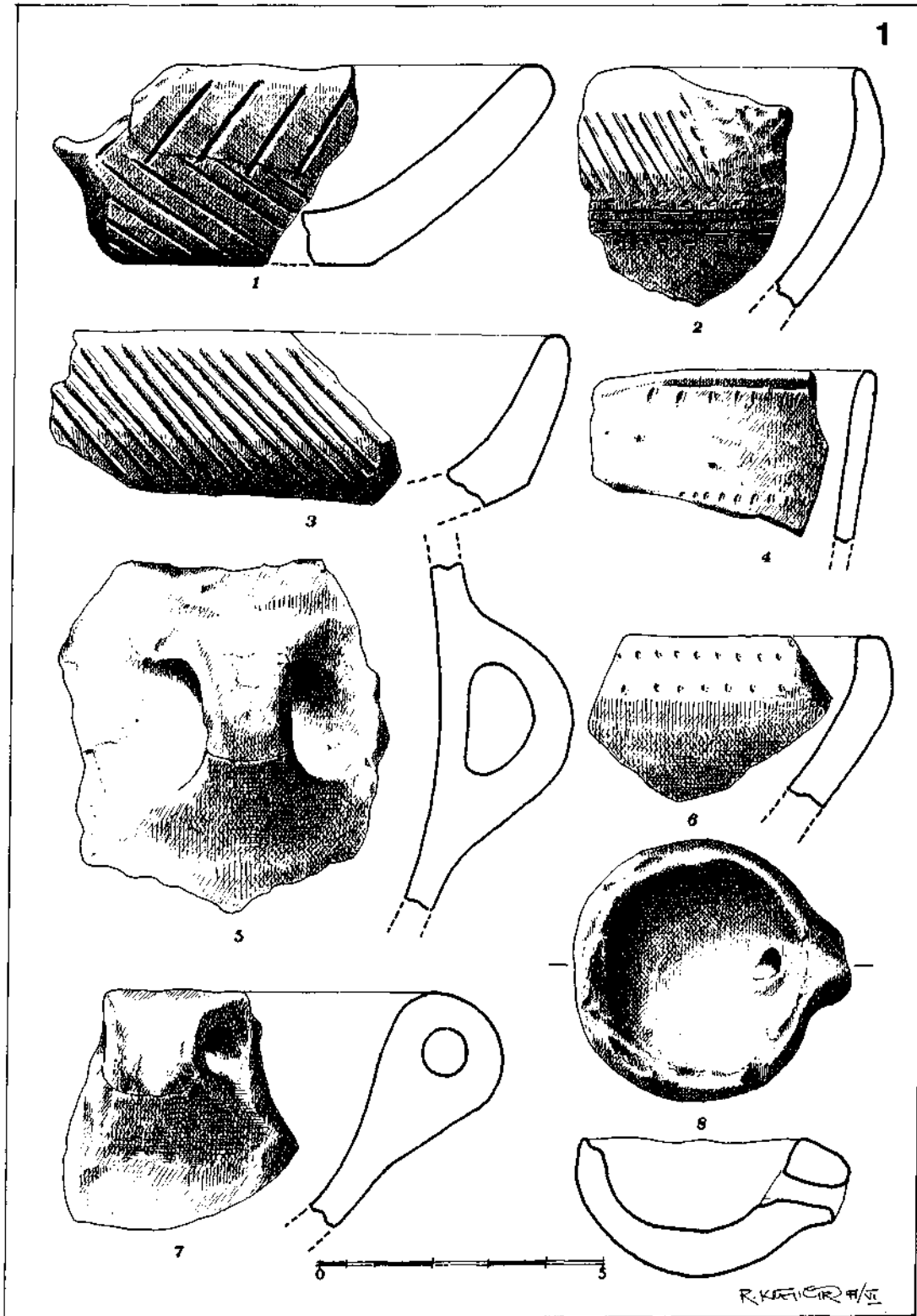

Tabla 1

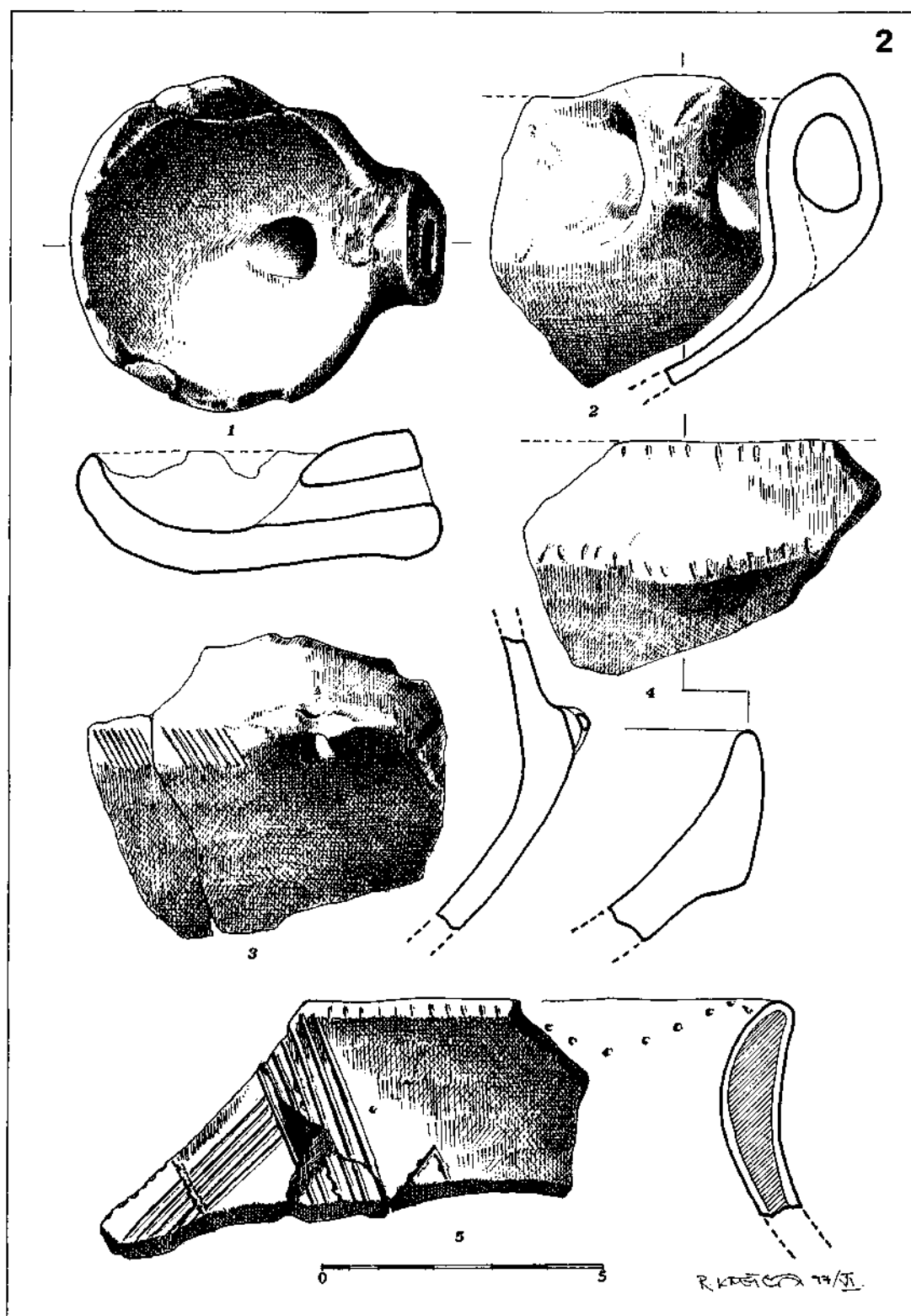

Tabla 2

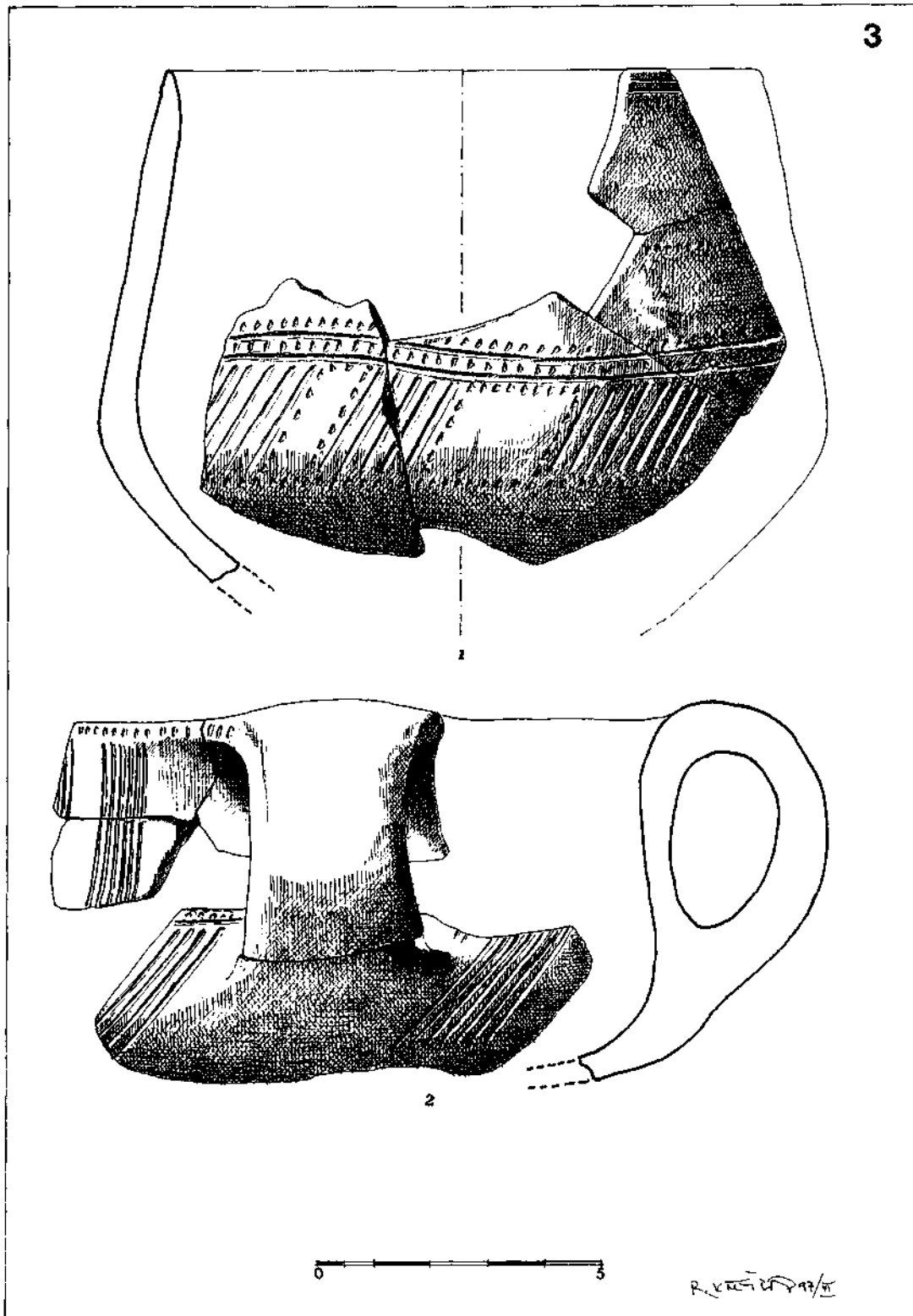

Tabla 3

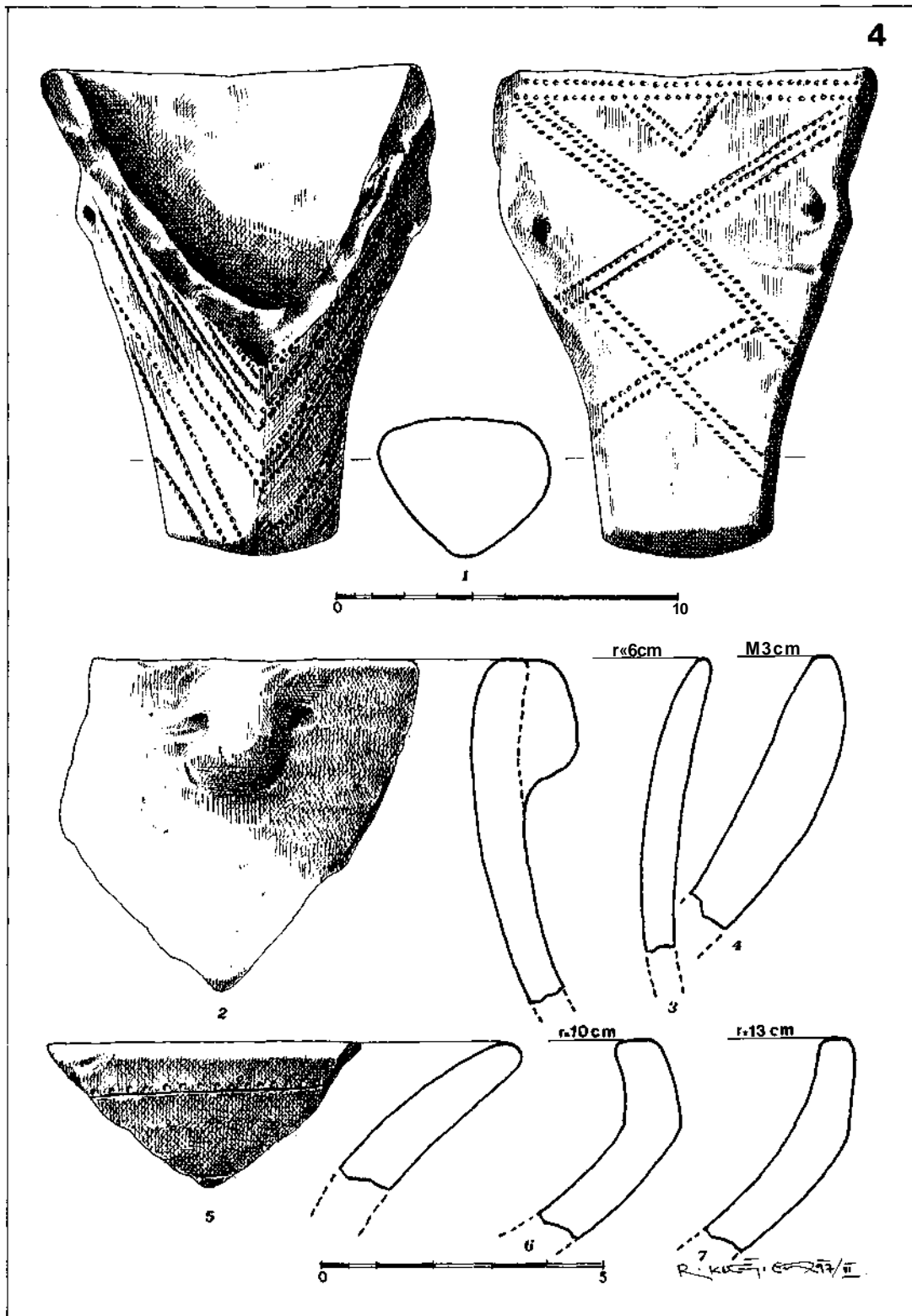

Tabla 4

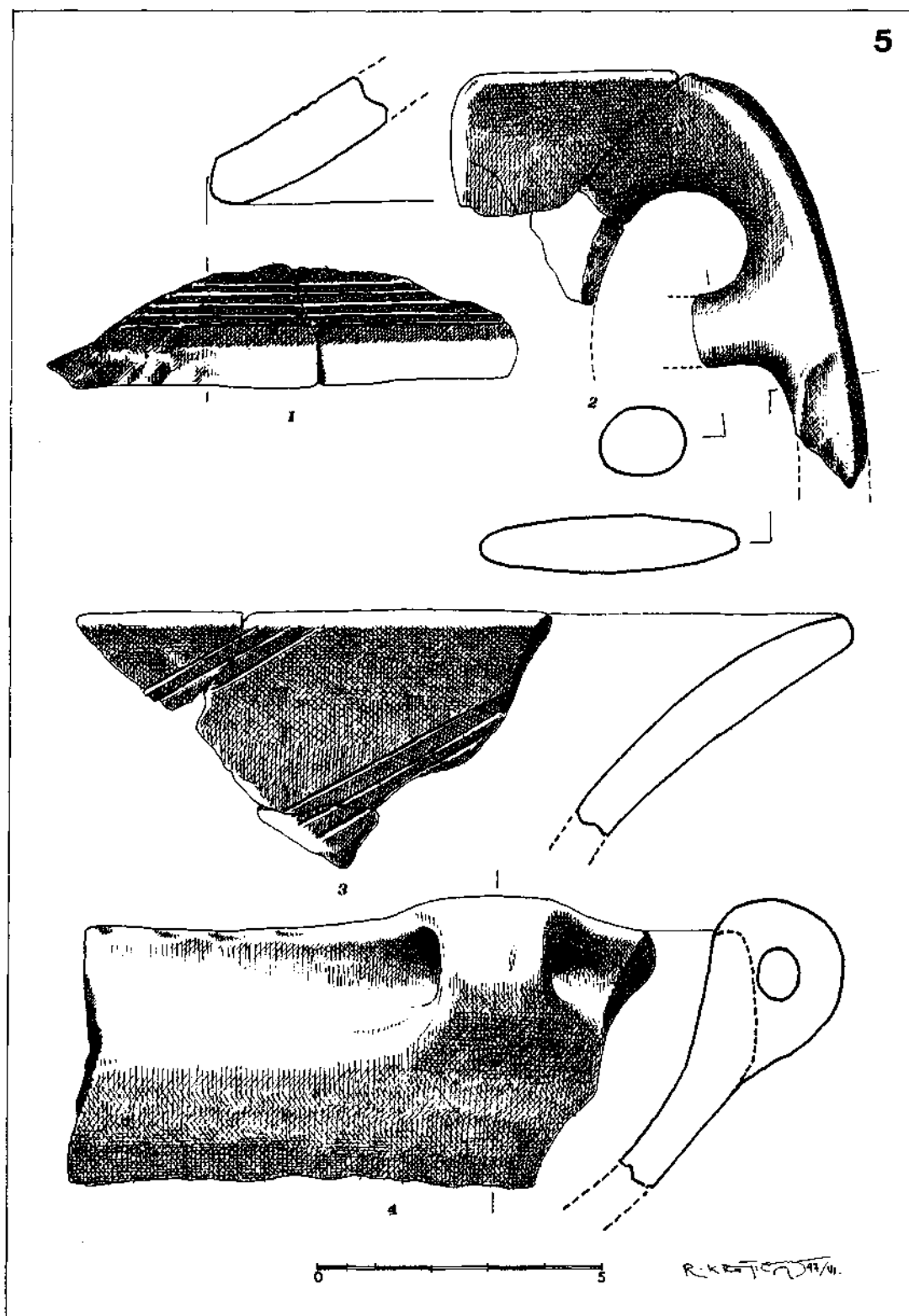

Tabla 5

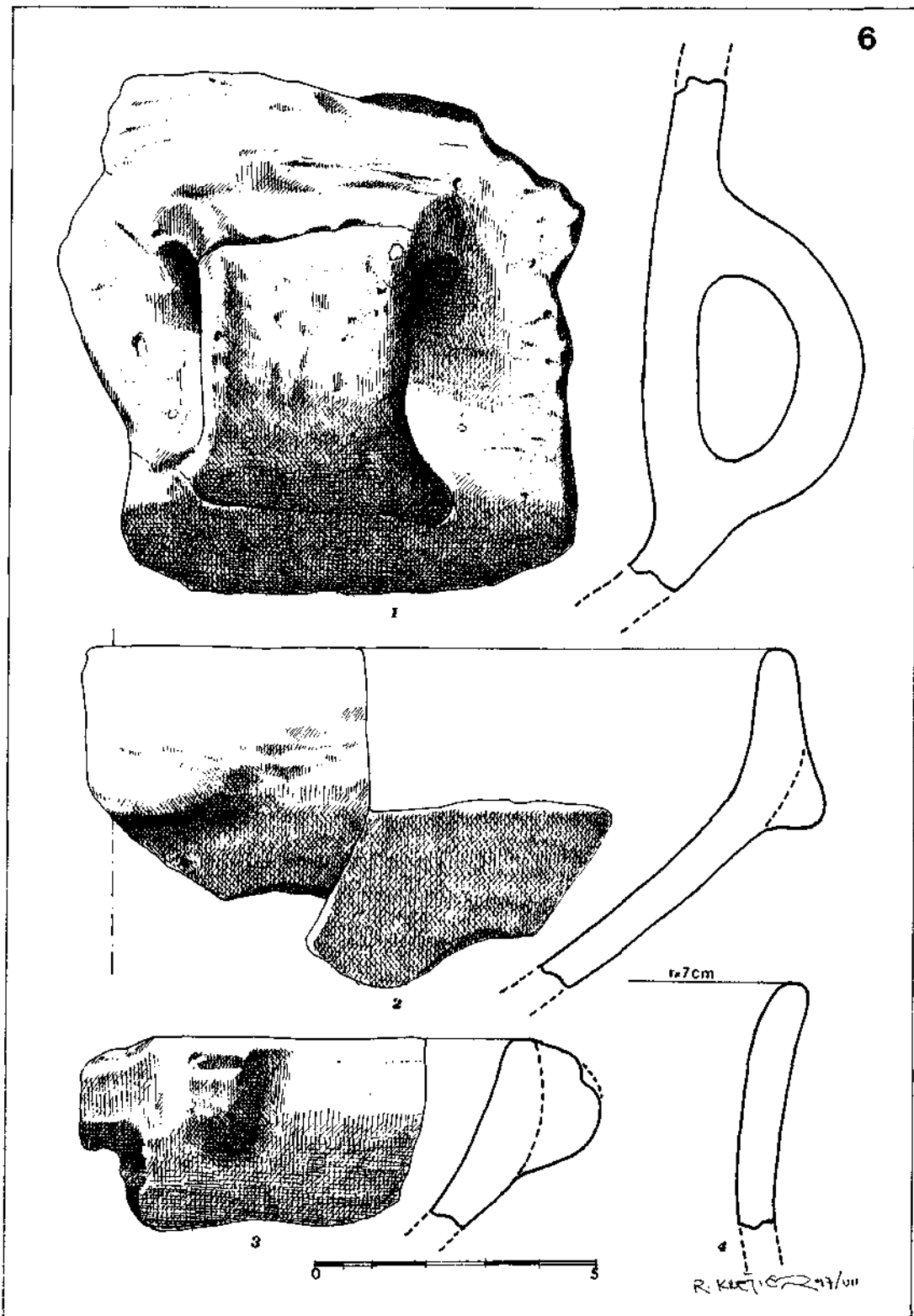

Tabla 6

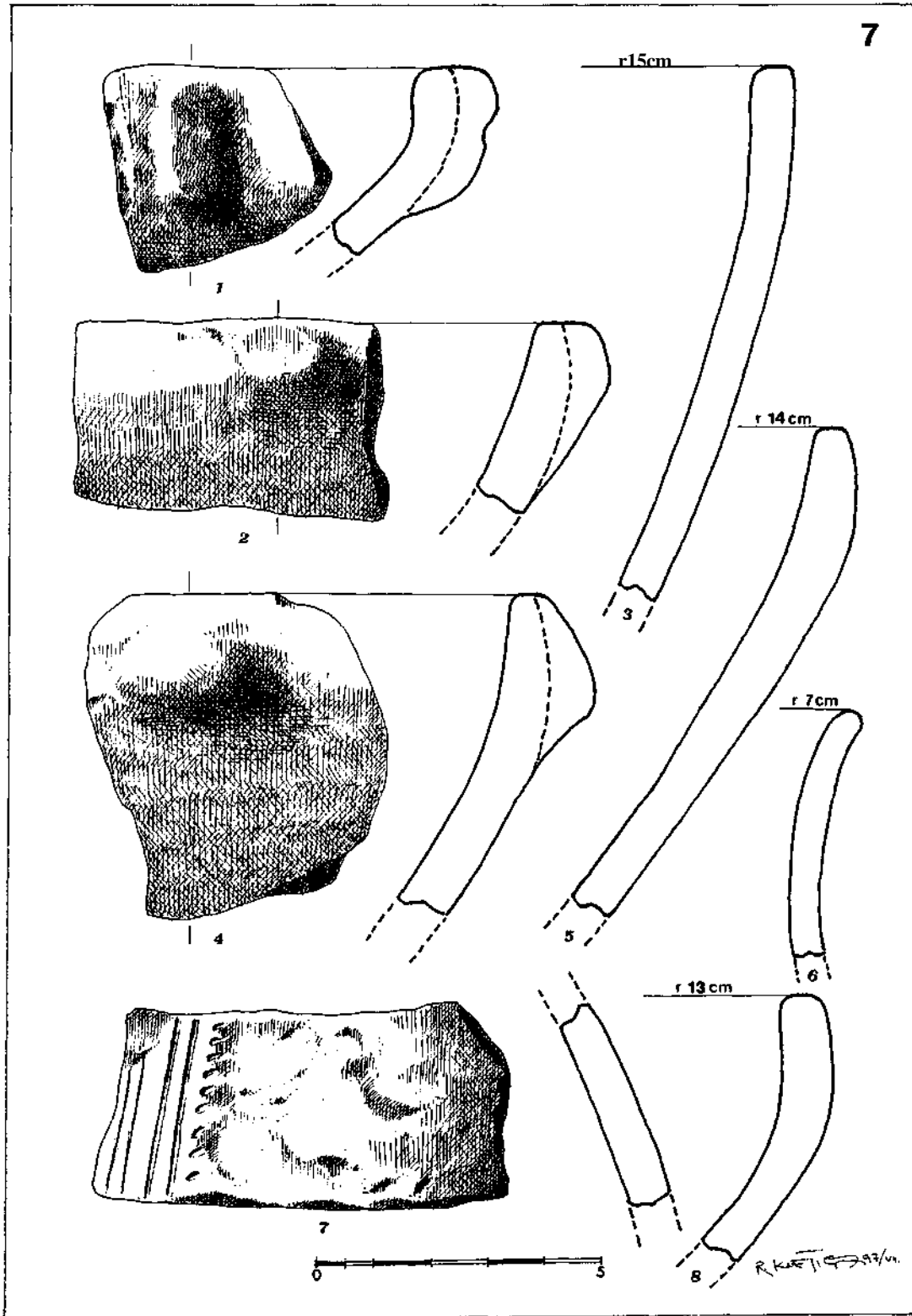

Tabla 7

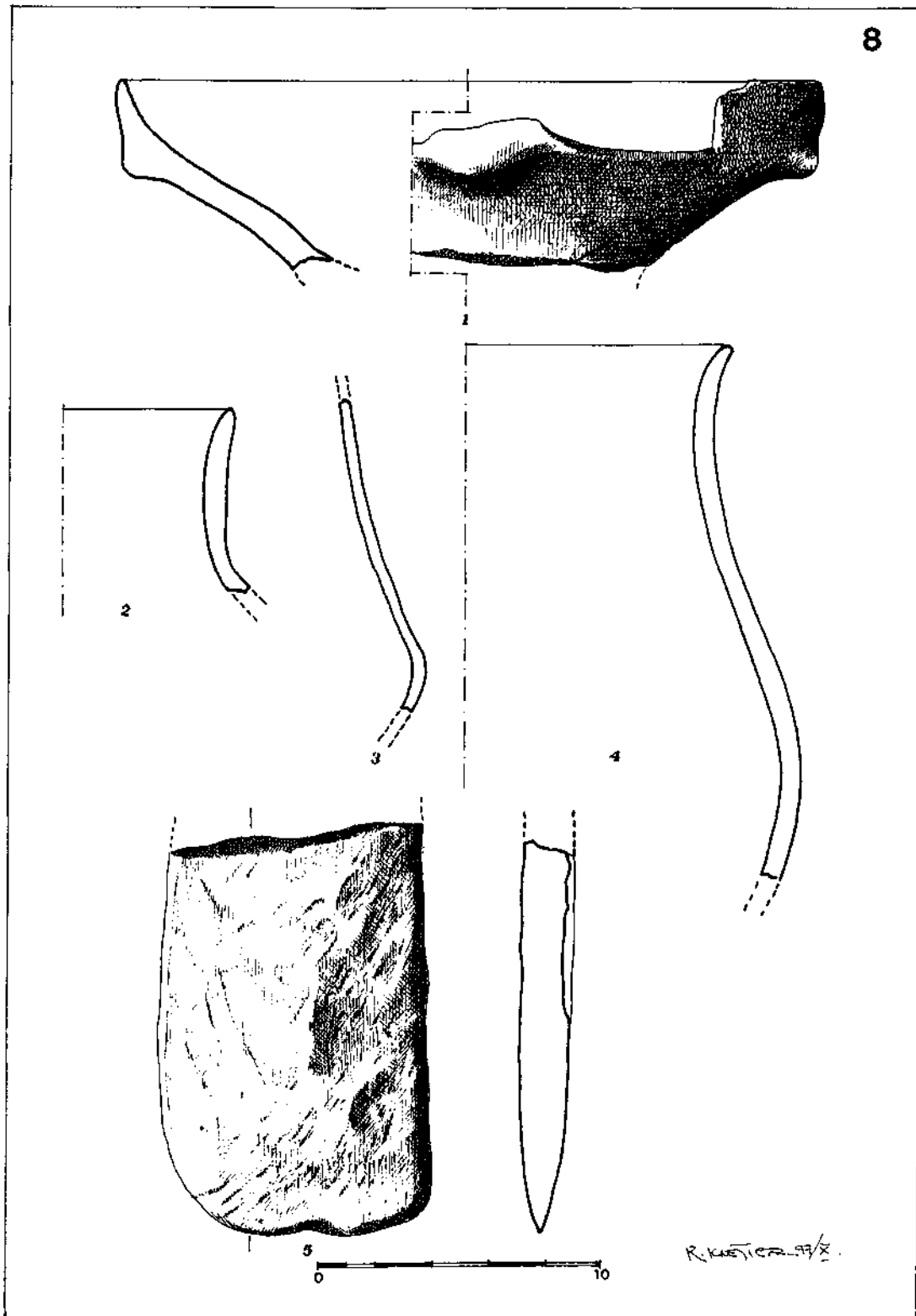

Tabla 8

ZEF MIRDITA

Hrvatski institut za povijest
Opatička 10
HR-10000 ZAGREB

TEOFORIČNA IMENA U ONOMASTICI DARDANIJE U RIMSKO DOBA

UDK 930.271 (38)

Izvorni znanstveni rad

Imajući u vidu činjenicu da osobna imena posvjedočena na području Dardanije u rimsko doba, kao i u ostalom dijelu Rimskoga Carstva imaju različite sadržaje, u ovom radu autor raspravlja o teoforičnim imenima koja su izvedena od imena viših i nižih božanstava. No kako su ona samo sporadično zastupljena na tom području, prema autorovim argumentima razvidno je daje fenomen "helenizacije" i "romanizacije" veoma slabo izražen. Autor nadalje konstatira da upravo teoforična imena jasno govore o socijalnoj slojevitosti dardanskog društva u rimsko doba. K tome ističe da su mnoga poganska teoforična imena ušla u fond starokršćanske onomastike. Tvrdi da rezultati postojećeg epigrafskog materijala na tlu Dardanije odražavaju stanje samo jednog određenog sloja društva, a to su uglavnom imućniji slojevi koji su si mogli podizati nadgrobne spomenike. Sigurno je, zaključuje autor, daje šire stanovništvo Dardanije imalo i svoja domaća teoforična imena, a ne samo grčko-rimska. No kako su ona glasila, ostat će, nažalost, vječna tajna zbog nedostataka adekvatnih izvora, a to su u ponajprije nadgrobni spomenici.

Osobna imena posvjedočena na području Dardanije u rimsko doba, kao i u ostalom dijelu Rimskoga Carstva, nisu puki apstraktni pojmovi, bez sadržaja i značenja. Ona sažimaju moralne, pravne i intelektualne sadržaje, te mentalne i karakterne vrline, senzualnost, fizičke osobine ljudskoga tijela, etničke i religiozne konotacije srodnosti i susjedstva. Ona su političkog i socijalnog sadržaja, izražavaju prosvijećenost i vjerske nazore koji su se iskazivali teoforičnim osobnim imenima, tj. imenima koja su izvedena od imena nekog boga. I upravo šarolikost i rasprostranjenost tih teoforičnih osobnih imena jasan su dokaz otvorenosti duha stanovništva određenog teritorija prema fenomenima religiozne prirode i kultovima strane provenijencije. Dardanija u tome ne čini nikakvu iznimku. Naime, ona je svojom geografskim položajem bila most između Istoka i Zapada, Sjevera i Juga te je preko prirodnih transverzalnih puteva (Vardar - Morava - Dunav), te kasnije i preko rimskih magistrala koje su pratile upravo smjerove tih prirodnih putova, bila na udaru svim stranim uljudbenim i kulturno-duhovnim pojavama, zadržavajući, dakako, svoje osobitosti kao odraz različitog i vrlo prostranog zemljopisnog prostora, izvan domašaja stranih pojava. To se jasno

može uočiti ne samo u materijalnoj i duhovnoj kulturi nego i u onomastici, pa sukladno tome i na osnovi sistematiziranog i objavljenog materijala o teoforičnim imenima.¹

Prije razmatranja teoforičnog onomastičkog materijala Dardanije, potrebno je istaknuti dvije osnovne činjenice koje se odnose na sam način nadjevanja imena, a to je: 1. U nadjevanju osobnih imena primjenjivana su osnovna pravila koja su bila zajednička svim indoeuropskim narodima: a) imena koja se daju osobi nisu ni u kakvoj vezi s imenima roditelja ili predaka; b) jedan dio imena sadržan je u imenima djeda, pradjeda odnosno roditelja, braće, sestara koja su slična ili ista; c) djed i nećak, odnosno bratić imaju isto ime i d) otac i sin imali su isto ime (pojava koja je bila vrlo rasprostranjena u antičkom svijetu, uostalom kao i sada kršćanskih roditelja²); i 2. Materijal iz kojeg crpimo onomastiku Dardanije u rimsko doba, za razliku od ostalih, pa i susjednih, rimskih provincija kudikamo je siromašniji i jednoličniji. Natpisi koji su i jedini izvor za poznavanje tog imenskog materijala, u susjednim provincijama, konkretno u Trakiji, različiti su i po prirodi i po svome sadržaju. Dapače nalazimo i one koji pokazuju i rodoslovno stablo pojedinih kraljevskih obitelji ili drugih značajnih društveno-političkih struktura.³ Svega toga, nažalost, nema u dardanskom epigrafskome materijalu. On je, naime, prilično jednostavan i čine ga uglavnom nadgrobni natpisi i votivne are.

Što se pak tiče teoforičnih imena Dardanije rimskoga doba, ona su grčko-rimskog podrijetla, a poneka imaju i sinkretistička obilježja i epihorskog su karaktera. Na ovakvu podjelu navela me je činjenica da su Rimljani prisvojili podosta grčkih bogova i naturalizirali ih. S druge su strane, sva grčko-rimska teoforična imena izvedena od imena viših i nižih bogova,⁴ odnosno od bogova koji su imali značajnu ulogu u odgojnom i sportskom formiranju mladića. To su, primjerice bogovi: Apolon, Dioskuri, Hermes, Heraklo i Iolaj, te oni bogovi koji su imali malu ili nikakvu ulogu u navedenom formiranju mladića: Artemida, Hera, Dionizije, Asklepije, Helije, Sabazije i Silvan.⁵ K tome treba imati u vidu i činjenicu da teoforična imena imaju i apotropejsku funkciju,⁶ kao i svetačka, odnosno kalendarska imena kod kršćana. U Dardaniji su, osim Iolaja, Helija i Sabazija, posvjedočena imena gotovo svih bogova. Međutim, Artemida je posvjedočena kao Atalanta,⁷ koja je njezina hipostazirana osoba.

Teoforična imena koja su bila vrlo popularna i posvuda rasprostranjena u antičkom svijetu⁸, dijele se na imena izvedena od imena viših bogova, kao npr.: Apolon, Cerera, Dijana, Jan, Junona, Jupiter, Mars, Merkurije, Minerva, Neptun, Saturn, Silvan i Vesta i na ona imena izvedena iz imena nižih božanstava, kao što su: Afrodita, Artemida, Asklepije, Eros, Herkulitd. U grupu teoforičnih

1. A. MČCSY. Vorbereiten zu einem Onomasticon von Moesia Superior. *GCBI*, 8, 6, 1970: 139-180; Isti: Einige Probleme der Namenforschung im Lichte der Namengebung der Provinz Moesia Superior. *Colloques internationaux du centre national de la Recherche Scientifique. ed'Onomastique Latine*. No 564. Paris 13 - 15 octobre 1975. Paris, 1977: 385-393; Z. Mirdita. *Antroponimia e Dardanisë në kohën romake* (Die Anthroponymie Dardaniens zur Römerzeit). Prishtinë, 1981; P. Petrović. *Inscriptions de la Mesie Supérieure*, Vol. IV. *Naissus - Remesiana - Horeum Margi. Sous la direction de Fanoula Papazoglou*. Beograd, 1979 (Dalje: IMS); B. Dragojević - Josifovska, *IMS VI*. Scupi et la région de Kumanovo. Beograd, 1982. 1 dr.

2. F. JUSTIN. *Iranisches Namenbuch*. Marburg, 1895, V; W. SCHULZE. *Zur Geschichte lateinischer Eigenamen*. Berlin, 1904: 73, 243, 514 ss.; V. BEŠEVLIJEV. *Untersuchungen über die Personennamen beiden Thrakern*. Amsterdam, 1970: 9-12.

3. J. BELOCH. *Griechische Geschichte*², I - IV. Berlin, 1923 - 1927. (III: 85, 91); B. LENKE. Thraker, *RE*, VI A, col. 414-452; J. TOROV. *Trakijските care*. Sofija, 1933; M. TONEV. Die Teilung des thrakischen Reiches nach dem Tode Koty. *IID*, 16-18/1940: 484-492; V. BEŠEVLIJEV 1970: 1-8.

4. 1. KAJANTO. The Latin Cognomina. *SSF*, 36/1965, 1-4: 53, 211 ss.

5. V. BEŠEVLIJEV 1970: 22.

6. F. JUSTIN 1895: V.

7. *Roscher's Lexikon* col. I, 1, col. 664-668.

8. W. SCHUBART. *Einführung in die Papyruskunde*. Berlin, 1918: 331; E. FRÄNKEL, *RE*, XVI, col. 1621 ss.; V. BEŠEVLIJEV 1970: 22.

imena treba ubrojiti i ona poganska imena koja su postala sastavnim dijelom kršćanskog onomastičkog fonda, kao što su: Apolonije, Dionizije, Teodor, Teodat i dr., odnosno čista teoforična kršćanska imena, kao npr.: Deusedit, Vincetdeus, Deumhabet i dr.⁹ Potonja nisu obuhvaćena u ovom prilogu jer nam je osnovni epigrafski materijal iz Dardanije najbogatiji za razdoblje od I. do IV. st. poslije Krista.

No kada je riječ o teoforičnim imenima izvedenima od imena viših bogova, treba imati u vidu činjenicu da ona imaju dedikativna svojstva koja se pridjevaju pomoću adjektivnog sufiksa -alis/-ariš. Na taj se način izražava najviše "svojstvo" dotičnog boga. Pomoću metonimije moguće je izvesti osobno teoforično ime i od nadimka određenog boga u kojem je također skriveno osnovno svojstvo određenog boga. Drugi je tip rasprostranjeniji u Rimskome Carstvu,¹⁰ pa i u Dardaniji. Pored ovih dviju grupa postoje još grčka teoforična imena sa sufiksima: -δωπο<;, -TEVTI<;, ili -(pδvτ<;, karakteristična za lokalna božanstva, odnosno za kult jednog mjesta ili obitelji. Naime, ukoliko neka obitelj nije imala djece ili su joj pak redom umirala, onda bi se obitelj zavjetovala određenom božanstvu. I kada bi im se rodilo dijete, smatrajući daje ono dar božji, djetetu bi dali ime dotičnog boga s jednim od navedenih sufiksa¹¹. Osim navedenih tipova teoforičnih imena, epigrafski nam materijal daje podatke i o postojanju epihorskih teoforičnih imena, iako ne u znatnijem broju.

Kako grčko-rimska teoforična imena imaju ista obilježja na cijelom području Rimskoga Carstva, pa sukladno tome i u Dardaniji, ovdje ću ih takvima i predstaviti.

Jedno od najrasprostranjenijih teoforičnih imena posvuda u Rimskome Carstvu je osobno teoforično ime *Apollonius*.

*Poznato je daje Apolonov kult bio vrlo rasprostranjen na balkanskim prostorima.*¹² On je bio zaštitnik nositeljja njegova imena ili cijele njegove obitelji. Dapače, on se spominje i kao zaštitnik plemena i gradova te kao bog kolonizacije. Bio je također ideal mladih ljudi.¹³ Ovo se teoforično osobno ime u obliku *Apollonius* u Dardaniji javlja dva puta i to na području Scupija u obliku patronimika: -Bass(us) Apollo-*ni(i)filiusdomo\Antiochia...*¹⁴; u Ulpiani: 'AjraA,AG>vi<;|Meve-?KXOV 'a|v£axr|G£ TOV (3|co|j 6V deco Au|E^ouco'eu%r|V.¹⁵ Iako je osobno ime Bassus homofonog karaktera evidentno u različitim jezičnim područjima,¹⁶ ipak su u oba primjera nositelji tih imena orijentalci.

I dok je *Apollonius* karakteristično ime za više, bogatije i obrazovanije socijalne slojeve,¹⁷ dotle je *Apollonides*, grčko narodno ime izvedeno od *Apollonius*, karakteristično za libertine i robove.¹⁸ Ono u Dardaniji nalazimo na području Kumanova i to u selu Lopate najjednoj ari: [*Deo*

9.1. KAJANTO 1965: 58 ss.; Isti: Onomastic Studies in the early Christian Inscriptions of Rome and Carthage. *ActaInstRomFin*, 2/1963, 1: 87 ss.

10.1. KAJANTO 1965: 53, 54.

11. B. DOER. *Die römische Namengebung. Ein historischer Versuch*. Stuttgart, 1979; M. LAMBERTZ, *Glotta*, 5/1913: 99 ss.; V. BEŠEVLIJEV 1970: 23 ss.

12. *Roscher's Lexikon* 1,1, col. 422 ss.; K. WERNICKE, *JfL* 11,1(1895), col. 1-111.; M.P.NILSSON. *Geschichte der griechischen Religion*, I. *Die Religion Griechenlands bis auf die griechische Weltherrschaft*. München, 1976: 529-564; II. *Die hellenistische und römische Zeit*. München, 1974: 118 s.; G. WISSOWA. *Religion und Kultus der Römer*. München, 1971: 50,74.s, 130,238,293 ss.; K. LATTE. *Römische Religionsgeschichte*. München, 1976: 221-225; G. KAZAROW. "Das Heiligtum des thrakischen Herros" bei Dinikli. *Klio*, 22/1928, 3: 237; V. V. BEŠEVLIJEV 1970: 19.

13. *Roscher's Lexikon*, I, 1, col. 438 s., 442 s.; M.P. NILSSON 1976: 557 s.

14. *Spomenik SKA*, 71/1931: 574.; Z. MIRDITA 1981: 232, nr. 114; *IMSVI*: 107., nr. 95.

15. *AnĒp*, 1972:144, nr. 502; Z. MIRDITA 1981: 247, nr. 209 (8).

16. W. SCHULZE 1904:71; W. PAPE. Bearbeitet von G.F. BENSLER. *Wörterbuch der griechischen Eigennamen*³. Braunschweig, 1911: 201; I. KAJANTO 1965: 244; D. DETSCHEW. *Die thrakischen Sprachreste*². Wien, 1976: 44; Z. MIRDITA 1981: 88.

17. K. LATTE 1976: 222; V. BEŠEVLIJEV 1970: 23.

18. A. FORCELLINI. *Lexicon totius latinitatis*, V. Patavii, 1940: 144. (Dalje: *LTL*); Z. MIRDITA 1981: 84.

inv(i)c[to] [pro] | sal(ute) Aug[[g(ustorum)]] \ n[[n(ostrorum duorum)]] templum) vetustate \ dilapsum inpendio (!) \ suo restituit \ Apollonides eor (undem) \ ser(vus) sc(rutator) stat(ionis) Lamud ( ) \ Gentiano et Bass(o) co(n)s(ulibus) ⁹ te na ari nađenoj u Čelopeku odnosno Klečovcima koju je postavio isti *Apollonides* kao *vect(igalis) Il\lyr(ici) ser(vus) (contra) sc(riptom) Stat(ionis)\ Lamud...* ²⁰ I u ovom primjeru riječ je o orijentalnom podrijetlu dedikanta.

Ime božice *Demetre* sa istim svojstvima koja ima latinska božica *Ceres* ²¹ dodaktkom sufiksa *-ius* postalo je teoforično ime. Ovo je ime osobito karakteristično za libertine. ²² Iako je posvuda rasprostranjeno, u Dardaniji je posvjedočeno svega dva puta i to kao ime Dolihenovog svećenika. U prvom primjeru kao patronimik: *Victor Demetri (filius) et De\ metrius Ambibi (filius) sace[r] \ dotes eiusdem dei.* ²³ Nedvojbeno je da se ovdje radi o orijentalcima među kojima je i najviše rasprostranjen, a zastupljen je i u kršćanskoj onomastici. ²⁴ Teoforična imena dedikativnog karaktera izvedena od imena viših božanstava s adjektivnim sufiksima na *-inus / - ius*, u Dardaniji su posvjedočena kao *Iovinus i Iovius*, što su izvedenice imena vrhovnog boga Jupitera u genitivnom obliku. ²⁵ U obliku *Iovinus* posvjedočeno je na području *Timacum minus*, i to u Ravnama: - *Valerius Iovinus i Flavia Iovina* ²⁶, te na području municipija Ulpijane, odnosno Lipljanu: *Iovius an(nis) XI\...* Ime *Iovinus* rasprostranjeno je i među kršćanima. ²⁷

U ovu grupu teoforičnih imena ubraja se i ime *Mercurius*, odnosno *Mercurialis*, ²⁹ koja su karakteristična za robove libertine. ³⁰ Ona se pojavljuju i među kršćanima. ³¹ Kako je *Mercurius* po svojstvima identičan s grčkim bogom *Hermesom*, u nekim je primjerima moguća i latinska translacija imena ovoga boga. ³² Oni se često nalaze zajedno i kao nadimci, što se jasno može vidjeti iz primjera posvjedočenog u Bitiniji. ³³ Ime *Hermes* je također bilo karakteristično za robove i libertine, a javlja se i u kršćanskoj onomastici. ³⁴ Međutim, dok su imena *Mercurius* i *Mercurialis* u Dardaniji posvjedočena samo jednom: *Ti. Cl(audio) Ti. F(ilio) Quiri(na)\ Mercuriali \ pr(aefecto) coh(ortis) I Mont(anorum)* ³⁵ i *Aur(elius) Mercurius\ mil(es) leg(ionis) XIII Gemfinae*, ³⁶ dotle je ime *Hermes* posvjedočeno tri puta i to jednom na području kolonije *Scupi: Tib(erius) Cl(audio) Her(mes?) m\ aritus vive se (I)* ³⁷ i dva puta na području municipija *Naissus: I(ovi) O(ptimo)*

19. Lj. ZOTOVIĆ. *Mitrazam na tlu Jugoslavije*. Beograd, 1973: 33, nr. 43b.; Petar PETROVIĆ. *Paleografija rimskih napisa u Gornjoj Meziji*. Beograd, 1975: 130, nr. 10.; Z. MIRDITA 1981: 241, nr. 1; *IMS* VI: 162, nr. 209.

20. Lj. ZOTOVIĆ 1973: 33., nr. 43 a; P. PETROVIĆ 1975: 130., nr. 9; Z. MIRDITA 1981: 238, nr. 157 241, ur. 71; *IMS* VI: 165., nr. 212.

21. *Roscher's Lexikon* 1,1, col. 959., 986.; M.P. NILSSON 1976: 461 ss.; G. WISSOWA 1971: 192 ss, 297 ss.; K. LATTE 1976: 161 ss.

22. *LTLV*: 471; Z. MIRDITA 1981: 98.

23. *AnÉp.* 1966:94, nr. 340; S/7omeimSK4,71/1931:510; Z. MIRDITA 1981: 248, nr. 219 (18). Treba istaći zanimljivu činjenicu da je na cijelom području *Moesiae Superioris* ovaj kognomen posvjedočen još samo u Singidunumu (v. M. MIRKOVIĆ, *IMST*: 60, nr. 28).

24.1. KAJANTO 1965: 25.

25. *Roscher's Lexikon* II, 1, col. 296, 618 ss.; *LTL* VI: 39; G. WISSOWA 1971: 114 ss.; K. LATTE 1976: 365; I. KAJANTO 1965: 212; Z. MIRDITA 1981: 110.

26. *JÖAI*, 6/1903, Bb. 47, nr. 54; Z. MIRDITA 1981: 298, nr. 526(85).

27. Z. MIRDITA. *Novitates epigraphicae et Dardania collectae. AVes*, 31/1980: 192., nr. 11; Z. MIRDITA 1981: 251, nr. 235 (34).

28.1. KAJANTO 1965: 105.

29.1. KAJANTO 1965: 55, 57, 212,216.

30.1. KAJANTO 1965: 134; Z. MIRDITA 1981: 119 s.

31.1. KAJANTO 1965: 87 bis; 88 bis; Z. MIRDITA 1981: 119 s.

32. *Roscher's Lexikon* 1,1, col. 2342; G. WISSOWA 1971: 51, 304; M.P. NILSSON 1976: 501 s.

33.1. KAJANTO 1965: 58.

34. *LTL* V: 730 ss.

35. (Ravne): *JÖAI Beibl*, 6/1903, 43, nr. 50; P. PETROVIĆ 1975: 137, nr. 30; Z. MIRDITA 1981: 284, nr. 442 (1).

36. *Spomenik SANU*, 98/1941-1948: 178; Z. MIRDITA 1981: 293, nr. 494(53).

37. (Selo Pobužje, sjeverno od Skoplja): *AnÉp*, 1964: 271; Z. MIRDITA 1981: 242, nr. 180; A. et J. ŠAŠEL, *Inscriptiones Latinae quae in Jugoslavia inter annos MCMXL et MCMLXX repertae et editae sunt. Situla*, 19/1978, nr. 552 (Dalje: *ILJug.*); *IMSVI*: 85, nr. 58.

Fu(lgentori ? ili Fulminatori?) | Capitolino ex boto(!) p (osuerunt) | Nica Herme[s] | pro salute | domini no| stri [- - -],³⁸ Ti (berius) Cl(audius) Her[m] | es v(otum) l(ibens) a(nimo) p(osuit).³⁹

Grupi dedikativnih kognomina teoforičnog karaktera pripada i kognomen *Saturninus* koji je u republikansko doba bio karakterističan za nobilitet.⁴⁰ U metonimijskom smislu često su se podrazumjevali *Iupiter* i *Iunona*, odnosno *Zeus* i *Hera*.⁴¹ Ovo se teoforično ime često pojavljuje u Dardaniji, i to na području kolonije *Scupi*: (a) [pr] o salu[te] | [- - -] | [- - -] | [- - -] | *Saturninu[s] | [tr(ibunus)] mil(itum) bis*;⁴² *Antonis | Saturnina| avia memor*;⁴³ *Fl(avius) Satur| ninus vix(it) an(nis) | V mens(ibus) | III*⁴⁴; *Saturninus | et Felicula| f(aciendum) c(uraverunt)*;⁴⁵ *C ?] Aur(elius) Saturni(nus) d(onis) d(onatus) Sc(upis)*.⁴⁶ Zatim na području Municipija Naissus: *Om| pha| lae | Ael(ius) | Satu|rninus d(onum) d(edit)*,⁴⁷ i od istog dedikanta : *Deo [Sanc] to | [Her] cu | li invicto | Satur|ninus | d(edit)*,⁴⁸ te na području *Timacum minus*: *T. Iul(ius) Satur-| nin(us) vet(eranus) ex dec(urio) | coh(ortis) II Aur(eliae) D(ardanorum)*.⁴⁹

Već je istaknuto da se teoforična imena sa sufixsom **-genus**, odnosno - γηνης povezuju s određenim kultovima božanstva lokalnog karaktera odnosno obiteljskim kultom i s određenim željama. U tom smislu treba shvatiti i teoforično ime *Hermogenes*, koje je posvjedočeno u Nišu: *[I]ovi Pater[no] | Ael(ius) Hermog[enes] | ex vot(o) pos[uit]*,⁵⁰ odnosno u Ravnama: ... *Aur(elio) | Hermogeni | dec(urioni) coh- (ortis)*.⁵¹ Moguće je toj skupini teoforičnih imena pripisati i kognomen *Hermogoras*, inače karakterističan za robove i libertine, posvjedočen u Nišu: *C(aius) Iuli(us) Herm[a]gora Nici[a]* |⁵².

Ime boga *Silvana* ima značajnu ulogu u formiranju teoforičnih imena dedikativne grupe. Sudeći prema pridjevnom obliku, *Silvanus* u početku nije bilo samostalno ime boga, nego nadjevnik bilo kojeg boga,⁵³ odnosno pod tim se imenom podrazumijevao "šumovit kraj".⁵⁴ To je, zapravo ime starolatinskog boga šuma, polja i stada iz kojeg su izvedena teoforična imena *Silva*, *Silvester*, *Silvanus*. Ona su sadržana i u kršćanskoj onomastici⁵⁵. No premda je ime *Silvanus* bilo vrlo rasprostranjeno, treba istaći zanimljivu činjenicu da je na cijelom području provincije *Moesiae Superioris*, pa shodno tome i Dardanije, ono posvjedočeno jedino na području kolonije *Scupi*: *G(ai) Venulei Her| culanus | Persinus, | Silvanus fili(i) | parentibus*,⁵⁶ odnosno na području municipija

38. (Niš): *CIL* III 1677; *IMS* IV: str. 70, nr. 6.

39. (Brzi Brod - Mediana): *Spomenik SANU*, 98/1941-1948: 233; *Z. MIRDITA* 1981: 276, nr. 393 (40); *IMS* IV: 93, nr. 54.

40. I. KAJANTO 1965: 54.

41. *Roscher's Lexikon* IV, col. 426 ss.

42. (Markova Sušica): *Spomenik SKA*, 75/1933: 213; *Z. MIRDITA* 1981: 226, nr. 27; *IMS* VI: 61, nr. 24.

43. (Dobri Dol): *ILJug.*, 5/1961: 27, nr. 33; *Z. MIRDITA* 1981: 234, nr. 131; *IMS* VI: 99, nr. 81.

44. (Skoplje - Vlae): *ILJug.*, 5/1961: str. 26, nr. 30; *Z. MIRDITA* 1981: 233, nr. 121; *IMS* VI: 122, nr. 120.

45. (Radišane): *ŽA*, 27/1977, 2: 452, nr. 2; *Z. MIRDITA* 1981: 216, nr. 23; *IMS* VI: 136, nr. 143.

46. (Čajir - Kostolac): *CIL* III, 14507.; *JÖAIBeibl*, 4/1901: 85-92; *Z. MIRDITA* 1981: 222, nr. 57.

47. (Lece - Leskovac): P. PETROVIĆ, *IMS* IV: 121, nr. 110; *Z. MIRDITA* 1981: 274, nr. 378 (57).

48. (Gazdare): *AnÉp*, 1968: 135, nr. 450; *IMS* IV: 122, nr. 111; *Z. MIRDITA* 1981: 277, nr. 395 (42).

49. (Ravne): *Spomenik SANU*, 98/1941-1948: 182; *Z. MIRDITA* 1981: 293, nr. 497 (56).

50. *IMS* IV: 78, nr. 23.

51. *ŽA* 12/1963, 2: 377, nr. 7, fig. 7; *AnÉp*, 1964: 109, nr. 268; *Z. MIRDITA* 1981: 286, nr. 452 (11). Ono se javlja i u obliku *Termogenes*, posvjedočenim na brončanoj svjetiljci koja je otkrivena na području između Dobrog Dola i Vlaškog Dola (M. MIRKOVIĆ, *IMS* I: 89, nr. 83).

52. *CIL* III, 1682; *Z. MIRDITA* 1981: 271, nr. 361 (8); *IMS* IV, str. 85, nr. 37.

53. *Roscher's Lexikon* IV, col. 824 s.; G. WISSOWA 1971: 213 ss.

54. *Ibidem*.

55. G. WISSOWA 1971: 213, bilj. 6; I. KAJANTO 1965: 61.

56. (Sopište - južno od Skoplja): *ŽA*, 4/1954: 198 ss.; *ILJug.*, 5/1961: 30, nr. 40; *Z. MIRDITA* 1981: 230, nr. 101; *IMS* VI: 143, nr. 156.

57. (Gračanica): *Z. MIRDITA* 1981: 252, nr. 242 (41).

Ulpijane kao *Silva* u funkciji matronimika: *Tattia Silvae | Fidia vixit a(nnis) XXV*⁵⁷, te u obliku *Silvanus* u Ulpiani: *sub cura Ant(oni) | [Si] lvani v(iri) e(gregii) proc(uratoris)*⁵⁸ U obliku *Silvester* posvjedočeno je jedino u Ulpijani: *M. Aur(elius) Silvester | dec(urio) q(uin)q(uenalis) v(otum) s(olvit)*⁵⁹

Glede teoforičnih imena izvedenih od imena nižih božanstava, treba reći da su nešto brojnija od onih viših. To su uglavnom božanstva iz grčke kulturno-duhovne sfere s elementima sinkretizma grčko-rimskih i istočnih, konkretno orijentalno-semitskih božanstava i kultova.

Ovoj grupi teoforičnih imena pripada i ime *Aphrodisia* s metonimijskim značenjem "Ljubavno uživanje", a izvedeno od τὸ Ἀφροδίσιον, sa značenjem "Afroditin hram". Naime, prema Euhemeru, Afroditu je stvorila prostituciju,⁶⁰ a njezin su praznik "Afrodizije" slavile hetere.⁶¹ To je teoforično ime u Dardaniji posvjedočeno dva puta, i to na teritoriju kolonije *Scupi*, u selu Bardovcima: *D(is) M(aniibus) | Afrodisia (!)*,⁶² i *Afrodisia mater supervixit...*⁶³ U drugim dijelovima Rimskoga Carstva ovo je ime bilo vrlo rasprostranjeno i karakteristično za robove i libertine.⁶⁴ Zanimljivo je istaknuti da je ono posvjedočeno i u kršćanskoj onomastici.⁶⁵ U istu grupu imena ubraja se i teoforično ime *Aphroditus*, izvedeno od imena *Aphrodite*, čiji je kult nastao sinkretizmom elemenata grčke i semitske religije (*Astarta*). Ona je predstavljala božicu mjeseca i ljubavi, čija je funkcija bila osiguravanje životinjske i vegetativne plodnosti.⁶⁶ Međutim, u metonimijskom smislu Afroditu nije simbolizirala ljubav ili seksualni poriv, nego je bila personifikacija prolaznosti. Naime, sve su Afroditine gluposti smrtno.⁶⁷ Njezino je ime na tlu Dardanije u teoforičnom obliku posvjedočeno samo na teritoriju kolonije *Scupi*, i to u selu Dimci, sjeverno od Skoplja: *C. Ulp[ius] Aphr(o) | ditus coniu[gi]*.⁶⁸

Premda je bog Asklepije⁶⁹ štovan kao bog ozdravljenja i zaštitnik zdravlja, njegovo se ime na cijelom području *Moesiae Superior*, a u skladu s time i u Dardaniji, vrlo rijetko pojavljuje kao teoforično ime. Djelomično je i ono karakteristično za robove i libertine.⁷⁰ Tako je u obliku *Asclepiades* posvjedočeno na području municipija Ulpijane: *et Aur(elio) Asclepisadi gene-|ro*,⁷¹ i na području municipija DD: *M. Aur(elius) Asclep-|(ia)des v(ir) e(gregius) ex leg(ato) [p(osuit)]*.⁷² Na području kolonije *Scupi*, kod sela Donje Vodno javlja se pak u obliku *Asclepiodote: Valeria | C(ai) f(ilia) A[|s]clepio[|do]te ann(or)um L*.⁷³ Ono se javlja i u kršćanskoj onomastici.⁷⁴

58. (Laplje Selo): *JÖAI Beibl*, 6/1903:29, nr. 36; P. PETROVIĆ 1979: 132, nr. 15; Z. MIRDITA 1981: 253, nr. 249 (48).

59. P. PETROVIĆ 1979: 132, nr. 14; Z. MIRDITA 1981: 255, nr. 255 (54).

60. M.P. NILSSON 1974: 288.

61. Isto, str. 195.

62. *Spomenik SANU*, 98/1941-1948: 422; Z. MIRDITA 1981: 219, nr. 37; *IMS VI*: 100, nr. 82.

63. *Spomenik SANU*, 98/1941-1948: 421; Z. MIRDITA 1981: 219, nr. 36; *IMS VI*: 131, nr. 135.

64. Z. MIRDITA 1981: 84.

65. I. KAJANTO 1965: 87.

66. *Roscher's Lexikon I*, 1, col. 645; M.P. NILSSON 1976: 519 ss.

67. M.P. NILSSON 1976: 775.

68. *ILJug*, 5, 1961: 22, nr. 49; Z. MIRDITA 1981: 223, nr. 62; *IMS VI*: 144, nr. 158.

69. *Roscher's Lexikon I*, 1, col. 615 ss.; M.P. NILSSON 1976: 538 ss.

70. G. ALFÖLDI. *Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia*. Heidelberg, 1969: 157; A. MÓCSY. *Die Bevölkerung von Pannonien bis zu den Markomanenkriegen*. Budapest, 1959: 164.

71. (Gračanica): *CIL III*, S 8180=1695; *JÖAI Beibl*, 6/1903: 33, nr. 41; Z. MIRDITA 1981: 252, nr. 243 (42).

72. E. ČERŠKOV. *Municipium DD kod Sočanice*. Beograd – Priština, 1970: 65, nr.14; Z. MIRDITA 1981: 269, nr. 349(43).

73. *ILJug*, 5, 1961: 33, nr. 50; Z. MIRDITA 1981: 214, nr. 5; *IMS VI*: 94, nr. 73.

74. E. DIEHL. *Inscriptiones latinae christianae veteres, I – III*. Berolini, 1961, 3962 (Dalje: *ILCV*).

Kao što je već rečeno, jedna od Artemidinih hipostaza je i *Atalante*.⁷⁵ To je ime posvjedočeno samo jednom i to u Rudnici na području municipija DD: *Fla(aviae) Atalantes| vix(it) annis L.*⁷⁶ Čini mi se mogućim da se kognomen *Attianus*, nastao od gentilicija *Attius*⁷⁷ na osnovi korijena *Att* - sa sufiksima - *ius*/ - *ianus*, može smatrati teoforičnim imenom. To bi ime bilo izvedeno od imena boga *Attis* koji bi po svojstvima simbolizirao prirodni život slično kao Kibela - božica Frigijaca, odnosno frigijska Majka bogova.⁷⁸ Oblik sa sufiksom -*ianus*, tj. *Attianus* posvjedočen je na području municipija *Naissus: D(is) M(anibus) | Aur(elius) Atti|anus mil(es) | co[h(ortis)]...*⁷⁹

Premda je kult *Dionizija*, tračko-frigijskog božanstva vegetacije koje je ljude podučavalo kultiviranju vinove loze, a čije se ime i dovodi u vezu s rječju *woinos* sa značenjem *vino*, odnosno *bog iz Nise* ili *Zeusov sin*⁸⁰, bio rasprostranjen diljem cijelog Rimskoga carstva, a osobito u Trakiji, sudeći po epigrafskom materijalu, ime tog božanstva u Dardaniji nije bilo toliko zastupljeno. Na području Dardanije zasada je posvjedočeno svega dva puta: *Dionysiu|s Petroni|*⁸¹, odnosno: *Αυρηλιο|ς Διονύσιου|ς χωειου|νι (=coiugi) be- ne μερεντι p(osuit)*.⁸² Dionizije bio štovan od seljaka i širih slojeva društva i njegovo je ime osobito bilo karakteristično za libertine,⁸³ a postoji i u kršćanskoj onomastici⁸⁴.

Isti je slučaj i s kultom *Dioskura* koji je bio posvuda rasprostranjen,⁸⁵ a osobito u Tračana. To se jasno odražava i u rasprostranjenosti teoforičnog imena koje je izvedeno od imena toga božanstva. To ime potječe s egejskog areala.⁸⁶ No na cijelom teritoriju *Moesiae Superioris* javlja se samo na području kolonije *Scupi*, i to u Dobrom Dolu, južno od Skoplja, u funkciji patronimika: *Maema Dios|curidi filia*.⁸⁷

Dedikativnog je karaktera i teoforično ime *Divus*,⁸⁸ koje u metonimijskom značenju podrazumijeva Angeronu ili Angeroniju, čije se ime izvodi od *angina*, bolest grla.⁸⁹ Inače je ovo teoforično ime vrlo slabo posvjedočeno i javlja se u oblicima *Divos*⁹⁰, *Dius*⁹¹ *Διος*, *Δειος*.⁹² Na cijelom području *Moesiae Superioris* posvjedočeno je jedino u Dardaniji i to na području kolonije *Scupi: Claudi|u|s | Divus (centurio)*.⁹³ Zasigurno se može reći da je i tu riječ o nekom orijentalcu.

75. Vidi bilj. 7.

76. *CIL* III, 14606; *JÖAI*, 3/1900, Bb. 166., nr. 66; E. ČERŠKOV 1970: 68, nr. 28.

77. W. SCHULZE 1904: 68, 423; I. KAJANTO 19654: 35, 141; W. PAPE 1911: 172; Z. MIRDITA 1981: 86.

78. *Roscher's Lexikon* I, 1, col. 715 ss.; II, 1, col. 1638 ss.; G. WISSOWA 1971: 321 s., 326; K. LATTE 1976: 261, 342 s.; M. P. NILSSON 1974: 640 s., 666.

79. *CIL* III, 14556; *JÖAI* Beibl., 4/1901, 163, nr. 3; Z. MIRDITA 1981: 283, nr. 436 (83); *IMS* IV: 114, nr. 94.

80. *Roscher's Lexikon* I, 1, col. 1029; M. P. NILSSON 1976: 564 ss.; G. WISSOWA 1971: 299, 303, 378.

81. (Čučere): *Spomenik SKA*, 71/1931: 582; *Spomenik SKA*, 77/1934: 67; Z. MIRDITA 1981: 223, nr. 60; *IMS* VI: 116, nr. 111.

82. (Srednje Kojnare): *Spomenik SANU*, 98/1941-1948: 449; Z. MIRDITA 1981: 244, nr. 195; *IMS* VI: 150, nr. 178. Imajući u vidu činjenicu da je ono posvjedočeno još samo u Singidunumu (v. M. MIRKOVIĆ, *IMS* I: 64, nr. 35), jasno se vidi da je na cijelom području *Moesiae Superioris* posvjedočeno svega tri puta.

83. *LTL* V: 486-487; Z. MIRDITA 1981: 99.

84. I. KAJANTO 1965: 61, 87.

85. *Roscher's Lexikon* I, 1, col. 1156 ss.; M. P. NILSSON 1976: 406 s.; K. LATTE 1976: 173; G. WISSOWA 1971: 268 s.

86. V. BEŠEVLIJEV 1970: 20.

87. *ILJug*, 5, 1961: 28, nr. 35; Z. MIRDITA 1981: 224, nr. 64; *IMS* VI: 117, nr. 113.

88. I. KAJANTO 1965: 211.

89. *Roscher's Lexikon* I, 1, col. 1190; G. WISSOWA 1971: 241.

90. *CIL* VI, 32482, 27; *CIL* XIII, 8606.

91. *CIL* VI, 25171.

92. F. PREISIGKE. *Namenbuch enthaltend alle griechischen, lateinischen, ägyptischen, hebräischen, arabischen und sonstigen semitischen und nicht semitischen Menschennamen, soweit sie in griechischen Urkunden (Papyri, Ostraka, Inschriften, Munienschöldern usw.) Ägyptens sich vorfinden. - Mit Anhang von Professor Dr. Enno Littmann, enthaltend die in diesem Namenbuche vorkommenden abessinischen, aramäischen und persischen Namen.* Heidelberg, 1922: 90.

93. (Markov Manastir): *Spomenik SKA*, 75/1933: 213; Z. MIRDITA 1981: 226, nr. 78; *IMS* VI: 61, nr. 24 b.

I *Eros*, staro božanstvo prirode, njezinog stalnog obnavljanja i personifikacija ljubavi⁹⁴, u obliku teoforičnog imena zastupljen je i u onomastici Dardanije. Ono je tu posvjedočeno svega dva puta i to jednom u Ulpijani: *M. Cocceius Eros | ex voto fecit*⁹⁵ i na području municipija DD: *Vel. Eros Pri(n)ceps id.*⁹⁶ Karakteristično je za robove i libertine,⁹⁷ a javlja se i u kršćana.⁹⁸

Od dosada navedenih teoforičnih imena najzastupljenija su ona koja su izvedena od imena nižeg božanstva *Hercules* čiji kult nije ni u kakvoj vezi s grčkim herojem Heraklom. Ono je kao htosno božanstvo u Južnoj Italiji povezan s kultom *Demetre* i *Dionizija*, a u Etruriji se poistovjećuje s kultom boga *Marsa*, koji je u rimskoj religiji često shvaćan kao bog rata i zaštitnik Carstva.⁹⁹ U obliku *Herculanus* sa sufiksom *-anus* posvjedočen je posvuda, a osobito na tračkom govornom području.¹⁰⁰ To se ime javlja i u kršćana.¹⁰¹ Zanimljivo je da je na užem području *Moesiae Superioris* posvjedočeno samo jednom i to u Singidunumu,¹⁰² dok ga na području Dardanije nalazimo posvuda. Tako je na teritoriju kolonije *Scupi* posvjedočeno četiri puta: *Cl(audius) | Her|culanus mar|ritus b(ene) m(erenti) p(osuit)*,¹⁰³ ... *et Hercu|lanus patri |*,¹⁰⁴ *C. Val(erius) Hercu|lanus vix(it) an(nis) LX*,¹⁰⁵ *G(ai) Venulei Her|culanus*,¹⁰⁶ te na području municipija DD: *Herculano | vix(it) ann(is) VIII*¹⁰⁷. Na području municipija *Naissus* posvjedočeno je tri puta i to dva puta u Nišu: *P. Iul(ius) Herc|u|lan[us 2 - 3]*,¹⁰⁸ *M. Ulpiu[s] | Herculan[us] | p(osuit)*,¹⁰⁹ te jednom u Bosiljgradu: *et H(e)r|culanus fili | - [us et]*.¹¹⁰ Nadalje u *Timacum minus* svega dva puta i to u Ravnama: *C. Iulius Her-|culanus vet(eranus) | leg(ionis) VII Cl(audiae)*¹¹¹ i *Sept(imius) Herculanus | pater*.¹¹²

Unatoč činjenici da se uz frigijsko ime *Mania*¹¹³ javljaju uglavnom epihorska imena kao što su: *Mesta, Sita, Dida, Dico, Miscena*, sklon sam ga ipak smatrati teoforičnim imenom koje je u takvom imenskom obliku označavalo starorimsko božanstvo majke *mana* i *lara*.¹¹⁴ Na osnovu postojećeg materijala čini se da je na balkanskom području posvjedočeno samo u Sopištu, sjeverno od Skoplja, tj. na području kolonije *Scupia* : ... *Mania avia*¹¹⁵, iako se u toj formi javlja i u latinskoj onomastici.¹¹⁶ Ime frigijskog boga *Men*,¹¹⁷ koje je zapravo personifikacija mjeseca,

94. *Roscher's Lexikon* I,1, col. 1339 ss.

95. *JÖAIBeibl*, 6/1903: 31, nr. 37; *Spomenik SKA*, 71/1931: 59; Z. MIRDITA 1981: 248, nr. 214 (13).

96. E. ČERŠKOV 1970: 65, nr. 13; Z. MIRDITA 1981: 269, nr. 348 (42).

97. *LTL* V: 551; Z. MIRDITA 1981: 101.

98. I. KAJANTO 1965: 87.

99. *Roscher's Lexikon* I, 2, col. 2253; G. WISSOWA 1971: 271 ss., 279, 284 s.; K. LATTE 1976: 213 ss.

100. I. KAJANTO 1965: 216; G. ALFÖLDI 1969: 215; Z. MIRDITA 1981: 108.

101. *ILCV* 3476; I. KAJANTO 1965: 82.

102. M. MIRKOVIĆ, *IMS* I: 60, nr. 29.

103. (Zlokućani): *CIL* III, 8209; *IMS* VI: 108, nr. 97.

104. (Donje Vodno): *Spomenik SANU*, 98/1941-1948: 430; Z. MIRDITA 1981: 224, nr. 67; *IMS* VI: 131, nr. 136.

105. (Ljubance): *CIL* III, 8220; Z. MIRDITA 1981: 226, nr. 76; *IMS* VI: 139, nr. 149.

106. (Sopište): *ILJug*, 5, 1961: 30, nr. 40; Z. MIRDITA 1981: 230, nr. 101; *IMS* VI: 143., nr. 156.

107. *Spomenik SANU*, 98/1941 - 1948: 225; E. ČERŠKOV 1970: 63, nr. 9; Z. MIRDITA 1981: 226, nr. 330 (24).

108. *Spomenik SKA*, 77/1934: 37; P. PETROVIĆ, *Paleografija...*, str. 134, nr. 9; Z. MIRDITA 1981: 279, nr. 409 (56); *IMS* IV: 73, nr. 13.

109. *Spomenik SKA*, 71/1931: 245; Z. MIRDITA 1981: 273, nr.370 (17); *IMS* IV: 76, nr. 20.

110. *AnÉp*, 1972, nr. 534; *IMS* IV: 228, nr. 122.

111. *CIL* III,14577.; *JÖAIBeibl*, 3/1900:140, nr. 40; Z. MIRDITA 1981: 287; nr. 459 (18).

112. *JÖAIBeibl*, 6/1903:50, nr. 60; Z. MIRDITA 1981: 290, nr. 478 (37).

113. L. ROBERT. *Noms indigènes dans l'Asie Mineure gréco-romaine*. Paris, 1963: 532; F. PAPAZOGLU. Etnička struktura antičke Makedonije u svetlosti novijih onomastičkih istraživanja. *Balkanica*, 8, 1977: 78; *Ista: Structures ethniques et sociales dans les régions centrales des Balkans à la lumière des études onomastiques. Actes du VIIe Congrès d'épigraphie grecque et latine* (1977). Bucaresti, 1979: 162 s.

114. *Roscher's Lexikon* II, 2, col. 2323; G. WISSOWA 1971: 174, 240; K. LATTE 1976: 60, 93.

115. F. PAPAZOGLU. *Srednjobalkanska plemena u predrimsko doba*. Sarajevo, 1969: 177; Z. MIRDITA 1981: 229; nr. 100; *IMS* VI: 128, nr. 132.

116. *CIL* V, 4373; *CIL* VI, 2876; W. SCHULZE 1904: 426.

117. *Roscher's Lexikon* II, 2, col. 2687 ss.; G. WISSOWA 1971: 326 s.

složeno s grčkom riječju - ῥοξεο<;¹¹⁸ dalo je teoforično ime *Menodotus* koje se javlja dosta često,¹¹⁹ dok je na balkanskom području posvjedočeno samo na području kolonije Scupi i to kod sela Radišane, što jasno govori o stranom porijeklu dedikanta: *P. Ae\lius Meno\dotus...*¹²⁰

Ime nižeg božanstva *Musa*¹²¹ etrurskog je podrijetla i pojavljuje se u obliku *Mouaa*, a posvjedočeno na dršci jednog zrcala iz *Vulcia* koje se nalazi u Vatikanu, ali je nejasno prikazano.¹²² Kao teoforično ime potvrđeno je u onomastici Dardanije rimskoga doba i to na području teritorija *Timacum minus: et Valeria Musa*¹²³ Inače je karakteristično za libertine.¹²⁴

Ime grčke božice *Niče*, odnosno *Nike* koja je personifikacija pobjednika,¹²⁵ u obliku teoforičnog imena je posvuda rasprostranjeno,¹²⁶ dapače javlja se i u kršćana.¹²⁷ Karakteristično je za domaći etnički element, kao i za libertine.¹²⁸ U Dardaniji je posvjedočeno na teritoriju kolonije *Scupi: Teufia Ni \ ce Teufi Val \ eri lib(erta)*¹²⁹ i na području municipija *Naissus*, konkretno u Nišu: *Nica Hermef[s] \ pro salute*¹³⁰ Isto se može reći i za božicu sreće i sudbine *Tyche*¹³¹ od koje je izvedeno teoforično ime *Tyche*. Ono je posvjedočeno jedino na području kolonije *Scupi*, i to u Ljubotenu: *[FlaviaPar \ - thenopes] \ li(berta) Tyche*, odnosno *Callityche: [... | Flavia Cal]\lityche, u(ixit) \ an(nis ZJC...¹³²; zatimuRokomiji: /M/z'a5'eve[rae lib(erta) Ty\che vixit¹³³ i uZlokućanima: Tyche co\niugi karfissimo).*¹³⁴ Već iz navedenih primjera vidi se da je karakteristično za libertine,¹³⁵ a javlja se i u kršćana.¹³⁶

Zanimljivu grupu teoforičnih imena na području Dardanije u rimsko doba, iako su tek sporadično posvjedočena, čine i ona imena koja su po svome karakteru epiteta, odnosno nadjevci pojedinih grčko-rimskih bogova. Jedno od takvih teoforičnih imena je osobno ime *Niceforus* što je inače Zeusov epitet: *Zeus Nikephoros*, odnosno *Iuppiter Victor*, ili kao ime ostalih božanstava: *NiKTjρóποι SsoiP* U Dardaniji se javlja samo u obliku *Niceforus*. Vrlo je prošireno u Italiji i na Istoku, a karakteristično je za domaće stanovništvo, robove i libertine.¹³⁸ Na području balkanskih provincija ono se javlja u Dalmaciji¹³⁹ i u Dardaniji i to u Peći: *Ael(ius) Nicefo-\rus lib(ertus).*¹⁴⁰

Apolonov nadimak *Phoebus*, još nejasnoga značenja,¹⁴¹ karakterističan je za libertine. Međutim, na latinskom ovaj se epitet obično upotrebljava bez imena Apolona u značenju *bog sunca* ili samo *sunce*.¹⁴² Kao teoforično ime je vrlo rašireno, dok se u Dardaniji javlja samo na području

118. L n VI: 256.

119. G. ALFÖLDI 1969: 246.

120. Ž4, 24/1974, I-2:242, nr. 1. fig. 2; Z. MIRDITA 1981: 228, nr. 91; IMS VI: 120, nr. 117.

121.1. KAJANTO 1965: 216; W. SCHULZE 1904: 363.

122. *Roscher's Lexikon* II, 2, col. 3234.

123. *Spomenik SANU*, 98/1941-1948: 183; Z. MIRDITA 1981: 286, nr. 457 (16).

124. G. ALFÖLDI 1969: 249; Z. MIRDITA 1981: 122.

125. *Roscher's Lexikon* III, 1, col. 305 s.; G. WISSOWA 1971: 140 s.

126. W. PAPE 1911: 1002.

127.1. KAJANTO 1965: 28.

128. *LTL* VI: 335; Z. MIRDITA 1981: 122.

129. (Dračevo): *ILJug*, 5, 1961: 32, nr. 46; Z. MIRDITA 1981: 240, nr. 163; IMS VI: 138, nr. 146.

130. *CIL* III, 1677; IMS IV: 70, nr. 6.

131. *Roscher's Lexikon* V, col. 1328; M. P. NILSSON 1974: 200 ss.; G. WISSOWA 1971: 176, 261.

132. *AnĒp*, 1964: 112, nr. 274; ŽA, 13-14/1964: 157-165, fig. 1-2; *AnĒp*, 1969-1970: 158, nr. 584; *IUug*, 19, 1978, nr. 556; Z. MIRDITA 1981: 241, nr. 175; /MSVI: 119, nr. 116.

133. Z. MIRDITA 1981: 229, nr. 96; *IUug*, 19, 1978, nr. 544; IMS VI: 125, nr. 125.

UA.AnĒp, 1971: 134, nr. 410; /L/ug, 19, 1978, nr. 546; Z. MIRDITA 1981: 237, nr. 145; IMS VI: 143, nr. 315.

135. G. ALFÖDI 1969: 315.

136. /Z, CK1531; Z. MIRDITA 1981: 138.

137. *Roscher's Lexikon* III, 1, col. 361, 358 ss.; M.P. NILSSON 1974: 87, 174.

138. *LTL* VI: 335; Z. MIRDITA 1981: 122.

139. G. ALFÖDI 1969: 252.

140. *Spomenik SKA*, 71/1931: 273; Z. MIRDITA 1981: 260, nr. 292 (33).

141. M.P. NILSSON 1976: 559.

142. *Roscher's Lexikon* III, 2, col. 2329.

kolonije *Scupi*, i to u Aračinovu: *Marcus \ Elliu[s M. L(ibertus)?] \ Phoe[bus] \ aug[ustalis]? \ col(oniae) \ Scup(inorum)*,¹⁴³ i *Phoebio] c[oniu]gi*.¹⁴⁴

Teoforično ime *Polyxenos* koje je nadimak boga podzemnog svijeta,¹⁴⁵ *Hada*, na području Dardanije posvjedočeno jes smo na teritoriju Kumanova: *rioA,6^evo<; Eur|S|í8a yovÉuq*.¹⁴⁶

Među Zeusove nadimke ubraja se i *Thalass* u značenju *božica mora*, odnosno *Thalassio*.¹⁴⁷ *To se teoforično ime rijetko pojavljuje na natpisima*. Posvjedočeno je i u kršćanskoj onomastici.¹⁴⁸ U Dardaniji ga nalazimo u Peći: *et Ulp(io)\Thalase*¹⁴⁹ U grupu božanskih epiteta, odnosno nadimaka, pripada i teoforično ime *Uranius* kao Afroditin epitet,¹⁵⁰ a posvjedočeno je jedino u *Naissusu: Sexta(rius) (unus) exac(tor) civit(at)is Na\issat(um) \ Uran(ius)*,¹⁵¹ te na području municipija Ulpijane, i to u Lipljanu: *[et] Pon\itius Uranius pecunia Octavianin[a] \ faciendum curaverunt*¹⁵² Premda se rijetko pojavljuje,¹⁵³ uglavnom je rasprostranjeno među kršćanima.¹⁵⁴

Zasebnu grupu teoforičnih imena čine ona koja su izvedena od općeg apstraktnog imena *Theos*, ali s određenim sufixima kao što su *-dotus*, *-dorus*, *-dosius*, *-doulus*, *-pompus* i dr., a koja su bila veoma rasprostranjena u antičkom svijetu. Takvo je npr. osobno ime *Theodosius*¹⁵⁵ koje se u tom obliku javlja još u V. stoljeću prije Krista.¹⁵⁶ Ono je dosta rašireno,¹⁵⁷ osobito u kršćana¹⁵⁸, u čijoj je onomastici veoma često. U Dardaniji je posvjedočeno svega dva puta i to u Ravnama, na području *Timacum minus: D(is) M(ani bus) \ Claudia | Theodosia] T\heodosiu[s]*.¹⁵⁹ Zanimljivo je i osobno ime *Theopompus* sastavljeno od *Theos* i *nosnog*. Drugi se dio složenice sa značenjem *voda* ili *vodilja* često kao nadimak¹⁶⁰ pridijevao Hermu u značenju *dušovođa*, odnosno *pratilac svečanog ophoda*¹⁶¹ ili *glasnik*. Stoga bi u prijevodu *Theopompos* značio *Bogoglasnik*, što je potvrđuje da je riječ o teoforičnom imenu neodređenog božanstva. Ovo je ime je najviše prisutno na Istoku¹⁶², dok se u Dardaniji javlja jedino u Svrljigu.¹⁶³

Osim grčko-rimskih teoforičnih imena u paleobalkanskih plemena, pa prema tome i u Dardanača, postojala su i ona koja su izvedena od epihorskih božanstava. To je bila relativno česta pojava.¹⁶⁴ Jedno od takvih teoforičnih imena izvedeno od domaćeg teonima je *Atta*, posvjedočeno u *Naissusu: T. Aur(elius) \ Atta mil(es) \ legfionis] IIII Fl(aviae) str(ator) co(n)s(ularis) \ pos(uit)*¹⁶⁵ i kao matronimik na području Ulpijane: *et Attae filiorum...*¹⁶⁶ Ne može se sa sigurnošću reći o

143. *Spomenik SKA*, 71/1931: 273; Z. MIRDITA 1981: 217, nr. 29; *IMSVI*: 95, nr. 74.

144. (Filipovci kod Kratova): *ŽA*, 23/1973, /: 148, nr. 2, fig. 2; Z. MIRDITA 1981: 240, nr. 166.

145. *Roscher's Lexikon* III, 2, col. 2742.

146. *MSVI*: 183, nr. 247.

147. *Roscher's Lexikon* V, col. 442 s., 448.

148. I. KAJANTO 1963: 42, 1.

149. *ILJug*, 5, 1961: 43, nr. 64; Z. MIRDITA 1981: 259, nr. 283 (24).

150. *Roscher's Lexikon* VI, col. 98; M.P. NILSSON 1974: 520; 1974: 120, 130, 319, 333, 335.

151. *MSIV*: 134, nr. 132.

152. *CIL* III, S 8169; *JÖAI Beibl*, 6/1903: 28, nr. 35; Z. MIRDITA 1981: 249, nr. 223 (32).

153. G. ALFÖLDI 1969: 316.

154. I. KAJANTO 1965: 80.

155. *Roscher's Lexikon* V, col. 612.

156. F. BECHTEL. *Die historischen Personennamen des Griechischen bis zur Kaiserzeit*. Halle, 1917: s.v.

157. W. PAPE 1911: 489.

158. I. KAJANTO 1965: 61.

159. *JÖAI Beibl*, 6/1903: 48, nr. 56; Z. MIRDITA 1981: 287, nr. 462 (21).

160. *Roscher's Lexikon* 111,2, col. 2750.

161. *Tucid.* VI, 58.

162. *IGRR I*, 677

163. *AEM*, 10/1886: 231, 240; A. MČCSY. *Gesellschaft und Romanisation der römischen Provinz Moesia Superior*. Budapest, 1970: 95, bilj. 47; Z. MIRDITA 1981: 270, nr. 355 (2).

164. E. SITTIG. *De nominibus theophoricis*. *Diss.* Halle, 1911: 132, 151, 158; G. KAZAROW, *É VI A, col. 476 ss.; D. DETSCHEW 1976: 297, 299; V. BEŠEVILIEV 1970: 22.

165. *CIL* III, 8294; *JÖAI Beibl*, 4/1901: 137, Nr. 41; Z. MIRDITA 1981: 280, nr. 416 (63); *MSIV*: 70, nr. 7.

166. *CIL* III, 8274; *EphEp*, IV, nr. 2; *AEM*, 1/1887: 66-67; Z. MIRDITA 1981: 254, nr. 251 (50).

kakvom je lokalnom božanstvu riječ. Pretpostavlja se da bi se moglo identificirati s frigijskim božanstvom Atisom,¹⁶⁷ iako je to vrlo teško prihvatljivo. Naime, to se ime deklinira po trećoj deklinaciji, pa bi dativ glasio: *Atti, Attini, Attidi* itd.¹⁶⁸ Prema P. Petroviću, riječ je o istom božanstvu kao na natpisu: *Deo Attoni Pal(?)* iz Buljesovca.¹⁶⁹ Ovaj teoforični kognomen posvjedočen je i u Singidunumu.¹⁷⁰ Evidentan je u mnogim jezicima, od keltskoga¹⁷¹ i semitskoga¹⁷² do ilirskoga.¹⁷³ Međutim, po mišljenju Fanule Papazoglu, kognomina pronađena u provinciji *Moesia Superior* možda pripadaju nekoj obitelji porijeklom iz Sjeverne Italije.¹⁷⁴ To je ime posvjedočeno i na ranokršćanskom natpisu iz *Mediolanuma*.¹⁷⁵

Iz svega što je u svezi s teoforičnim imenima koja se pojavljuju u onomastici Dardanije rimskoga doba dosada rečeno, može se zaključiti sljedeće:

1. Grčko-rimska teoforična imena posvjedočena u onomastici ovoga područja, bilo da su izvedena od imena viših ili nižih božanstava ili od epiteta, odnosno nadjevaka, evidentna su tek sporadično. To je vrlo važno istaknuti stoga što jasno govore o slaboj helenizaciji odnosno romanizaciji ovoga područja usprkos geografskom položaju Dardanije u neposrednom susjedstvu grčko-rimskog i helenističkog svijeta. Uostalom, i sama zastupljenost tih teoforičnih imena na ovome području prije je odraz otvorenosti duha socijalnih struktura, nositelja tih imena, koje su bile uglavnom stranog podrijetla, negoli odraz procesa preoblikovanja i razaranja etnokulturnog identiteta društvenih slojeva Dardanije. Neupitno je da je u procesu razaranja etnokulturnog identiteta jednog etnika ili određenih socijalnih struktura prvi na udaru jezik kao sredstvo kontaktiranja i komuniciranja. Ali tome odolijeva duhovna kultura koja, unatoč stranim primjesama u sinkretističkoj formi, ipak zadržava svoje osobitosti u izražavanju svojih fenomena. Uostalom, političke sile antičkog svijeta vodile su vrlo pragmatičnu politiku prema svim etnokulturnim i duhovnim vrijednostima pokorenih naroda. Upravo zahvaljujući takvoj pragmatičnoj politici ondašnjih velikih sila - Rima i Makedonije - do danas su se sačuvali plodovi antičke civilizacije. Njihova se, naime, snaga odražavala u političkom jedinstvu, stvorenom priznavanjem različitosti i osobitosti svake zasebne etničke kulture. U tom smislu i duhu treba shvatiti pojmove *interpretatio Graeca* i *interpretatio Romana*, odnosno helenizaciju i romanizaciju.
2. Gledano sa socijalnog i pravnog aspekta, ova teoforična imena jasno odražavaju socijalnu slojevitost na dardanskom teritoriju. Naime, izuzevši teoforična imena *Apollonius* i *Saturninus* koja su bila karakteristična za više socijalne i obrazovane slojeve društva, ostala su, bez obzira je li riječ o nadimcima, odnosno epitetima, karakterističnim za robove i libertine, npr.: *Apollo-nides* (18), *Demetrius* (22), *Mercurialis* (30), *Hermes*, *Hermogoras*, *Hermogenus* (52), *Afrodisia* (64), *Asclepius*, *Asclepiades* (70), *Dionisius* (83), *Eros* (96), *Musa* (124), *Mce*(128) karakteristična ne samo za libertine nego i za domorodačko stanovništvo npr.: *Tyche* (135), nadjevak, odnosno epitet, npr. *Niceforus* (138); karakteristična i za domaći etnički element, a ne samo za

167. *Roscher's Lexikon* 1,1, col. 715 ss, 723 s.

168. H. DESSAU, /LS, Index. U Akvileji je posvjedočeno na natpisu gdje piše *Atti PAF A Theud. Theu. f. d. I. m.*, a Steuding ga ispravlja u *Atte Papa*, a njegovu korekturu prihvaća i F. Cumont (v. *RE* II, col. 2180). Zapravo *Attis* se pod imenom *Papas*, osim u Lidijaca štovao i u Bitinijaca, i to kao najviše božanstvo (v. *Roscher's Lexikon* 1,1, col. 723). A ako znademo daje na području Dardanije bilo i Frigijaca, pa i Bitinjana, nema razloga da se sumnja u njegovo azijsko, odnosno u frigijsko podrijetlo.

169. *ILJug*, 5, 1961:26, nr. 28; Z. MIRDITA 1981:238, nr. 155; *IMSIV*: 126, nr. 119.

170. *IMS I*, str. 67, nr. 38.

J[^]J HOLDERI, 272.

172. Z. MIRDITA 1981: 86, 152.

173. M. MIRKOVIĆ, *IMS I*: 67, Ad. Nr. 38; Z. MIRDITA 1981: 86, 151.

j[^]p PAPAZOGLU 1969: 174.

175. *CIL* V, 6183; *ILCV*2546 A; F. PAPAZOGLU 1969 naist. mj.

libertine i robove, npr.: *Phoebus* (142) i dr. Kada je riječ o tračkim teoforičnim elementima kao *Dionisius* (88), oni svjedoče ne samo o nazočnosti tog etničkog elementa nego je i dokaz utjecaja kontaktnih zona. Zanimljivo je i teoforično ime *Silvanus* (55) koje je karakteristično za šire slojeve stanovništva.

3. Mnoga od tih poganskih teoforičnih imena prešla su u starokršćansku onomastiku kao npr.: *Apollonius* (13), *Iovinus* (28), *Mercurius*, *Mercurialis* (31), *Silva*, *Silvanus*, *Silvester* (55), *Afrodisia* (65), *Demetrius* (23), *Dionisius* (80), *Eros* (95), *Herculanus* (101), *Niče* (127), *Tyche* (136), *Theodosius* (155).
4. Treba istaći da su na tlu Dardanije posvjedočena i poneka specifična teoforična imena, kao što su *Atalante*, *Divus*, *Musa*.
5. Uzimajući u obzir koncentraciju tih imena, ona su, unatoč sporadičnome javljanju, najviše zastupljena na području kolonije *Scupi*, gdje su bili nastanjeni mnogi isluženi vojnici i strani etnički elementi, što je shvatljivo imamo li u vidu njezin pravni položaj.
6. Napokon, kada je riječ o epihorskim teoforičnim imenima, zasada je posvjedočeno samo ime *Atta*, kao ime vojnika legije IV *Flaviae*, što jasno govori o fenomenu *interpretatio Romana*. Unatoč tome, sav navedeni onomastički materijal je tek djelomično reprezentativan, budući da su si samo imućne osobe i obitelji mogle postavljati spomenike. Sigurno je daje šire stanovništvo Dardanije imalo i svoja vlastita teoforična imena, a ne samo grčko-rimska. No kako su ona glasila, zbog nedostatka adekvatnih izvora, a to su ponajprije nadgrobni spomenici, ostat će, nažalost, vječna tajna.

SUMMARY

THEOPHOROUS NAMES

IN THE ONOMASTICS OF DARDANIA IN THE ROMAN PERIOD

Bearing in mind that personal names found in the Dardania region in Roman times are varied in content the author considers the theophoric names derived from those of higher and lower gods. Those that are derived from higher gods are formed by using the suffixes **-alis/-aris**, **inus/-ius** and have a dedicatory function. In this group fall *Apollonius*, *Demetrius*, *Iovinus*, *Iovius*, *Mercurius*, *Mercurialis*, *Saturninus*, *Silvanus*. A second group of names are derived from the lower gods with a metonymic meaning *-Aphrodisia*, *Aphroditus*, *Asclepius*, and *Asclepiodote*, *Dionisius*, *Divus*, *Eros*, *Mania*. Among Greek national theophoric names of a local or family character the suffix **-genes** is characteristic as in *Hermogenes* or *Hermogoras*. In Dardania we also find the theophoric name which is hypostasis of *Artemis* in *Atalanta*. The names *Dionisius* and *Dioscurides* are only sporadically found. Names derived from that of the god *Hercules* are especially common whose cult is in no way connected with the Greek hero Heracles. As epithet or nickname we find *Nicephorus*, *Phoebus*, *Polyxenus Thalasse* or *Thalasios* while from the abstract notion *Theos* we get the names *Theodosius* and *Theopompus*. Besides the Graeco-Roman theophoric names among the paleobalkan tribes, including the Dardania, are names from epithoric gods such as the name *Attis*.

On the basis of all the above concerning the epigraphic material from the Dardania region the author concludes: 1. That epigraphic theophoric names derived from the higher and lower divinities, and their epithets are only sporadically found which suggests there was no or very little Hellenization or Romanization of this area manifesting itself through *interpretatio Graeca* or *interpretatio Romana*, 2. From the social and legal aspect the theophoric names clearly show the social divisions in Dardania at that time. With the exception of the theophoric names *Apollonius* and *Saturnus*

which were characteristic for the upper and more educated classes the rest are characteristic of libertines, slaves and the native inhabitants. 3. Many of these pagan theophoric names became common early Christian names such as: *Appollonius*, *Alfrodisius*, *Demetrius*, *Dionisius*, *Eros*, *Herculanus*, *Iovinus*, *Mercurialis*, *Niče*, *Silva*, *Silvanus*, *Silvester*, *Theodosius*, *Tyche*. 4. The author also records that in Dardania some specific theophoric names are found such as *Atalante*, *Divus*, *Musa*. 5. These names are mostly found in the vicinity of the colony of *Scupa*, which can be explained by its legal position, which led many army veterans and people of foreign ethnicity to settle there. The author considers that this epigraphic material is only partly representative since only wealthy families could afford gravestones. He considers that the autochthonous peoples had their own theophoric names and not only Greek and Roman ones. But their form, because of lack of gravestones, which is the main source of information, will remain unknown.

Rukopis predan 31.1. 1998.

Rukopis prihvaćen 12. III. 1998.

VLASTA BEGOVIĆ DVORŽAK

Ministarstvo kulture
Uprava za zaštitu kulturne baštine
Ilica 44
HR-10000 ZAGREB

RASKOŠ RIMSKIH LADANJSKIH VILA -
TERME REZIDENCIJALNOG KOMPLEKSA NA BRIJUNIMA

UDK 904:72.032.77 (3)

Izvorni znanstveni rad

Primjer klauđijske i flavijejske blještave arhitekture označava termalni kompleks izgrađen posljednji u nizu luksuznih dodataka koji su se tijekom 1. st. nadograđivali rezidencijalnim sadržajima vile u uvali Verige na Brijunima. Time je zaokruženo planimetrijsko prostiranje vile kojaje u svojoj završnojfazi zauzimala gotovo cijeli zaljev, apotpuno se prilagodavajući njegovoj prirodnoj formi. Od villae rusticae 1. st. pr.Kr. do luksuznog rezidencijalnog kompleksa kojije dovršen podkraj 1. st. po Kr. vilajeprošla razvojniput kao mnoge druge vile iz 1.st. na podrucju Italije u Kampaniji, Laciju, Napuljskom zaljevu koje su od svojih poljoprivrednih funkcija prelazile u složene arhitektonske forme čijaje osnovna namjena udobnost i luksuz, teformiranje vizualnih i intelektualnih poticaje za rimsku bogatu elitu.

U vrijeme cara Augusta (27.g. pr. Kr. - 14. g. po Kr.) možemo razlikovati dva tipa bogatih ladanjskih rezidencija - jedna je relativno kompaktna forma vile gradene na platformi s dugačkim porticima, tip karakterističan za rimsku Kampaniju i južni Lacij, drugi tip je maritimna (priobalna) vila s lebdećim porticima, poznata s obala Kampanije i Napuljskog zaljeva. Ta se dva tipa javljaju između dvije tradicije - tradicijske kampanijske italske kuće s atrijem i poznatog tipa helenističke kuće gradene oko centralnog dvorišta s porticima. Spoj tih dviju tradicija u gradu rezultira zatvorenom kućom s atrijem i peristilom, dok izvan gradova imaju tendenciju otvaranja objekta prema pejzažu. Konzervativne tendencije cara Augusta - kako ih je opisao Svetonije: "Ljudi su bili začuđeni da August u svojoj kući na Palatinu ima samo mali peristil sa stupovima gradenim od albano kamena (paperino) i jednostavno ozbučanim i da su sobe bez ikakvih ukrasa u mramoru Hi lijepihpodova." (Augustus /72)¹ - svojevrsna su iznimka, jer već u njegovo vrijeme bogati Rimljani gradili su maštovita arhitektonska ostvarenja koja će obilježiti nadolazeće razdoblje.

Arhitektura klasične Grčke dominantno je utjecala na rimsku arhitekturu od Augusta do Kaligule (27.g. pr. Kr. do 41. g. po Kr.). U konstrukcijama prevladavaju snip i greda, te ravni stropovi, a upotrebu svoda nalazimo pretežno u substrukcijama. U vrijeme Kaliguline vladavine jača utjecaj egipatske arhitekture, uključujući sve više teatralnost i scenografiju koja je bila

1. A. BOETHIUS - J.B. WARD-PERKINS, 1970:158.

tradicionalno aleksandrijska (ploveća palača na Lago di Nemi). Od tog razdoblja počinje razvoj rimskih ladanjskih vila s dominantnom težnjom da se poveća reprezentativnost pročelja, koja dobivaju monumentalni karakter u odnosu prema krajoliku, ali kojeg su još uvijek integralni dio. U unutrašnjosti vila, prpošna potreba za izabranim luksuzom, ocrta epikurejski pogled na život i težnju za profinjenim prostornim sklopovima, često vrlo nekonvencionalnim. Od razdoblja cara Nerona do Flavijevaca (54. g. do 96. g.) umjesto klasičnog konstruktivnog tipa stupa i grede, te ravnih stropova raste upotreba lukova, svodova, voluta i kupola u rimskoj arhitekturi, (uključujući i piramidu sa svodenim stranicama) čiji najeklatantniji primjeri su prostori Neronove palače *Domus Aurea* i flavijevske palače *Domus Augustana* u Rimu.

Rimske ranocarske vile (I.st.) ujedinjuju italsku graditeljsku tradiciju, profinjeni luksuz helenističkih palača i egipatski impozantni stil. Možemo ih okarakterizirati kao rezidencijalne komplekse koji se otvaraju prema krajoliku, koristeći sve prednosti zadanog pejzaža, i suptilno se eksponiraju u njemu. Uključuju mnogo otvorenih prostora (hortikulturno uredenih vrtova) u svoje gradevinsko tkivo, formirajući prozračnu arhitekturu karakterističnu za razdoblje "*Pax Romana*". Klasični sadržaj takvih kompleksa su rezidencijalni prostori vrlo visokog stambenog standarda sa hortikulturno uredenim peristilima i unutarnjim vrtovima (*xystus*), uz koje se redaju parkovi s paviljonima namijenjeni rasonodi, nimfeji, te monumentalne zgrade kao *gymnasii*, *palaestrae*, teatri, svetišta - jedan urbani helenistički opus prenesen u pejzaž.²

Rimski arhitekt Vitruvije sumirao je zakone novoga doba preporučujući "udobne i prostrane kuće za "ljude od utjecaja" kojima se trebaju graditi prostrani ulazni prostori u velebnom stilu, prostrani atrij i peristil sa zelenilom i šetnicama primjereno njihovom ugledu i dostojanstvu. Takvim ljudima također trebaju biblioteke, galerije slika, bazilikalne dvorane za audijencije u stilu velikih javnih gradevina načinjene (npr. kao egipatski *oecus*), jer se u takvim kućama održavaju javni sastanci, privatna sudenja i dogovori prije arbitraža" (*De Architectura libri decent*, VI, 5, 2)³

Mnogi ranocarski rezidencijalni kompleksi prošli su razvojnu fazu od skromnijih objekata (tipa *villa rustica*) do gradevinskih kompleksa velikih površina dodavanjem sklopova kojima postupno raste nivo luksuza. Na primjerima istraženih rimskih vila - Villa dei Misterii kraj Pompeja, Villa San Rocco, Francolise; Villa Settefinestre, Cosa; Villa San Marco na padinama Monte Varano; Villa Torre de Palma (Alto Alentejo) Portugal; Villa di Publio Vedio Pollione, Posillipo kod Napulja; Horacijevu Sabinsko imanje i mnoge druge - možemo pratiti takav razvoj rezidencijalnih kompleksa.

Jedna od najbolje istraženih i sačuvanih takvih vila ne nalazi se na području Italije, već na području naše Istre na otočju Brijuni u uvali Verige, kao što navode mnogi autori koji su obradivali ukupni pregled rimske ranocarske arhitekture.^{4,5,6}

Rezidencijalni kompleks na Brijunima bio je izgrađen u uvali Verige neposredno uz obalu i prostirao se na tri brežuljka i livadama između njih. Bio je koncipiran kao kombinacija dvaju osnovnih tipova (peristilne vile i vile s portikom), sastavljen od funkcionalnih cjelina (rezidencijalnog dijela, hramova, palestre, terma i gospodarskog dijela) koje su sistemom portika i kriptoportika bile povezane u zoni uz more. U formiranju kompleksa prva je na padinama brda Dubovac bila izgrađena *villa rustica* s velikim vinskim podrumom i prešama za tještenje grožđa, te bazenom za bistenje mošta i velikom cisternom ispod poda centralnog dvorišta. Taj gospodarski objekt početkom 1. st. dobiva dogradnje prema zapadu dodavanjem sadržaja koji povećavaju prvo rezidencijalnu udobnost, a kasnije komponente komfornog standarda. Vrijeme prosperiteta i razvoja

2. M. CIMA - E. LA ROCCA. 1992: 19.

5. A. BOETHIUS - J.B. WARD-PERKINS 1970: 322-323.

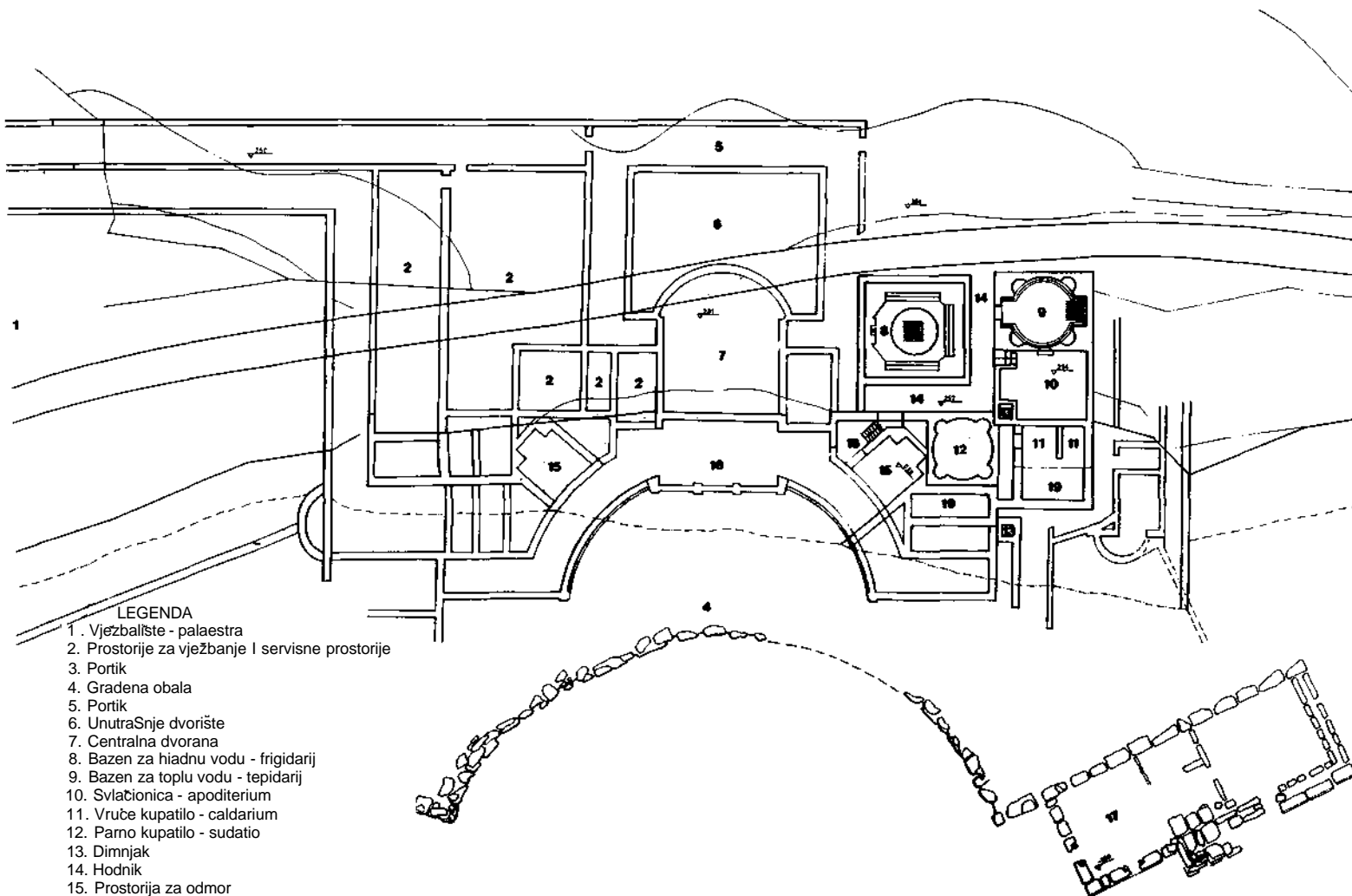
3. A. BOETHIUS - J.B. WARD-PERKINS 1970:158-159.

6. A.G. McKAY. Römische Häuser, Villen und Paläste.

4. J.B. WARD-PERKINS 1981: 196.

LuZem, 1980: 113, 114n

Slika 1

LEGENDA

1. Vježbalište - palaestra
2. Prostorije za vježbanje I servisne prostorije
3. Portik
4. Građena obala
5. Portik
6. Unutrašnje dvorište
7. Centralna dvorana
8. Bazen za hladnu vodu - frigidarij
9. Bazen za toplu vodu - tepidarij
10. Svlacionica - apoditerium
11. Vruće kupatilo - caldarium
12. Parno kupatilo - sudatio
13. Dimnjak
14. Hodnik
15. Prostorija za odmor
16. Vertikalna komunikacija
17. Bazen za živu ribu - piscina vivaria
18. Polukružni portik
19. Prostorija s ložištem - praefurnium

Slika 2

jasno je determinirano sa, tri razvojne faze kojima se postepeno povećava nivo luksuza kada villa rustica prerasta u rezidencijalni kompleks sa sadržajima kao što su hramovi, *diaeta*, *palaestra* i terme.

Prema građevinskim karakteristikama posljednje u tom sklopu izgrađene su raskošne terme koje se prostiru na dvije terase smještene na južnoj obali zaljeva, na mjestu gdje se obala strmije spušta prema moru, datirane u drugu polovicu 1. st.

Pročelje terma (prema moru), kao i velikog portika s dietama na krajevima i palestre pokazuje sve odlike monumentalnosti i dominantnu težnju reprezentativnosti karakterističnu za raskošne vile sredine 1. st. Prvi nivo terma danas je djelomično ispod morske površine, zbog poniranja istočno-jadranske obale za oko 2 m od antičkih vremena. Prednji dio činio je veliki polukružni portik s istaknutom centralnom lođom koji se oblikovno prilagođavao lučno građenoj obali. Prema nalazima stupova i jonskih kapitela smatra se daje bio izveden u jonskom stupovnom redu. Iz portika bile su pristupačne prostorije tlocrta zaokrenutog pod 45 stupnjeva na osnovni tlocrt - niz manjih bočnih prostorija okarakteriziranih kao prostorije za odmor (*cubicula*). Istočno od portika nalaze se bačvasto presvođene prostorije - ložišta (*praefurnium*) za termalne bazene u nivou iznad njih. Arhitektura idealno harmonizira sa zakrivljenom obalom zaljeva i brežuljkastim terenom uokolo. Drugi nivo činila je velika centralna dvorana s apsidom, okružena vrtovima i porticima, te prostorijama za odmor i sastajanje. Sjeveroistočno od nje preko portikata bila je spojena s bazenima za hladnu, toplu i vruću vodu, sa svlačionicom, te s parnom kupelji (frigidarij, tepidarij, apoditerij, kaldarij i *sudatid*).

Na jugozapadnoj strani centralne dvorane bile su prostorije za vježbanje spojene s palestrom. Terme pokazuju asimetrični tlocrt tipičan za razdoblje 1. st. (Slika 1). Sličan sklop palestre, zatvorenih vježbališta i terma u slobodnom rasporedu nalazimo u nizu termalnih kompleksa datiranih u drugu polovicu 1. st. - Saint Rémy (*Glanutri*) Francuska, Saint Bertrand de Comminges (*Lugdunum*) Francuska, Vaison le Romaine (*Vasio*) Francuska, Cominbriga (Portugal), Pompeji - gradske terme (Italija).

Terme su malim akvaduktom bile spojene s izvorom pitke vode na brdu Gradina i bazenima uz izvor u koje se deponirala voda. Akvadukt je bio posebne izvedbe, jer se na relativno maloj udaljenosti morala svladati velika visinska razlika za pad vode. Ispred terma bila je u kamenu građena obala i *piscina vivaria*. Svojom luksuznom opremom, redanjem sklopova, svodovima, kupolama, polukružnim portikom, te velikom centralnom dvoranom s apsidom, eklatantni su primjer kladijske i flavijejske blještave arhitekture koja je težila za posebnim prostornim utiscima. Visoko kreativnim inovacijama nastojalo se zadiviti suvremenike, i to je bio jedan od načina bogatih Rimljana da iskažu svoj društveni status i bogatstvo.⁷

Prvi nivo termalnog kompleksa građenje neposredno uz obalu mora (u kamenu građene obale). Činio gaje veliki polukružni portik s lođom u sredini koji je bio nastavak velikog portika na jugozapadnom dijelu uvale, a oblikom se prilagođavao lučno građenoj liniji obale s prekrasnim pogledom na zaljev. (Slika 2) Prema nalazima stupova i jonskih kapitela smatra se daje bio izveden u jonskom stupovnom redu. Iz portika bile su pristupačne prostorije prvog nivoa koje danas nalazimo samo u tragovima orjentirane okomito na krivulju portika, niz manjih bočnih prostorija. Istočno od portika nalaze se bačvasto presvođene prostorije koje su iznad mora sačuvane samo u gornjim dijelovima, dok su donji dijelovi zatrpani. Bačvasti svodovi izvedeni su u klinasto klesanom kamenu u mortu. U tim prostorijama nađeni su kotlovi i ložišta za zagrijavanje vode koji su služili termalnim bazenima u nivou iznad njih. Između njih bili su hodnici koji su se otvarali prema obali i prolazili ispod bazena na nivou druge terase, te kanali koji su vodili prema hipokaustu. Tijekom

7. D. SOREN - W. AYLWARD. 1994: 24.

arheoloških istraživanja 1902., 1903. i 1904. godine u moru ispred obale nađeni su dijelovi mramorne obloge (modrikasti mramor), koje su ukrašavale pod prostorija i zidove, dijelovi stupova, jonski kapiteli, i baze stupova vrlo visokog stupanja zanatske izrade.⁸

Tijekom najnovijih hidroarheoloških istraživanja provedenih sukcesivno od 1985. do 1997. g. na navedenom području nađeno je mnoštvo ulomaka mramornih ploča (različite vrste mramora), keramike i staklenih predmeta.

Drugi nivo danas na koti 3 m iznad površine mora (antički nivo +5 m) čine tri velika bazena za hladnu i toplu vodu i parno kupatilo, te neznatni ostaci dva manja bazena za vruću vodu. (*frigidarium*, *tepidarium*, *sudatio* i *caldarium*), hodnici koji su ih povezivali i ostaci jedne manje prostorije (između tepidarija i kaldarija), pristupačne iz hodnika sa nekoliko stepenica, vjerovatno *apoditerium*. Tepidarij smješten na istočnom kraju termalnog kompleksa danas je sačuvan do visine oko 160 cm iznad nivoa poda. U vanjskom obliku kvadratne je osnove, a u unutrašnjosti okrugli tlocrt raščlanjen nišama koje su polukružne i smještene na krajevima dijagonala. Na sjevernoistočnom kraju bio je četvrtasti bazen za toplu vodu u niši. (Slika 3a) U tepidarij bio je ulaz direktno iz hodnika vratima čiji kameni prag još leži *in situ*. Na pragu zapažaju se utori za dvokrilna vrata. Dimenzije vrata su 1,18 m ili 4 rimske stope. Drugim vratima okrenutim prema jugu tepidarij je bio spojen s apoditerijem. Ispod tepidarija nalazio se hipokaust od kojega danas nisu vidljivi ostaci, osim visine u podu i zidanog istaka (na koju su se naslanjale ploče suspenzura). U svojim prvim istraživanjima A. Gnirs (1901. g.) našao je ostatke hipokausta ispod poda tepidarija još *in situ*. Opis hipokausta donio je A. Gnirs u godišnjem izvještaju o arheološkim istraživanjima provedenim 1902. g. - "*Hipokaust se sastoji od stupica od opeke dimenzija 17 x 17 x 17 cm koji su postavljeni na podložne ploče od opeka dimenzije 28,5 x 28,5 x 7 cm. Na glavi stupica su ploče dimenzija 19 x 19 x 8 cm na kojima leži suspenzura sastavljena od jakih ploča opeka dimenzija 60 x 60 x 6,2 cm, sastavljene tako da sepo četiri ploče sastaju najjednom stupicu. Na suspenzurije sloj koji se sastoji od vapna, mljevene opeke i pijeska što čini podlogu mozaika od bijelih klinova vapnenca. Nema bordure ili umetnutog ornamenta (Slika 4). Žbuka na zidovima tepidarija sastoji se od dva sloja grube žbuke i jednog sloja fine žbuke na kojoj je bojani sloj.*" A. Gnirs opisuje dva vremenski različita bojana sloja: "*Prvi bojani sloj je pompejansko crvena boja namazan al fresco i nije zapaženo posebno bojanje sokla ili podjela ploha. Drugi bojani sloj vremenski kasniji bio je premazan preko prvog sloja. Novi sloj obojan je crnom bojom na kojoj su dijagonalne žute pruge koje čine uzorak romba do visine sokla 50 cm. Nakon toga slijedi crna pruga oko 20 cm širine uokvirena uskim bijelim trakama. Nađen je i fragment korintskog pilaster kapitela.*"⁹

Tepidarij je po tlocrtu sličan Venerinom kupalištu na području građevine na terasama u Sela di Baiiae, u blizini Pompeja (Slika 5). Po nalazima komadića sferno zakrivljene žbuke A. Gnirs pretpostavlja daje prostor tepidarija bio presvođen kupolom.

Zapadno od tepidarija s druge strane hodnika nalazi se frigidarij kvadratnog tlorisa dimenzija 10 x 10 m (34 x 34 rimske stope) sa okruglim bazenom (*labrum*) u sredini upušten u pod. Bazen je po dijagonali 3,84 m (13 rimskih stopa), dubine 1,0 m i obložen velikim kamenim pločama veličine oko 0,97 x 1,0 x 0,18 m nađene *in situ*, poda popločenog monohromnim bijelim mozaikom. Korito (*alveus*) je širine 1,0 m, a stepenice i sjedala okružuju ga sa tri strane. Sa četvrte strane *alveus-a* nalazio se izljev za vodu u kojem je još vidljiva olovna cijev. Na podu frigidarija vidljiva je podloga mozaičnog poda čiji opis donosi A. Gnirs 1902. g. "*Crni mozaik na podu oživljen je bordurom dvije bijele pruge (obrubljen), a u unutrašnje crno polje umetnute su na jednakim razmacima bijele*

8. A. GNIRS. 1905: 256-257.

9. A. GNIRS. Bauliche Ueberreste aus der römischen Ansiedlung von Val Catena auf Brioni Grande. *MZK*, N.F., 28/1902: 45-46.

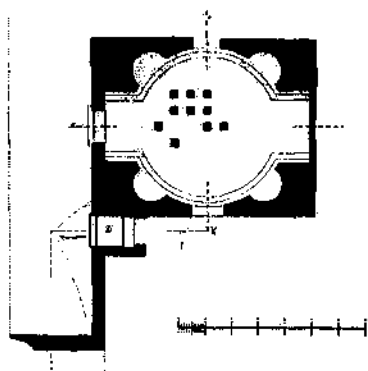
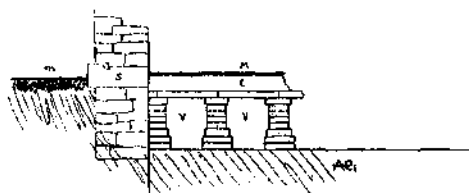
Slika 3a

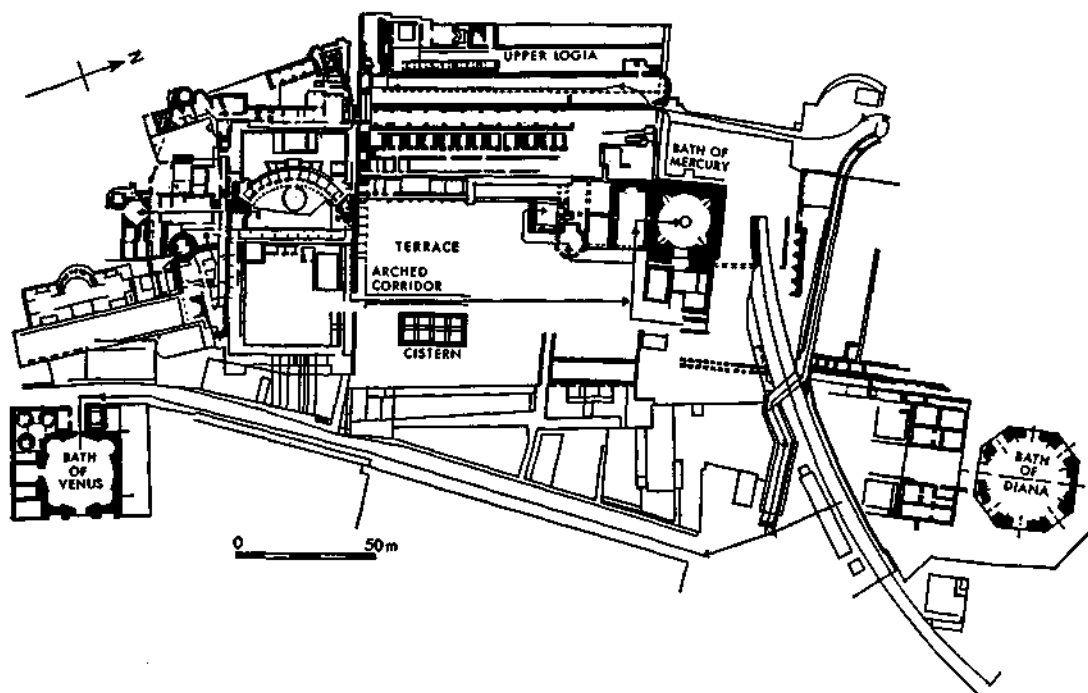
Slika 3b

Slika 3c

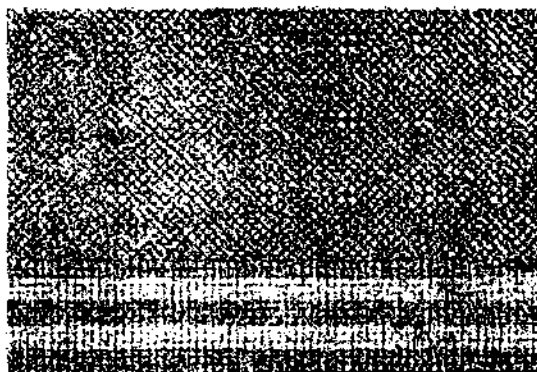
Slika 4

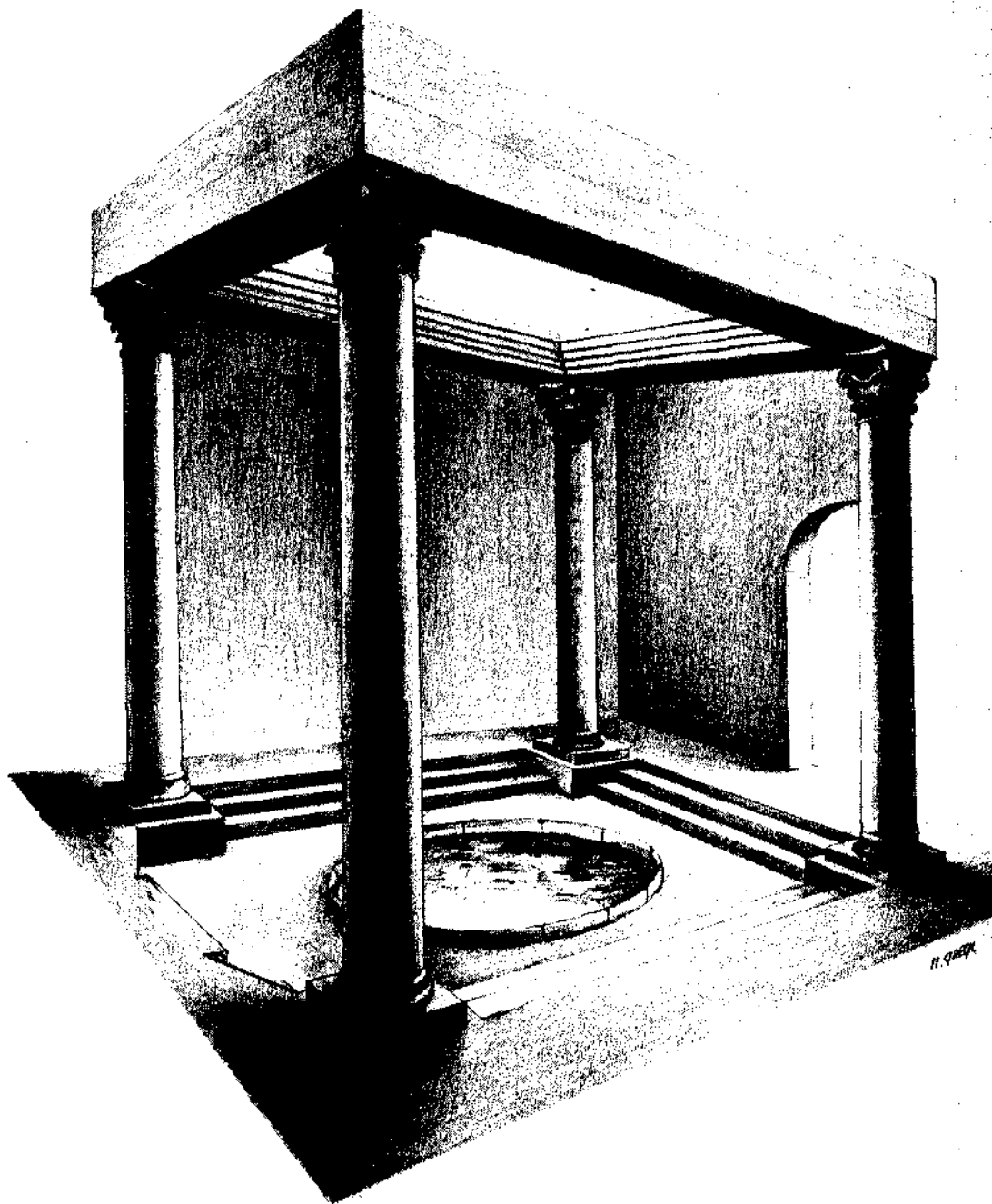
Slika 5

zvijezdice koje se sastoje od četiri bijele kockice mozaika⁰ (Slika 6). Takav mozaik nađen je i na rimskoj Villi Settefinestre kraj Cose iz 1. st. "Ufrigidariju nađen je ijedan izljev u obliku usta, drške grijača od cigle, tegulae i komadi olovnih cijevi, te kapitel s delfinima (pretpostavljeno u sekundarnoj upotrebi)" (Slika 8). Idealna rekonstrukcija frigidarija (Slika 7).

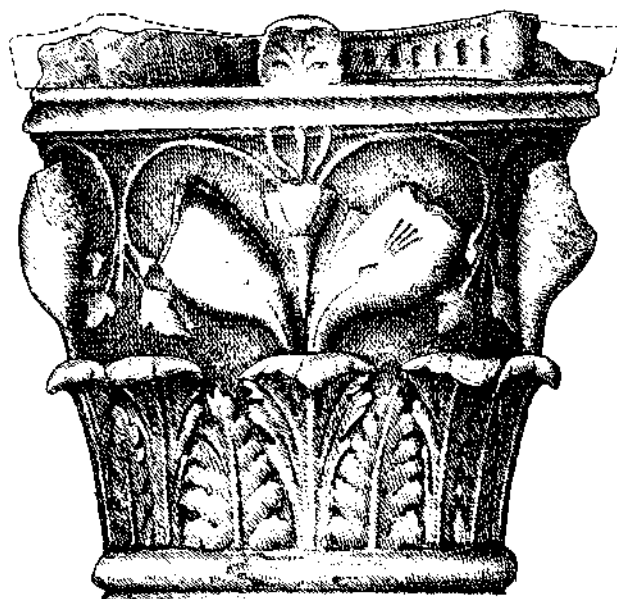
Hodnik između dva opisana bazena širine 2,36 m (8 rimskih stopa) građenje u obliku slova L i popločen kamenim pločama. Na zidovima vidljiv je ostatak zelenog bojanog sloja. Iz hodnika

Slika 6

Slika 7

Slika 8

se s nekoliko stepenica dolazi u *apoditerium* koji se nalazi na 0,4 m višem nivou. Iz drugog krila hodnika pristupa se u *sudatio* - prostoriju kvadratičnog vanjskog tlorisa dimenzija 6,20 x 6,20 m (21x21 rimska stopa). Unutrašnja osnova parne kupelji je okrugla, raščlanjena sa četiri dijagonalno postavljene polukružne niše. U nivou ispod parne kupelji nađene su peći (*praeefurnium*) obložene blokovima bazalta.¹¹

U središnjem dijelu termalnog kompleksa nalaze se ostaci zidova velike dvorane s polukružnom apsidom, koja se otvarala prema unutarnjem dvorištu (vrtu) iza nje. Dvorana je s prednje strane dominirala prvom etažom kompleksa sa širokim pogledom na zaljev. Slična je tlorisu prostorije s unutrašnjim dvorištem na *Domus Augustana*, Flavijevskom palačom u Rimu (druga polovica 1. st. po Kr.)¹²

Terme su prema zapadu nizom manjih prostorija bile povezane s palestrom. Te prostorije označene su kao servisne i pomoćne prostorije, te zatvorena vježbališta.^{13,14} Sličan sklop terma, zatvorenih vježbališta i palestre u nesimetričnom rasporedu nalazimo u nizu termalnih kompleksa datiranih u drugu polovinu 1. st. - Terme u Saint Rémy - *Glanum* (Francuska), Saint Bertrand de Comminges - *Lugdunum Convenarum* (Francuska), Conimbriga (Portugal), Vaison la Romaine (Francuska) (Slike 9 a-d).

Ispred termalnog kompleksa danas ispod nivoa mora nalaze se ostaci u kamenu građene obale polukružnog tlorisa i trodjelni bazen za živu ribu (*piscina vivaria*) koji su detaljno snimljeni tokom hidroarheoloških istraživanja 1987. g.¹⁵ (Slika 10).

11. A. GNIRS 1905: 256-257.

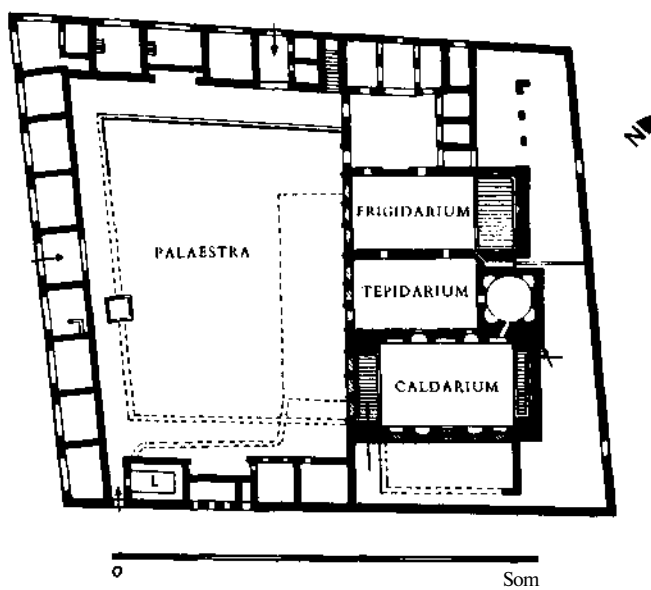
12. S. GIBSON - J. DeLAINE - A. CLARIDGE 1994: 91.

13. M. SUIĆ 1976:216.

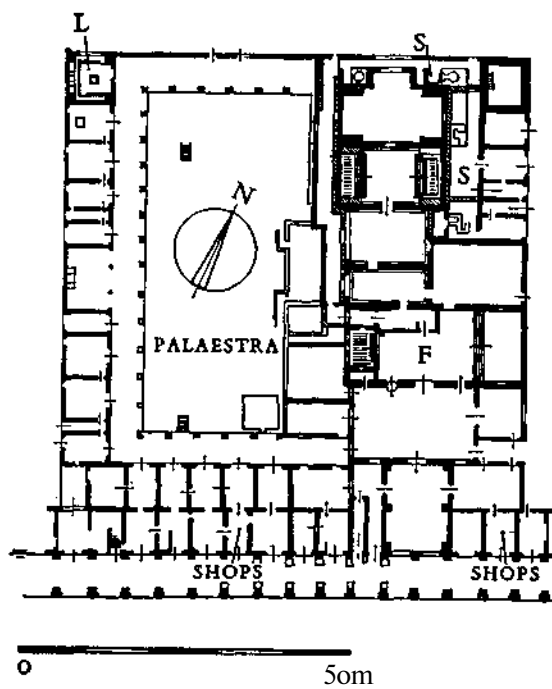
14. VITRUVIJE Knjiga V. 1951.

15. M. JURIŠIĆ 1997: 164.

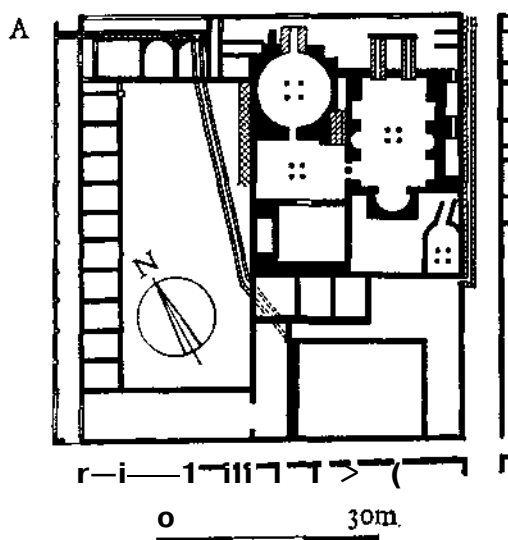

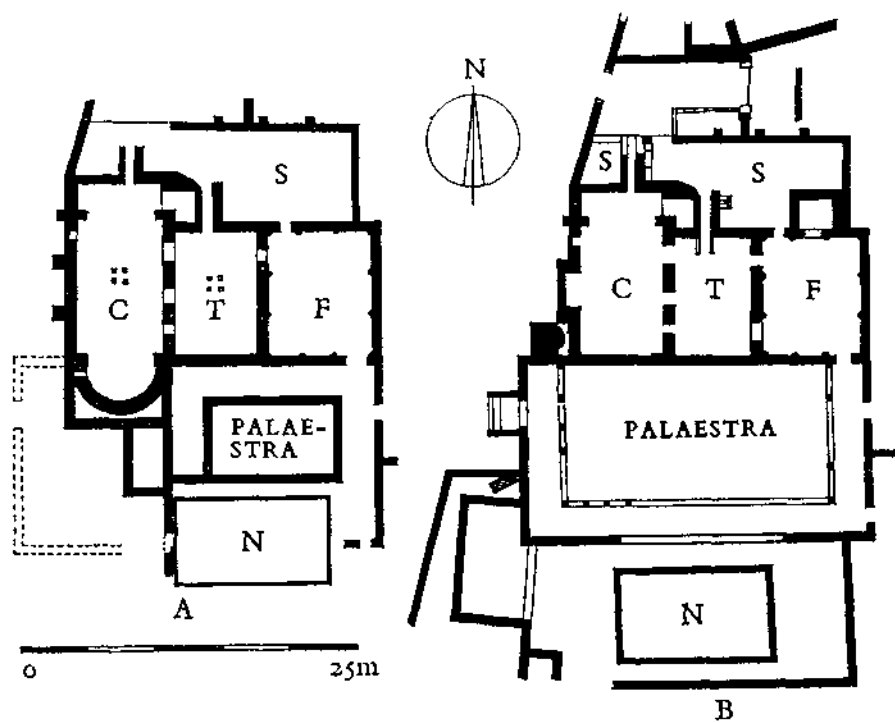
Slika 9a

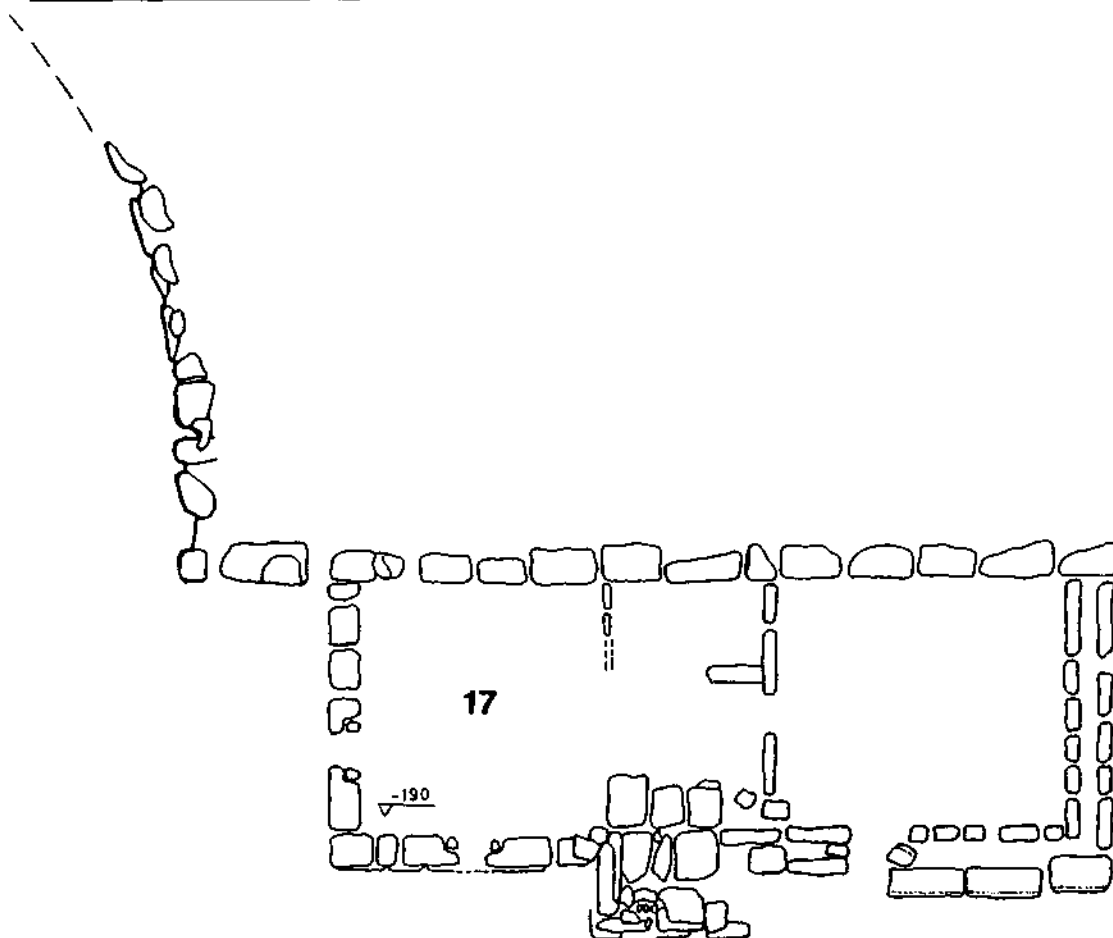
Slika 9b

Slika 9c

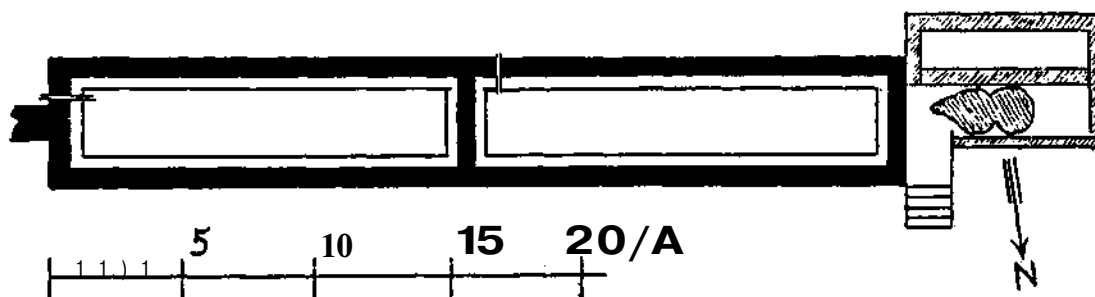
Slika 9d

Slika 10

Opskrba bazena terma slatkom vodom bilo je iz prirodnog izvora koji se nalazio u klisuri, usječenom šahtu 20 m dubokom na istočnoj padini brda Gradina. Voda koja se skupljala iznad nivoa mora bila je dostatno obilna i slatka da osigura veliku potrošnju vode u luksuznoj vili. Bunar iz kojega se crpila voda nalazio se na 18 m nadmorske visine na istočnoj padini brda Gradina u blizini vanjskog obrambenog zida Ilirske gradine i bio je korišten i u predrimsko vrijeme. Uz bunar sagrađen je mali *nymphaeum* koji se danas nalazi u ruševinama i neposredno uz njega dva bazena za deponiranje vode. Bazeni su građeni ukopani u zemlju, zidova izvedenih u tehnici *opus cementicium*, obloženi lomljenim kamenom u mortu. Dno bazena opločeno je opekama u tehnici *opus spicatum*. Bazeni su najvjerojatnije bili presvođeni bačvastim svodom. Prvi bazen dimenzija 14,78 x 2,4 m (40 x 8 rimskih stopa), dubine 2,4 m (8 rimskih stopa) ima bočni izvod prema jugozapadu. Drugi bazen dimenzija 14,1 x 2,66 m (38 x 9 rimskih stopa) dubine 2,4 m (8 rimskih stopa) po užoj strani nadovezuje se na prvi bazen i ima izvod na čeonj strani prema istoku (Slika 11a-b). Prvi smjer vodio je olovnim cijevima vodu prema rezidencijalnom dijelu kompleksa i sistemom spojenih posuda opskrbljivao velike cisterne iznad rezidencijalnog dijela kapaciteta 770 kubičnih metara vode.¹⁶

16. A. GNIRS. Beispiele der Antiken Wasserversorgung aus dem Istrischen Karstlande. *Bulićev zbornik*. Zagreb - Split, 1924: 140-142.

Slika 11a

Slika 11b

Drugi izvod vodio je prema termalnom kompleksu cijevima podignutim iznad zemlje (mali akvedukt na stupovima). Obzidana ležišta za stupove vidljiva su i danas u terenu i nalaze se u cik-cak rasporedu, jer se na relativno maloj razdaljini trebala savladati velika visinska razlika pada vode. Vođenje cijevi spiralno usporavalo je tok vode prema termama. Potrošač vode bila je i *piscina vivaria* ispred termalnog kompleksa.

Kompleks palestere, zatvorenih vježbališta i terma, te *diaetae* (vjerojatno biblioteke) na drugom kraju sklopa, područje je za fizički i misaoni odmor, sadržaje kakve su imale luksuzne rimske vile u 1. st.

Arheološka istraživanja rimskih vila (posebno intenzivna posljednjih dvadeset godina) iznjela su na vidjelo kompleksnost sadržaja takvih objekata. Posebno detaljna istraživanja rimskih vila - Villa Settefinestre, Cosa, Italija; Villa dei Papyri kod Herculaneum-a, Italija; Villa Torre de Palma (Alto Alentejo), Portugal; Vicus Augustanus, Castel Porziano, Italija; Villa di Publio Vedio Pollione, Posillipo kod Napulja, Italija; Sella di Baiiae blizu Pompeja, Italia; Villa di Pollius u Sorentu, Italija; Villa Jovis i villa Damecuta na Capriju, Italia; Villa Laurentiana di Plinio u Castel Fusano, Italija; definirala su funkcioniranje, arhitektonski plan i monumentalnost takvih objekata. Tekstovi rimskih pisaca nadopunjuju saznanja (Svetonije, Ciceron, Horacije, Plinije Stariji i Plinije Mlađi) i sadrže žive opise rimskog života, kao i arhitektonskih prostora u kojima se događaju.

Preočavanje rimskih vila na temelju arheoloških nalaza i arhitektonskih ostataka, te pisanih izvora postaje sastavni dio takvih studija koje obrađuju i detaljno promjene nastale tokom korištenja objekata. O opusu rimskih vila potkraj 1. st. svjedoče tekstovi Plinija Mlađeg (Gaius Plinius Caecilius Secundus 61./62. - 113. g. po Kr.). Dobro poznavajući onovremene prilike visoko obrazovani Plinije Mlađi mogao je dati detaljne opise vila kao i pojedinih njihovih dijelova. On u deset knjiga pisama opisuje arhitekturu vila u drugoj polovici 1. st. kojima pojašnjava sadržaje i pomno odabrani odnos vila prema pejzažu: *"Dijelovi vile građeni su u odnosu na orijentaciju prema izlazećem i zalazećem suncu, vjetrovima, ili udaljenim impresivnim orjentirima u pejzažu. Rasporedi prostorija pružaju užitek posebno u svojoj kombinaciji, a vila se gradi kao skulptura u pejzažu, s jasno izraženim visinskim i planimetrijskim gabaritima. Portici i kriptoportici omeđuju, određuju i povezuju dijelove vile horizontalno, vertikalno i dijagonalno i čine mogućim lebdeće prostiranje terasa i gornjih etaža. Portikati su idealni element u kojem je kombinirana praktična funkcionalnost sa ljepotom. Sadržavaju odmorišta, štite od kiše i sunca, reguliraju osvjetljenje i temperaturu."*¹¹

Uspoređujući Plinijeve opise luksuznih rimskih vila s arheološkim ostacima na terenu posebno vile na Brijunima, moramo priznati da su njegovi opisi precizni i konkretni, a za nas posebno dragocjeni jer se odnose na razdoblje kada je vila u uvali Verige dostigla svoj zenit izgradnje. To je vrijeme (druga pol. 1. st.) kada su izgrađene palestra, *diaeta* (biblioteka) i raskošne terme - posljednje u nizu luksuznih dodataka, i kada je rezidencijalni kompleks graditeljski definiran, zauzima cijelu unutrašnjost zaljeva prostirajući se i na okolne brežuljke i livade. Pojedine dijelove kompleksa možemo shvatiti i interpretirati u skladu s navedenim tekstovima - njihovu namjenu i izgled. Opisane arhitektonske cjeline rasprostiru se u pejzažu reflektirajući način izgradnje i logiku rasporeda i orijentiranja pojedinih dijelova, te potvrđuju Plinijeve riječi.

Socijalno ekonomske studije vršene na temelju usporedbe arheoloških ostataka na terenu, i tekstova rimskih pisaca (izrađene posebno zadnjih godina) dale su izvanredne rezultate u proučavanju zakonitosti svakodnevnog života antičkog razdoblja. Tako je prema opisu I. Schrunka *"Ekskluzivna maritimna vila u uvali Verige kombinirala luksuzni život u prirodi s gospodarskom poduzetnošću. Vila je na drugoj strani zaljeva (uz terme) imala velikodimenzionirani gospodarski*

dio čija je luka posjedovala radne prostore, skladišta i lučke sadržaje koji su pokrivali potrebe velike vile, ali služili i izvozu poljoprivrednih viškova sa imanja. Piscina vivaria ispred termalnog kompleksa osiguravala je držanje veće količine vrlo kvalitetne ribe za potrebe konzumacije u rezidencijalnom kompleksu, a možda i za preradu. Postoji veza između izgradnje luksuzne rezidencije i proizvodnje, kao i trgovine maslinovim uljem i vinom, i amforama razvijanim kroz investicije italskih senatorskih familija nakon završetka građanskih ratova podupirana carskom politikom Julijsko Klaudijske dinastije. Organizacija prostora i korištenje zemljišta na Brijunima težilo je profitabilnoj poljoprivredi, preradi poljoprivrednih proizvoda i iskorištenju prirodnih resursa otočja.^{1*}

Nakon Konstantina (prva polovina 4. st.) terme gube na svojem značaju i vjerovatno se nastavlja njihova upotreba samo u okviru korištenja gospodarskog dijela kompleksa (posebno *piscina vivaria*). U kasnoj antici gospodarski dio kompleksa ponovo dobiva na značaju i pretvara se u radionički pogon do sada ne sa sigurnošću utvrđene namjene (fulonika, proizvodnja garuma?). Arheološki nalazi na termama i gospodarskom dijelu potvrđuju upotrebu ovoga dijela kompleksa u razdoblju od 1. do 6. st., a pojedinih dijelova (gospodarski dio) do u srednji vijek (8. do 9. st). A. Gnirs navodi da postoje indikacije daje u kasnoj antici I ranom srednjem vijeku, velika dvorana s apsidom na termama bila korištena kao kršćansko svetište, a bazen frigidarija kao krstionica.¹⁹

Saznanja o izgledu i namjeni pojedinih dijelova termalnog kompleksa, te korištenja terma na rezidencijalnom kompleksu u uvali Verige nisu do kraja definirana. Cesta građena poč. 20. st. uz obalu zaljeva Verige, razorila je njihove eventualne ostatke prema sjeveru, a sjeverno od ceste područje nije bilo istraženo. Na tom području mogli bi se očekivati još neki sadržaji, kao i hortikulturno uređeni vrtovi.

Također na jugozapadnom dijelu nađeni zidovi (danas ispod nivoa mora) nisu uklopljeni u postojeće saznanje o rasprostiranju portika ispred terma, kao i nekoliko paralelnih zidova na sjeveroistočnom dijelu uz vivarij (*piscina vivaria*).

U sklopu definiranja cjelovitog areala rezidencijalnog kompleksa provedena je 1992. g. kompjuterska obrada aerosnimaka uvale Verige.^{20, 21} Metodom linearne modifikacije histograma očitane su na livadi sjeverno uz terme pravilne strukture koje bi trebalo arheološki istražiti, i zidovi danas ispod nivoa mora. Time bi se vjerovatno definiralo prostiranje terma prema sjeveru koje do sada nije sa sigurnošću utvrđeno, kao i dodatni sadržaji na istočnom i zapadnom dijelu terma.

18.1. SCHRUNK. Roman Country Estate in Istria: Changing Environments. *Archaeological Institute of 19. America, Annual Meeting, San Diego*, 1995.

19. A. GNIRS 1915: 141-142.

20. G. HUDEC - V. BEGOVIĆ DVORŽAK 1993.

21. V. BEGOVIĆ DVORŽAK 1997.

SLIKE U TEKSTU

1. Tlocrt terma rezidencijalnog kompleksa.
2. Slikarska rekonstrukcija polukružnog portika ispred terma (R. Engelhardt).
3. Fotografije današnjeg stanja: a) tepidarija, b) frigidarija i c) parne kupelji.
4. Nacrt hipokausta tepidarija (A. Gnirs).
5. Rimski kompleks u Sella di Baiae u blizini Pompeja.
6. Crno-bijeli mozaik iz frigidarija (A. Gnirs).
7. Idealna rekonstrukcija frigidarija.
8. Kapitel s delfinima nađen u frigidariju terma.
9. Termalni kompleksi 1. st. - a) Pompeji (Italija); b) Ostia Antica (Italija), c) Saint Bertrand-de-Comminges (*Lugdunum Convenarum* - Francuska), d) Saint Rémy (*Glanum* - Francuska).
10. *Piscina vivaria* ispred terma.
11. a) Tlocrt nimfeja i cisterna na brdu Gradina i b) fotografija današnjeg stanja.
12. Antički lokalitet na otoku Veli Brijun, uvala Verige.
13. Idealna rekonstrukcija rezidencijalnog kompleksa.

ILLUSTRATIONS IN THE TEXT

1. Ground-plan of residential complex
2. Pictorial reconstruction of semi-circular colonnade in front of the baths (R-Engelhardt).
3. Photographs of: a) *tepidarium*, b) *frigidarium* and c) steam baths today.
4. Drawing of hypocaust *offrigidarium*.
5. Roman Sella di Baiae near Pompei.
6. Black and white mosaic from *frigidarium* (A. Gnirs).
7. Supposed reconstruction of *frigidarium*.
8. Capital with dolphins found in *frigidarium*.
9. First century baths - a) Pompei (Italy), b) Ostia Antica (Italy), c) Saint Bertrand-de-Comminges (*Lugdunum Convenarum* - France), d) Saint Rémy (*Glanum*) (France).
10. *Piscina vivaria* in front of the baths.
11. Ground-plan of a) *nymphaea* and cistern on Gradina hill and b) photograph of state today.
12. Roman site on Veli Brijun island, Verige Bay.
13. Supposed reconstruction of residential complex.

SUMMARY
A LUXURIOUS ROMAN SUMMER VILLA
THE BATHS OF BRIJUNI'S RESIDENTIAL COMPLEX

The early Roman villas (1st c), especially the most luxurious, united the Italic building tradition with the refined luxury of Hellenistic palaces and some ingredients of the imposing style of Egypt. They always merged with and brought to expression the landscape in which they were built. The residential complex in Veriga Bay (Val Catena) on Brijuni (Brioni) is an example.

The residential part is on four levels on which are built the temple area, the terraced gardens, library, *palaestra*, baths and, a little apart from the rest, the agricultural buildings. Some parts, through an imaginative use of portico and *cryptoporticus*, were connected to the zone beside the sea. The baths were the last to be built of a whole series of luxury additions which were added to such villas in the 1st c. They completed the residential part of this extensive villa which took up almost the whole bay, the contours of which it echoed. From a *villa rustica* of the 1st c BC to a luxury villa of the end of the 1st c AD it went through a development cycle similar to that of many other villas in the Italian Campania, Latium and Bay of Naples and which developed from an agricultural function into an elaborate architectural structure, the purpose of which was comfort and luxury and which had a visual and intellectual effect on the rich Roman elite.

In conformity with the terrain the baths were built on two levels (terraces) and date from the time of the Emperor Nero to the Flavians (54 - 96 AD). On the upper level was a large hall with an apse surrounded by gardens and colonnades, with rooms for resting and social life, the baths themselves with their *frigidarium*, *tepidarium* and *caldarium*, and also a *sudatorium*, *gymnasium*, and rooms associated with the *palaestra*. On the lower level there was a semicircular colonnade giving onto the sea - which, according to finds had Ionic columns, with cubicles a ground-plan turned 45° from the main axis (an innovation not found in Roman architecture before Nero) *praefurnium* and foundations below the baths. In front of the baths was a finely curved, stone-built waterfront with a *piscina vivaria*. Fragments have been found of marble paving, parts of a floor mosaic, of part of a painted wall, and columns with Ionic capitals. The ground-plan was asymmetric which was typical for the 1st c.

The baths were connected by a small aqueduct to a fresh water spring on Gradina hill with a basin beside it to collect the water. The building of the aqueduct is interesting from an engineering aspect because it had to cope with a large fall in water level over a relatively short period. The luxurious manner of construction and equipment with arcading, cupolas, the semicircular colonnade and large central hall with apse are an outstanding example of the fine architecture of the Claudian and Flavian periods with its creation of impressive visual effects.

There are some indications that in late Roman times the buildings were adapted for a Christian shrine with the *frigidarium* used as a baptistry.

LITERATURA

- AMOROSO 1908 - A. AMOROSO. Villa romana in S. Pietro in Sorna. *Attilstr*, 24/1908: 340-346.
ASHBY 1970 - T. ASHBY. *The Roman Campagna in Classical Times*. Tonbridge, 1970.
BEGOVIĆ DVORŽAK 1990 - V. BEGOVIĆ DVORŽAK. Antička vila na Brijunima. *VAMZ*, 23/1990: 97-110 + 5 planova.
BEGOVIĆ DVORŽAK 1994 - V. BEGOVIĆ DVORŽAK. Rezidencijalni kompleks u uvali Verige na Brijunima - hramovi. *VAMZ*, 26-27/1993-1994: 25-45 + 2 plana.

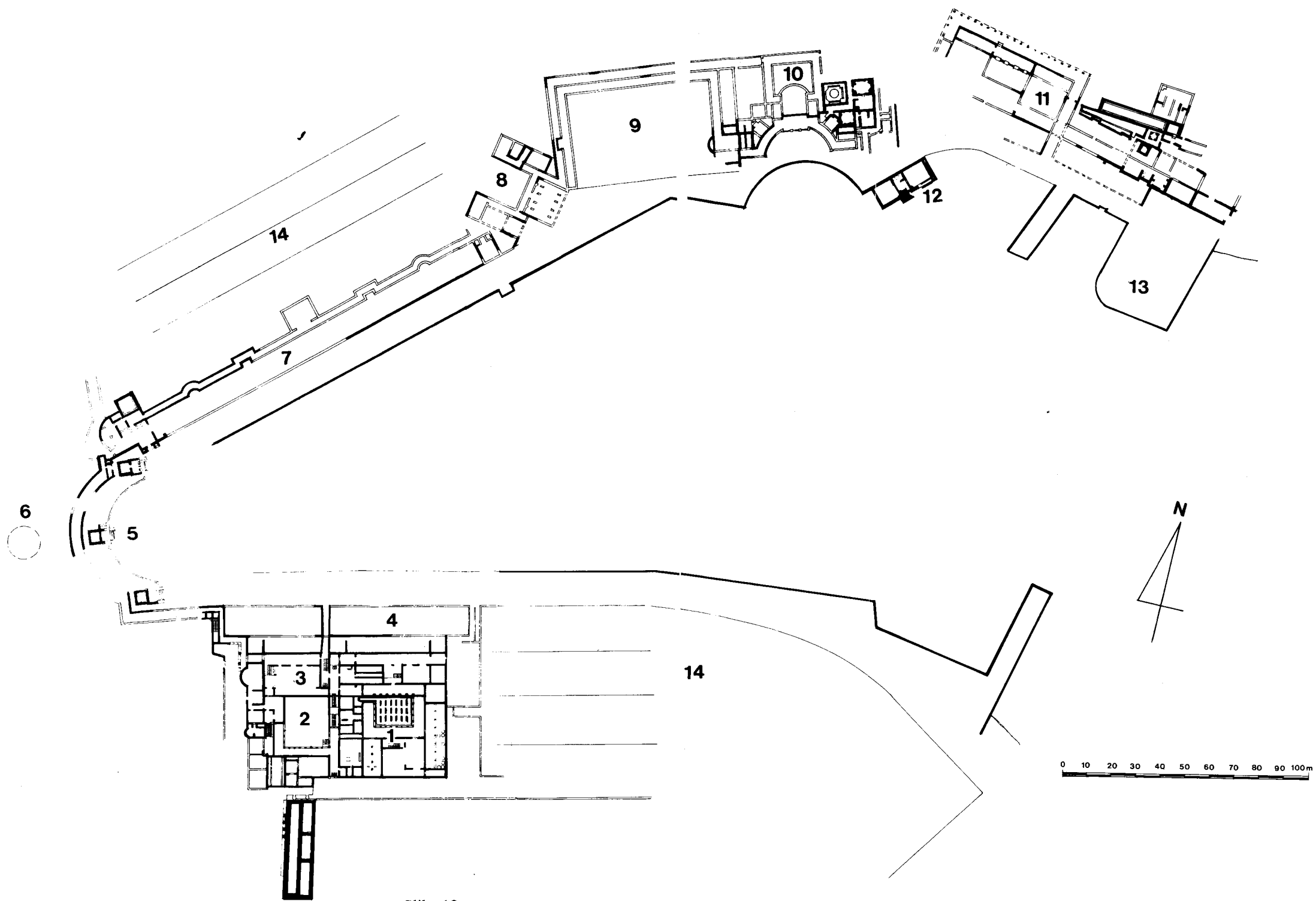
- BEGOVIĆ DVORŽAK 1995 - V. BEGOVIĆ DVORŽAK. Rezidencijalni kompleks u uvali Verige na Brijunima: primjer ekstrovertirane maritimne vile harmonično uklopljene u krajolik. *HistAnt*, 1/1995.
- BEGOVIĆ DVORŽAK 1997 - V. BEGOVIĆ DVORŽAK. Utvrđivanje cjelovitog areala ranocarskog rezidencijalnog kompleksa u uvali Verige na Brijunima. *Arheološka istraživanja u Istri. IzdHAD*, 1997.
- BERGMAN 1995 - B. BERGMAN. Visualizing Plipv's Villas. *JRA*, 8/1995.
- BEZECKY 1995 - T. BEZECKY. Amphorae and Amphora Stamps from the Laecanius Workshop. *JRA*, 8/1995: 41-64.
- BEZECKY - PAVLETIĆ 1996 - T. BEZECKY - M. PAVLETIĆ. New objects from the figlina of C. Laecanius Bassus. *JÖAI*, 65/1996: 143-163.
- BLAKE 1947 - M.E. BLAKE. *Ancient Roman Construction in Italy from the Prehistoric Period to Augustus*. Washington, 1947.
- BLAKE 1959 - M.E. BLAKE. *Roman Construction in Italy from Tiberius through the Flavians*. Washington, 1959.
- BOETHIUS 1960 - A. BOETHIUS. *The Golden House of Nero*. Ann Arbor, 1960.
- BOETHIUS - WARD PERKINS 1948 - A. BOETHIUS - J.B. WARD PERKINS. *Roman and Greek Town Architecture*. Göteborg, 1948 (= *Acta Gothob*, 54).
- BOETHIUS - WARD PERKINS 1970 - A. BOETHIUS - J.B. WARD PERKINS. *Etruscan and Roman Architecture*. Suffolk, 1970.
- BROWN 1961 - F.E. BROWN. *Roman Architecture*. New York, 1961.
- CARANDINI 1985 - A. CARANDINI. *Sette finestre: una villa schiavistica nel V' Etruria Romana*. Modena, 1985.
- CIMA - LA ROCA 1986 - M. CIMA - E. LA ROCA. *Le tranquille dimore degli Dei: La residenza imperiale degli Horti Lamiani*. Venice, 1986: Cataloghi Marsilio.
- CLARIDGE 1985 - A. CLARIDGE. Castel Porziano, la zona del Vicus Augustanus 1984. *ALaz*, 7/1985: 218-223.
- CLARIDGE 1986 - A. CLARIDGE. II Vicus di epoca imperiale: indagini archeologiche nel 1985 e 1986. *Castel Porziano*, II, 1986: 61-73.
- CRAWFORD 1976 - D.J. CRAWFORD. "Imperial Estates", *Studies in Roman Property*. Cambridge, 1976: 35-70.
- CREMA 1959 - L. CREMA. *Storia dell'architettura romana*. Torino, 1959.
- D'ARMS 1970 - J.H. D'ARMS. *Roman on the Bay of Naples*. Cambridge, 1970.
- DEL CHIARO 1989 - M. DEL CHIARO. A New Late Republican - Early Imperial Villa at Campo della Chiesa, Tuscany. *JRA*, 2 /1989.
- D'ORSI 1962 - L. D'ORSI. *Gli Scavi Archeologici di Stabia*. Milano, 1962.
- GATTI - C. GATTI. *Le Ville marittime italiche e africane*. Roma, 1957.
- GENTILI 1954 - G.V. GENTILI. *La Villa Imperiale di Piazza Armerina. (Itinerari, no. 87)*. Roma, 1954.
- GIBSON - DeLAINE - CLARIDGE 1994 - S. GIBSON - J. DeLAINE - A. CLARIDGE. The Triclinium of the Domus Flavia; A New Reconstruction. *PBSR*, 62/1994.

- GNIRS 1901 - A. GNIRS. Römische Wasserversorgungsanlagen im südlichen Istrien. *Jahresbericht der ku.k. Marine-Unterreaschule in Pola 1900-1901*, (Pola), 1901: 1-29.
- GNIRS 1902 - A. GNIRS. Aus Südistrien. *JÖAIBeibl*, 5/1902: 159-166.
- GNIRS 1903 - A. GNIRS. Alterthümer in Pola und Umgebung. *JÖAI*, 6/1903: 97-100.
- GNIRS 1904 - A. GNIRS. Antike Funde aus Pola und Umgebung. *JÖAIBeibl*, 7/1904: 131-146.
- GNIRS 1905 - A. GNIRS. Relazione sopra recenti scoperte e scavi nel circondario di Pola. *Attilstr*, 22/1905: 255-263.
- GNIRS 1906 - A. GNIRS. Forschungen im südlichen Istrien. *JÖAIBeibl*, 9/1906: 25-48.
- GNIRS 1907 - A. GNIRS. Forschungen in Istrien. *JÖAIBeibl*, 10/1907: 43-58.
- GNIRS 1908 - A. GNIRS. Forschungen im südlichen Istrien. *JÖAIBeibl*, 11/1908: 167-186.
- GNIRS 1912 - A. GNIRS. Grabungen im südlichen Istrien. *JÖAIBeibl*, 15/1912: 5-16.
- GNIRS 1915 - A. GNIRS. Forschungen über antiken Villenbau in Südistrien. *JÖAIBeibl*, 18/1915: 99-164.
- GNIRS 1930 - A. GNIRS. Paralipomena aus Istrien und Aquileia. *JÖAIBeibl*, 26/1930: 177-190.
- GIOVANNONI 1925 - G. GIOVANNONI. *La tecnica della costruzione presso i Romani*. Roma, 1925.
- HUDEC-BEGOVIĆ DVORŽAK - G. HUDEC - V. BEGOVIĆ DVORŽAK. Mogućnosti primjene digitalne obrade aerosnimaka u pripremi arheoloških istraživanja. *Bilten Savjeta za daljinsko istraživanje i fotointerpretaciju HAZU (Zagreb)*, 12/1993.
- JURIŠIĆ 1997 - M. JURIŠIĆ. Antički ribnjak u uvali Verige na Brijunima. *Arheološka istraživanja u Istri. IzdHAD*, 18, 1997.
- JURKIĆ GIRARDI 1985 - V. JURKIĆ GIRARDI. L'Istria in epoca romana. *MK, I. Archeologia e arte dell'Istria* (Pula), 1985.
- JURKIĆ GIRARDI 1986 - V. JURKIĆ GIRARDI. Prilog za sintezu povijesti Istre u rimsko doba, *IzdHAD*, 11, 1986, I: 65-80.
- KRIZMAN 1979 - M. KRIZMAN. *Antička svjedočanstva o Istri*. Pula-Rijeka, 1979.
- MAIURI 1958 - A. MAJURI. *Il palazzo di Tiberio detto "Villa Jovis" a Capri*. Roma, 1958.
- MALONEY - HALE 1996 - S.J. MALONEY - J.R. HALE. The villa of Torre de Palma (Alto Alentejo). *JRA*, 9/1996.
- MANSUELLI 1958 - G. MANSUELLI. *Le ville nel mondo romano*. Milano, 1958.
- MARASOVIĆ 1968 - J. i T. MARASOVIĆ. *Dioklecijanova palača*. Zagreb, 1968.
- MARTA 1990 - R. MARTA. *Architettura romana*. Roma, 1990.
- MARUŠIĆ 1990 - B. MARUŠIĆ. Še o Istrski Kiši (Cissa) in Kesenskem škofu (Episcopus cessensis). *AVes*, 41/1990: 403-429.
- MATIJAŠIĆ 1982 - R. MATIJAŠIĆ. Roman Rural Architecture in the Territory of Colonia Iulia Pola. *AJA*, 86 /1982, I: 53-64.
- McKAY 1975 - A.G. McKAY. *Houses, Villas and Palaces in the Roman World*. Hudson, 1975.
- MLAKAR 1957 - Š. MLAKAR. Muzejsko konzervatorski radovi na otočju Brioni. *Muzeji*, 11-12/1956-57:12-42.
- MLAKAR 1965 - Š. MLAKAR. Arhipelag Brioni. *istZb*, 4-5/1965.

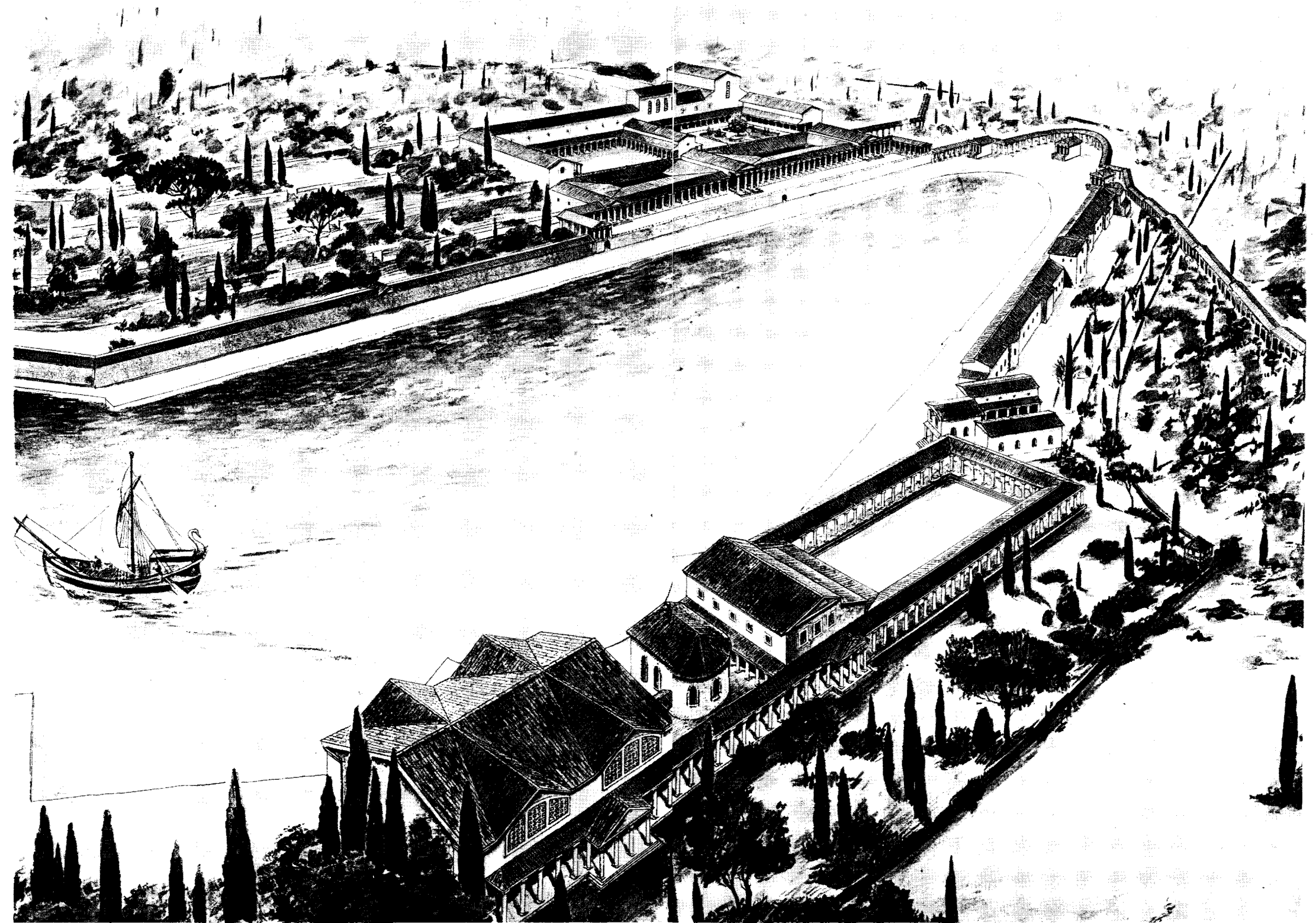
- MLAKAR 1971 - Š. MLAKAR. *Brioni*. Pula, 1971: Uprava Brionskih otoka.
- MLAKAR 1962 - Š. MLAKAR. Istra u antici. *Kulturno-povijesni spomenici Istre* (Pula), 4, 1962.
- MOHOROVIČIĆ 1971 - A. MOHOROVIČIĆ. Novootkriveni nalazi antičkih terma, oratorija i starokršćanske bazilike u gradu Krku. *Rad JAZU*, 359, 1971: 19-34.
- MONTURET - RIVIČRE 1986 - R. MONTURET - H. RIVIČRE. Les Thèmes sud de la villa Gallo-Romaine de Seviac. *Éditions du CNRS* (Pariš), 1986.
- PUSCHI 1898 - A. PUSCHI. Le Pullari. *Attilstr*, 14/1898: 540-549.
- RAMIERI 1995 - A. M. RAMIERI. La villa di Plinio a Castel Fusano. *ALaz*, 1995.
- SOREN - AYLWARD 1994 - D. SOREN - W. AYLWARD. Dazzling Spaces. *Archaeology*, july-august 1994.
- SCHRUNK - BEGOVIC 1996 - I. SCHRUNK - V. BEGOVIĆ. Roman Country Estate in Istria: Changing Environments. *AJA*, 100/1996, 2: 346.
- STARAC 1994-A. STARAC. Carski posjedi u Istriji. *OpA*, 18/1994: 133-145.
- SUIĆ 1952 - M. SUIĆ. Izvještaj o istraživanjima rimske vile u Maloj Proversu. *VAHD*, 54/1952: 174-188.
- SUIĆ 1957 - M. SUIĆ. Arheološka istraživanja u Mulinama na otoku Ugljanu. *Ljetopis JAZU*, 64/1957: 230-249.
- SUIĆ 1976 - M. SUIĆ. *Antički grad na istočnom Jadranu*. Zagreb, 1976.
- SUIĆ 1987 - M. SUIĆ. Cissa Pullaria - Baphium Cissense - Episcopus Cessensis. *ARadRaspr*, 10/1987: 175-219.
- TASSAUX - F. TASSAUX 1984. Laecanii, recherches sur une famille senariale d'Istrie. *L'Ecole Française de Rome*, (Rome) 1984.
- TASSAUX - F. TASSAUX 1984a. L'Implantation territoriale des grandes familles d'Istrie. *Atti dei Civici musei di storia arte quaderno*, 13/1983-84, 2.
- TASSAUX - F. TASSAUX 1986. *Sur quelques rapports entre l'Istrie et la Liburnie dans l'antiquité*. *Antichità altoadriatiche, Atti delle settimane di studi aquileiesi* (Aquileia - Udine), 26/1986, /.
- M. VITRUVIUS P. - *De architectura libri decem*. Prijevod: M. Lopac. Sarajevo, 1951.
- ZANINOVIĆ 1991 - M. ZANINOVIĆ. Sol u antici naše obale. *Zbornik ANUBH*, 1991: 255-264.
- ZANINOVIĆ 1991a - M. ZANINOVIĆ. Marginalije o pučanstvu antičke Istre. *OpA*, 15/1991: 71-89.
- ZANINOVIĆ 1991a - M. ZANINOVIĆ. Značajke rimskih vojničkih natpisa u Istri. *OpA*, 18/1994: 147-153.
- WARD-PERKINS 1981 - J.B. WARD-PERKINS. *Roman Imperial Architecture*. London, 1981.

Rukopis primljen 12. II. 1998.

Rukopis prihvaćen 20. III. 1998.

Slika 12

Slika 13

BORIS ILAKOVAC

Sv. V. Paulskog 7
HR -23 000 ZADAR

LIMITACIJA AGERA RIMSKE KIŠE (*Cissa*) NA OTOKU PAGU

UDK 904:72.032.77(3)
Izvorni znanstveni rad

Samo na osnovi dviju geografskih karata i bez zrakoplovnih i satelitskih snimaka analiziraju se ostaci rimske privredne djelatnosti na sjevernom dijelu otoka Paga. Zamjetni su limesi 1-6 i na njih okomiti limesi A-D koji zatvaraju osnovne agrarne jedinice-centurije, unutar kojih su manje diobene parcele (*intercessivae*), a na rubnim dijelovima nezatvorene centurije (*subcessivae*) (si. 1-3). Međurazmaci između limesa nisu uvijek 710,4 m, već su na nekim dijelovima prilagođeni osobitostima tla. Kad bi se u limitaciju ubrojile i nezatvorene, periferne centurije (*subcessivae*), limitacija bi imala oko 23 centurije (1188 ha). Od agerskih komunikacija i danas je u prometu ona kojom je označen limes A i koja je nekoć povezivala Kišu, današnju Časku, sa Starom Novaljom, kao i njoj usporedna, označena limesom D, od koje se nastavljaju ceste prema Lunu, a jugozapadno prema Kolanu i Pagu (si. 1-3).

Više od 30 godina zagledavao sam u razne geografske karte u povodu praćenja hidroarheoloških lokaliteta¹, zatim u vezi s utvrđivanjem trasa rimskih akvedukata, posebno akvedukata Kolan-Caska i Škopalj-Novalja,² kao i povodom uklanjanja zablude da je rimska Kiša propala u more zbog potresa što se navodno dogodio 361. godine.³

Tek nedavno, kad sam temeljitije počeo skupljati arheološke i povijesne podatke koji su mi postupno, i uz sve veće iznenađenje, počeli otkrivati povijesnu osobitost otoka Paga, zamijetio sam na geografskoj karti SENJ-3 u mjerilu 1:50 000,⁴ da Novaljsko polje pokriva mreža u pravokutnom koordinatnom sustavu sagrađenih suhozidina (si. 1).

Uporabom mjerila bilo je lako utvrditi da se razmaci između glavnih međa-limesa nalaze na razdaljini od oko 710 metara (= 20 aktusa = 480 rimskih koraka = 2400 rimskih stopa; 1 rimska stopa = 29,6 cm), a to je dovoljan dokaz o negdašnjoj prisutnosti i djelotvornosti najnaprednije

1. B. ILAKOVAC. Keramika iz antičkog broda potopljenog kod Paklenih otoka. *Diadora*, 4/1968: 183, B. ILAKOVAC. Hidroarheološko rekognosciranje Zadarskog i Pašmanskog kanala. Prvi dio. Kumenat-Oštarije. *Diadora*, 14/1992: 279.

2. B. ILAKOVAC. *Rimski akvedukti na području sjeverne Dalmacije*. Zagreb, 1982: 245-252, B. ILAKOVAC. Kako je otkriven i obnovljen rimski akvedukt Škopalj-Novalja. *Diado-*

ra, 12/1990:195; B. ILAKOVAC. Zašto je akvedukt zarimsku Kišu (*Cissa*) na otoku Pagu sagrađen neočekivano visoko iznad mora. *RadZad*, 34/1992: 11.

3. B. ILAKOVAC. Da li je rimska kiša propala u more zbog potresa. *Diadora*, 13/1991: 241.

4. Geografsku kartu SENJ-3, u mjerilu 1:50000 izdao je Vojnogeografski institut JNA. Reambulacija je provedena 1930., karta je objavljena 1937., a reproducirana 1947.

rimske agrikulture i na ovim prostorima od prije nekih 2000 godina. Samo su se tada i u navedenim mjerama na takav način ograđivale velike površine pretežito najplodnijeg zemljišta. Ostatke tako sagrađenih limesa (međa, suhozidina, gromača, mocjira) nalazimo pored rimskih primorskih kolonija, prefektura i municipija, sve od Pule do Cavtata.⁵

Kako u ovom nalazu govorim "iz sobe", bez zrakoplovnih ili satelitskih snimaka, i bez provjerenih terenskih podataka, što je sa stručno-arheološkog stanovišta otežavajuće i nedovoljno, prinuđen sam o ovoj temi govoriti isključivo na osnovi dviju geografskih karata.⁶

Kako prikazuje starija geografska karta SENJ-3, nastala bez uporabe zračnih snimaka a na osnovi katastarskih mapa i reambulacije obavljene još 1930. godine, orijentacija limesa postavljena je znalački i promišljeno (si. 1). Limesi sagrađeni okomito na smjer obale zakrenuti su prema istoku za 46 stupnjeva u odnosu na sjever, te poprijeko sijeku izduženo Novaljsko, zasigurno nekoć Kisensko, polje. Odabranim rješenjem smanjena je ukupna dužina suhozidina i svrsishodnije ograđen i razdijeljen agrikulturni prostor. Tako postavljena limitacija ujedno je paralelna i okomita na lokalni smjer obale, što se u većini slučajeva, s iznimkom Salone,⁷ prakticiralo i na centurijatskim limitacijama priobalnih kolonija.

Na starijoj geografskoj karti (si. 1) jasno su prepoznatljiva tri središnja limesa, na si. 2 označena brojevima 2, 3 i 4. Ispred limesa broj 2 pretpostavljam još jedan, početni limes, na si. 2 pod brojem 1. Njegovi se ostaci još nalaze na Šegovici kao i na prostoru između Novalje i sjevernijeg rta Gaj (si. 2 i 3). Iako taj limes svojim položajem danas siječe zaljev Dragu kod Trinčela, početkom 1. stoljeća n.e., kad je razina mora bila oko 250 centimetara niža od današnje, taj je dio zaljeva bio oko 400 metara kraći, kako to prikazuju izobate na si. 1. S obzirom na poznati učinak transgresije svjetskog mora i na našoj obali, neizvjesno je, je li dio tog limesa, između okomitih limesa B i C, otklonjen prema istoku već u početku izgradnje limitacije, ili je nastao kasnije baš kao posljedica spomenute transgresije mora?⁸

Produžetak limesa broj 2 djelomice je zamjetan i na urbaniziranom dijelu današnje Novalje, osobito na njegovu završnom, priobalnom dijelu, sjeverozapadno od Novalje (si. 1, 2 i 3).

Limes broj 3 u cijelosti je sačuvan u Novaljskom polju, djelomice prepoznatljiv u gradskim prometnicama Novalje i skoro u cijelosti je sačuvan na položaju Vrtić (si. 1, 2 i 3). Gradske prometnice Novalje na položaju limesa 2 i 3 dokazuju daje urbanizacija Novalje bila podređena zatečenoj limitaciji.

Četvrti je limes najduži. Njegov produžetak nije registriran na starijoj geografskoj karti, ali mu se nastavak zamjećuje na novijoj geografskoj karti RAB-4 iz 1964. godine,⁹ (si 3). Zadržavši isti smjer limes je prepoznatljiv u starom putu koji se odvaja od glavne ceste Novalja-Pag i koji razdvaja današnji turistički kamp Straško od mjesnog groblja (si. 3).

Položaj se petog limesa sačuvao tek djelomice između okomitih limesa A i B kao i na položaju Špitala gdje dotiče prastari put Novalja-Kolan te izbija nadomak kuća Palčić (si. 1 i 2). Taj je limes ujedno i dio velike četvrtaste ograde što je na si. 2 označena slovom S.

5. M. SUIĆ. Limitacija agera rimskih kolonija na istočnoj jadranskoj obali. *Zbornik Zad.*, 1/1956:1 d.

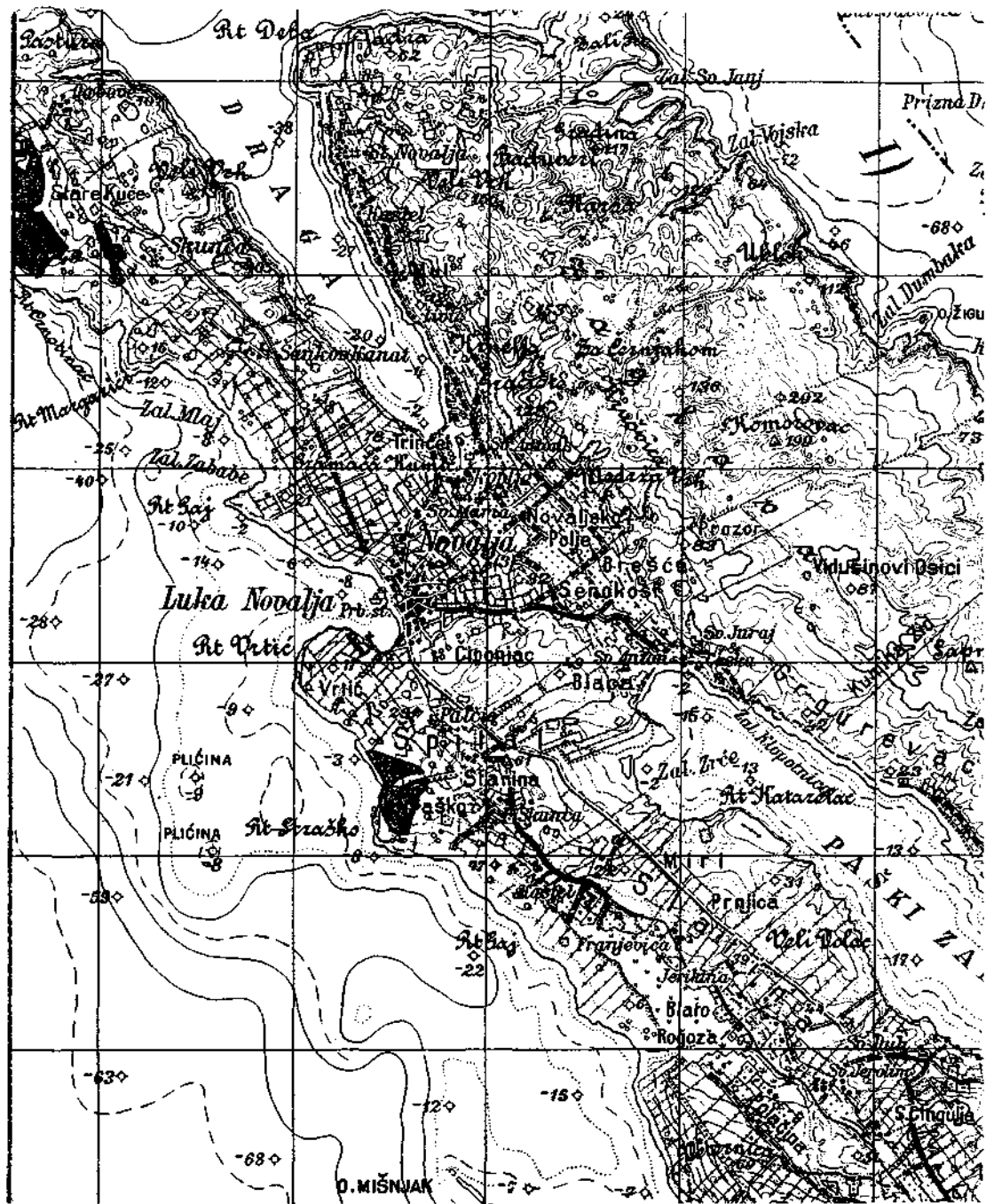
6. Očekivati je da su ostaci limitacije na starijim geografskim i katastarskim kartama još bolje i potpunije sačuvani.

7. M. SUIĆ 1956: 17, si. 8.

8. Za osnovne podatke o transgresiji mora u: T. ŠEGOTA. Razina mora i vertikalno gibanje dna Jadranskog mora od ris-virmskog interglacijala do danas. *GeolVj*, 13/1982: 97; T. ŠEGOTA. Paleogeografske promjene u Jadranskom moru od

virmskog maksimuma do danas. *RadGO*, 17-18/1983: 11; T. ŠEGOTA. *Klimatologija*. Zagreb, 1988: 379; B. ILAKOVAC 1991: 244 d; B. ILAKOVAC. Postanak i razvoj ninskih (Aenona) mostova. *VAMZ*, 28-29/1996: 73 d.

9. Nova geografska karta koja pokriva isto područje označena je s RAB-4 i također je u mjerilu 1:50000. Nova izmjera Vojnogeografskog instituta obavljen je 1964. godine, dopunjena 1967., a izdana 1969. godine.

Slika 1

Ako je šesti limes bio postavljen na međurazmaku od 710 metara, onda je morao prolaziti središtem uzvisine povrh Časke gdje se nalazi ruševina srednjovjekovne crkvice Sv. Jurja. Njegovi se ostaci naziru tek jugozapadno od suvremene ceste Novalja-Pag, od Stražice pored kuća Škunca, pa sve do mora (si. 1, 2 i 3). I ovaj limes siječe završni i veoma plitak dio Paškog zaljeva koji je početkom Carstva također bio dio kopna (si. 3).

Dva na karti jasno označena limesa slovima A i B, a koji su okomiti na limese pod brojevima od 1 do 6, tako su postavljena da ograđuju najplodniji dio Novaljskog polja (si. 1-3). Treba istaći da i limes A također prolazi središtem uzvisine povrh Časke (Sv. Juraj).

Treći, paralelan limes C trebao bi se nalaziti na području današnje Novalje, gdje mu tragove jedva naziremo jer su uništeni postankom i razvojem Novalje još od rimskih vremena pa sve do danas.

Daje postojao četvrti limes D ukazuje prastari put koji od Novalje i skoro u pravcu nastavlja ispod Slatine i rimskodobnog lokaliteta Polačine-Veternica¹⁰ te prolazeći Stari Pag završava u Staroj Povijani (si. 1 i 2). Dio tog puta, od Novalje do Špitala, naglašeno je ravan i uklapa se u limitaciju agera ne samo po orijentaciji već i po razmaku od 710 metara.

Priobalni, peti limes, vjerojatno nije ni bio sagrađen pa su centurije na tom dijelu bile otvorene prema moru (*subcessivae*).

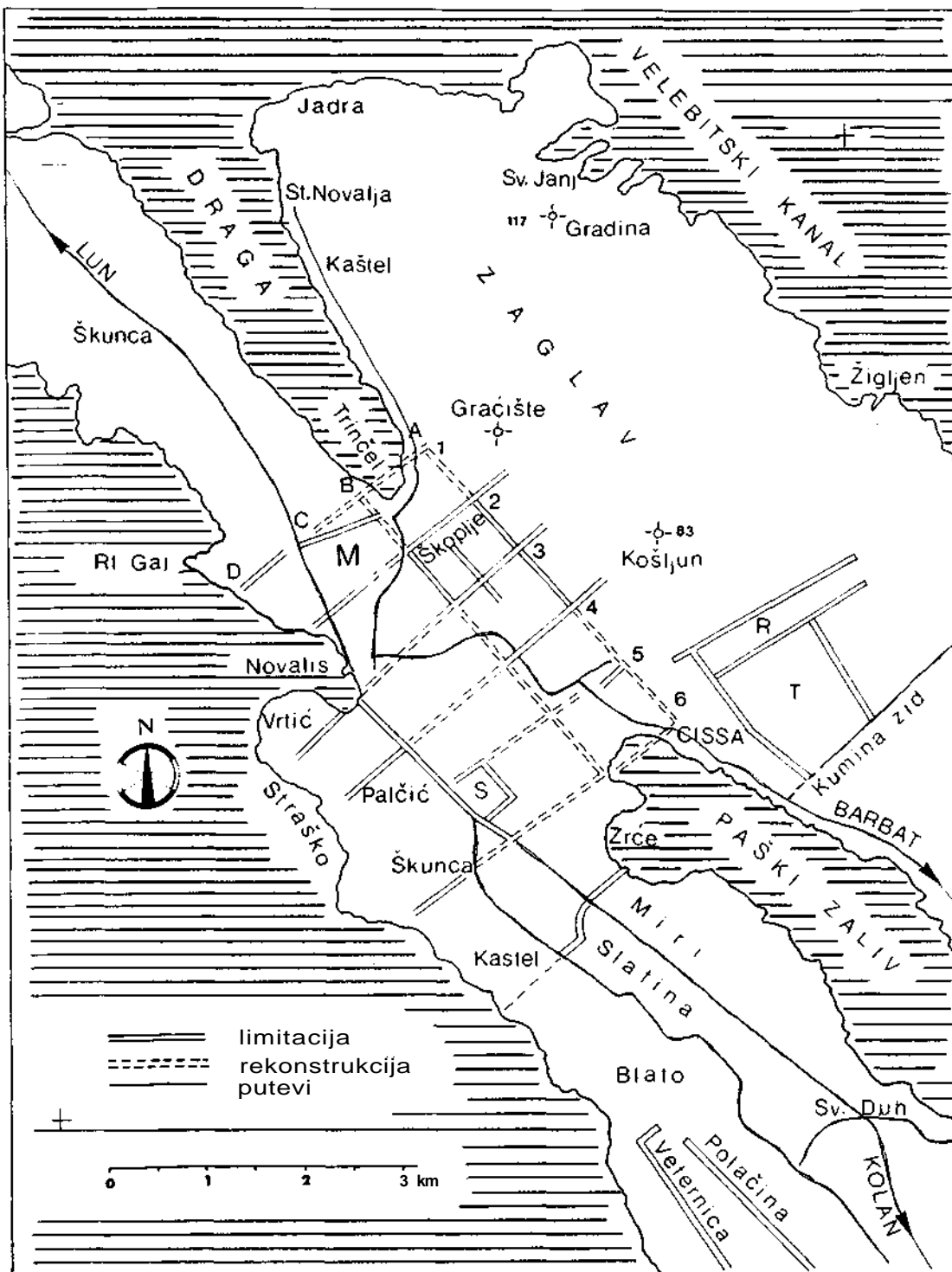
Ako na si. 3 promotrimo područje između uvale Trinčel (uvala Draga) i Punte Gaj, sjeverno od Novalje u smjeru Luna, karta prikazuje masivno suhozide karakteristično baš za agersku limitaciju. Južno od limesa broj 1 lako je uočiti jednu centuriju nepravilnog četvrtastog oblika, (na si. 2 pod oznakom M), a s druge sjeverozapadne strane limesa broj 1 označene su četiri mocire. Od tih su osobite dvije srednje, koje su i najduže kao i stoga što se nalaze na međusobnom rastojanju od 710 metara. Prastara cesta za Lun siječe taj prostor na dva jednaka dijela pa je vjerovati daje negdašnja "*intercessiva*" ujedno bila i dio rimskodobne komunikacije Novalja-Lun (si. 3). Prema karti te ograde nisu zatvorene prema Lunu, a po usmjerenju se ne poklapaju s orijentacijom limitacije. Samo sa tri strane ograđene centurije (*subcessivae*) nalaze se isključivo na rubnim dijelovima limitacije agera, uz sjeveroistočnu stranu limesa A, kao i sav rubni agrarni prostor što se nalazi jugozapadno od limesa D.

Glavne ograde (limesi), ovdje označene brojevima od 1 do 6 i slovima od A do D, što su pretežito sagrađene pod pravim kutom, zatvaraju osnovne agrarne jedinice, tzv. "centurije". Svaka centurija zaprema pojedinačno površinu od 200 jugera (= 5 760 000 rimskih četvornih stopa = 50,4668 ha = 504 668 m²).¹¹ Unutarnjim pregradama (*intercessivae*) centurije su se obično dijelile na manje parcele, što je ovdje označeno samo na prostoru između limesa 2-4 i A-B, iako je dioba zamjetna i na ostalim centurijama.

Na osnovi podataka iz obje ovdje priložene geografske karte, kao i dopustivih dopuna koje prikazuje si. 2, a koje nikako ne treba smatrati konačnima, limitacija agera rimske Kiše obuhvaćala bi približno između limesa 1-6 i A-D oko 15 centurija (= 757 ha), a površina čitava prostora, za koji držimo daje bio obuhvaćen u limitaciju između limesa 1-6 i od A pa sve do mora, uključivši i *subcessivae* na sjeveroistočnoj strani, zapremala bi površinu od oko 23 centurije (= 11,88 km² = 1188 ha). Da bi se istakla veličina i složenost takve gradnje, treba istaći daje za ograđivanje i parcelizaciju tolikog prostora trebalo sagrađiti preko 30 kilometara poširokih u kamenom suhozidu

10. Na ovom se području govori čakavska ikavština pa nije vjerovati daje naziv "Veternica" nastao u vezi s vjetrom, kako to predlaže P. SKOK. *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*. Zagreb, 1950:73. Narod takva mjesta naziva "Vitren-

jak", "Vitrenica". Toponim je vjerojatno nastao od "vetus", odnosno "veteranus". Na području Polačine-Veternica nalaze se ostaci rimske vile rustike, štoje na si. 1 i 2 označeno s "Polačine". JJ, m, SU1Ć 1956-6 d.

Slika 2

dugačkih međa, ne računajući unutarnje pregrade (*intercessivae*) kao i granične limese, koje spominjemo kasnije.

Kod osnivanja i planiranja agerskih limitacija svaki je projekt obvezno morao riješiti i pristup do svake ograđene parcele. U većini slučajeva za komunikaciju su bili korišteni sami limesi različitih širina,¹² pogotovo stoga što su u ovim kraškim predjelima bili isključivo sagrađeni od kamena. Stoga su se, za razliku od kontinentalnih limitacija, do danas i sačuvali.¹³ Očekivati je da je svaki od osnovnih limesa 1-6, kao i od A do D ujedno bio i dio agerske komunikacije. Alije zasigurno daje limes A, koji prolazi središtem stare Kiše, bio jedna od važnih komunikacija kojom se odlazilo u polje, a ujedno i na područje današnje Stare Novalje, jednako tako i na nelimitirani dio agera od današnje Novalje pa sve do Luna. Taj komunikacija pretežito i danas u uporabi (si. 1-3).

Drugi limes, koji je također morao biti jedna od glavnih komunikacija, označen je na si. 2 slovom D. Ta komunikacija skoro u ravnoj crti napušta današnju Novalju, sve do raskrižja na Špitalu, te nastavljajući prastarim južnim putom završava u 35 kilometara udaljenoj staroj Povijani. Današnja komunikacija, koja je djelomice dijagonalno postavljena na agersku limitaciju a koja spaja Časku s Novaljom, potječe još iz rimskih vremena, ali je neizvjesno da li je postojala i prije izgradnje limitacije agera?

Ne samo položaj limesa A koji prolazi uzvišicom povrh Časke (Sv. Juraj), već i limes broj 6, koji također siječe spomenutu glavicu, budi u meni znatizelju, gdje se mogao nalaziti početni položaj, "pupak" (*umbilicus*), antičke geodetske sprave GROMA, tj. s koje je geodetske točke otpočelo geodetsko (agrimenzorsko) obilježavanje i premjeravanje budućeg položaja limitacije? Treba istaći, daje tek nakon postavljanja oznaka na terenu trebalo izgraditi planirane kamene ograde, koje su prema rekonstruiranoj mreži limesa bile preko 30 kilometara dugačke!

S nadmorskom visinom od oko 60 metara iznad mora nameće se Sv. Juraj povrh Časke. S tog je položaja moguće promatrati široko područje u smjeru Stare Novalje i Luna, prema Kumina zidu kao i prema Stražici. Samo jedan dio današnje Novalje, što ga s tog položaja djelomice zaklanja primorska kosa zvana Mošičnjak, s najvećom visinom od 32 metra iznad mora, nalazio se izvan vidnog polja (si. 1).

Slaba je strana pretpostavljenog položaja na Sv. Jurju, što bi se u tom slučaju tadašnji geodetski instrument "groma" nalazio, ne u središtu odabranog područja koje je trebalo ograditi limesima, što bi pojednostavilo i povećalo točnost premjeravanja i obilježavanja, već na njegovu kraju. Prisjetimo se, u sličnoj su prilici bili i rimski mjernici (*agrimensores*) kod obilježavanja kolonijalnih limitacija Pule, Poreča, Zadra i Salone, jer su se matične kolonije, kao lučki gradovi, nalazili na periferiji limitiranog agera.

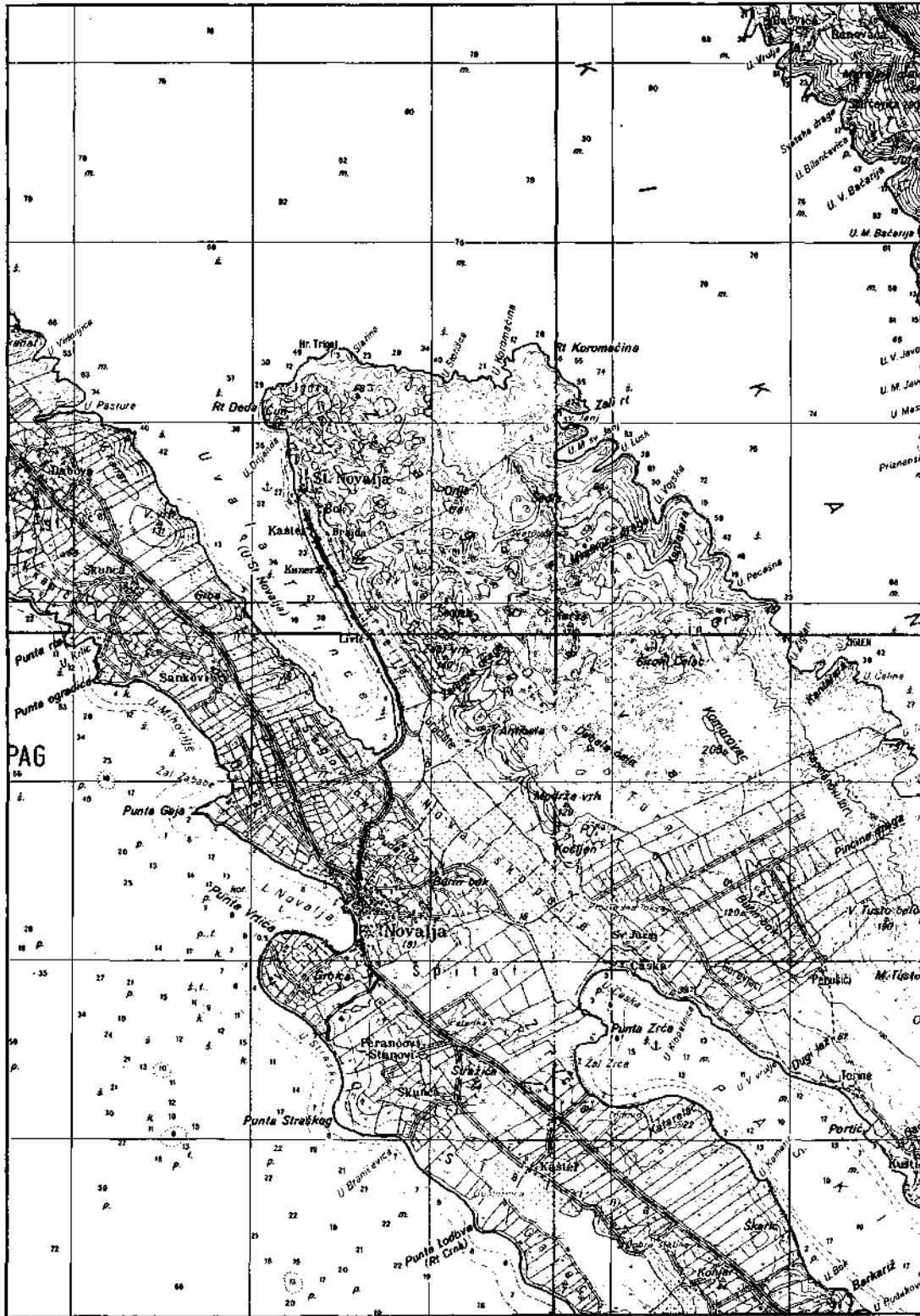
Limitirani ager rimske Kiše pretpostavlja i poimenično nazivanje pojedinih centurija. To je pogotovo zahtijevalo doba kasne antike, kad su robovsku radnu snagu sve više i do konačnog ukinuća zamijenili novi privredni odnosi koji privatno zemljište nude u zakup motivirajući time, ne roba, već kolona da više privređuje, jer je to u novim privrednim odnosima bilo i u njegovu interesu. Nije očekivati da je označavanje bilo provedeno na osnovi karda i dekumana, jer Kiša nije bila kolonija, kao i stoga što je pretpostavljena površina limitiranog agera od svega oko 23 centurije, u odnosu na znatno veće limitacije kolonijalnih agera, napadno malena.¹⁴ Možda je nazivanje bilo isto ili slično onom koje se koristilo za lociranje grobova na uređenim rimskim gradskim grobljima

12. M. SUIĆ 1956:7.

13. Godine 1992., na poziv kolegice D. Nemeth-Ehrlich, posjetio sam arheološke radove u Andautoniji (Ščitarjevo). Dio asfaltne i nekoć stare ceste izlomljen je na području Ščitarjeva u cik-cak potezima pod pravim kutom pa sam

predložio da se mjerilom ispita, je li cesta prati negdašnje limese?

14. M. SUIĆ 1956:29 (tabelarni pregled) D. MARŠIĆ. Prilog poznavanju limitacije agera antičkog Zadra. *RadFUZad*, 32(19)71993:105.

Slika 3

u poznatoj frazi "*in fronte*", "*in agro*"?¹⁵

I na ovoj su limitaciji primjetna odstupanja od standardnog međurazmaka između glavnih limesa od 710 metara.¹⁶ Ta odstupanja namjerno nismo htjeli korigirati, već naglasiti da bi se istakao problem što ga tek kasnija istraživanja trebaju riješiti. Da li je to posljedica kasnijih pregradnji i pomicanja međa, ili nevjesti rad rimskog mjernika (*agrimensor*) na području dosta nemirna terena, ili nešto treće?

Stoga što se ostaci limitacije rimske Kiše svojom nepravilnošću naglašeno izdvajaju iz dosad poznatih limitacija naših priobalnih kolonija, kao i onih koje se nalaze izvan kolonija i po otocima,¹⁷ smatram da u tom treba prepoznati, ne samo kasnija proširenja, već i slobodu vlasnika da iz ekonomskih razloga limitaciju u prvom redu podredi osobitostima terena, a ne apstraktnoj geometrizaciji koordinatnog sustava. Ipak smatram da iznijeta pretpostavka ne može biti jedina osnova za tumačenje zatečenog stanja. "Ager publicus" bio je premjeren i katastarski registriran i pod strogim nadzorom Rima, dok je vlasnik privatnog zemljišta mogao na svom posjedu činiti što je htio. Stoga držim da u slučaju Kiše treba pomišljati i na privatni posjed, na latifundiju, jer su se baš latifundije, osobito u kasnoj antici, sve više množile i širile, pretežito kao privatno vlasništvo.¹⁸ Stoga neregularna limitacija rimske Kiše upozorava da kod pronalaženja i istraživanja rimske intenzivne agrikulture pomoću geografskih karata treba uzeti u razmatranje i ona područja koja nisu ograđena ortogonalno sagrađenim limesima, a koji su prvenstveno podređeni osobitosti tla. To osobito vrijedi za ostatke veoma širokih suhozidina koje susrećemo, ne samo uz naše priobalje, već i po otocima.

Svaki je rimski ager na kojem je bila sagrađena limitacija u pravilu tek dio sveukupnog posjeda. Gdje su se nalazile šume (*silvae*), bez kojih nije bilo toplih ognjišta i koje su davale građu za izradu krovnih konstrukcija, brodova, namještaja i privrednih sprava? Na kojim su se prostorima nalazile livade određene za ispašu domaće stoke (*compascua*)?

Izučavanjem obiju ovdje priloženih geografskih karata, kao i pomoću nekih srednjovjekovnih isprava, i na ova je pitanja moguće dosta određeno odgovoriti.

Nelimitirani prostor od Kiše na jugoistok, u smjeru Barbata, utvrđen je granicom koja se sačuvala u ravnom suhozidu koji polazi od Paškog zaljeva i pored Ivča ponora (Ivča jama) dopire sve do mora, do Velebitskog kanala. Na starijoj geografskoj karti taje međa (*confinium*) označeno kao KUMINA ZID (si. 1). Zašto Kumina zid treba smatrati tvorevinom iz rimskog razdoblja? Iz najmanje dva razloga. Prvo, orijentacija Kumina zida u potpunosti se poklapa s orijentacijom limesa 1-6, i drugo, udaljenost Kumina zida od najistočnijeg limesa broj 6 jednaka je dužini dvije centurije (= 1400 metara).

Između Kumina zida i Časke nalazi se povelik četvrtasti prostor ograđen masivnim suhozidinama (na si. 2 označen sa T). Širok je također 1400 metara, dugačak 1200 metara. Površina tog sa sve četiri strane ograđenog prostora iznosi oko tri centurije (oko 154 ha). Na si. 3 u tom su velikom četverokutu označeni toponimi BURIN BOK i GOROVJACI. Uz taj ograđeni četverokut nalazi se

15. Naglašeno bogatstvo mnogih i raznolikih zemljokaznih oblika ovoga kraja (uvale, izvori, vrela, raznolikost i osobine tla, strane svijeta, staro drveće...) bili su dovoljni da se po njima nazivaju pojedine parcele, stoje bilo uobičajeno od pamtivijeka, sve dok Rimljani nisu nametnuli apstraktni ortogonalni koordinatni sustav. Raznolikost takvih naziva, koji djelomice potječu još od rimskih pa i liburnskih vremena, prisutni su i u toponomastičkom inventaru P. SKOKA (1950).

16. M. SUIĆ 1956:9.

17. Dokumentirane limitacije izvan kolonijalnih agera: A. R. FILIPI. Arheološko-topografske crtice iz Ugljana. *Diadora*,

2/1962: 309; M. SUIĆ, Zadarski otoci u antici. *Zadarsko otočje*. Zadar, 1974: 53; D. MARŠIĆ, 1993: 108; M. ZANINOVIC, Grčka podjela zemljišta u polju antičkog Pharosa. *Prilozi Hvar*, 7/1983: 3; M. ZANINOVIC. Limitacija Stonskog polja. *Adriatica praehistorica et antica*. Zagreb, 1970: 489; R. MATIJAŠIĆ, Gromače kod sela Peruški (Pula), ostaci fosiliziranog pejzaža, *A Ves*, 41/1990: 297.

18. N. A. MAŠKIN. *Istorija starog Rima*. Beograd, 1951: 220 i d.

prema sjeverozapadu paralelan suhozid dugačak više od 2000 metara (dužina oko tri centurije), a na razmaku od oko 400 metara, na si. 2 označen je sa R. Nije zatvoren na sjeveroistočnoj strani. Znatno manji četverokut nalazi se unutar limitacije, između limesa 5 i 6 i sjeveroistočno od ceste Novalja-Pag (na si. 2 označen je sa S). Treba uočiti da na priloženim geografskim kartama takvih suhozidina (limesa) i ograđenih prostora nema od Kumina zida u smjeru Barbata.

Iako se te ograde orijentacijom u potpunosti ne poklapaju s limitacijom agera, osim Kumina zida, u njima bi moguće trebalo prepoznati ograđene torove u kojima se uzgajala i čuvala domaća stoka. Da li su te ograđene površine ostatak iz rimskog vremena, nastale u doba ili nedugo nakon izgradnje limitacije, ili su postrimska, feudalna tvorevina, baveći se arheologijom "iz sobe" problem je bilo moguće uočiti, ali ne i riješiti.

Gdje treba očekivati ostali, limesima neograđen dio agera (*ager extra clusus, in soluto*)? On se višestruko nameće jugoistočno od limesa broj 6, do poprijekog i masivnog suhozida koji polazi od Paškog zaljeva, od uvale Zrče, i poprijeko siječe otok na najužem dijelu (si. 1-3). U toku višestoljetnog parničenja oko vlasništva sjeverozapadnog dijela otoka Paga za područje Luna, Novalje i Kiše sa svim njihovim pripadajućim posjedima, na toj istoj međi, godine 1289. zaključena je granica u nedalekoj Stražici između zadarskih i rapskih posjeda.¹⁹ U spomenutoj se listini na tom istom položaju naglašeno ističu ostaci starih zidova ("ad ipsos antiquos muros"). Ako se smjer Kumina zida, koji je također bio dio te srednjovjekovne granice, produži preko Paškog zaljeva prema jugozapadu, dolazi se baš na to područje gdje obje geografske karte bilježe i lokalitet "Kaštel". Treba istaći da nijedna od tih listina ne ističe zahtjev da se utvrđena granica označi novosagrađenim limesom (*confinium*), već se kao granica koristi još od rimskih vremena zatečeno stanje! Stoga u spomenutom Kumina zidu, kao i njegovu nastavku na položaju Stražica-Kaštel, prepoznajem negdašnju granicu koja je područje teritorijalne zajednice Kiše dijelila od jugoistočnog dijela otoka Paga, a gdje su se pretežito nalazile vile rustike.

Nepoznato je da li je čitav prostor od limesa broj 1 prema sjeverozapadu, u smjeru Stare Novalje, ostavljen domorocima? Na priloženoj karti svog magistarskog rada označio je I. Oštarić granicu koja polazi sjeverno od Trinčela i u izlomljenoj crti završavajužno od nedaleke kasnorimske utvrde Svetojašnice.²⁰ Da lije i ta međa bila granica rimskog posjeda na tom dijelu otoka Paga, bez terenskih istraživanja nije moguće određenije odgovoriti. Ta bi granica mogla doći u obzir, kad bi istraživanja na položaju današnje Stare Novalje pronašla ostatke neke veće vile rustike. Takav bi se teritorijalni limes (*confinium*), ako je uopće i postojao u smjeru Stare Novalje, prije očekivao na potezu Kaštel-Veli Vrh-Gradina do ostataka kasnorimske utvrde Svetojašnice, nedaleko od duboko uvučenog zaliva Sv. Janj (si. 1). Ostaci takvog bedema, ali u nešto drugačijem položaju Kunera-Orlje-zaliv Sv. Janj, u cijelosti je vidljiv na si. 3.

Očekivati je daje sav otok Pag ili najveći njegov dio od Novalje pa sve do Luna bio nekoć sastavni dio cjelokupnog posjeda. Na to nas ne upućuju samo romanski toponimi o kojima govori P. Skok,²¹ a kojih na južnom dijelu otoka gotovo i nema, već i prostrane šume prastarih i podivljalih maslina, sada zaštićenih kao fitološki kuriozum, a kojih uopće nema na južnoj strani otoka Paga.²² Takvu pretpostavku osnažuje i činjenica da na tom predjelu otoka Paga nisu zamijećeni neki važniji

19. T. SMIČIKLAS. *Codex diplomaticus*, 6, Zagreb, 1908: 638; Zagreb, 1909: 90, ... "ad illos antiquos muros".

20.1. OŠTARIĆ, *Srednjovjekovna topografija i toponimija otoka Paga prema arhivskoj i arheološkoj izvornoj građi*. Magistarski rad. Zadar, 1992. Vidi priloženu geografsku kartu.

21. P. SKOK 1950: 70; P. ŠIMUNOVIĆ. Toponimijska svjedočanstva o ranoj hrvatskoj prisutnosti na Krku, Rabu i

Pagu. *Arheološka istraživanja na otocima Krku, Rabu i Pagu i u Hrvatskom primorju*. IzdHAD, 13/1988: 140 d.

22. Stoga što su te prastare i divlje masline ne samo fitološka već i ekološka osobitost otoka Paga, zabranjena je njihova sječa i pod zaštitom su države. Usp. N. CRNKOVIĆ. *Prilog istraživanju agrarnih odnosa na pašnjacima sjevernog dijela otoka Paga i na otoku Rabu*. Rijeka, 1988: 112: Histo-rijski arhiv.

ostaci rimskih vila rustika, a koji su dosta brojni na južnom dijelu otoka. I. Oštarić me je usmeno obavijestio da se i tu nalazi u suhozidu sačuvana granica, od zapuštene crkvice Sv. Ivan, uz gradinu Gradac, kota 130, pa sve do mora. I tu među narod naziva Kumina zid (*confinium, campus Loni*).²³

U toku skoro 500 godina i rimska je Kiša pratila hod Carstva, što je već sada potvrđeno mnogim nalazima od republičkog do starokršćanskog razdoblja. Promjene su se zasigurno odrazile i u gospodarstvu, moguće i u mijenjanju teritorijalnih granica, što bi tek kasnija istraživanja trebala ispitati. Nije slučajno da najranije srednjovjekovne listine ne spominju neku granicu između Kiše i Stare Novalje ili Novalje i Luna.

Kad bi daljnje studije i terenska istraživanja potvrdili ove tvrdnje, imali bismo prvi put na području rimske provincije Dalmacije u cijelosti utvrđen položaj teritorijalne granice jedne od liburnskih općina koje spominje Plinije (N.H. III, 140). Te su se granice mogle naslutiti samo za neke općine tek pomoću dislociranih terminacijskih spomenika.²⁴

Svaka je limitacija bila osnovana da bi na tada najsuvremeniji agrotehnički način pomoću robovske radne snage stvarala velike količine poljoprivrednih proizvoda za izvoz. Očekivati je da se unutar limitiranog agera intenzivno uzgajala vinova loza (kao i danas), uz povrtlarstvo za domaću uporabu. Na to upućuje plodna zemlja natopljena izvorima, pogotovo snažnim vrelom Škopalj, kao i mnoge krhotine svakovrsnog kuhinjskog posuđa i amfora, ponajviše uz obalu Časke.

Izvan limitacije agera (*ager extra clusus*) intenzivno se uzgajala maslina, na što ukazuju već spomenuti veliki predjeli prastarih i već podivljalih maslina što se prostiru na položaju između Novalje i Luna.²⁵

Pored plodnosne zemlje i obilja tekuće vode područje je osobito prikladno za uzgoj sitne stoke (paški sir i paška janjetina). I još jedna geografska osobitost čini područje rimske Kiše izuzetnim. Stara je Kiša imala izlaz čak na tri međusobno odvojene obale, stoje u svijetu, čini mi se, jedinstveno - jedan ispod same Kiše, nedaleko od Zrča, drugi sjeverozapadno kod Trinčela, i treći u dobro zaštićenoj novaljskoj luci (si. 1-3). Primjermom rimskom organizacijom kao i znanjem rimskih ekonomista sve su te prednosti zasigurno znatno unaprijedile ne samo zatečeno liburnsko ribarstvo i brodogradnju, već i olakšale izvoz proizvoda te ubrzale i osnažile pomorske veze s jadranskim lukama.

Otkrićem limitacije rimske Kiše ujedno su načeta i mnoga pitanja. Daje rimskom dominacijom i ovo najplodnije područje otoka Paga bilo pripojeno rimskoj državi (*ager publicus*), ne može biti sporno. Isto tako nije očekivati da su na područjima dalekim od rimskih kolonija limitacije agera bile osnovane prije no što su sagrađeni prostrani ageri priobalnih kolonija.

Krajem republike i vjerojatno prije nego je limitacija bila sagrađena vlasnik i veleposjednik sjevernoga i najplodnijeg dijela otoka Paga bila je poznata patricijska obitelj Pison.²⁶ Nakon stoje Lucije Pison, otac Kalpurnije, kao jedan od urotnika u građanskom ratu vjerojatno zaglavio, nepoznato je da li je posjed bio konfisciran i priključen carskim posjedima, ili darovan ili prodan jednom od privrženika carske obitelji. Naoko sitan detalj upozorava da su nasljednici Lucija Pisona moguće bili uklonjeni. Jedna od dvaju kamenih spomenika što ih je Kalpurnija bila posvetila svojem ocu Luciju, bio je uzidan kao spolij, ali ne u neku srednjovjekovnu, već rimsku zgradu na području

23. I. OŠTARIĆ 1992; vidi njegovu priloženu kartu.

24. Otoku Pagu najbliži terminacijski spomenik između Ortoplina i Parentina nalazi se na Velebitu (B. ILAKOVAC. "Pisani kamen". *ŽA*, 1-2/1978.

25. Dr. A. BADURINA, rodom iz Luna, rekao mi je da su plodovi divljih maslina sitni a koštice velike pa se skupljanje

ne isplati. Ističe da je njihovo ulje posebno ukusno, ujedno i ljekovito.

26. A. ŠONJE. NalazrimskognatpisanaCaskikodNovalje naotokuPagu. *ŽA*, 8/1958:311; J. ŠAŠELCaIpurniaL. Pisonis ^{nia} - *ŽA*, 12/1963, 2: 387.

Časke.²⁷ Stoga je očekivati daje limitacija sagrađena za Lucija Pisona, ili njegovog nasljednika, poslije ugušenja Ilirskog ustanka (6-9. g.).

Pretpostavlja se da su na području rimske Kiše bile osnovane mnoge vile rustike. S obzirom na limitiranu površinu od oko 23 centurije (= 1160 ha) takva bi pretpostavka bila dopustiva ako se izuzme da se ne radi o carskom, odnosno državnom posjedu ili privatnoj latifundiji. Jer u doba Katona starijeg (234-149) imale su vile rustike oko 240 jugera (= 60 ha), ako su se na njima intenzivno njegovali maslinici, i samo oko 100 jugera (= 25 ha) gdje se intenzivno njegovala vinova loza.²⁹ S te bi osnove trebalo očekivati da se samo na području gdje je bila provedena limitacija trebalo nalaziti više od petnaest vila rustika, što nalazi na terenu uopće ne potvrđuju.

S obzirom na dosadašnju brojnost najrazličitijih rimskodobnih nalaza s područja Kiše i Novalje, a sustavnih arheoloških istraživanja dosad još nije bilo, nije li i ovo područje bilo jedna od rimskih prefektura? Ali u sklopu koje kolonije? Kiša se praktično nalazila u sredini između dviju priobalnih kolonija, Pule i Jadera. Ilije kao carski posjed bila pod izravnom upravom Rima?

Otkriće limitacije rimske Kiše osnažuje i tumačenje postanka naziva Novalje. Ne raspoložuci s ovim najnovijim otkrićem P. Skok odbacuje ranije etimološke pokušaje i postanak imena Novalje dovodi u vezu s latinskom riječi "*novalis (novale)*", -is, f., a koja se, kako to ukazuju mnogi toponimi odnosi na iskrčenu i obradivu zemlju.³⁰ Današnje Novaljsko polje, između limesa A i B trebalo je samo ograditi jer je bogato plodonom oranicom. Područje između limesa B i D bilo je od starine kamenjar. Da bi se i to područje uključilo u limitaciju agera trebalo ga je iskrčiti.

Za razliku od kontinentalnih limitacija rimskih kolonija, kod kojih se je matično naselje (*colonia*) nalazilo unutar limitiranog prostora, kod naših priobalnih kolonija naselje se beziznimno nalazi na periferiji agera. To nije neki tipski specifikum, već stanje iznuđeno geografskim položajem rimskih kolonija na istočnoj obali Jadrana. Sve su one priobalna naselja i poznati lučki gradovi, pa su stoga morali biti na periferiji pripadajuće limitacije. U takav međuodnos, naselje prema limitaciji agera, uklapa se i rimska Kiša. Jedino je slučaj Kiše jedinstven po tome što se na periferiji limitiranog agera ne nalazi jedno, već dva naselja, Kiša i Novalja (*Novalis*), a na razdaljini ne većoj od 3 kilometra. Oba su priobalna i lučka i u odnosu na limitaciju agera nalaze se dijagonalno jedno nasuprot drugome.

Nalaz limitacije rimske Kiše nameće još uvijek zagonetan pravno-politički status tog liburnsko-rimskog naselja. Poznato je da je limitacija agera na tlu Italije bila provedena i izvan kolonija, pored naselja koja su imala status *oppida, fora* i municipija. A skoro sva najvažnija ekonomsko-politička središta stare Liburnije nastupom rimske dominacije dobila su status municipija ili kolonija.³¹ Na osnovi već dosad poznatog arheološkog inventara, i to bez sustavnih arheoloških istraživanja, u doba Rima Kiša nije mogla biti ni *vicus nitipagus*. U nabranjanju otoka sjeverne Liburnije na kojima su se nalazili od ranije poznati centri liburnskih teritorijalnih zajednica (*oppidum*), Plinije spominje i Kišu.³² Ako se Plinijev podatak čita "*Cissaportu nota*" (po pristaništu poznata Kiša, onda je plinije za uži izbor odabrao svega četiri otoka s gradovima: Osor (*Absortij*), Rab (*Arva*), Cres (*Kreksi*) i Kišu (ondašnji naziv grada i otoka). A pridjevnik "*portu nota*" Kiša opravdano zaslužuje ne samo po dobro zaštićenim lukama, već i po veoma povoljnom tranzitnom pomorskom položaju.

27. A. ŠONJE 1958: 322.

28. M. SUIĆ. *Antički grad na istočnom Jadranu*. Zagreb, 1976:223.

29. N. A. MAŠKIN 1951: 155.

30. P. SKOK 1950:68. Osobito je da se u hrvatskom jeziku tek iskrčeni za zemljoradnju priređena zemljanaziva "novina".

31. M. ZANINOVIĆ. Novi latinski natpis iz Dola na otoku Hvaru - *ARadRaspr*, 8-9/1982: 146.

32. S. ČAČE. Broj liburnskih općina i vjerodostojnost Pinija. *RadFilZad*, 32 (19)/1993: 134

Isto je tako poznato da su krupni zemljišni posjedi bili na neki način izjednačeni s municipijima.³³ Zasad to kod nas dokazuje rimski *Pharos*, današnji Starigrad na otoku Hvaru koji nije bio kolonija, a kao municipij također je posjedovao limitaciju agera.³⁴ Na specijalnoj geografskoj karti provjereno stanje okoliša na području današnjeg Ščitarjeva dokazuje da su pod pravim kutom izlomljene prometnice nastale na ostacima rimske limitacije. A rimska je Andautonija kao zajednica Andautonijana (*respublica Andautoniensium*) također bila municipij.³⁵

Rimska je Kiša imala gradski AKVEDUKT³⁶, gradske BEDEME³⁷ i gradsku KANALIZACIJU (*cloacal*).³⁸ Novija urbana saznanja ukazuju daje rimska Kiša imala i svoj gradski FORUM.³⁹ Kao priobalno naselje Kišaje imala izlaz na čak tri obale paje umjesno tvrditi daje imala i najmanje dva morska PRISTANIŠTA. Jedno je ispod same Kiše, gdje se uz obalu i u moru zatekla velika količina najrazličitijih ulomaka tegula, kuhinjske keramike i amfora.⁴⁰ Drugo je pristanište zasigurno bilo u dobro zaštićenoj novaljskoj luci, na koju je bio usmjeren i završetak akvedukta Škopalj-Novalja.⁴¹ Novija otkrića ukazuju da uz pristanište u rimskoj Novalji treba očekivati i gradski FORUM, gdje se također slučajno zatekao i forumski ZDENAC.⁴² Spomenimo i ne mali broj pisanih kamenih spomenika.⁴³ Od 48 kamenih natpisa sa sedam zadarskih otoka (Paga, Ugljana, Pašmana, Kornata, Vrgade, Murtera i Dugog otoka) čak 37 natpisa zatečeno je na otoku Pagu (77%). U Novalji 16, u Caskoj 18, dva u Vlašićima i svega jedan natpis u mjestu Pag.⁴⁴ Na Dugom otoku i Murteru zatečena su po tri takva spomenika, po dva na Ugljanu i Vrgadi i svega jedan na Kornatu.⁴⁵ Ne zaboravimo i mjesni KAMENOLOM u kojem su zatečeni započeti te iznenada prekinuti pa stoga i nedovršeni kamenoklesarski radovi.⁴⁶

Na čitavu otoku Pagu najbrojniji su nalazi STAROKRŠĆANSKIH CRKVICI⁴⁷ baš na području Časke i Novalje, a jedino su tu zatečeni i starokršćanski SARKOFAZI.⁴⁸ Godine 1974. u Novalji je slučajno otkrivena velika POLUKRUŽNA APSIDA ukrašena starokršćanskim mozaičkim podom.⁴⁹ S vanjskim promjerom od 13,05 metara (= 44 rimske stope) to je najveća starokršćanska apsida dosad zatečena na području cjelokupne rimske provincije Dalmacije. Ta apsida nije pripadala samo gradskoj, već ujedno i EPISKOPALNOJ BAZILICI.⁵⁰ Uz episkopalnu baziliku također su slučajno otkriveni prelijepi starokršćanski RELIKVIJARI,⁵¹ koji uz nalaz

33. N.A. MAŠKIN 1951: 420.

34. M. SUIĆ. Pravni položaj gradova u Manlijskom zaljevu za rimske vladavine. *Diadora*, 1/1960: 167. M. ZANINOVIĆ, 1983: 9; J. BINTLIFF - V. GAFFNEY - B. SLAPŠAK. Stari gradsko polje, projekt Hvar. *AP*, 1987, (1989): 206.

35. I. DEGMEŽIĆ. Sadržaj antičkih kamenih spomenika nadenih u Zagrebu i okolici. *Iz starog i novog Zagreba*, 1957: 100.

36. B. ILAKOVAC 1982: 245; B. ILAKOVAC 1992: 11.

37. A. ŠONJE 1958: 311; M. SUIĆ. *Zadar u starom vijeku*. Zadar, 1981: 281.

38. A. ŠONJE 1958: 311.

39. B. ILAKOVAC 1992: 17d.

40. S. GLUŠČEVIĆ. Antička keramika s otoka Paga. *Arheološka istraživanja na otoku Krku, Rabu i Pagu i u Hrvatskom primorju*. Zagreb, 1989: 73.

41. Za trasu rimskog akvedukta Škopalj-Novalja, usmjerenu na rimsko pristanište u novaljskoj luci, usp. B. ILAKOVAC 1992: si. 1.

42. B. ILAKOVAC. Javni zdenac (lacus) rimskog akvedukta Škopalj-Novalja na otoku Pagu. *RadZad*, 36/1994: Id.

43. A. KURILIĆ. Latinski natpisi antičkog, kasnoantičkog i ranosrednjekovnog razdoblja na otoku Pagu i zadarskošibenskom otočju. *RadZad*, 36/1994: 191.

44. A. KURILIĆ 1994: 192 d.

45. A. KURILIĆ 1994: 229 d.

46. A. ŠONJE. Kasnoantički spomenici na otoku Pagu. *Peristil*, 24/1981: 19d.

47. A. ŠONJE. Altchristliche Basiliken in Novalja auf der Insel Pag (Jugoslawien). *Akten des VII Internationalen Kongresses für christliche Archäologie*. Trier, 1965: 697.

48. A. ŠONJE, 1965: 699.

49. B. ILAKOVAC. Apsidni mozaik starokršćanske bazilike u Novalji. Materijali (Beograd), 18/1981: 127. Isti je članak ponovljen u: *Novalja grad*. Novalja, 1997: 69 d.

50. B. ILAKOVAC 1981: 134.

51. B. ILAKOVAC. Unbekannte Funde aus Novalja (Yugoslawien). *Atti del IX Congresso internazionale di Archeologia Cristiana (Roma 21-28 Septemb. 1975)*. Roma, 1978: 333; B. ILAKOVAC. Ranokršćanski relikvijari Kesenske (Cissa) biskupije iz Novalje na otoku Pagu. *VAMZ*, 3. s. 26-27/1993-94: 47d. isti je članak ponovljen u: *Novalja grad*. Novalja, 1997: 39 d.

episkopalne bazilike osnažuju moju tvrđnju objavljenu još 1974. godine, daje i otok Pag, ondašnja Kiša, također bio biskupska dijeceza kao što su to bili susjedni otoci Cres, Krk i Rab.⁵²

Neovisno o koncilnim spisima sinode održane godine 579. u Gradu, gdje stoji .. "*Vindemius episcopus sanctae ecclesiae Cessensis* ",⁵³ ranokršćanski nalazi u Novalji, koji primjera radi nadilaze značenje ranokršćanskih nalaza u Jaderu, svojom su raznolikošću i brojnošću dovoljna arheološka osnova za argumentiranu tvrđnju daje i stara Kiša bila biskupsko sjedište.⁵⁴ Stoga i dalje tvrdim, sve dok se na zadovoljavajući način ne riješi da li su postojale dvije ili samo jedna Kiša, biskupa Vindemija treba do daljnjega smatrati biskupom paške Kiše.⁵⁵

Ako povijesno utvrđenoj činjenici, da su baš na području municipija i kolonija bile osnovane i prve starokršćanske biskupije, uz gore navedene i tako brojne arheološke nalaze, dodamo i tek otkrivenu limitaciju Kiše, umjesno je pitati se, nije li u trajanju od nekih 500 godina rimske vlasti na ovim prostorima i rimska Kiša imala moguće svojevremeno status municipija? Arheološkim nalazima nedostaje još samo povijesna "potvrda", kao u slučaju Pharosa i Andautonije, da bi se ova teza i povijesno potvrdila.⁵⁶

Popis priloga:

Slika 1 Geografska karta SENJ-3

Slika 2 Limitacija agera rimske Kiše

Slika 3 Geografska karta RAB-4

Figure Captions

Figure 1. Map SENJ-3

Figure 2. Boundaries of the *ager* of Roman *Cissa*

Figure 3. Map - RAB-4

SUMMARY

LAND DIVISION OF THE ROMAN AGER OF CISSA ON THE ISLAND OF PAG

Remains of Roman economic activity in the northern part of the island of Pag were analysed on the basis of geographical maps alone, without air or satellite picture. Limes 1-6 are particularly noticeable and the perpendicular limes A-D which mark the boundaries of the basic agrarian century unit subdivided into smaller *intercessivae* and on the edges open *subcessivae* plots (Fig. 1-3). The area between limes is not always 710.4 m but in many places follows the configuration of the land. If we include the open and peripheral centuries (*subcessivae*) within the boundaries there would be about 23 centuries (1,188 ha).

Of the lines of access within the *ager*, that which is marked limes A once connected *Cissa*, today Časka with Stara Novalja and the parallel one marked limes D from which the road towards Lun continues, are tili today in use and south-west towards Kolan and Pag (Fig. 1-3).

52. B. ILAKOVAC. Čuda antičke Novalje. *Vjesnik* (Zagreb), br. 9632, 9. ožujka 1974: 8. Isti je članak pretiskan u: *Glas Novalje* (Rijeka), 1/197: 16.

53. A. ŠONJE. L'ubicazione della sede del vescovo di Cissa. *Vindemio, Atti Rov.*, 11/1981: 87d.

54. B. ILAKOVAC 1981- 134.

55. M. SUIĆ. Pullaria-baphium Cissense-episcopus cassensis. *ARadRaspr.*, 10/1987: 185; S.J. ŠKUNCA. Problem Cisse i njezine biskupije. *CCP*, 27/1991: 1; M. SUIĆ, Episcopus

P_{uscensensisitemm} _ CCP, 30 / 1992: 11

56. Na ovu temu održao sam predavanje na znanstvenom skupu "Pag u prošlosti i sadašnjosti", 22. listopada 1993. u Novalji.

From Pliny we know that *Cissa*, one of the Liburnian communes, from the beginning of the Empire was an *oppidum* and not a *vicus* or *pagus*. But besides discovering the boundaries of Roman *Cissa* we also now know for the first time the boundaries of a Liburnian commune which until now we could only partly reconstruct for some communes on the basis of dislocated boundary stones in the Roman province of Dalmatia.

The eastern boundary can be recognized in the Kumina wall which is parallel with the boundary and about two centuries away from limes 6 (Fig. 1 and 2). The continuation of this boundary is on the other side of Pag Bay on the Stražica-Kaštel line. We suppose that some borders between Novalja and Stara Novalja and between Novalja and Lun are post-Roman. Fixing the boundaries allows us to recognize the shape and size of the territory of the Roman commune of *Cissa*.

We can suppose that on this area there was intensive cultivation of vineyards and that in the region between Novalja and Lun olives were grown where still today coppices can be found of ancient olives gone wild. The rest of the area (*ager extra clusus*) was covered by woods and pastures for raising livestock. Which is suggested by the large enclosed spaces on Fig. 2 marked by the letters R, S and T. We must not forget that fishing, shipbuilding and maritime activities were also important.

Besides the fact that the above extends our knowledge of an extra-colonial *ager* it shows the specific nature of *Cissa* in which we find not one but two urbanized settlements - *Cissa* itself and Novalja. The boundaries of Roman *Cissa* confirm the existence of the name Novalja from the Latin *novalis* in its meaning of land cleared for cultivation.

Roman *Cissa* town walls, aqueduct, a forum, sewage system, and its own landing stage. And less than 3 kilometres away was Novalja with its own aqueduct leading across the town forum to the landing stage. Like *Salona*, Novalja was most prosperous in the late Roman period. It has the remains of an Early Christian chapel and a sarcophagus, and in the town itself was a episcopal basilica with the largest apse of any in the Roman province of Dalmatia. If to this we add the accidental discovery of a very beautiful Early Christian reliquary we may, from the archeological aspect, suppose that *Cissa* in the post-Pliny period may have reached the rank of a municipality.

Rukopis primljen 20.XII.1997.

Rukopis prihvaćen 31.I.1998.

JESENKA MIŠKIV

Muzej Brodskog Posavlja
Ante Starčevića 40
HR-35000 SLA VONSKI BROD

RIMSKA VOJNIČKA DIPLOMA IZ SLAVONSKOG BRODA

UDK 904: 739.5 (497.5)'71'

Izvorni znanstveni rad

Muzej Brodskog Posavlja je 1997. obogaćen iznimno vrijednim predmetom iz antičkog razdoblja.¹ Riječ je o rimskoj vojničkoj diplomi iz 1. st. po Kr. Nađena je na području Broda, a i odnosi se na Brod, jer se na njoj spominje Marsonija (*MARSUNNIA*, ime antičkoga grada na prostoru današnjeg Broda). Rijetko dobrom očuvanošću i značenjem podataka što ih sadrži diploma zauzima istaknuto mjesto u antičkoj zbirci Muzeja, uz također jedinstveni nalaz rimskog svečanog štitnika za nogu (knemida), pronađenog u sličnim okolnostima u rijeci Savi 1975. god.²

Diploma je pronađena posve slučajno i vrlo su zanimljive okolnosti njezina dospjeća u Muzej. Izvađena je iz korita Save, četrdesetak km nizvodno od Broda, na mjestu šljunčare Dubočica kod Slavenskog Samca, prilikom vađenja pijeska. Zajedno s pijeskom dospjela je najprije na jedno gradilište u Nijemcima³ kod Vinkovaca, gdje je otkrivena prilikom prosijavanja pijeska. Poslije toga odnesena je u Gradski muzej Požege na uviđaj (jer je nalaznik iz tog kraja); požeški su muzealci odmah obavijestili Muzej Brodskog Posavlja i nakon čega je diploma sretno pristigla u Brod.

Rimske vojničke diplome rijetki su nalazi u našim krajevima pa i šire. Do sada je na prostoru Hrvatske, uključujući i nekadašnje dijelove Srijemske županije, pronađeno dvanaest diploma nejednako sačuvanih, od kojih su šest čitave, četiri s jednom pločicom i dvije u obličju malog ulomka. Prvi primjerci pronađeni su u drugoj polovici 19. st. i na početku 20. st. Nekolicinu je objavio Josip Brunšmid i nalaze se u Arheološkom muzeju u Zagrebu. Nakon stanke od gotovo

1. Diploma je otkupljena sredstvima Ministarstva kulture Republike Hrvatske. Stručno mišljenje o diplomi načinili su Mirko Bulat, Muzej Slavonije Osijek i Ante Rendić-Miočević, ravnatelj Arheološkog muzeja u Zagrebu, na čemu se najtoplijе zahvaljujemo.

2. *AJug*, 16/1979; *VMBP*, 4/1980; *Katalog izložbe*, 1988; *IzdHAD*, 16, 1993:71-81.

3. Građevinsko poduzeće "Zid" iz Slavenskog Broda izvodilo je radove na obnovi ratom uništenih obiteljskih kuća. Voditelj radilišta dipl.ing.građ. Ivica Ergotić dao nam je podatke o okolnostima nalaza. Radnik Stjepan Lučić iz Zagrada (Požege) donio je diplomu u Muzej na otkup.

4. 1) Diploma iz Ilače, BRUNŠMID 1891: 33-40; 2) Diploma iz Bijele Crkve kod Rače, 1 pločica, BRUNŠMID 1896/97:1-6; 3) Diploma iz Krnješevaca, 1 pločica, BRUNŠMID 1898:144-149; 4) Diploma iz Siska, BRUNŠMID 1910/11:23-39 (i mali odlomak diplome iz Surduka); 5) Mali odlomak diplome iz Siska, BRUNŠMID 1915/19:19-21. Najranije je pronađena diploma iz Grabarja, nadomak Slavenskog Broda, 1862., sačuvana 1 pločica. Čuva se u Arheološkom muzeju Zagreb (CIL XVI 17). U starije nalaze spadaju diplome iz Salone, danas u Beču (CIL XVI, 14) i diploma iz Umaga, 1 pločica, danas u Trstu, BENEDETTI 1973, a koju je ranije objavio Piero Sticcoti *uATR*, 4/1908:289.

sedamdesetak god. 1975. god je pronađena dobro očuvana diploma u Negoslavcima,⁵ u vukovarskom kraju, koja je svojevremeno pobudila veliki interes domaćih i inozemnih stručnjaka. Najnoviji nalaz diplome iz Broda sa zanimanjem je dočekan u stručnim krugovima, a zabilježen je i u medijima. U međuvremenu smo saznali da je i u Vukovaru 1993. god. pronađena još jedna vrlo dobro usčuvana diploma.⁶

Smatra se da je u vremenu od cara Klaudija (najranija diploma datira iz 52.g.) pa sve do Dioklecijana ukupno izdato 250 do 500 tisuća diploma.⁷ Od toga je, do 1977. god., otkriveno svega 257 diploma, uključujući i ulomke. Diplome pronađene do 1954. god. objavljene su u XVI. sv. CIL-a iz 1936. i njegovu Suplementu iz 1955. god. Primjerke pronađene u razdoblju od 1954. do 1977. obradila je Margaret Roxan.⁸

Diplome su legalizirani prijepis carskog dekreta s izvornika koji se nalazio u Rimu najavnome mjestu, a kojim se islužanim vojnicima⁹ dodjeljuju određena prava i zakonske povlastice. Tekst svake diplome započinje s imenom cara u nominativu i svim počasnim naslovima, zatim su naznačeni vojni odjeli kojima su pripadali dotični vojnici, ime zapovjednika te formula kojom se dodjeljuje rimsko građansko pravo (*civitas*) njima i njihovim potomcima te pravo zakonitog braka (*conubium*). Slijedi datum dekreta, imena dvojice konzula za godinu kada je diploma izdata te ime primaoca diplome s naznakom narodnosne pripadnosti, ili pak rodnog mjesta, a katkada su navedeni i članovi njegove obitelji. Na kraju se navodi podatak gdje se u Rimu nalazi izvornik, s imenima svih vojnika istog vojnog odjela za koje je toga datuma načinjen prijepis.

Vojničke diplome dobivali su pripadnici pomoćnih jedinica (*aiailia*) i veterani flote koji su bili regrutirani uglavnom od dobrovoljaca iz provincija (*peregrini*)¹⁰. Diplome su dobivali i pripadnici pretorijanskih kohorti (careva osobna straža) i gradskih kohorti (gradska straža) za osobite zasluge. Diplome su se dodjeljivale augzilijarcima sve do 193. god., veteranima flote do 250. god., a pretorijancima i gradskim kohortama do 306. god.¹¹

Diplome se sastoje od dviju brončanih pločica međusobno spojenih žicom na dva određena mjesta. Na obje pločice sa svake je strane ispisan tekst urezanim slovima. Sam tekst dekreta je dva puta napisan, na dvije unutarnje strane pločica (po širini) i na drugoj vanjskoj strani (po visini). Na prvoj vanjskoj strani popisana su imena svjedoka koji potvrđuju točnost prijepisa (obično ih je sedam, a katkada i više)¹² Pločice su se zatvarale tako da su se omotale žicom provučenom kroz dvije srednje rupice i potom se zapečatile pečatima svjedoka smještenim po sredini u posebnom prostoru (*theca*). Vjerodostojnim se smatrao unutarnji tekst, a izvana je duplikat napisan da se u svakom slučaju ne moraju uklanjati pečati i žice.

5. DUŠANIĆ 1978:461-475; DORN 1984:165-174.

6. Diploma je pronađena u prigradskom naselju Lužac, uz desnu obalu Vuke, u tijeku poljoprivrednih radova. Izdana je dekurionu druge ale Hispanaca i Aravakornjana, a koji se zvao Dazije, sin Karmaja, iz plemena Breuka, od 2.VI 60.g. (istog datuma je i diploma iz Beča, CIL XVI, 4). Diploma se nalazi na konzerviranju i čuvanju u Muzeju grada Novog Sada. Podatke dobili od kolega iz Gradskog muzeja Vukovar.

7. MORRIS-ROXAN 1977:300.

8. ROXAN 1978; diploma iz Negoslavaca nije ušla u ovu publikaciju jer je tek izdana 1978.

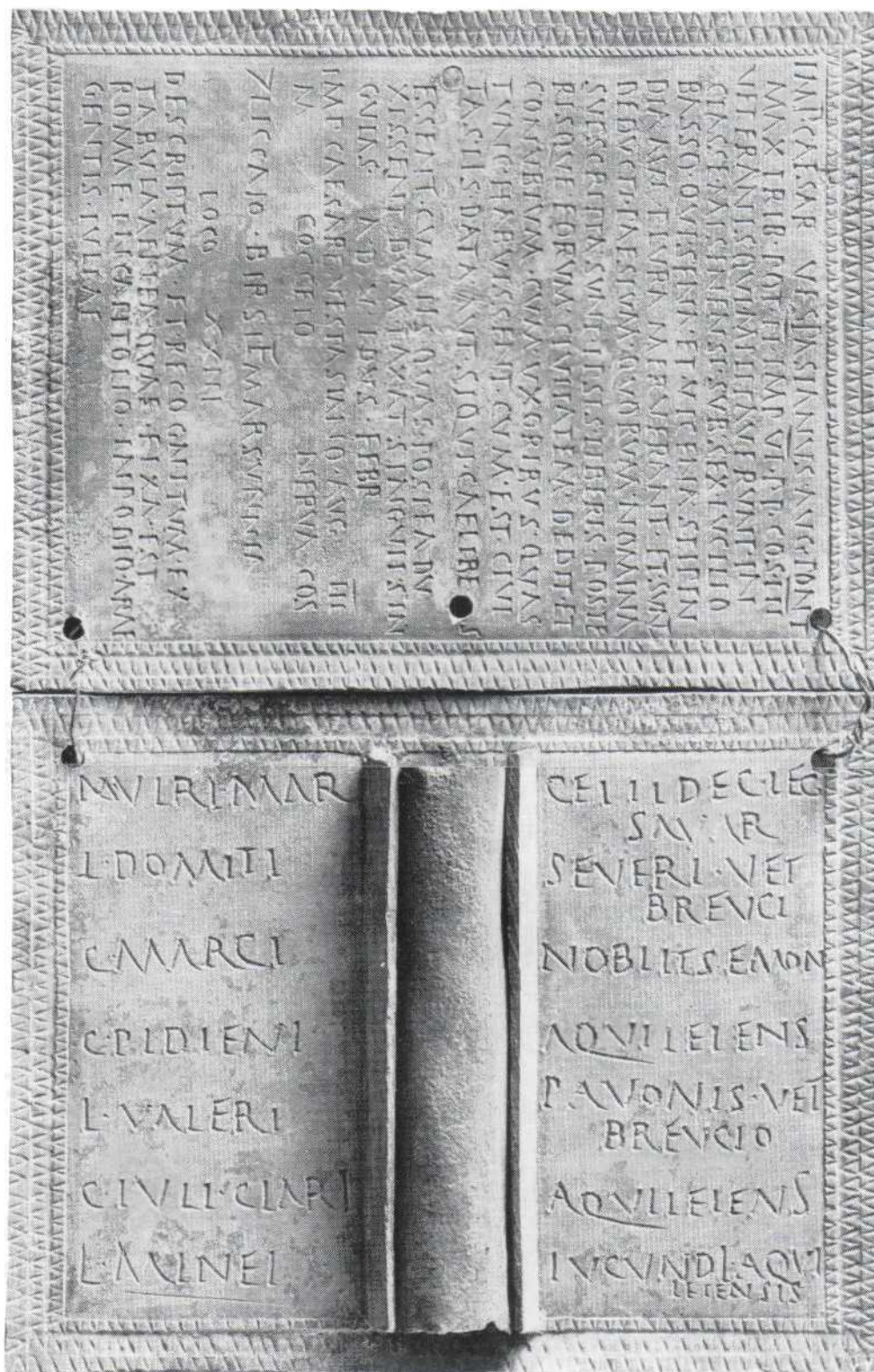
9. Služba kod brodovlja trajala je 26 godina, u kopnenim pomoćnim četama 25, kod legionara 20 a pretorijanskih kohorti 16. Suprotno mišljenju da su diplome dobivali svi isluženi

vojnici (emeriti) DUŠANIĆ 1983, razmatra ovu problematiku u smislu daje dodjela diploma ipak bila izborna, jer ona treba predstavljati odlikovanje za hrabrost (*ob virtutem*) a ne automatsku posljedicu odsluženja vojnog roka.

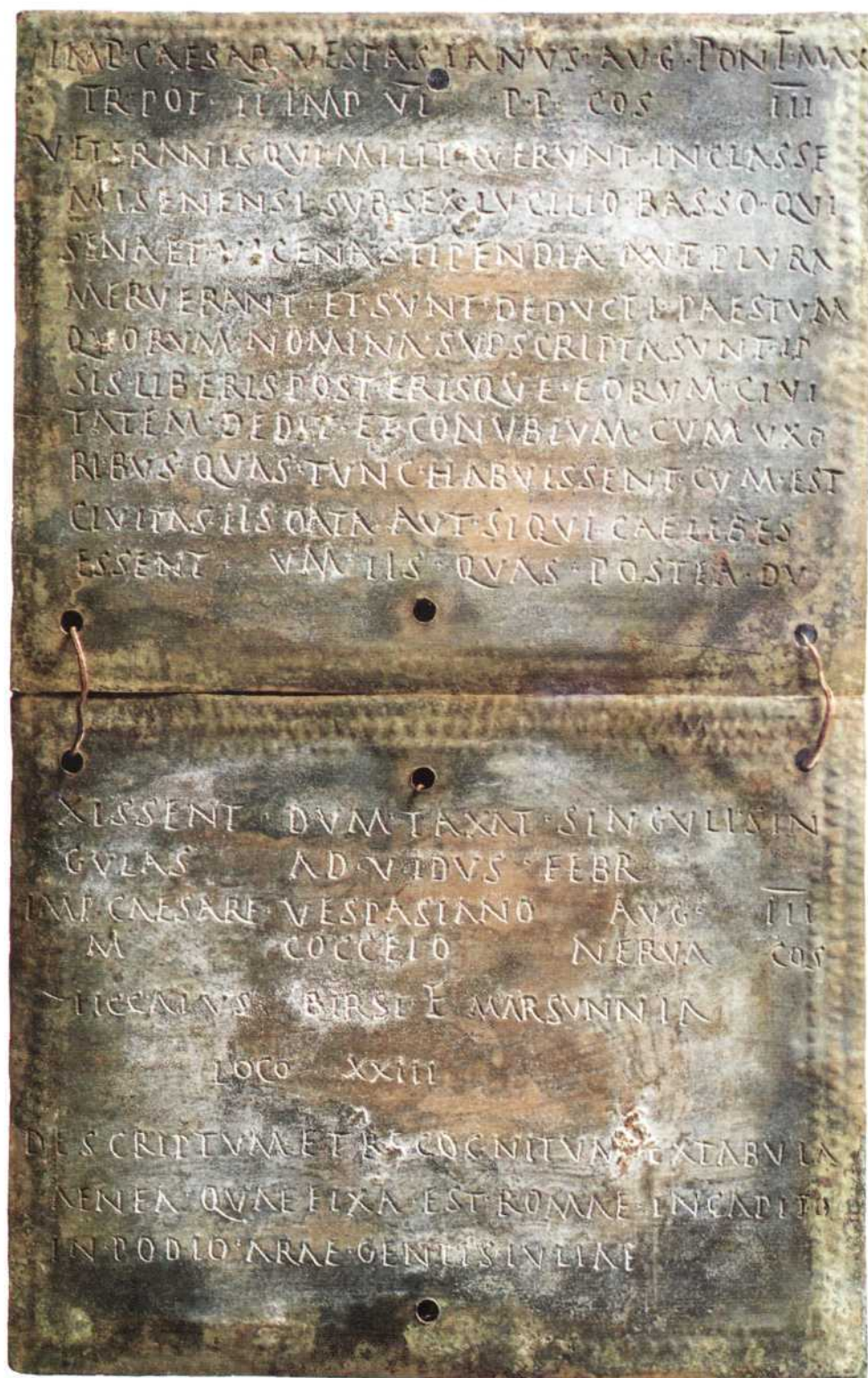
10. Peregrinima je ovo bila prilika za poboljšanje njihovog pravnog i društvenog života. Dobivanjem rimskog građanskog prava oni i njihovi potomci prihvaćali su rimski način života i latinski jezik, stoje vodilo ka općoj romanizaciji, a začim se i težilo. Romanizacija je u III st. naročito uzela maha kada je rimsko građansko pravo dano gotovo svim stanovnicima Carstva, što je izvršio car Karakala 212.g. svojom *Constitutio Antoniana*.

11. MORRIS-ROXAN 1977:300.

12. Na diplomi iz Vukovara ima 8 svjedoka a na onoj iz 64.g. CIL XVI, 5 čak 9.

Slika 1

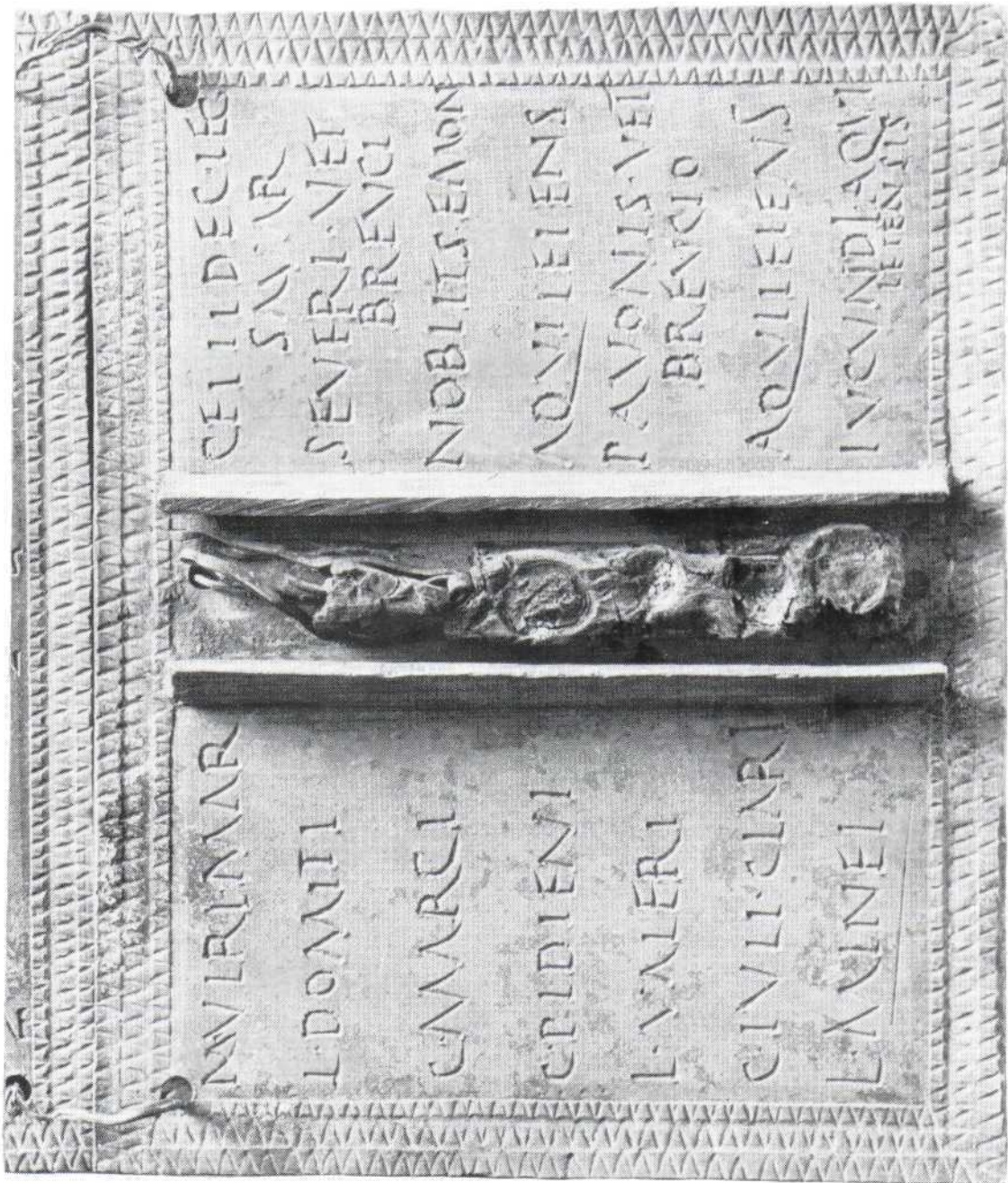

Slika 2

Slika 3

Slika 4

Slika 5

Slika 6

Rimska vojnička diploma iz Broda izvrsno je sačuvana. Obje su pločice čitave, kao i žice koje ih spajaju. (SI. 1) Vanjske strane pločica imaju malo hrapaviju površinu s mjestimičnom zelenkastom patinom, a unutarnja površina je glatka i u većem dijelu bjelkaste boje.¹³ (SI. 1 i 2) Tekst diplome potpuno je čitljiv tako da nema problema niti s njezinim datiranjem i tumačenjem. Ono što daje posebnu vrijednost ovoj diplomi je izvanredna očuvanost pečata, zajedno s njihovim ležištem i pokretnim poklopcem. (SI. 3) Dobro je sačuvan i rubni ornament vanjskih stranica, trostruki niz cik-cak ureza. Obje pločice su iste visine i širine, dimenzije 16,8 x 13,1 cm, ali se razlikuju međusobno u debljini i težini: prva pločica je debljine 1,5 mm, a težine 362,4 gr., dok je debljina druge pločice od 2 do 3,2 mm, a težina 365,4 gr.

Dopuna teksta, unutarnja strana¹⁴:

- 1 IMP(erator).CAESAR.VESPASIANVS.AVG(ustus).PONT(ifex).MAX(imus)
TR(ibunicia).POT(estate).II IMP(erator) VI P(ater).P(atriciae).COS III
VETERANIS.QVI.MILITAVERVNT.INCLASSE
MISENENSI.SVB.SEX(to).LVCILIO.BASSO.QVI
5 SENA ET VICENA.STIPENDIA.AVT.PLVRA
MERVERANT.ET.SVNT.DEDVCTI.PAESTVM
QVORVM.NOMINA.SVBSCRIPTA.SVNT.IP
SIS.LIBERIS.POSTERISQVE.EORVM.CIVI
TATEM.DEDIT.ET.CONVBIVM.CVM.VXO
10 RIBVS.QVAS.TVNC.HABVISSENT.CVM.EST
CIVITAS.IIS DATA AVT.SIQVI.CAELIBES
ESSENT.(C)VM.IIS.QVAS.POSTEA.DV

- XISSENT.DVM.TAXAT.SINGVLI.SIN
GVLAS A(nte) D(iem). V. IDVS.FEBR(uarias)
15 IMP(eratore) CAESARE.VESPASIANO AVG(usto).III
M(arco) COCCEIO NERVA Co(n)s(ulibus)
(centurioni) LICCAIVS BIRSI. F(ilio) MARSVNNIA
LOCO XXIII
DESCRIPTVM ET RECOGNITVM EX TABVLA
AENEA.QVAE FIXA.EST.ROMAE,IN CAPITO(lio)
20 IN.PODIO.ARAE.GENTIS.IVLIAE

Vanjska strana, imena sedam svjedoka u genitivu po njihovim pečatima:

M(arci).VIRI.MAR	CELLI DEC(urionis?).LEG(ionis?) SAVAR(iensis)
L(ucii).DOMITI(i)	SEVERI.VET(erani) BREVCII
C(ai).MARCI(i)	NOBILIS.EMON(ensis)
C(ai).PIDIENI	AQVILEIENS(is)
L(ucii).VALERI(i)	PAVONIS.VET(erani)

13. Još nije obavljena planirana konzervacija niti analiza pečata.

14. Tekstovi na unutarnjim stranicama i vanjskoj su praktično isti pa donosimo dopunu samo jednog teksta.

BREVCIO

C(ai).IVLI(i).CLARI

L(ucii).MINEI

AQVILEIENS(is)

IVCVNDI.AQVI

LEIENSIS

Tekst diplome na unutarnjim stranicama pisan je krupnijim slovima (21 red), jer ima više mjesta. Slova su dosta ujednačeno pisana, njihova veličina je oko 5 mm, s tim da su poneka veća i iskaču iz reda (primjerice u 1. redu slovo P i T u riječi *PONT(ifex)* i F u *¥(ilio)* u 18. redu). Vanjski tekst pisan je sitnijim slovima veličine oko 4 mm, sa sličnim iskakanjima (ima 23 reda). Postoje ipak manje razlike između tekstova u pisanju nekih kratica. Primjerice, TR. POT. je kratica koju susrećemo u unutarnjem tekstu, dok se u vanjskom tekstu pojavljuje oblik TRIB. POT. Izostavljeno je, zatim, slovo C u riječi (C)VM u 12. redu unutarnjeg teksta. Za razliku od vanjskog teksta, ime LICCAIVS je u unutarnjem napisano u nominativu, a *CAFITO(lio)* nije potpuno napisano. Nadalje, u oba teksta je u riječi SVBSCRIPTA slovo B pisano nepotpuno pa podsjeća na P, a na nekim mjestima je pisar pisao slova / i L slično (što je osobito zamjetljivo u imenima svjedoka, gdje su slova desno od pečata nemarnije pisana), ali se daje ustanoviti o kojem je slovu riječ.

Diploma je izdata za vrijeme cara Vespazijana (69-79) godine 71., kada je drugi put obnašao tribunsku vlast (koja se obnavljala svake godine 1. srpnja otkako je preuzeo vlast). Imperator je bio šesti put, a konzul treći put, zajedno s Markom Kokcejom Nervom, budućim carem. Svi ovi naslovi odgovaraju navedenoj godini. Diplomu je zaslužio centurion Likaj, Birsov sin iz Marsunije (MARSVNNIA), koji je zajedno s ostalim suborcima - veteranima vojevao u mizenskoj floti pod Sekstom Lucilijem Basom. Svi su oni odslužili dvadeset i šest i više stipendija i naseljeni su bili u Pestumu u južnoj Italiji. Njima, njihovoj djeci i potomcima daje se civitet i pravo zakonitog braka sa ženama koje su imali kada im je dodjeljeno građansko pravo, ili ako su koji bili ledični, s onima koje su poslije doveli, naravno, pojedini s pojedinom. Datum izdavanja je 9. veljače - *A(nte).D(iem).V.IDVS.FEBR(uarias)*. Izvorni tekst nalazio se u Rimu na Kapitoliju, na brončanoj ploči na podnožju are roda Julijevaca, a Likajevo ime bilo je na 23. mjestu (*loco XXIII*). Sedam svjedoka potvrđuje vjerodostojnost te diplome svojim pečatima, od kojih je pet sačuvano, četiri gotovo u potpunosti, a peti je okrnjen. (S1.6)

Diploma je, dakle, izdata s imenom Vespazijana, istaknutog reformatora vojske, posebno mornarice, koja je odigrala važnu ulogu u njegovoj borbi za osvajanje vlasti. U "godini četiri cara" (68-69), kada su se za prijestolje borili Galba, Oton i Vitelije, napokon je pobijedio Vespazijan. Njegova vojna djelatnost imala je ključno značenje kako za cijelo carstvo, tako i za naše krajeve. Nesigurnost granice na Dunavu nagnalaje Vespazijana da se pobrine za pojačanje tih granica i širih prostora. Proveo je reorganizaciju i jačanje riječne flote na Savi i ubrzo zatim osnovao je glavne luke u Sisciji i Sirmiju (70-73), koje su postale kolonijama rimskih građana.

U tlu Italije postojale su flote, u Mizenu (*Misenum*) te Raveni (*Ravenna*). Osnovane su bile u vrijeme Oktavijana (luka u Mizenu 22.g. pr. Kr., a u Raveni potkraj njegove vladavine). Te su carske flote i poslije Augusta (Oktavijana) zadržale svoju važnost, a vrhunac su dostigle upravo za vladavine Vespazijana, koji je osobitu pozornost posvetio njihovoj uspješnoj organizaciji. Dodjelivši tim flotama počasni naziv *praetoria* (*Classis praetoria Misensis/Ravennatis*), stavio ih je u isti rang s drugim pretorijskim četama, pretorijanskim kohortama. Na taj način se Vespazijan odužio mornarima koji su ga tijekom građanskog rata podržali i bez kojih bi teško izvejavao konačnu pobjedu.¹⁵

15. DOMIĆ-KUNIĆ 1996:42,43.

Scriptura exterior

Pag 1

M • VIRI • MAR
 L • DOMITI
 C • MARCI
 C • PIDIENI
 L • VALERI
 C • IVLI • CLARI
 L • MINEI

(*locus sigillorum*)

CELLI DEC • LEG
 SAVAR
 SEVERI • VET
 BREVCI
 NOBILI • EMON
 AQVILEIENS
 PAVONIS • VET
 BREVCIO
 AQVILEIENS
 IVCVNDI • AQVI
 LEIENSIS

Pag 4

IMP • CAESAR VESPASIANVS • AVG • PONT
 MAX TRIB • POT • II • IMP VI • P • P • COS • III
 VETERANIS • QVI • MILITAVERVNT • IN
 CLASSE • MISENENSI • SVB • SEX • LVCILIO
 5 BASSO • QVI • SENA • ET VICENA • STIPEN
 DIA • AVT • PLVRA MERVERANT • ET • SVNT
 DEDVCTI • PAESTVM • QVORVM • NOMINA
 SVBSCRIPTA • SVNT • IPSIS • LIBERIS • POSTE
 RISQVE • EORVM • CIVITATEM • DEDIT • ET
 10 CONVBIVM • CVM • VXORIBVS • QVAS
 TVNC • HABVISSENT • CVM • EST • CIVI
 TAS • IIS • DATA • AVT • SI • QVI • CAELIBES

ESSENT • CVM • IIS • QVAS • POSTEA DV
 XISSENT • DVM • TAXAT • SINGVLI • SIN
 15 GVLAS • **A • D • V IDVS FEBR**
IMP CAESARE VESPASIANO AVG III
M COCCEO NERVA COS
> LICCAIO • BIRSI F MARSVNNIA
LOCO XXIII
 20 DESCRIPTVM ET RECOGNITVM EX
 TABVLA • AENEAE • QVAE • FIXA • EST
ROMAE • IN CAPITOLIO • IN PODIO • ARAE
GENTIS IVLIAE

Scriptura interior

IMP«CAESAR »VESPASIANVS »AVG • PONT-MAX
TR «POT- li IMP VI P«P«COS III
VETERANIS «QVI -MIUTAVERVNT'IN CLASSE
MISENENSI • SVB-SEX • LVCILIO • BASSO-QVI
5 SENA ET VICENA-STIPENDIA-AVT-PLVRA
MERVERANT-ET-SVNT-DEDVCTI-PAESTVM
QVORVM-NOMINA-SVBSCRIPTA-SVNT-IP
SIS-LIBERIS-POSTERISQVE-EORVM-CM
TATEM-DEDIT-ET-CONVBIVM.CVM-VXO
10RIBVS-QVAS-TVNC-HABVISSENT-CVM-EST
CMTAS-IIS DATA AVT-SIQVI-CAEUBES
ESSENT- VM-IIS-QVAS-POSTEA-DV

pag 2

XISSENT«DVM«TAXAT«SINGVLI*SIN
GVLAS A D'V-IDV&FEBR
15 IMP CAESAREVESPASIANO AVGi • III
M COCCEIO NERVA COS
>LICCAVS BIRSI«F MARSVNNIA
LOCO XXIII
DESCRIPTVM«ET RECOGNITVM EX TABVLA
20 AENEA*QVAE FIXA'EST" ROMAE'IN CAPITO
IN-PODIO-ARAE • GENTIS-IVVAE

pag 3

Glavna baza mizenske flote bila je u Mizerni. Flota locirana u tamošnjoj luci je, zahvaljujući svom povoljnom položaju, postala čakjačom i važnijom od ravenske flote. Njezini osnovni zadatak bio je očuvanje mira na Tirenskom moru te nadzor nad dovozom žita iz Sicilije i Egipta, a isto tako nadgledala je obale Sredozemlja i Atlantika.

I u okrilju mornarice postojala je pomorska centurija, ustrojena po uzoru na kopnenu. Posada ratnog broda smatrala se centurijom, a njezini vrhovni zapovjednik - centurion. On je nadgledao vježbanje vojnika, upravljao njihovim vojnim akcijama i po potrebi ih kažnjavao. Za razliku od trijerarha, zapovjednika broda, koji je redovito bio primorac, centurion je mogao biti i podrijetlom iz unutrašnjosti, jer je jedini uvjet za obnašanje te dužnosti bila duga i uspješna služba u mornarici. Sastavnim dijelom brodske centurije smatrao se pomorski dio posade. Iako samostalan u navigacijskim poslovima, bio je potčinjen centurionu.¹⁶ Naš veteran Likaj iz Marsunije je kao centurion imao važnu ulogu u mizenskoj floti.

Svakom flotom kao samostalnim tijelom zapovjedaio je jedan prefekt (*praefectus classis*) kojega je postavljao izravno car. Na našoj brodskoj diplomi navodi se:... "*veteranis qui militaverunt in classe Misenensi sub Sex. Lucilio Basso*. Sekst Lucilije Bas je (po Tacitu, Hist. 2, 100) nakon prefekture bio od strane Vitelija postavljen na čelo ravenske i mizenske flote,¹⁷ ali je kasnije prešao na Vespazijanovu stranu. Veterani, koji su tada s prefektom Basom bili u obje flote, sa svojim su se vojnicima odmetnuli k Vespazijanu i ratovali za njega. U znak sjećanja na ta vremena, imperator je samog Basa i njegove vojnike nagradio. Veterani su za osobite zasluge dobili posebne privilegije, naseljeni su (deducirani) u kolonije. Vespazijan nije trebao Basa samo u Kampaniji; on je dekretom dvije italske flote spojio u jednu prefekturu.¹⁸ Pomorska prefektura je od posve vojničke u Klaudijevo doba postala poluadministrativnom, jer je Sredozemljem već pedesetak godina vladao mir, a u Vespazijanovo doba je ta prefektura dostigla status najviše vojničke službe dostupne viteškom staležu. Sekst Lucilije Bas imao je tu čast daje kao zapovjednik glavne italske flote - *praefectus classis praetoriae Misenensis* (a time i cijele flote) - postigao vrhunac u svojoj karijeri, bio je u rangu iznad svih prokuratora carske uprave.¹⁹

Veterane mizenske flote Vespazijan je uglavnom slao u Pestum ("*...etsunt deducti Paesti...*"). O tome svjedoče primjerci diploma izdanih 71. godine. Dvije diplome imaju, zanimljivo je, isti datum kao i brodska, 9.11.71. Riječ je o diplomama suboraca našeg Likaja iz Marsunije, centuriona Hezbenusa (*Hezbenus*) sina Dulazena, Sapejca iz Trakije (CIL XVI, 12) i Dačanina Tucija (*Tutius*), Butova sina, iz Mezije (CIL XVI, 13). Oni, kao i naš veteran, nisu ostali u južnoj Italiji nego su se vratili u rodni kraj, gdje su diplome i pronađene. U Pestum su deducirani veterani s diploma izdatih 5.IV.71., aprimaoci su Damin sin Marko (*Marcus*), Sijiac iz Gerase (CIL XVI, 15) i *Basel*, Turbelov sin iz Galinarije na otoku Savniji (CIL XVI, 16).

Veterane ravenske flote Vespazijan je slao u Panoniju, kako se to vidi na diplomi centuriona Platara, Venetova sina, Mezejca, izdatoj 5.IV.71., nađenoj u Saloni (CIL XVI, 14). Prema nekim autorima, ravenskoj floti pripada i nosilac diplome iz Grabarja, nadomak Slavanskog Broda, koja je izdata 14. ili 30. travnja 71. g. (treće Vespazijanovo otpuštanje vojnika te godine). Kako je sačuvana samo prva pločica, i to oštećena, nije vidljivo ime, već samo ime oca i narodnosna pripadnost ("*...Lensis Pannonio*", CIL XVI, 17). Samo po naznaci "*... qui sena et [vice]na sti\pendia*..." zna se da je bio veteran flote, ali nije poznato koje. Za razliku od ostalih diploma izdanih iste godine, a koje navode dedukciju u kolonije, na diplomi iz Grabarja to ne piše. Na diplomi

16. DOMIĆ-KUNIĆ, 1996:47.

18. CIL XVI 1936:11.

17. DESSAU 1892:395.

19. DOMIĆ-KUNIĆ 1996:48.

se međutim, spominje "...in expeditione belli fortiter industrieque gesserant." Po tome je dakle vidljivo daje pored potpunog odsluženja vojnog roka ovdje riječ i o sudjelovanju u nekom ratnom pohodu. Možda je u pitanju sudjelovanje sirijske flote u judejskom ratu, kako razmišlja H. Nesselhauf, izdavač XVI. sveska CIL-a iz 1936. god. U svakom slučaju, nepoznati veteran, sin Lensija s grabarske diplome, bio je vjerovatno Breuk. Kao i Likaj iz Marsunije i on se također vratio u svoj zavičaj. Je li ga vukla nostalgija, ili neki drugi razlozi, ne možemo dokučiti. Oni međutim nisu ostali u blizini Vezuva poput nekih nosilaca diploma (CIL XVI, 1, 7, 8, 11 i 15), koji su možda nastradali u vulkanskoj katastrofi iz 79. godine. Dedukcija veterana u Panoniji dovodi se u vezu s planom Vespazijana da ojača riječnu flotu na Savi, kako je već rečeno, jer je njihova profesionalna plovidbena i brodarska vještina imala nesumnjive vrijednosti.²⁰

Služba u mornarici trajala je 26 godina, ali se najčešće u službi ostajalo i dulje. Za sam časni otpust (*honestam missio*) po obavljenoj službi nije trebao poseban carski dekret, jer se on svake godine dijelio određenog dana, a to je bila dužnost prefekta flote.²¹ Samo se na diplomama cara Galbe iz 68.g. (CIL XVI., 7, 8 i 9) podjeljuje časni otpust zajedno s građanskim i bračnim pravom, pa u tekstu piše "... *honestam missionem et civitatem dedit*". Inače se navodi daje otpust već prije podijeljen - *sunt ditnissi honesta missione, ili qui militaverunt et sunt dimissi* (CIL XVI., 1 i 11) - ili se pak niti ne spominje kada je označen broj godina pa se samo po sebi to podrazumijeva.²² Tek po primitku vojničke diplome veteran se stvarno otpuštao iz vojske.

Od ukupno 12 posvjedočenih veterana podrijetlom iz Dalmacije i Panonije (dva iz mizenske flote a ostali iz Ravene) trojica su nam ostavila svoje diplome dok se devetorica spominju na nadgrobnim spomenicima. Sve tri sačuvane diplome pripadaju veteranima ravenske flote.²³ Toj statistici pridružuje se naš veteran iz Marsunije, kao jedini Panonac mizenske flote koji nam je ostavio svoju diplomu.

Mjesto izvornika brodske diplome nalazilo se u Rimu "...in Capitolio in podio arae gentis Iuliae"²⁴ Ta se lokacija javlja prvi put na Galbinim diplomama od 22.XII. 68. god. (CIL XVI, 7, 8 i 9) te na diplomama Vespazijana (CIL XVI., 10 do 18), a već na diplomi iz Krnješevaca izdatoj 30.V.73. god. (CIL XVI., 18), piše "*in Romae Capitolio*" (objavio J. Brunšmid). Zanimljivo bi bilo pratiti kako se popunjavao prostor oko te are. Međutim, o tome se ne može dobiti potpuna slika niti pouzdani vremenski slijed. Na samo nekoliko diploma označeno je preciznije mjesto na ari, a na ostalima se samo navodi "na ari", "na podnožju are" i si.

Diplome su važni epigrafički spomenici koji daju mnoštvo podataka za proučavanje različitih aspekata rimskog života, posebno dobro organizirane rimske vojske, uloge vojnih zapovjednika, rasporeda i kretanja vojnih odjela i dr. Značajan je doprinos i u kronologiji koju otkriva *cursus honorum* pojedinih careva. Diplome donose i imena konzula koji su u određeno vrijeme obnašali tu dužnost, a isto tako su važni podaci o primaocu diplome, njegovoj narodnosnoj pripadnosti ili zavičaju.

Za nas je posebno zanimljivo što je naš veteran Likaj bio stanovnik Marsunije i što je bio domaćeg podrijetla, s područja kojeg je nastavalo panonsko pleme Breuci. Plinije i drugi izvori naglašavaju da su Breuci živjeli u Donjoj Panoniji, s obje strane Save, zapadno od Sirmija. Teško je, međutim, odrediti točne granice. Mjesto nalaza negoslavačke diplome, udaljeno 8 km od Kornaka (*Cornacum*, današnji Sotin), kao i mjesto nalaza najnovije vukovarske diplome, govori da su se

20. ZANINOVIĆ 1993:56.

21. DOMIĆ-KUNIĆ 1996:48.

22. BRUNŠMID 1891:38,39.

23. DOMIĆ-KUNIĆ 1996:58.

24. Izvorni dekreti su se najprije čuvali na Kapitoliju a od Domicijana(81-96.g.)naPalatinu, "*in muro post templum divi Augusti ad Minervam*" (iza Augustova liram kod kipa Miner-ve). - DE SSAU 1892:389 i BRUNŠMID 1898:145.

Breuci širili i na sjeverozapad od Sirmija te da su im istočni susjedi bili Kornakati.²⁵ O značaju Breuka govori činjenica daje po njima osam kohorti rimske vojske dobilo ime (*cohortes Breucorum*), a na mnogim spomenicima za pojedince se navodi da su po narodnosti Breuci (*natione Breucus*, ili samo *Breucus*)? ⁶ Takvo podrijetlo zabilježeno je na diplomama iz Negoslavaca (*Liccaius Liccaif. Breucus*) i Vukovara (*Dasius Carmaif. Breucus*).²⁷ Riječ *Breucus* javlja se i kao osobno ime, primjerice "(*B*)reucus Blaedar(i) f. natione Breucus miles ex coh. IPann. 36, stip. 16 (Bingerbruck, I. st. - CIL XIII 7510²⁸.) Ime Likaja i njegova oca Birsas, kao i sva ostala koja ovdje navodimo, pridonose daljnjem proučavanju onomastike Breuka i uopće boljem poznavanju ovog moćnog panonskog plemena.

Likaj je često ime kod Breuka, tako se na negoslavačkoj diplomi i otac i sin zovu Likaj (*Liccaius Liccaif. Breucus*). To se ime javlja i u drugih panonskih plemena; imaju ga Kolapijani - *Liccaius*, zatim Amantini - *Licaios*, *Liccaus* i Skordisci kao *Luccaius*. Postoje potvrde daje to ime široko rasprostranjeno, ali je ipak izrazito karakteristično za Panonce sjeverno od Save.²⁹ Postoje i drugi oblici tog imena, kao *Liccavus*, *Licco*, *Liccana*³⁰ i *Licca*³¹. Bilo bi zanimljivo saznati značenje ovog imena.

Na prvoj vanjskoj stranici diplome zapisana su imena sedmorice svjedoka. Među njima nailazimo na dva veterana Breuka, kod kojih nam je zanimljiv *cognomen* drugoga - *YAWO(nis)*, pa je i to još jedan priloge breučkoj onomastici. Zatim imamo jednog svjedoka iz Savarije (Szombathely), tri iz Akvileje i jednog iz Emone. Emonac Kaj Marcije Nobilis pojavljuje se kao svjedok i na negoslavačkoj diplomi, izdanoj 65.g., stoje vrlo zanimljivo i rijetko zato razdoblje.³² Zabilježen je još samo jedan slučaj pojave istog svjedoka, na diplomama Dezidijata Nerve, Laidovog sina, iz Herkulanuma, od 7.III.70.g. (CIL XVI, 11) i Mezejca Platona, Venetova sina, iz Salone, od 5.IV.71. (CIL XVI, 14). Na njima se pojavljuje kao svjedok Jadestinac/Zadranin Kvint Publije Krescens. Nadalje, ponovno treba istaknuti sačuvane pečate nekolicine svjedoka, što je doista velika rijetkost; za sada nam naime nije poznat niti jedan sličan slučaj. (SI. 7)

Stanovnici Panonije, kao i Dalmacije, rano su se počeli novačiti u rimsku vojsku: od Augustova doba u kopnene pomoćne čete, a od Klaudija i u mornaricu. O novačenju domaćih ljudi s područja današnje Slavonije govore pronađene diplome koje se odnose na ove prostore pa tako i najnovije diplome iz Vukovara i Broda. Na osnovi datuma izdavanja tih diploma mogao bi se već

25. DUŠANIĆ 1978:466.

26. BOJANOVSKI 1988:365, *Dasmenus Dasif. Breucus mil.coh.VIII Breucorum 35, stip. 12 (Rigomagus, I st.) - CIL XII, 7801-7802: Marcinus Surconis f. Breucus mil.coh. VII Breuc. 35, stip. 12 (Clivia, I. st.) - CIL XIII, 8693.*

27. DOMIĆ-KUNIĆ 1996: 56; za razliku od pripadnika kopnenih četa, koji su redovito navodili svoje pravo narodno-podrijetlo ili zavičaj, mornari mizenske flote su uglavnom uz svoje ime dali napisati *natione Pannonius* i *natione Dalmata/Delmata*, čime su naznačili svoju administrativnu pripadnost. Primjer je to diplome iz Grabarja {...*Lensif. Pannonio*} dok bi brodska diploma u ovom slučaju bila iznimka.

28. BOJANOVSKI 1988:365.

29. KATIČIĆ 1968:48,51.

30. DUŠANIĆ 1978: 465, *Sassaius Liccaif., miles ex coh. VIII Breucorum* (CIL XIII, 8313, Cologne); *Scenobarbus/Licc/onis? f. Bre/uc/us, mil ex coh. VIII Breucorum* (CIL XIII, 12062, Cologne); *Licaius Seri f.miles ex c/o/h. I Pan/n/onioru/m/*(CIL XIII. 7510, Bingham)

31. DOMIĆ KUNIĆ 1996:52, u tabeli o vrstama imena (onomastička formula) Dalmatinaca i Panonaca u mizenskoj floti, među časnicima koji su dvostruko ime, latinsko i domaće, navodi se ime "*L.Iallus Valens qui est Licca Bardif.*" dok je *Scaeva liccaif.* zadržao svoje domaće ime. Do 71.g. mornari su uglavnom imali domaća imena (primjer je to diploma u CIL XVI, 12-16 izdanih 71. a tu se uklapa i diploma iz Broda i vjerovatno i Grabarja (CIL XVI, 17), dok se već na sljedećoj diplomi iz Krnješevaca, iz 73. g. (CIL XVI, 18) pojavljuje latinsko ime, kao i na svima ostalima.

32. MORRIS-ROXAN 1977:326-331, od 120 diploma na kojima su sačuvana imena svjedoka, autori su prema njihovom podrijetlu podijelili diplome u tri razdoblja: prvo je do 73/74. g. gdje su svjedoci uglavnom suborci ili zemljaci primaoca diplome, a drugo je od 74. do 138.g. kada je bila česta pojava istih svjedoka na više diploma, primjerice, *P.Atinus Rufus* je bio svjedok 8 puta a *L.Pullius Verecundus* 9 puta (bio je svjedok i na diplomi iz Siska, od 8.V 100.). U trećem periodu od 138. do 212. g. svjedoci se pojavljuju po strogo određenom redu.

dobiti redosljed novačenja, ako se računa da su vojnici odslužili potpuni vojni rok, 26 godina u mornarici i 25 godina u kopnenoj vojsci. To bi izgledalo ovako: 29 godine KORNAKATI (diploma iz Bijele Crkve kod Rače, od 13.11.60., J. Brunšmid, 1886/7. i CIL XVI, 2); 35 godina VARCHIANI (diploma od 2.VI.60. CIL XVI, 4) i BREUCI (diploma iz Vukovara od 2.VI.60.); 40 godina BREUCI (diploma iz Negoslavaca od 17.VI.65.) i 45 godina BREUCI (diploma iz Broda od 9.II.71. i diploma iz Grabarja od 14/30. IV.71.). Na osnovi iznesenih podataka dolazi se do zaključka daje novačenje bilo svake pete godine.

Nalaz najnovije vojničke diplome ima veliko značenje za Slavonski Brod. To je prvi put da nailazimo na pisani spomen imena antičkog grada na području Broda, poznatog u izvorima kao *MarsonialMarsonie*. Pojava imena ovoga grada na diplomi prilog je činjenici daje Brod u rimsko doba bio istaknuto urbano središte na važnom cestovnom i riječnom pravcu od Siscije i Sirmija, značajnih antičkih gradova provincije Panonije. Naziv grada u obliku MARSUNNIA (sl.8) potvrđuje dosadašnje mišljenje o domaćem podrijetlu ovog imena, koje je do danas sačuvano u nazivu rječice Mrsunje, zapadno od grada.

OPIS ILUSTRACIJA:

Slika 1. Vanjske stranice diplome

Slika 2. Unutarnje stranice diplome

Slika 3. Pečati u ležištu s pokretnim poklopcem na prvoj vanjskoj stranici.

Slika 4. Imena svjedoka i njihovi pečati

Slika 5. Pečati svjedoka

Slika 6. MARSUNNIA - ime rimskog grada na području današnjeg Broda

PICTURE CAPTIONS

1. Diploma cover

2. Inner side of diploma

3. Seal in position with sliding lid on the outer side

4. Names and seals of witnesses

5. Seals of witnesses

6. MARSUNNIA - Roman name of city in surroundings of Brod. Photographs by Damir Fajdetić, Slavonski Brod.

Tekst diplome preveo je i nadopunio Mirko Bulat iz Muzeja Slavonije u Osijeku. Autor fotografije je Damir Fajdetić iz Slavanskoga Broda.

LITERATURA

Korpusi natpisa:

CIL - *Corpus Inscriptionum Latinarum*. Berlin.

DESSAU H. - *ILS. Inscriptiones Latinae Selectae*. Berlin 1892.

Autori:

- BENEDETTI, A. 1973. Un Diploma militare. *Umago d'Istria nei secoli*, vol. Trieste, 1973:37-49.
- BOJANOVSKI, I. 1988. Bosna i Hercegovina u antičko doba. *Djela CBI*, 66-6/1988.
- BRUNŠMID, J. 1891. Rimski vojnički diplom iz Ilače u Srijemu. *VHAD*, 13/1891: 33-40.
- BRUNŠMID, J. 1897. Rimski vojnički diplom iz Bijeke crkve kod Rače (Kotar mitrovački). *VHAD* n.s., 2/1896/97: 1-6.
- BRUNŠMID, J. 1898. Rimski vojnički diplom iz Krnješevaca (Kotar Zemun). *VHAD*, n.s., 3/1898: 144-149.
- BRUNŠMID, J. 1911. Rimski vojnički diplom iz Siska. *VHAD*, n.s., 11/1910-11:23-39.
- BRUNŠMID, J. 1919. Ulomak rimskoga vojničkoga diploma iz Siska. *VHAD*, n.s., 14/1915-1919: 19-21.
- DOMIĆ KUNIĆ, A. 1996. Classis praetoria Misenatium. *VAMZ*, 3.s., 33/1995-1996:39-72.
- DORN, A. 1984. Rimska vojnička diploma iz Negoslavaca. *Hrvatsko arheološko društvo, Arheološka istraživanja u istočnoj Slavoniji i Baranji*. Vukovar, 1984: 165-174.
- DUŠANIĆ, S. 1978. A Military Diploma of A.D. 65. *Germania*, 56/1978:461-475.
- DUŠANIĆ, S. 1983. The Award of the Military Diploma. *A Ves*, 33/1982-1983:197-232.
- KATIČIĆ, R. 1968. Narodi i jezici antičke Slavonije. *Revija* (Osijek), 3/1968:46-52.
- MORRIS, J. - ROXAN, M. 1977. The Witnesses to Roman Military Diplomata. *AVes*, 28/1977: 299-333.
- ROXAN, M. 1978. *Roman Military 1954-1977*. London, 1978.
- SCARRE, C. 1995. *Chronique des Empereurs Romains*. London, 1995.
- VUČKOVIĆ TODOROVIĆ, D. 1968. Vojnička diploma iz kastruma Taliatae. *Starinar*, 18/1968: 21-34.
- ZANINOVIĆ, M. 1993. Classis Flavia Pannonica. *IzdHAD*, 16/1993: 53-58.

SUMMARY

ROMAN MILITARY DIPLOMA FROM SLAVONSKI BROD

In 1997 the Brodsko Posavlje Museum in Slavonski Brod came into possession of an exceptionally valuable Roman document. By mere chance, while sand was being dredged from the River Sava, about 40 km downstream from Brod, a Roman military diploma dating from the first century AD was discovered. Its importance and unusually good state of preservation have given it a prominent place in the Roman department of the museum, alongside an equally well preserved ceremonial Roman greave, found in a similar manner near the Sava in 1975.

It is not common to find a Roman diploma in Croatia. The first were discovered in the 19th and early 20th centuries. And considerably later a well preserved example was found in Negoslavci (Vukovar region) in 1975, and in Vukovar itself in 1993. The diploma recently found is the second to be discovered in the same region since in 1862 (CIL XVI17) a diploma was found in Grabarje, very near Slavonski Brod.

The diploma was a legalized copy of an imperial document conferring on meritorious soldiers the legal rights and privileges *of civitas et conubium* and consisting of two interlinked bronze tablets. It is engraved with the same text twice, inside (larger) and outside. That the text is an authentic copy of that on public view in Rome is vouched for by witnesses (usually seven but sometimes more) with their seals. The main text is the inside one, the outer one was so that the diploma did not always have to be opened for reference and thus the seal broken.

Diplomas were awarded to auxiliaries and naval veterans, recruited mainly from among non-Romans, and to volunteers from the provinces (*peregrini*), for whom military service was a springboard to a better social position. They were also awarded to the Praetorian Guard and urban cohorts (*praetoriani et Urbani*) who thereby gained the legal right to marriage.

The recently discovered diploma in Brod is the best preserved until now. Both tablets and the laces binding them are whole, and it is of standard dimensions, 16.8 x 13.1 cm weighing 727.8 grams. What makes it particularly valuable is the state of preservation of the seals of the witnesses (of seven there are five preserved, four are whole and a fifth chipped) which makes it almost unique.

It was issued in the time of the Emperor Vespasianus in the year 71 when he was for the third time *Tribunicia potestas* and third time consul together with *Marcus Cocceius Nerva*, a future emperor. It was awarded to centurion LICCAIUS BIRSI ~~Æ~~(*ilio*) MARSVNNIA, who together with other veterans fought in the famous *Classis praetoria Misenatium* under the command of *Sextus Lucius B*, prefect of both Roman fleets (*Praefectus classis praetoriae Misenensis/Ravennatis*). They had all settled (*sunt deducti*) in *Paestum*, and citizenship was conferred on them and their descendants, and the right of marriage to wives which they already had or might later bring. The diploma is dated 9 February - "*A(nte) 'D(iem) V IDVS FEBR(uarias)*". The original text is on the Capitol in Rome, standing on the altar of the Gens Julia and Liccaius names in the 23rd place.

The Emperor Vespasianus was the first great military reformer after Augustus, especially of the navy which played a great part in his retention of power. In "the year of the four emperors" when Galba, Otho and Vitellus all vied for power it was Vespasianus who prevailed, greatly thanks to the help of *Sextus Lucilius Bassus* who brought his veterans over to Vespasianus' side. Vespasianus' military victories were of crucial importance for the whole empire and especially for the parts of Croatia where this diploma was found.

He reorganized the river fleet on the Sava to strengthen the Danube frontier and established two main ports on the Sava, *Siscia* and *Sirmium*, which became colonies of Roman citizens.

Veteran *Liccaius* from *Marsunia* had an important post of centurion in the *Misenum* fleet. The Roman navy had the rank of centurion as did the land army. The crew of a ship was considered to be a century and its commander a centurion. He was responsible for their training, fighting and if need be for punishment.

The veterans of Vespasianus' *Misenum* fleet mainly settled in *Paestum* from which a number of diplomas were issued in the year 71 dating (CIL XVI 12, 13, 15 and 16), the diplomas 12 and 13 being issued the same day as the naval diploma, 9.II. 71 to centurion "... *Hesbenus Dulazenif. Sappa* " from Thrace" and "... *Tutio Butif. Dacus* " from *Moesia*. They, like *Liccaius* did not stay in south Italy but returned to the land of their birth which is where their diplomas were found.

Naval service lasted 26 or more years. Honourable discharge (*honesta missio*) took place annually at the end of such service conducted by the prefect of the fleet. Only on receiving a diploma was a veteran actually discharged.

A Roman military diploma has great importance for Slavonski Brod especially since veteran *Liccaius* was from *Marsonia*, a Roman city in the vicinity of today's Brod, known as *Marsonia/Mar-*

sonie, he was thus a local man from the Pannonian *Breuci* tribe which lived in *Pannonia Inferior*. The name *Breucus* is often found in inscriptions mentioning the 8th cohort or the Roman army for which reason they were named *cohortes Breucorum*. *Liccaius* is a name often found among the Breuci. On the Negoslavci diploma father and son are both called *Liccaius* ("*Liccaius Liccai F. Breuco* ") and it is found among other Pannonian tribes (*Colapiani, Amantini, Scordisci*) in the form of *Liccaius, Licaios, Liccaus, Luccaius* or other forms of the name such as *Liccavus, Licco, Liccana, Licca*.

There is another link between this newly found diploma and that from Njegoslavci, they have a common witness - *Caius Marcius Nobilis* from *Emona*, which is rare in this period of issuing diplomas according to origin

The form *MARSVNNIA* as the Roman name for Brod confirms the belief concerning the local origin of the name which is still preserved in the name of Mrsunja stream. This is the first time that we find the original name of this Roman city which suggests that Brod must at that time have been a town of some importance on the important road and river route *Siscia-Sirmium* and among the most important towns in the province of *Pannonia*.

This diploma from Brod is the best preserved specimen that we have of a document of its kind and has considerably enriched our archeological knowledge about Slavonski Brod which may pride itself on an ancient urban tradition.

Rukopis primljen 12.V.1998.

Rukopis prihvaćen 18.VIII.1998.

DRAŽEN MARŠIĆ

Filozofski fakultet Zadar
Obala kralja Petra Krešimira IV, 2
HR - 23000 ZADAR

IKONOGRAFSKI TIP NIMFA SA ŠKOLJKAMA

UDK 904: 73.032.2 (3)
Izvorni znanstveni rad

Uraduse obrađuje petulomakakultnihslikapodrijetlomiz Salone injezinogagera, nakojima su prikazane nimfe sa školjkama u krilu. Razmatra se pitanje podrijetla ikonografskog predloška (arhetipa) kao i vrijeme njegova nastanka. Autor smatra da je prikaz nimfe sa školjkom nastao kao adaptacija likovnog prikaza Afrodite sa školjkom, najvjerojatnije u kasnohelenističko doba. To osim školjke potvrđuje i upotreba odjeće karakteristične za poluodjevene tipove Afrodite - plašta koji šaljivo klizi niz bokove - što se javlja na dva salonitanska reljefa.

Kultne prikaze nimfa sa školjkama pronađene na području Salone karakterizira klasična kompozicijska shema s figurama triju nimfi. U dva primjera uz njih je prikazan Silvan, grčke ikonografije (Pan), a isto se može pretpostaviti i za ostale spomenike. To pokazuje daje i taj ikonografski tip, iako stranog podrijetla, jasno uklopljen u, za naše područje, karakterističnu sliku nimfa kao članica Silvanove kultne zajednice. Topička je funkcija spomenutih reljefa jasna - postavljani su na izvore, fontane ili zdence (nymphae fontanae).

Iz Salone i s teritorija salonitanskog agera potječe pet kulturnih slika na kojima su prikazane nimfe, osobite ikonografije - one stoje držeći u krilu školjke. To su jedinstvene kultne slike budući da na ostalom teritoriju rimske provincije Damacije, koliko je meni poznato - i ukoliko se u našim muzejima ne čuva još neki neobjavljeni primjer - nije pronađen nijedan sličan reljef. Četiri se spomenika danas čuvaju u Arheološkome muzeju u Splitu, a peti je uzidan u splitskoj četvrti Lučac, u ulici Duplančića dvori br. 9. Od spomenika u Arheološkome muzeju u Splitu, tri su pronađena krajem 19. (Kat. br. 1, 2) i početku 20. stoljeća (Kat. br. 3), a jedan sedamdesetih godina (Kat. br. 5). Ulomak uzidan na Lučcu poznat je također od kraja 19. st.

D. Rendić-Miočević, autor najcjelovitije studije o kultovima i kulturnim prikazima nimfa i Silvana, čijoj kultnoj zajednici one najčešće pripadaju, nije ovom ikonografskom tipu nimfa posvetio veću pozornost i samo ga kratko spominje na nekoliko mjesta.¹ Isto su postupili i istraživači koji su slijedili njegov rad.² Stoje tome razlog nije teško dokučiti - svi su se ponajprije bavili kulturnim

1. D. RENDIĆ-MIOČEVIĆ. Ilirske predstave Silvana na kulturnim slikama s područja Delmata. *GZM*, 10/1955: 22, 25.

2. Tu u prvom redu mislim na sintezu: E. IMAMOVIĆ. *Antički kulturni i votivni spomenici napodručju B i H*. Sarajevo, 1977., gdje se samo konstatira postojanje takve ikonografije (str. 79).

prikazima nimfa s unutrašnjeg dijela matičnog područja Delmata i njima susjednih oblasti - područja na kojima takve slike dosad nisu zabilježene.

Cilj ove kratke rasprave je upozoriti na pojavu toga tipa kulturnoga prikaza nimfa, koji je još relativno malobrojan, i pokušati odgovoriti kada i gdje je taj ikonografski predložak nastao te koja je njegova simbolika.

Najprije dajem kataloški opis spomenika:³

1. Ulomak reljefa iz Salone

Pronađen je 1885. godine u blizini solinske željezničke stanice. Čuva se u Arheološkome muzeju u Splitu pod inventarnim brojem D 44. Izrađen je od vapnenca.

Nedostaju gornji lijevi i donji desni dio kultne slike. Sačuvani dio sastavljen je od dvaju ulomaka koji su spojeni po crti loma. Izvorne dimenzije spomenika su: širina 0,45 m, visina 0,28 m. U pravokutnoj, jednostavno profiliranoj plitkoj niši, prikazane su slijeva nadesno četiri figure - tri nimfe i Silvan. Od figura Silvana i krajnje desne nimfe sačuvana su poprsja s glavama, a od dvije preostale nimfe tijela bez glava. Nimfe su prikazane frontalno, u kontrapostu, a Silvan s glavom u profilu što sugerira daje bio prikazan u blagom okretu nadesno. Na glavi se zamjećuju kozji rogovi ili uši, velika šiljasta brada, također šiljast i velik nos. Odjeće nema. Donji dio tijela nedostaje ali možemo opravdano pretpostaviti da je imao kozje noge. U lijevoj ruci drži siringu koju primiče ustima. Očito je, dakle, da je prikazana karakteristična scena u kojoj se Silvan sprema da zasvira nimfama u kolu.

Nimfe su odjevene u duge potpasane hitone, a u krilu drže školjke. Stoje težinom tijela na desnoj nozi dok im je lijeva izbačena u koljenu. Glava i lice sačuvali su se samo krajnjoj desnoj nimfi, ali se ni u nje ne mogu jasno prepoznati elementi frizure. Iako izgleda kako nosi *Scheitelzopf* frizuru - kosu skupljenu na zatiljku i posuvraćenu na tjemenu - to može biti efekt uzrokovan spojem gornje profilacije niše i kose. Zapravo je prije riječ o jednostavnoj frizuri kakvu susrećemo na spomenicima br. 2 i 3.

Postavljanjem figura u kontrapost, iluzionističkim pristupom obradi vrlo plitkog reljefa i kvalitetom obrade draperije, ovaj se reljef izdiže iznad ostalih i bez sumnje je riječ o najkvalitetnijem od ovdje predočenih reljefa. Osobito je dojmljiv pokret dviju nimfa s lijeve strane koji je uzrokovan kontrapostom, zbog čega je cijelo tijelo nagnuto u lijevu stranu.

Objavljenje sumarno i bez fotografije.⁴ (SI. 1).

2. Ulomak reljefa iz Salone

Pronađen je 1896. godine. Čuva se u Arheološkome muzeju u Splitu, označen inventarnim brojem D 213. Izrađen je od vapnenca.

Sačuvan je samo ulomak gornjeg lijevog dijela kultne slike. Dimenzije ulomka su: širina 0,30 m, visina 0,30 m, debljina 0,14 m. U plitkoj niši, profiliranoj s vanjskom rubnom trakom i unutrašnjom "S" profilacijom, nalaze se figure dviju nimfa, sačuvane od glave do otprilike visine koljena. Prikazane su frontalno, obučene u duge, visoko potpasane hitone. U krilu ispred sebe drže školjke. Iza nimfa prikazane su vrlo realistično dvije stabljike trstike. Nabori haljina su šablonizirani i izrađeni plitkim kanalima. Detalji lica, oči i usne su veoma izlizani. Za razliku od prethodnog

3. Na ovom mjestu želim se zahvaliti Anti Rendiću-Miočeviću, ravnatelju Arheološkog muzeja u Zagrebu, što mi je dopustio uvid u bogatu dokumentaciju koju je prikupio o Silvanu i njegovoj kulturnoj zajednici. Svojom nesebičnom gestom omogućio je da broj meni poznatih primjera ovog ikonografskog tipa nimfa povećam s tri na pet (Kat. br. 2-3). Dakle,

bez njegove pomoći ovaj rad ne bi imao isti smisao i vrijednost. On je ujedno autor i fotografija prva tri spomenika. Još jednom mu najtoplije zahvaljujem.

⁴ R. SCHNEIDER, *Ueberride* bildlichen Denkmaler Dalmatien, s. *AEM*, 9/1885: 46. Kratko ga spominje i D. RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1955: 25.

Slika 1

Slika 2

reljefa, ovdje su nimfe prikazane statično i ukočeno, u tehnici dubljeg reljefa.

Nimfe imaju frizuru koja je modelirana na sljedeći način: kosa je podijeljena na sredini čela, zatim je iščešljana iza uski, i u repovima ili pletenicama pada iza ramena. Mišljenja sam da uzore takvoj frizuri ne treba tražiti u službenoj ženskoj portretistici, već daje riječ o uobičajenoj frizuri na prikazama ne samo nimfa nego i uopće ženskih božanstava, osobito na reljefima iz unutrašnjosti provincije Dalmacije.

Nije publiciran. (T. 2).

3. Ulomak reljefa iz Kaštel-Novog

Pronađen je 1903. godine u Kaštel-Novom. Čuva se u Arheološkome muzeju u Splitu, označen inventarnim brojem D 281. Izrađen je od vapnenca.

Kao i kod prethodnog spomenika, sačuvan je fragmentarno gornji lijevi dio kultne slike. Dimenzije ulomka su: širina 0,28 m, visina 0,24 m, debljina 0,10 m. U dubokoj, jednostavno profiliranoj niši nalaze se figure dviju nimfa, sačuvane od glave do otprilike visine struka. Lijeva nimfa prikazana je u blagom okretu nalijevo, a desna frontalno. I ove su odjevene u hiton, ali, čini se, s kratkim rukavima. Naime, u visini lakata primjećuju se dublji kanali koji kao da označavaju kraj rukava. Obje nimfe su u krilu držale školjke. Ostaci gornjeg dijela školjke vide se kod desne nimfe, dok je kod lijeve ona potpuno nestala. Između figura tih nimfa, kao i onih na prethodnom spomeniku, prikazane su dvije stabljike trstike. Lijeva se izvija gotovo između ruku nimfa, a desna je prikazana u drugom planu.

Zanimljiva pojedinost na reljefu je pogled koji upućuje krajnja lijeva nimfa. On je očito upućen liku koji je stajao na krajnjoj desnoj strani reljefa. Najvjerojatnije je riječ o Silvanu.

Sve što je rečeno za frizuru nimfa s prethodnog reljefa vrijedi i za ovaj. Razlika je jedino u nešto dubljoj izradi draperije haljine, pramenova kose, te potpuno stiliziranim stabljikama trstike.

Nije publiciran (Gl. 3).

4. Votivni reljef u Duplančića dvorima (Split-Lučac)

Sačuvana je desna strana reljefa u punoj visini. Dimenzije su mu: širina 0,37 m; visina 0,62 m, dok debljinu nije moguće izmjeriti. Rađen je od žućkastog, sitnozrnastog vapnenca.

U plitkoj, jednostavno profiliranoj niši prikazane su figure triju nimfa. Za razliku od prethodnih reljefa na kojima su nimfe odjevene u hiton, ovdje su prikazane razgolićenog poprsja, s platom koji visi na bokovima. I ovdje nimfe u krilu drže školjke.

To je najlošiji salonitanski prikaz nimfa sa školjkama - rad prosječnog majstora, koji je pokušao prikazati figure u kontrastu i istaknuti mekoću inkarnata, u čemu je samo djelomice uspio zbog slabog poznavanja proporcija. Vratovi svih triju figura su predimenzionirani i ispadaju iz osi tijela. To je osobito uočljivo na primjeru srednje nimfe. Noge su kratke u odnosu na visinu tijela. Na plastu gotovo da nema nabora, zbog čega reljef gubi na *chiaro-scuro* efektu kojeg naprosto nameće upotreba takve ikonografije.

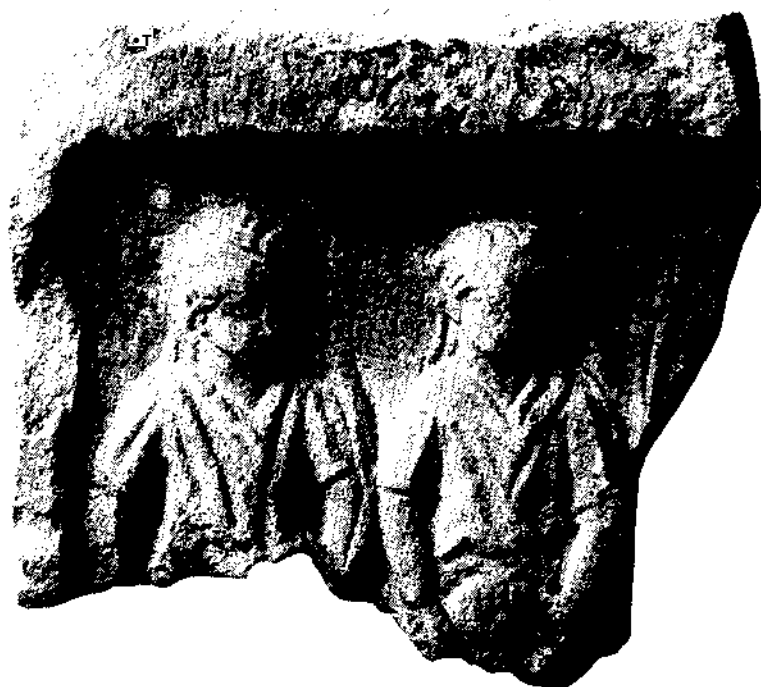
Na lijevoj, otučenoj strani reljefa naziru se ostaci pastirskog štapa - peduma. Dakle, nema sumnje daje lijevu stranu reljefa zauzima lik Silvana. U podnožju reljefa sačuvan je ostatak (desna strana) votivnog natpisa:

...US EUVARISTUS /POSUIT

Spomenik je poznat od 19. st. kad ga je objavio Bulić, ali bez priloženog crteža ili fotografije.⁵ Neposredno nakon toga donosi ga i Klement u svojoj radnji o antičkoj skulpturi u Dalmaciji.⁶

5. F. BULIĆ. *BASD*, 10/1887: 185, n. 193; *CIL* III, 8520.

6. K. KLEMENT. *Sculpturen von Dalmatien. AEM*, 13/1890: 2.

Slika 3

Slika 4

Zanimljivo je da ga D. Rendić-Miočević nigdje ne citira, što najvjerojatnije znači da mu nije bio poznat.

Bulić donosi kontroverzan podatak, koji prenosi i Klement, da je reljef "*po izjavi vlasnika prije mnogo godina pronađen u blizini Stobreča (Epetium).*" Koliko je taj podatak vjerodostojan danas je teško prosuditi. Treba imati na umu daje Bulić vrlo često antičke ostatke iz nekog mjesta u kome do tada nije bilo potvrda o životu u antičko doba atribuirao najbližem velikom antičkom naselju (tako je na primjer za antičke natpise iz Srinjina i Kamena tvrdio da su također podrijetlom iz Stobreča, a zapravo su, to se kasnije potvrdilo, lokalnog podrijetla). Doduše, u ovom slučaju Bulić kao argument navodi izjavu vlasnika, što cijeloj priči ipak daje stanovitu težinu.

S druge strane, u neposrednoj blizini mjesta na kome se reljefi danas nalazi uzidan postojao je, vjerojatno još od antičkog doba, veći izvor vode, što potvrđuje današnji toponim Radunica, gdje se nalaze Duplančića dvori. On zasigurno svoje ime duguje staroslavenskoj riječi *Radun* koja označava izvor - vrelo vode (usp. na primjer poznati toponim Radenci u Sloveniji).⁷ Prema tome, reljef s prikazom nimfa iz Duplančića dvora mogao je vrlo lako stajati kraj spomenutog izvora označenog nimfejem u obliku zdenca ili fontane.

Na takvo razmišljanje upućuje i niz drugih ulomaka arhitekture i skulpture koji se također nalaze uzidani u Radunici,⁸ zasigurno lokalne provenijencije, ali i ulomak još jednog natpisa posvećenog nimfama, pronađen 1896. g. u neposrednoj blizini, na dijelu Lučca okrenutog prema Poišanu, a kojeg je podigao neki *Aelius Victor* (dedikant je najvjerojatnije imao i *praenomen* ali nije sačuvan).⁹ On je tek jedan od primjera koji svjedoče daje cijelo područje splitskog poluotoka, od Poišana prema Dioklecijanovoj palači, i dalje, obilovalo izvorima vode.¹⁰

Važnost reljefa iz Duplančića dvora je u tome što jedino on od svih ovdje opisanih prikaza nimfa ima dva elementa koji omogućuju precizniju dataciju - ostatak natpisa (posvete) i frizure nimfa.

Klement je nedostajući (lijevi) dio natpisa restituirao [*Nymfabus*].¹¹ Dva su razloga da se to mišljenje treba odbaciti. Prvi je što je na lijevoj strani reljefa stajao lik Silvana, o čemu svjedoče ostaci peduma, koji je svojom širinom morao zauzimati veći dio lijeve strane kulturnog prikaza. Stoga je na početnom dijelu votivnog natpisa moralo biti dovoljno mjesta za *praenomen* i *nomen gentile* dedikanta. Takvo mišljenje osnažuju i frizure nimfa koje odaju modu trajansko-hadrijanskog doba, dakle vremena kada je tročlana imenska formula bila još u punoj upotrebi. Isto mišljenje dijeli i N. Cambi.¹² Drugi razlog je što se na epigrafskim posvetama nimfama s područja Salone, njih oko desetak, nijednom ne javlja dedikacija *Nymfabus* već isključivo *Nymp(h)is*.

Prva dva imena Euvarista ostaju nam nepoznata, no i *cognomen* nam nešto govori o podrijetlu i društvenom statusu dedikanta.

Ime *Euvaristus* se prema Alföldy u Dalmaciji javlja uglavnom u orijentalaca i servilne populacije. Iz ranog i kasnog principata poznato je to ime na nekoliko primjera u Saloni (npr. *CIL*

7. Zahvaljujem se prof. N. Cambiju koji me upozorio na ovaj podatak.

8. O ovim spomenicima kao i reljefu nimfa raspravljao je na simpoziju o župi Lučac N. Cambi: N. CAMBI. Spomenici uzidani u kuće Splita i okolice V. Antička spolia na Lučcu (u tisku).

9. F. BULIĆ. *BASD*, 20/1897: 36, br. 2267. Tekst natpisa glasi: ...*Aeliu* \s *Vic*[tor]*Nym*[phis] [*votum*] *solvit* [*libens meri-*to\

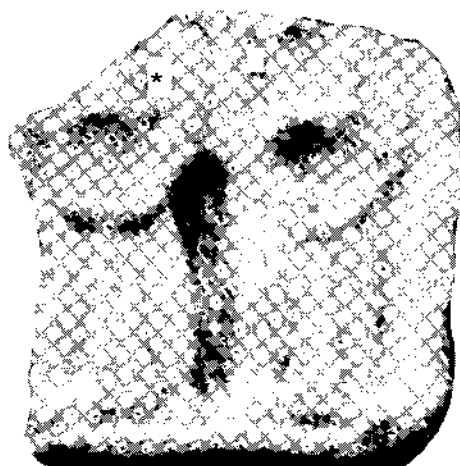
10 Takvu sliku potvrđuju: jedan reljef s prikazom nimfe koja na glavi nosi kantaros, uzidan kod današnje splitske Robne kuće Prima 1 i koliko mi je poznato neobjavljen, te jedan fragment reljefa s figurama dviju nimfa sačuvanih do visine bokova i odjevenih u hiton i himation, nekoć uzidan u jednoj od kuća na predjelu Dobri (K. KLEMENT, nav. dj., 2-3). čije ime također potječe od naziva izvora (<Dobar izvor, Dobra voda).

11. K. KLEMENT 1890: 2-3.

12. Priopćio mi gaje u kraćem razgovoru. Usp. bilj. 7.

Slika 5

Slika 6

III, 14801 i 9064).¹³ Nije zato presmiono pretpostaviti daje i naš *Euvaristus* pripadnik servilne populacije ili oslobođenik.

U nedostatku epigrafike najpouzdaniji element za dataciju reljefa su vrlo dobro ušćuvani portreti odnosno frizure nimfa. One pokazuju osnovne karakteristike ženskog portreta trajanskog i hadrijanskog doba, a to je frizura s visoko konstruiranom punđom (T. 4). Teško je eksplicirao reći koju frizuru od carica tog doba one slijede. Spomenutu frizuru u više manje sličnim varijantama nosile su Trajanova sestra Marcijana (48-113, na novcu od 112-113), Marcijanina kći i Trajanova nećakinja Matidija (oko 68-119, na novcu 112-119), te Sabina, Matidijina kći i Hadrijanova žena. Za prve dvije karakteristična je frizura u koje ispred punđe stoji kosa oblikovana poput diadema.¹⁴ Isti tip frizure od Marcijane i Matidije preuzima i Sabina (1. portretni tip).¹⁵ Slično modeliranu punđu samo bez početnog "diadema" već s kosom podijeljenom na sredini čela, iščešljanoj postrance prema uškama, pokazuje i treći Sabinin portretni tip.¹⁶ To je zapravo preteča frizure omiljene među caricama antoninskog razdoblja. Prema atributima u kosi, treći tip Sabininih portreta dijeli se u više grupa: s prstenom, s diademom, i obe ove vrste s glavom pokrivenom velom (*capite velato*).¹⁷ Prema emisijama novca sve varijante trećeg portreta mogu se datirati od 128 do 139. g., odnosno od vremena kad je Sabina postala *Augusta*, pa do prvih godina nakon smrti kada je divinizirana. Vjerojatno taj tip postaje dominantan tek od početka 130-ih godina.¹⁸

Razdoblje od drugog do kraja trećeg desetljeća 2. st. bilo bi dakle vrijeme u koje treba datirati reljef. I prema stilskim karakteristikama u izradi glava nimfa on ne može biti mnogo mlađi od Hadrijanovog vremena. U izradi očiju, naime, nema karakterističnog elementa za posthadrijansko doba - naznačivanja zjenica i šarenica.

(SI. 5.)

5. Ulomak reljefa iz Stobreča (*Epetium*)

Sedamdesetih godina u Stobreču (*Epetium*) je pronađen ulomak reljefa s nimfama. Prema nepotvrđenim vijestima pronađen je unutar areala antičkoga grada, odnosno na prostoru poluotoka. Čuva se u Arheološkome muzeju u Splitu, ali nije zaveden u inventarne knjige. Sačuvan je vrlo oštećeni ulomak donjeg desnog dijela kultne slike. Izrađen je od mramora a njegove dimenzije mi nisu poznate.

U jednostavno profiliranoj niši sačuvane su figure dviju nimfa otučenih glava. Ne razabire se jasno jesu li prikazane odjevenim ili poluodjevenim ikonografskim tipom. Čini se daje ipaku pitanju posljednje, jer su haljine između nogu snažno naborane, a takav se detalj javlja samo kod poluodjevenog ikonografskog tipa. U krilu drže školjke. Premda nedostaje lik treće nimfe, možemo opravdano pretpostaviti daje i to primjer karakterističnog prikaza njihove kultne zajednice u kojoj bi lik pastirskog božanstva Silvana zauzimao lijevi dio prikaza, odnosno niše, a figure triju nimfa desni dio. Pitanje je samo kojim je ikonografskim tipom bio prikazan šumski bog, kao italski Silvan ili arkadski Pan (o tome vidi na kraju radnje).

13. G. ALFÖLDY. *Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatien*. Heidelberg, 1969: 195.

14. Za Marcijanu s. M. WEGNER. *Datierung Römischer Haartrachten*. AA, 53/1938: 279, Abb. 1b; 283, Abb. 3b; 290-295, Abb. 7-8; za Matidiju WEGNER 1938: 279, Abb. 1c; 283, Abb. 3c; 295-303, Abb. 11-13; K. FITTSCHEN - P. ZANKER. *Katalog der römischen Portraits in den Capitolinischen Museen und den anderen kommunalen Sammlungen der Stadt Rom*, III. Mainz, 1983: 9-10, br. 8, taf. 10.

15. M. WEGNER 1938: 279, Abb. 1d-e; 283, Abb. 3d; 309 i d., Abb. 14-17.

16. M. WEGNER 1938: 306 i d., Abb. 1h, Abb. 21; K. FITTSCHEN - P. ZANKER 1983: 10-12, br. 10-11, Taf. 12-13.

17. K. FITTSCHEN - P. ZANKER 1983: 10-11.

18. A. CARANDINI. Sabina. *Enciclopedia dell'arte antica*, VI. Roma, 1965: 1048-1050. U pokušaju razrade kronologije Sabininih portreta autor zaključuje daje 132. - 134. god. nastala velika promjena u pristupu njenoj ikonografiji koja se ogleda ponajprije u idealizaciji. Autor treći tip portreta u koga glava nije pokrivena velom datira od 134. do 136. god., a isti tip s velom (*capite velato*) od 136. do 139. god.

Važnost ovog reljefa je prije svega u tome što je jedini izrađen u mramoru, te u tome što je lako mogao pripadati istom nimfeju kao i onaj iz Duplančića dvora (Kat. br. 4), dakako ako prihvatimo Bulićevu vijest o podrijetlu potonjega.

Fotografiju ovog spomenika pronašao sam u fotoarhivu Arheološkog muzeja u Splitu.¹⁹

Kratko je spomenut u lokalnom tisku.²⁰ (si. 6).

O kultu nimfa, njegovom sinkretizmu i povezivanju s kultovima drugih božanstava, posebice Silvanom, pisano je vrlo mnogo i na ovome mjestu se ne bih zadržavao na tim, već dovoljno objašnjenim pojavama. Ipak, potrebno je podsjetiti se osnovnih podataka koje o nimfama donosi grčka mitologija i koji su mogli odigrati važnu ulogu u likovnoj interpretaciji (ikonografiji) nimfa i odabiru pojedinih atributa.

Da su nimfe smatrane širom kulturnom zajednicom, razvidno je ne samo iz njihova broja već i brojnih naziva. Grčka mitologija još od doba Homera poznaje nekoliko osnovnih vrsta nimfa.²¹ To su Drijade i Hamadrijade (Αἰθαΐδες, Ἀναδρυάδες) nimfe šuma i ostale biljne vegetacije, Oreade (Ὀρειαῖδες) - nimfe planina i brežuljaka, i Najade (Ναϊάδες, Νεαΐδες, Ναιάδες) - nimfe izvora, rijeka, jezera i mora.

Time genealogija nimfa ni približno nije konačna. Postojale su još različite zajednice nimfa, od kojih su najbrojnije one koje su smatrane dušama pojedinih vrsta drveća. Osim Drijada i Hamadrijada, koje su smatrane nimfama hrastova drveća, u istu porodicu nimfa biljne vegetacije ulaze još Karijatide - orahove nimfe, Melije - nimfe jasenova drveća, Mirtine nimfe, itd. Najade se k tome još dijele na božanstva unutarnjih (Nereide) i vanjskih mora (Okeanide). Osim ovog imena vodene nimfe ili Najade dobivaju i druge različite epitete prema imenima rijeka, jezera ili izvora, kraj kojih su slavljene. Genealogija nimfa, dakle, mnogo je zamršenija nego što se to na prvi pogled čini.

Najvažniji element kulta nimfa, bez obzira na epitete, svakako je voda. Stoga su one u antičkih pisaca, u različitim interpretacijama, smatrane kćerkama Oceana, nekad riječnog boga Ahelolja, ali dakako i neizbježnog Zeusa.

U arhajskom i starijem periodu klasične grčke umjetnosti ništa se ne može izdvojiti iz njihove ikonografije što bi moglo snažno aludirati na simbol vode osim samog ambijenta u kojem se scena odvija (spilja) i u kojem se nimfej postavlja (vrelo, jezero, itd.). Tri nimfe, odjevene u dugi hiton i ogrnute plastom (himationom), plešu u kolu držeći se za ruke, uglavnom uz Panovo, nekad Hermesovo i Apolonovo sudjelovanje.²² Sličnu ikonografsku shemu pokazuje i većina kulturnih prikaza ovih božica na srednjodalmatinskom području i njegovom bližem bosansko-hercegovačkom zaleđu. Nimfe u većini primjera sudjeluju u kolu držeći se za ruke, zadnja nimfa drži u uzdignutoj ruci grančicu trstike ili nekog drugi atribut, a samo u pojedinim slučajevima ruke su im spuštene niz tijelo.²³

U rimsko doba likovna interpretacija nimfa obogaćena je novim elementima i atributima čemu je pridonio i sinkretizam s drugim kultovima. S tla Italije ali i drugih provincija, pa tako i naših, Dalmacije i Panonije, potječu mnogi dokazi o kulturnom povezivanju nimfa s Jupiterom, Apolonom, Dijanom, Silvanom, Neptunom, tračkim konjanikom - već prema tome je li se željela naglasiti

19. U razgovoru s prof. N. Cambijem saznao sam daje on autor fotografije te daje reljef izrađen od mramora, na čemu mu zahvaljujem.

20. D. MARŠIĆ. Reljef s nimfama iz Stobreča. *Solinska kronika*, 36, 1997: 17.

21. H. HUNGER. *Lexikon der griechischen und römischen Mythologie*. Wien, 1953:241-242; O. NAVARRE. *Nymphae*,

u: DAREMBERG - SAGLIO. *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*, IV/1,124-128.

22. W. FUCHS. *Attische Nymphenreliefs*. *Mdl*, 77/1962: 242-249, Beilage 64-69.

23. Usp. djel. an. ved. en. a. ubilj. L.

njihova narav kao božanstava fizičke prirode, medicine, izvora i fontana, pašnjaka i šuma, itd.²⁴ Najčešće su takvi primjeri zabilježeni na votivnim natpisima, a mnogo rjeđe na kulturnim figurativnim prikazima, votivnim reljefima ili oltarnim bazama. Smatra se da je posljedica toga bilo stvaranje brojnih epiteta među kojima su za naše područje najkarakterističniji *Augustae*, *Silvestrae*, *Silvanae*, *Salutares*, *Fontanae*. Postoje i drugi epiteti, a svi oni zajedno mogu se podijeliti u tri glavne grupe: topičke, počasne, fizičke.

Ako se povezivanjem s pojedinim božanstvima željela naglasiti određena narav nimfa, moramo se zapitati nije li se to moralo odraziti i na odabir ikonografije ili atributa, te kakvo je u svemu tome mjesto kultne slike nimfa sa školjkama? Drugo, i možda još važnije pitanje jest: odakle je i kada, u likovno prikazivanje nimfa dospio motiv školjke? Tek odgovorom na ova dva pitanja moguće je objasniti kompleksnu simboliku kulturnih prikaza nimfa sa školjkama.

Da je prvo pitanje ranije uočeno u domaćim znanstvenim krugovima, vidljivo je već u radovima D. Rendića-Miočevića koji nimfe sa školjkama ili trstikinim granama u rukama identificira kao *Nymphae fontanae*, a nimfe u kolu sa Silvanom/Panom kao *Nymphae silvestres*.²⁵ Takvo mišljenje je zasnovano na jednostavnom metodološkom pristupu - vezati određeni ikonografski tip s pojedinim epitetom. U ovom slučaju Rendić je odabrao dva topička epiteta, pa bi sljedeći njegova razmišljanja ikonografija nimfa mogla pripomoći u pitanjima topičke naravi, tj. ambijenata u kojima su nimfeji postavljani. Dakle, posveta šumskim nimfama, ili epitet *silvestres*, javljala bi se na onim spomenicima i mjestima gdje se željela naglasiti njihova narav kao šumskih božanstava, a *fontanae* gdje je njihova glavna funkcija bila označavanje izvora (poglavito termalnog), zdenca ili fontane. Mišljenja sam da ikonografski tip nimfa sa školjkama ima bogatiji simbolički sadržaj, i to ću pokušati obrazložiti u daljnjem tijeku rasprave.

Drugom pitanju - razvojnom putu ikonografske slike nimfa sa školjkama - u našoj literaturi nije dosad posvećena odgovarajuća pozornost i stoga ću se najprije usredotočiti na to.

* *

Najznačajnija rasprava o školjci kao kulturnom simbolu i njenoj uporabi u umjetnosti (plastici, arhitekturi, slikarstvu, predmetima utilitarne namjene) još i sada je rad bugarske znanstvenice M. Bratschkove popraćen katalogom s 988 primjera u kojih se školjkajavlja kao atribut ili dekorativni element.²⁶ Za nas su najznačajnija poglavlja u kojima ona raspravlja o pojavi i značenju školjke na kulturnim prikazima Afrodite (Venere), te neke kataloške jedinice, odnosno spomenici, na kojima se školjka javlja kao osnovni atribut božice.

Za nastanak mita o rađanju Afrodite iz morske pjene i početak širenja njenog kulta, vjerojatno kao zaštitnice dobre navigacije, smatra se da su zaslužni narodi maloazijsko-sirijskog podrijetla.²⁷ U egejskom bazenu štovanje "morske" božice moguće je pratiti od minojskih vremena, a odatle je, vjerojatno preko Kitere, preneseno na grčko kopno.²⁸ Izrazitu popularnost kult Afrodite imao je na Cipru, mostu intenzivne razmjene kulturnih dostignuća još od brončanog doba, na kojem je prema grčkom vjerovanju božica i rođena iz morske pjene, i gdje se sve do rimskih vremena nalazilo njeno najveće svetište.²⁹ Međutim, uz stariju tradiciju o rađanju Afrodite iz morske pjene sačuvana je i mlađa o rađanju iz školjke.³⁰ Sve do kraja antike školjka je u prvom redu atribut Afrodite.

24. O. NAVARRE: 127.

25. D. RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1955: 22.

26. M. BRATSCHKOVA. Die Muschel in der antiken Kunst. *IBAI*, 12/1938, I: 1-131, Abb. 1-54, Kat. 1-988.

27. W. DEONNA. Aphrodite à la coquille. *RAr V*. ser., 6/1917: 397-398; M. BRATSCHKOVA 1938: 3-4. Afrodita je vjerojatno drugo ime za semitske božice Ištar i Astartu.

28. R. GREVS. *Grčki mitovi*. Beograd, 1990: 48.

29. R. GREVS 1990: 47-48 (Rođenje Afrodite); G. CULTRERA. Afrodite. *Enciclopedia Italiana*, I. Milano-Roma, 1929: 821-826. Postoji i druga verzija starije tradicije o rađanju Afrodite iz morske pjene. *Afrodite: teno i njeno podrijetlo*. *Prilozi za etnologiju i folkloriku*, 1990: 1-10. *Afrodite: teno i njeno podrijetlo*. *Prilozi za etnologiju i folkloriku*, 1990: 1-10.

30. M. BRATSCHKOVA 1938: 3-4. Autorica citira i dvojicu rimskih pisaca kod kojih nailazimo na takvu interpretaciju - Plauta (2.st.pr.Kr.) i Seksta Pompeja Festa (2.poKr.).

Iz arhajskog i starijeg klasičnog doba grčke umjetnosti nema potvrda likovnog prikazivanja Afrodite sa školjkom. Najstariji poznati primjer je lekit iz Tamana u obliku poprsja Afrodite prikazanog u otvorenoj školjci.³¹ Datacija lekita je sporna, što nije nevažno za utvrđivanje mogućeg arhetipa takvog likovnog predloška i vrijeme njegovog nastanka. Dva su suprotstavljena mišljenja. Prema Deonni, lekit potječe iz 3. stoljeća prije Krista, dakle helenističkog razdoblja, što pisac potkrepljuje mišljenjem da se mitološki predložak o rođenju Afrodite pretopio u, grčkom ukusu mnogo bližu žanr scenu, u kojoj je školjka kao jasan simbol bila veza s tradicionalnim mitom o njenom rađanju iz morske pjene.³² Nasuprot tome, ruski znanstvenici - a na njihovoj strani je i Bratschkova - datiraju ga u sam kraj 5. i početak 4. stoljeća prije Krista.³³ To mišljenje prihvatili su i autori I/MC-a.³⁴

Od prve četvrtine 4. stoljeća prije Krista ovakvi prikazi Afrodite u ili na školjci postaju sve brojniji, najčešće u obliku lekita, ali i terakoti. Razgolićena Afrodit, nekad sama nekad s Erosom koji joj pomaže skinuti plašt, obično čuči ili kleči, a u ispruženim rukama drži ogledalo, posudu (amforu), jabuku ili pak odjeću.³⁵

U rimskoj kasnohelenističkoj umjetnosti od 1. st. prije Krista do 1. st. po Kristu osobito je čest prikaz ležeće Afrodite, dostojanstvenog držanja, na velikoj školjci. Najznačajniji primjeri ovog motiva potječu iz Pompeja.³⁶ Od 2. st. pa nadalje, često i kao motiv na sarkofazima, Afroditu se prikazuje s morskim Thiasom, obično opet na školjci koju drže eroti ili Tritoni u društvu drugih morskih fantastičnih bića.³⁷

U kasnohelenističkoj i rimskoj carskoj umjetnosti, školjka postaje ijedan od glavnih atributa nimfa. Obično jedna, ali ponekad i sve tri nimfe stoje, držeći u krilu velike otvorene školjke.³⁸ Školjka tada dobiva i funkcionalnu ulogu. Na kulturnim prikazima ona često zamjenjuje posudu, što je zapravo posljedica takve njene uporabe u svakodnevnom životu, bilo kao recipijenta u libaciji (žrtvi ljevanici), dekora fontana, ili kao većih posuda u kojima se držalo ulje, voće i si.³⁹

Najstariji prikazi nimfa sa školjkama, koliko je meni poznato, sačuvani su u Pompejima, a potječu iz kasnohelenističkog perioda. Oni su izuzetno važni, jer na indirektan način barem djelomice osvjetljavaju razvojni put tog zanimljivog likovnog predloška, pokazujući i na tom primjeru, kao i bezbrojnim drugim, da su skulptura i reljefbili model (uzor) slikarstvu.

Možda najbolji primjer nalazimo u kući Romula i Rema u Pompejima, čija je jedna od zidnih ploha ukrašena freskom na kojoj su, u blizini fontane, prikazane dvije nimfe razgolićenog gornjeg dijela tijela s plastom koji klizi niz bokove, koje u krilu drže školjku ili neki drugi školjci sličan poslužavnik s voćem.⁴⁰ U istoj je kući otkrivena i statua nimfe sa školjkom u rukama, također u funkciji pladnja s voćem.⁴¹ Na oba prikaza figure nimfa tretirane su statično, okrenute gledatelju *enface*, u funkciji dekora fontane (*nymphaefontanae*).

31. M. BRAERGERDOER - A. KOSSATZ-DEISMANN. Aphrodite. *11/1-2:109*, br. 1083.

32. W. DEONNA 1917: 395 i d.

33. M. BRATSCHKOVA 1938: 14.

34. A. DELIVORRIAS - G. BERGER DOER - A. KOSSATZ-DEISMANN 1984: 109.

35. M. BRATSCHKOVA 1938: 9-10, Abb. 3, Kat. 197-208; A. DELIVORRIAS - G. BERGER DOER - A. KOSSATZ-DEISMANN 1984: 103-104, br. 1011-1017 (atički lekiti), 116, br. 1184-1185 (terakote).

36. M. BRATSCHKOVA 1938: 10, Abb. 4, Kat. 223,284, 285; G. C. PICARD. Venus. *LIMC*, VIII/1-2:219, br. 307-309.

37. G. KOCH-H. SICHTERMANN, Römische Sarkophage. München, 1982: 195-196.

38. M. BRATSCHKOVA 1938: Kat. 211, 212, 213, 215, 217, 218, 220, 221, 222 (statuete); 266, 267, (freske); 326 (mozaik); 718 - 724, 782, 783, 787 (votivni spomenici). Većina primjera potječe iz južne Italije.

39. W. DEONNA 1917:394; E. SAGLIO. Conha. *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*, 1/2. Paris, 1887:1431.

40. M. BIEBER. *The Sculpture of Hellenistic Age*. New York, 1967: 150, fig. 636.

41. M. BIEBER 1967: 150, fig. 637.

Najviše je kulturnih prikaza nimfa sa školjkama u krilu, važnih za ovu raspravu, nađeno 1757. godine oko izvora ljekovite vode Nitroli (antički naziv izvora glasi Nitrodi) na otoku Ischia (*Aenaria insula*), južno od Napulja. Od ukupno dvanaest reljefa pronađenih na tome mjestu, i još tri čija je pripadnost lokalitetu pod znakom pitanja, na njih osam javlja se prikaz nimfe sa školjkom, u kombinaciji s prikazom nimfa koje se jednom rukom, u kojoj drže posudu iz koje se izliva voda, oslanjaju na pilastar, a drugom na bok (ikonografski tip Venere Marine). Na pet reljefa nimfe su prikazane u zajednici s Apolonom,⁴² na jednom u zajednici s Dioskurima,⁴³ jedan reljef je fragmentaran pa nije poznato koje je božanstvo bilo pridruženo nimfama,⁴⁴ a samo najednom nimfe su prikazane same, središnja sa školjkom u rukama.⁴⁵ Reljefi se datiraju od kasnohelenističkog do kasnorimskog doba.

Za prikazivanje nimfa korišten je isključivo ikonografski tip s razgolićenim gornjim dijelom tijela i plastom koji klizi niz bokove. E. Schraudolph, autorica koja je posljednja obradila te spomenike tvrdi da je takva ikonografija mogla biti preuzeta samo od Afrodite i da to mora imati sadržajni razlog. Zaključuje da je to učinjeno zbog štovanja nimfa ne samo kao personifikacija i zaštitnica vrela nego i kao božica ljubavi!⁴⁶ Takvo mišljenje podupiru i prikazane figure Apolona, na onim reljefima na kojima je nimfama pridruženo to božanstvo. One oponašaju razgolićene ili polurazgolićene helenističke skulpture Apolona, na kojima je naglašena njegova tjelesna ljepota. Na kraju autorica zaključuje da se svetište kraj izvora Nitroli nije pohodilo samo zbog zdravstvenih problema već i zbog molitvi za plodnost i sreću u ljubavi.

Nešto drugačiji karakter pokazuju tri kulturne slike nimfa sa školjkama, pronađene u Rimu. Na njima nema figure Apolona već su nimfe prikazane same, srednja u rukama uvijek drži školjku dok krajnje stavom oponašaju Veneru Marinu a položajem ruku grupu "tri Gracije."⁴⁷ I tu je upotrijebljen ikonografski tip s razgolićenim gornjim dijelom tijela i plastom koji klizi niz bokove. Mjesto otkrića znamo samo jednom od reljefa. To su čuvena rimska gradska vrata *Porta Maggiore* nad kojima su se križala dva rimska vodovoda *Aqua Claudia* i *Aqua Anio Novus*. Posvetio ga je jedan službenik iz gradskog udruženja koje se brinulo o opskrbi grada vodom. Reljefsvjedoči daje negdje u okolici vrata bio podignut nimfej oko kojeg su stajale votivne kulturne slike. Za nas je taj nalaz vrlo zanimljiv poradi analogne situacije kod čuvenih salonitanskih vrata *Porta Caesarea*. Ta, najprije istočna gradska vrata tog dijela Salone (tzv. *urbs vetus*), iskorištena su u Augustovo vrijeme, zajedno s istočnim bedemom starog dijela grada, kao akvedukt koji je s unutrašnje, desne strane, završavao nimfejem.⁴⁸ To je jedini arheološki istražen i dokumentiran nimfej na području grada Salone!

Najpoznatiji, i u našoj literaturi najčešće citirani primjer kulturnog prikaza nimfa koje u krilu drže školjke, svakako je reljef iz vatikanskog muzeja. Slijeva nadesno prikazani su Dijana, tri nimfe, Silvan i Heraklo. Nimfe razgolićene do pojasa, u krilu drže školjke, a donji dio tijela pokriven je skliznutim plastom.⁴⁹ Važno je napomenuti daje Silvan na tom reljefu prikazan s bradom, ali ne s teriomorfnim već antropomorfnim crtama (italski Silvan).

Za daljnji tijek ove rasprave, zbog mišljenja koja su o njima izrekli veliki poznavatelji antičke umjetnosti - W. Amelung i G. Lippold - vrijedno je spomenuti dvije skulpture nimfa sa školjkama

42. E. SCHRAUDOLPH. *Römische Götterverehungen mit Reliefschmuck aus Italien. Altare, Basen und Reliefs*. Heidelberg, 1993: 152, N5, Taf. 11; 153-154, N7, Taf. 11; 154, N8, Taf. 11; 154-155, N9, Taf. 11; 158-159, N14, Taf. 13.

43. E. SCHRAUDOLPH 1993: 156-157, N11, Taf. 12.

44. E. SCHRAUDOLPH 1993: 157, N12, Taf. 12.

45. E. SCHRAUDOLPH 1993: 149-150, N2, Taf. 10.

46. E. SCHRAUDOLPH 1993: 88, 111.

47. E. SCHRAUDOLPH 1993: 149, N1, Taf. 10; 160, N18, Taf. 12; 160-161, N19, Taf. 13.

48. H. KAHLER. *Porta Caesarea u Saloni. Antička Salona*. Split, 1991: 205-240 (= *VAHD*, 51/1930-1934: 1-47.) Korisne informacije o okolnostima nastanka nimfeja donosi i B. ILAKOVAC. Jedan forum u rimskoj Saloni sigurno je poznat. *Prilozi*, 9/1992: 63-68.

49. W. H. ROSCHER. *Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie*, III/1: 563-564, si. 7; E. SCHRAUDOLPH 1993: 164-165, N22.

koje se danas, kao i prethodno spomenuti reljef, također čuvaju u vatikanskome muzeju. Za prvu, pronađenu u blizini Vespazijanova foruma, koja prikazuje nimfu razgolićenu do pojasa kako u krilu drži školjku, zbog položaja tijela i glave nagnute prema lijevom ramenu, te skliznutog plašta koji otkriva donji dio nogu, Amelung smatra da je nastala kao varijacija ikonografskog tipa Afrodite Sirakuške.⁵⁰

Nastanak druge skulpture (statuete) uglavnom identične ikonografije, s razlikom tek u pokretu glave i frizuri, te u tome što potpuno otraga zabačeni plašt otkriva cijele noge, Lippold objašnjava miješanjem ikonografskih elemenata Afrodite Sirakuške i skulptura Afrodita kakve se dvije čuvaju u Vatikanu, a koje se smatraju replikama prema originalu lizipovskog stila s početka 3. stoljeća pr. Kr.⁵¹

Prva od njih⁵² položajem glave oponaša Polikletova Diadumena: glava je lagano spuštена naprijed i blago okrenuta udesno; rukama pridržava (cijedi) pramenove kose, a skliznuti plašt sprijeda vezan čvorem potpuno prekriva noge. U druge skulpture⁵³ su stav tijela i položaj desne ruke isti, samo je lijeva ruka nešto niža i položena preko grudi, jer je u njoj božica držala ogledalo ili posudu, dok plašt, također sprijeda vezan čvorem, otkriva gotovo cijele noge figure.

Zaključak do kojeg su došli Amelung i Lippold, daje ikonografija pojedinih tipova Afrodite imala utjecaja na odabir ikonografije i prikazivanje prethodno spomenutih skulptura nimfa u Vatikanskome muzeju, važna je stepenica u pokušaju utvrđivanja podrijetla i razvojnog puta prikaza nimfa sa školjkama, koji će izložiti nešto poslije.

Ima nešto zajedničko svim navedenim kulturnim prikazima nimfa sa školjkama iz Pompeja, Ischije, Rima i Vatikana. To je činjenica daje gotovo uvijek korišten ikonografski tip s razgolićenim gornjim dijelom tijela. Isto tako primjećuje se još jedan važan detalj - vrlo često su dedikanti tih spomenika robovi ili oslobođenici grčkog podrijetla što se lijepo vidi po njihovim imenima ili jeziku na kome su natpisi pisani.⁵⁴ To ne može biti slučajnost i upućuje da je riječ o motivu koji je bio svojstven grčkom duhu, i koji je zasigurno i potekao iz grčke (helenističke) umjetnosti.

Kakva je zastupljenost kulturnih prikaza nimfa sa školjkama u Dalmaciji susjednim provincijama, prije svega provinciji Panoniji?

Najveći broj votivnih natpisa i kulturnih slika posvećenih nimfama na području Panonije pronađeni su u Varaždinskim Toplicama, velikom termalnom izvoru sumporne vode, našem pandanu napuljske Ischije.⁵⁵ Najednoj od njih (datiranoj u drugu pol. 2. st. po Kr.),⁵⁶ u pravokutnoj, sa strana dvostruko profiliranoj i valovnicama razvedenoj gornjoj strani niše, prikazane su tri nimfe od kojih srednja u rukama drži školjku, a ostale dvije podignutim rukama cijede pramenove kose (T. 7). Gornji dio tijela nimfa je razgolićen, s naglašenim bokovima, niz koje pada plašt s bogatim naborima. Umjetnik je simbolički prikazao sam trenutak rađanja nimfa iz vode koja izlazi kroz tri manja otvora iza njihovih leđa.

50. W. AMELUNG. *Die Sculpturen des Vaticanischen Museums*, Band II. Berlin, 1908: 213, n. 77, taf. 8.

51. G. LIPPOLD. *Die Sculpturen des Vaticanischen Museums*, Band III, 2. Berlin, 1956:284-285, n. 19(167), taf. 125.

52. W. AMELUNG 1908: 696-698, n. 433, taf. 75.

53. W. AMELUNG 1908: 712-714, n. 441 taf. 75.

54. E. SCHRAUDOLPH 1993: 30. Donosim neka imena zabilježena na reljefima iz Italije. Ischia: M(arcus) V(,) Dio-medes (N2), Leukios Rantios (grč. N3), M(arcus) Octavius Alexander (N4), C(aius) Metilius Alcimus (N5), Argenne liberta (N8), T(itus) Turranius Dionysius (N9), M(arcus) Ver-

rius Craterus (N14); Rim: Epictetus aquarius [Aug(usti)] n(ostri) (N1), Eutyches Caes(aris) n(ostri) circitor (N19); Vatikan: Ti(berius) Claudius Asclepiades et Caecilius Asclepiades (N22).

55. D. RENDIĆ-MIOČEVIĆ: O akvejesejskoj epigrafskoj baštini i posebnostima njenih kulturnih dedikacija. *VAMZ*, 3. s., 24-25/1992: 67-69, gdje se navodi 14 epigrafskih spomenika posvećenih nimfama.

56. M. GORENC. Antičko kiparstvo jugoistočne Štajerske i rimska umjetnost Norika i Panonije. *VAMZ*, 3. s., 5/1971: 30 i d., T. XX, 2.

M. Gorenc pretpostavlja da taj reljef kompozicijski kopira kulturni prikaz nimfa sa starijeg nimfeja od kog je sačuvan samo fragment. Na njemu, unutar niše za koju Gorenc pretpostavlja da je središnja, stoji nimfa i rukama cijedi pramenove kose. Mislim daje Gorenc s pravom povezao ta dva reljefa, ali nije zamijetio, barem to nigdje ne spominje, da nimfe koje cijede uvojke kose položajem ruku oponašaju Afroditu Anadiomenu kojoj je svojstveno prikazivanje cijedenja kose nakon izlaska iz mora odnosno kupališta. Dokaz toga su i dvije ranije spomenute statue Afrodite iz Vatikanskog muzeja.

Nije ovo jedini akvejasejski primjer kulturnog prikaza nimfe sa školjkom. Varijaciju iste teme pokazuje ulomak još jedne kultne slike nimfeja, na kome je unutar jednostavne profilacije sačuvano poprje nimfe koja u rukama drži školjku, ali ne točno ispred sebe nego sa svoje lijeve strane.⁵⁷

Gorenc opisuje i donosi fotografije još nekih kulturnih predstava nimfa sa školjkama s područja provincije Panonije. Na votivnom reljefu iz Flavije Solve (Leibnitz), koji se datira u prvu polovicu 2. st. po Kristu,⁵⁸ nimfe su prikazane potpuno razodjevene. Kompozicijski je taj reljef zanimljiv zbog figure muškarca u krajnjem desnom kraju, koji je prikazan u trenutku libacije.

Iz Ptuja potječe velik broj kulturnih slika posvećenih *Nutricibus Augustis* (nimfama hraniteljicama), domaćim ženskim božanstvima izjednačenim s nimfama i posebno štovanim u tomu mjestu.⁵⁹ Samo na jednoj od njih,⁶⁰ desnoj strani kultne slike, pojavljuje se figura stojeće nimfe - *Nutricis*, obučena u dugi, visoko potpasani hiton, lagano okrenuta nadesno, koja u rukama drži veliku školjku, ali ne ispred sebe nego sa svoje desne strane..

* * *

Iz svega što je rečeno u prethodnim poglavljima rasprave jasno proističe da se ikonografijom likova (polurazgoličenost ili razgoličenost) i upotrebom simbola (školjka, posuda/amfora s vodom), likovna interpretacija nimfa naslanja na interpretaciju Afrodite/Venere. Ikonografski tip s razgoličenim gornjim dijelom tijela karakterističan je za neke stojeće tipove Afrodite/Venere, ponajprije tip *Anadyomene*⁶¹ i tip *Pudica*.⁶² Djelomično i potpuno razodjevanje nekog ženskog božanstva u antičkoj je umjetnosti primijenjeno prvi put upravo na primjeru Afrodite.⁶³ Doduše nije potpuno jasna kronologija poluodjevenih i potpuno razodjevenih tipova božice, no to za ovu raspravu i nije važno. Nedvojbeno je da je ta ikonografija u likovno prikazivanje nimfa mogla dospjeti jedino iz likovne sfere Afrodite. Uostalom, valjanost takvog zaključka najbolje potvrđuje brojnost i raznovrsnost ikonografskih tipova Afrodite/Venere.

Odgovor na pitanje kada je nastao arhetip Afrodite sa školjkom i tko mu je autor vjerojatno će zauvijek ostati nepoznat. Na sreću ostali su nam barem neki primjeri, istina malobrojni i uglavnom

57. M. GORENC - B. VIKIĆ. *Varaždinske Toplice - Aguaelasae u antičko doba*. V. Toplice, 1980: 25, si. 17. Na osnovu frizure reljef se može datirati u antoninsko doba.

58. M. GORENC 1971: T. XX, 3.

59. M. GORENC 1971: T. XXI, 1 i 3. O kultu *Nutrices Augustae* svjedoče brojne dedikcije pronađene u ovom mjestu: V. HOFFILLER - B. SARIA. *Antike Inschriften aus Jugoslavien*. Zagreb, 1938: 151, br. 324; 152, br. 325; 153, br. 327; br. 328; 153-154, br. 329, br. 330.

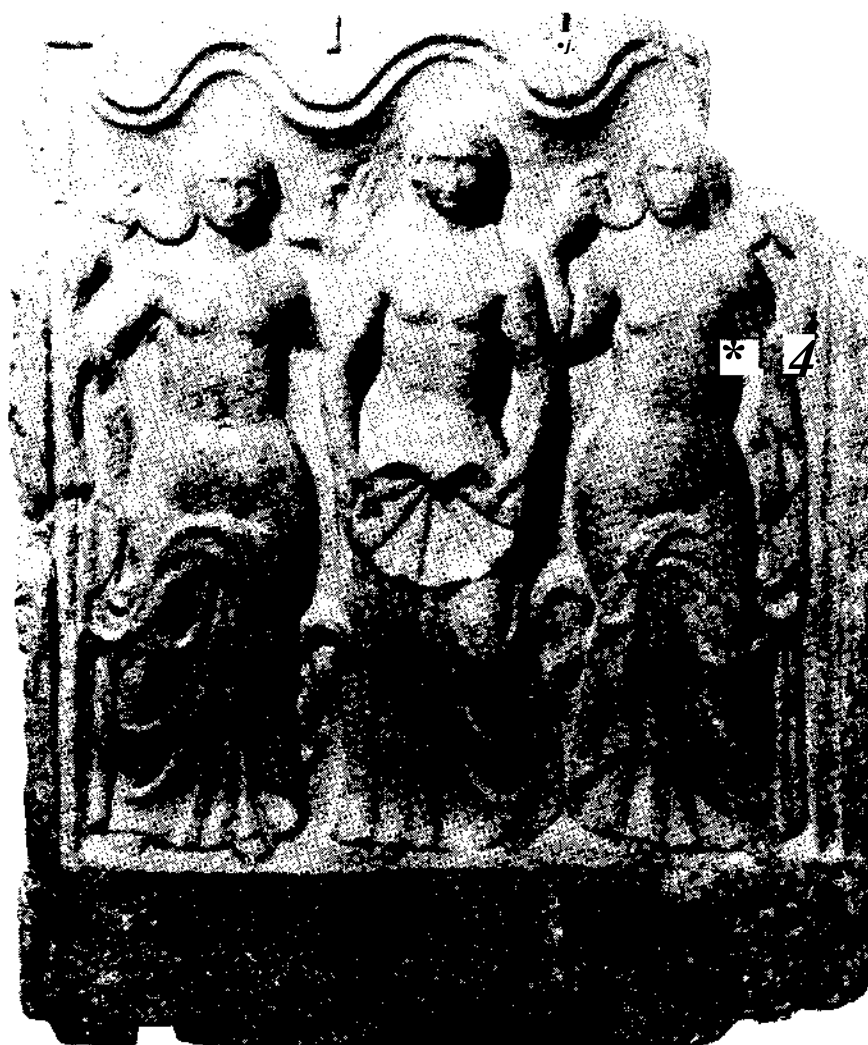
60. V. HOFFILLER - B. SARIA: 153, br. 328.

61. *Anadyomene* je tip stojeće poluodjevene ili potpuno razodjevene božice koja rukama cijedi pramenove kose. Usp.; A. DELIVORRIAS - G. BERGER DOER - A. KOSSATZ-DEISMANN 1984: 54 i d., br. 424-454; 76-77, br. 667-687; G.C. PICARD. *LIMC*, VIII/1-2: 202, br. 78-87; 206, br. 133-140. Arhetipom predstave Afrodite Anadiomene obično se drži

Apelova slika s otoka Kosa na kojoj je ovaj veliki kasnoklasični grčki slikar prikazao Afroditu kako gornjom polovicom tijela izlazi iz vode dok rukama cijedi pramenove. Zadnjih godina života Apel je naslikao još jednu Afroditu o čijem izgledu ne znamo ništa. (D. MUSTILLI. Apelle. *Enciclopedia dell'arte antica*, I, 1958: 457-460; O. ROSSBACH. *Anadyomene*. *RE*, 1/2. Stuttgart, 1894: 2020). Zanimljivo je daje to jedan od rijetkih primjera gdje je slikarstvo najvjerojatnije prethodilo skulpturi (G. CULTRERA 1929: 824.)

62. *Pudicaje* tip stojeće poluodjevene ili potpuno razodjevene božice koja rukama prikriva intimne dijelove tijela. Usp. G.C. PICARD. *LIMC*, VIII/1-2: 202-203, br. 88-95; 204-206, br. 109-132.

63. Prvim prikazom potpuno razodjevenog ženskog božanstva smatra se Afrodita Knidska. Usp. K. SCHEFOLD. *Klasična Grčka*. Novi Sad, 1973: 220-221; R.R.R. SMITH. *Hellenistic Sculpture*. London, 1995: 79.

Slika 7

u sitnoj umjetnosti, gdje je božica prikazana upravo sa školjkom kao glavnim atributom. Kao primjer navest ću nekoliko spomenika koje doduše osobno nisam vidio već ih poznajem isključivo zahvaljujući katalogu M. Bratschkove, ali u njihovu atribuciju iz opisa, čini mi se, ne može biti ni najmanje sumnje: statua poluodjevene Afrodite iz Rima sa školjkom u desnoj ruci, lijevo stoji Eros;⁶⁴ votivni reljef iz Napulja pronađen u Herkulanumu na kome su prikazane dvije žene kako sjede, a lijevo od njih na kružnoj bazi stoji Afrodita sa školjkom u desnoj ruci;⁶⁵ fragment lampe iz Britanskog muzeja na kojem je prikazana klečeća Afrodita sa školjkom u lijevoj ruci;⁶⁶ kutija za ogledalo također iz Britanskog muzeja na kome je prikazana Afrodita kraj kupelji koja u desnoj ruci drži školjku,⁶⁷ itd. Funkcija školjke na spomenutim predstavama jasna je - u sceni koja se u većini primjera odvija u kupelji ona zamjenjuje posudu (amforu). Doduše, Afrodita gotovo uvijek drži školjku u samo jednoj ruci, dok nimfe to uvijek čine objema rukama. No razlog tome mogao bi biti i druge naravi, željom komitenata ili umjetnika da u drugoj ruci Afrodite prikažu neki drugi, njoj karakterističan atribut - skinutu odjeću, jabuku, golubicu, ogledalo - ili rukama prikriju intimne dijelove tijela (*pudica*), dok u prikazivanju nimfa to nije bilo potrebno.

Vidjeli smo da neke statue nimfa iz Vatikana prema mišljenju Amelunga i Lippolda ikonografski oponašaju različite skulpture - Afrodite Sirakuške. I figure krajnjih nimfa na najljepšem reljefu iz Varaždinskih Toplica (SI. 7) položajem ruku bez sumnje oponašaju Afroditu Anadiomenu. Najednom reljefu iz Ischije nimfe imaju frizuru s tzv. Afroditinim čvorom.⁶⁸ Na nekoliko reljefa s Ischije i iz Rima nimfe stavom ili položajem ruku oponašaju Veneru Marinu.⁶⁹ Na nekim reljefima s Ischije scena se odvija u kupelji stoje ambijent karakterističan za prikazivanje Afrodite.⁷⁰ Sve su to elementi koji nedvosmisleno pokazuju posuđivanje ikonografskih predložaka karakterističnih za Afoditu/Veneru u likovnim prikazima nimfa.

Čita li se pažljivo između redaka koje je nedavno o Veneri za *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae* napisao G. C. Picard, razvidno je daje tih ikonografskih dodira svjestan i taj autor. Doduše on to izričito ne navodi, ali govoreći o Veneri tipa *Pudica* kaže da se taj tip u pompejskoj plastici javlja "*auch als Nymphe mit Muschel.*"⁷¹

Ako arhetip prikaza Afrodite sa školjkom i nije nastao u helenističko doba, on je kao preoblikovanje klasičnog motiva u žanr scenu svoju punu popularnost ipak mogao dosegnuti tek u helenizmu (usp. brojne varijacije nekih drugih helenistički tipova Afrodite - klečeće Afrodite, Afrodite koja veže sandalu, itd.). Mislim da zasigurno neću pogriješiti ako i u prikazu nimfe sa školjkom prepoznam jednu helenističku adaptaciju Afrodite sa školjkom. Takvi kopistički i industrijski motivirani postupci upravo su odlika kasnohelenističke umjetnosti koja se već može smatrati rimskom i koja je uglavnom rađena po narudžbama rimskih komitenata. Na takvo razmišljanje upućuju nas i sačuvani primjeri prikaza Afrodite sa školjkom u sitnoj umjetnosti, a ona je, kako znamo, uvijek bila pod utjecajem monumentalne umjetnosti u kojoj je tražila i nalazila uzore.

Neki znanstvenici čak smatraju da u rimskoj umjetnosti nema nikakvih razlika u prikazivanju Afrodite/Venere i nimfa.⁷² Ako je to doista tako, onda slični nacrti u ikonografiji Afrodite i nimfa moraju biti uzrokovani sadržajnim razlozima, odnosno zajedničkim aspektima u oba kulta, kako to primjećuje E. Schraudolph. Po mome mišljenju, koje potvrđuje niz primjera koje ću ukratko izložiti,

64. M. BRATSCHKOVA 1938: 80, br. 210.

65. M. BRATSCHKOVA 1938: 113, br. 717.

66. M. BRATSCHKOVA 1938: 121, br. 859.

67. M. BRATSCHKOVA 1938: 122, br. 889.

68. E. SCHRAUDOLPH 1993: 159, N14.

69. E. SCHRAUDOLPH 1993: 150, N2 (Ischia); 160, N 18, Taf. 12 (Rim); 160-161, N19, Taf. 13 (Rim).

70. E. SCHRAUDOLPH 1993: 57-58, 155-156, N10, taf. 12; 157-158, N13, taf. 12.

71. G.C. PICARD. *LIMC*, VIII/1-2: 202.

72. E. SCHRAUDOLPH 1993: 88, gdje autor citira mišljenje B. Kapossyja čije mije djelo bilo nedostupno.

sa sigurnošću se može izdvojiti erotski aspekt, a moguće je spekulirati i o još jednom - eshatološkom aspektu.

Afrodita je u prvom redu božica ljubavne čežnje, plodnosti, zaštitnica braka i rađanja. Kao takva častila se na Cipru, u Knidu, Korintu, Argu ('AKpaía), Kiteri (Oúpavía, rođena iz Uranovih genitalija). U Ateni je ona bila i božica slobodne ljubavi i prostitucije (riav5rinoq). Tek zatim ona se slavi kao božica mora i dobre navigacije ('AvaSuouivri) ili božica rata ('Apeía).

Erotski aspekt kulta Afrodite, tj. žensku seksualnost, najjasnije je simbolizirala školjka. Školjka je simbol vode u kojoj je Afrodita rođena, ali i simbol praiskonskog nastanka, jer svojim izgledom podsjeća na ženski spolni organ i ono što se iz njega rađa. Kao što iz maternice žene nastaje novi život, tako iz utrobe zemlje izvire voda bez koje nema života.⁷³

Kao što je Afrodita rođena iz morske pjene, i nimfe su obitavale uz izvore, rijeke, mora. To su bila česta mjesta mitološke ljubavne igre smrtnika s nimfama. Nimfa na grčkom (vújxpri) znači mlada, djevojka, nevjesta, udavača.⁷⁴ Budući daje zaštitnica braka i rađanja Afrodita/Venera, jasan je i nedvosmislen zaključak daje područje braka, bračnih odnosa i ljudskog podmlatka zajedničko područje njihova djelovanja. Zato nije čudno da se kao javni, kult nimfa najviše štovao u gradovima Knidu i Kosu, istim onim mjestima gdje se častila i Afrodita.

Postojanje zajedničkih sadržaja na području braka i seksualne aktivnosti na relaciji nimfe - Afrodita, potvrđuje ijedna od najutjecajnijih i najraširenijih antičkih filozofsko-religioznih doktrina - mitraizam.

U mitraizmu, drugi inicijacijski stupanj nosi naziv *Nymphus*. Takva riječ, u muškom rodu, ne postoji u grčkom jeziku.⁷⁵ Znakovi *Nymphus-a* su svjetiljka i veo, prva kao simbol "novog svjetla" drugi kao simbol svetog braka između inicijanta i Mitre. Ono što je zanimljivo jest činjenica daje tutelarni planet ovog stupnja upravo Venera. Suvremeni istraživači mitraizma pokušali su rasvijetliti na uzrok veze *Nymphus - Venera* i značenje stupnja *Nymphus*, a osobito je važan rad R. L. Gordona na tom području.

Gordon smatra daje par *Nymphus - Venera* odabran zbog potrebe da se u jednom inicijacijskom stupnju objedine muški i ženski princip, ali da se pritom ne udalji od općeprihvaćenih grčko-rimskih vjerovanja u nimfe kao sile (duše) koje predsjedavaju nad vodama i drugim područjima prirode, i Afroditu kao božanstvo koje upravlja seksualnom aktivnošću, biseksualno rođenu iz Uranovih genitalija bačenih u more (Homer, Hesiod).⁷⁶ Drugim riječima ni ova kao ni druge mitričke interpretacije nisu ništa drugo do evokacija i selekcija već ustaljenih vjerovanja grčko-rimskog svijeta, nužna da bi se privukle vjerničke mase.

Potvrdu takve mitričke prakse nalazimo u Porfirijevom tumačenju Najada (nimfa) kao snaga koje predsjedavaju nad vodama, ali i duša silazećih u rođenju, te Venere kao čežnje (jróuoq) duše (\\oxf) za slatkoćom rađanja u tijelima prožetim vodom.⁷⁷ Porfirije, dakle, izjednačava nimfe kao prirodne sile (samo one nad vodama) s dušama natjeranih na rađanje libidom (čežnjom) kojim, posredovanjem Erosa, upravlja Venera.

Simbolika koju je želio naglasiti mitraizam stupnjem *Nymphus* bila je jednostavna - on je odvajao neupućene u mitričke misterije od mitrinih "mladoženja" i posljednjima osiguravao uskrснуće duše, jednako kao što se ličinka pčele i leptira preobražavala u odraslu životinju.⁷⁸

73. J. CHEVALIER - A. GHEERBRANT. *Rječniksimbola*. Zagreb, 1983: 679-680.

74. S. SENC. *Grčko-hrvatski rječnik*. Zagreb, 1910: 639.

75. O varijantama naziva drugog inicijacijskog stupnja vidi: Ž. MILETIĆ. *Mitraizam u rimskoj provinciji Dalmaciji*. Zadar, 1996: 105 i d. (doktorska disertacija u rukopisu).

76. R. L. GORDON. Reality, evocation and boundary in the Mysteries of Mithras. *JMS*, 3/1980: 48-52.

77. PORPHYRIUS. *De antro Nympharum*, 10.

78. Usp. Aristotelovu usporedbu ličinke pčele (grč. vónpT) i odraslog leptira (grc. \\UXTI): ARISTOTEL. *Historia animalium*, V, 19.

Zbog čega sam uopće napravio jednu ovakvu digresiju i iz rasprave o umjetnosti otišao u raspravu o mitraizmu. Namjera muje bila pokazati kako su se poradi praktičnosti, za potrebe vječnog spasenja duše, mogla povezati dva, naizgled sadržajno različita, a u biti slična mitološka predložka. Ako je do toga moglo doći na području filozofije i religije, nema razloga vjerovati da do toga već i prije nije došlo i na likovnom području gdje je posuđivanje i miješanje simbola bilo uobičajena praksa.

Ponekad je školjci pridavano i eshatološko značenje.⁷⁹ To mišljenje zasnivalo se na čestoj praksi prikazivanja pokojnika u okviru (*imago clipeata*) od školjke koji ponekad prate i figure dupina.⁸⁰ Dupini, pak, prema starim grčkim vjerovanjima odnose duše umrlih na otoke blaženstva. Budući daje školjka sama po sebi generički simbol, a svaki generički simbol je i eshatološki, ovakvu njenu funkciju je i logično očekivati. Međutim, u rimsko doba najčešće je nemoguće ustvrditi kada školjka ima ulogu simbola a kad se svodi na puki dekor. Stoga ću ovo pitanje ostaviti po strani, jer bi nas odvelo daleko od naše rasprave.

Ako bismo se željeli na kraju zapitati zbog čega je uopće došlo do posuđivanja Afroditine ikonografije u prikazima nimfa, smatram da na to pitanje nije teško odgovoriti. Afrodita kao jedno od vrhovnih božanstava nije bila pogodna za funkciju koja je u helenističkoj i rimskoj umjetnosti bila namijenjena nimfama - postavljanju na fontanama, izvorima, zdencima, bazenima i dvoranama termi i luksuznih vila. Međutim, školjka kao jasan akvatički simbol, simbol postanka, pa prema tome i simbol plodnosti, bila je zahvalna za takvu ulogu jer je njome na najjednostavniji način izražavana kompleksna simbolika. Problem je riješen tako daje Afroditina ikonografija prešla na nimfe u čemu je, naravno, veliku ulogu imala i činjenica daje riječ o sličnim božanstvima.

* * * *

Spomenička ostavština s područja rimske provincije Dalmacije (ponajviše votivni reljefi a mnogo rjeđe oltarne baze) dopušta daljnju raščlambu i ikonografsku klasifikaciju kulturnih prikaza nimfa, prikaza koji su za naše područje neraskidivo vezani sa slikom Silvana, na tri osnovna ikonografska tipa :

- Nimfe u kolu (grčko-rimski tip): nimfe su najčešće odjevene u hiton, plešu u kolu držeći se za ruke, ili su im ruke spuštene niz tijelo; krajnja nimfa ponekad u ruci drži granu, cvijet ili neki drugi atribut. Obično su sa strane i u pozadini reljefa prikazane grane.

- Nimfe sa školjkama (helenističko-rimski tip): nimfe, nekad odjevene u duge potpasane hitone, nekad razgoličenog poprsja s plastom koji klizi niz bokove, stoje i u krilu drže školjku.

- Nimfe s posudom: na prostoru Dalmacije ovaj je ikonografski tip predstavljen varijantom u kojoj odjevena nimfa posudu drži na glavi.

Ova podjela vjerojatno nije i konačna. Prema D. Rendiću-Miočeviću, postoji primjerice i takav ikonografski tip gdje nimfe u rukama drže kornukopiju, inače atribut Tihe/Fortune,⁸¹ no s obzirom da ga osobno nisam vidio, nisam ga uvrstio u predloženu klasifikaciju.

U prikazivanju nimfa postoje značajne razlike i specifičnosti, ne samo između Italije i naše provincije već i između obalnog i zadinarskog dijela provincije Dalmacije.

Kultne slike nimfa iz Italije karakterizira miješanje ikonografskih atributa. Tako se na istom reljefu nimfe prikazuju i sa školjkom i sa posudom iz koje se izljuje voda, a nekad stavom tijela ili položajem ruku nesumnjivo oponašaju grupu "tri Gracije", odnosno Veneru Marinu. U takvoj

79. W. DEONNA 1917: 409-410.

80. M. BRATSCHKOVA 1938: 59 i d, (*Muschel als imago clipeata*). Primjeri su potvrđeni i na našim nadgrobnim

spomenicima, osobito stelama i sarkofazima salonitanske produkcije.

81. D. RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1955: 23 i bilj. 73.

kompoziciji nimfa sa školjkom obično je središnji lik reljefa (Ischia), rjeđe su sa školjkom prikazane sve tri nimfe (Rim). Samo u jednom slučaju njihov je pratioc Silvan (Vatikan), i to, što nije nevažno, italske antropomorfne ikonografije, a na najvećem broju spomenika Apolon *Moedicus*. Zajedničko je nimfama prikazivanje poluodjevenim Afroditinim ikonografskim tipom.

Na tlu Italije, prema mojoj evidenciji, postoji samo jedan primjer prvog ikonografskog tipa, °- tipa koji je najstariji (javlja se još u arhajskom periodu grčke umjetnosti), dok je on u nas najbrojniji, ne samo u unutrašnjosti provincije već i na salonitanskom području. Nastao je kombinacijom grčkog (nimfe su gotovo uvijek prikazane u profilu) i rimskog tipa (nimfe prikazane frontalno i statično).

Na području rimske provincije Dalmacije, osobito Salone koja nas prvenstveno zanima, ikonografski tip nimfa sa školjkama mnogo je dosljednije i konzervativnije korišten i zasad nema primjera gdje bi se on kombinirao s ikonografskim tipom nimfa s posudama. Ipak, podsjećam se daje najednom od naših spomenika (Kat. br. 1) Silvan vjerojatno prikazan u trenutku dok se sprema zasvirati u siringu, pa nije nemoguće da su i tu nimfe zamišljene i prikazane u kolu, iako sa školjkama u rukama. Drugim riječima može se govoriti o prožimanju ikonografskog tipa sa školjkama i onog gdje su nimfe predstavljene u kolu. Nažalost drugi naši reljefi previše su fragmentarni da bi se o tome pitanju dao pouzdaniji sud. To samo pokazuje krhlost predložene specifikacije za koju, čini mi se, ipak postoje valjani razlozi.

Svi reljefi drugog ikonografskog tipa na području provincije Dalmacije pronađeni su u Saloni (Kat. 1-3) ili na teritoriju njenog agera (Kat. 4-5), dok u unutrašnjosti nema niti jednoga. Na onima bolje ušćuvanim (Kat. 1, 4) u društvu nimfa stoji Silvan/Pan. Čak i na reljefu iz Duplančića dvora koji je ikonografijom nimfa najbliži italskim primjerima, stoji *pedum*, atribut Silvana. Vjerojatno neću mnogo pogriješiti ako pretpostavim daje i na ostalim našim reljefima stajao lik Silvana, i to vjerojatno grčke ikonografije.⁸³ To pokazuje da naši prikazi nimfa koje u krilu drže školjke, koncepcijom i kompozicijom slijede najbrojniji i najčešće Silvanu pridruženi ikonografski tip na tlu provincije - tip nimfa u kolu. Razliku pokazuje i odabir odjeće nimfa. U Italiji je za sva tri tipa ikonografije gotovo u pravilu korištena poluodjevena figura nimfa. Nasuprot tome, na području Salone, ali i unutrašnjosti provincije prva ikonografska grupa uvijek prikazuje nimfe obučene, a poluodjevene figure javljaju se samo u drugoj grupi. Međutim, i tu je u tri primjera odabran potpuno odjeveni (Kat. 1-3), a samo u dva slučaja poluodjeveni Afroditin ikonografski tip (Kat. 4-5.). Zastupljenost posljednje ikonografije na dva naša spomenika moguće je objasniti podrijetlom ili izborom komitenata, ali nema nikakve sumnje daje u konačnici riječ o motivu koji je u naše krajeve mogao stići samo s italskih prostora.⁸⁴ To, međutim ne znači da njegovu pojavu treba ograničiti samo na salonitansko područje, koje je, istina, bilo najbliže i najotvorenije vanjskim kulturnim utjecajima.⁸⁵ To može biti samo trenutačna slika koju može izmijeniti svaki sljedeći nalaz.

Nažalost, o kulturnim prikazima nimfa koje sam opisao u prvom dijelu radnje moguće je raspravljati samo u onoj mjeri u kojoj to dopušta njihova očuvanost, a ona je vrlo loša. Osim za reljef iz Duplančića dvora nije moguća precizna datacija spomenika, jer za nju nema dovoljno karakterističnih elemenata. Ipak, na osnovi stilskih detalja i načinu klesanja čini se da oni pripadaju

82. E. SCHRAUDOLPH 1993: 153, N 7. Zanimljivo je da je on i jedini na kome su nimfe prikazane u profilu te jedan od najranijih, naime datira se u augustovsko doba..

83. Usp. D. RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1955: 22, gdje autor tvrdi da na širem području Salone gotovo nema prikaza Silvana i nimfa na kojima prvi nije prikazan kao Pan, i E. IMAMOVIĆ 1977: 74-75, gdje se navodi daje na svim prikazima Silvana i nimfa s područja B i H Silvan prikazan kao teriomorfni lik.

84. Sličan je slučaj npr. vjerojatno s ninskom Venerom Anzotikom, skulpturom izrađenom od karaskog mramora, koja je dopremljena u poludovršenom stanju što možda uključuje i odabir ikonografije? (N. CAMBI. Enonska Venera Anzotika. *Diodom*, 9/1970: 276.)

85.0 italskim utjecajima na kult nimfa svjedoči natpis *CIL* III, 6373 iz Salone: P(ublius) Valeriu[s] / P(ubli) f(ilius) Rufus / Lymphis Sacr(um). *Lymphae* su rimski ekvivalent grčkim nimfama, inače zabilježen i na ishijskim natpisima.

ranijem razdoblju, odnosno periodu ranog principata. Spomenici ne samo da su fragmentarni nego za njih nemamo gotovo nikakvih informacija o okolnostima i točnom mjestu nalaza. Dva su pronađena vjerojatno u samoj Saloni - prvi (Kat. br. 1) na prostoru na kome je danas željeznička stanica, pretpostavljam u srušenim južnim zidinama zapadnog dijela grada (*urbis occidentalis*), a drugi (Kat. br. 2) na nepoznatome mestu. Za reljef iz Duplančića dvora (Kat. br. 4) već sam iznio dvije mogućnosti: da je iz Epetija, i da je lokalnog podrijetla. Riječ je o dijelu manjeg svetišta (nimfej/panej) podignutog *sub divo* kraj izvora vode jer nema dokaza da, ako je i pronađen na području Epetija, potječe iz samog naselja. Isto je i s reljefom iz Kaštel-Novog koji je sigurno pripadao svetištu podignutom *sub divo* uz neki izvor. Najzanimljiviji glede topičke funkcije je fragment reljefa koji je sigurno pronađen u Epetiju (Kat. br. 5), prema nepotvrđenim vijestima najvjerojatnije unutar samog naselja. Ako se ta informacija pokaže istinitom, bila bi to prva potvrda o postojanju nimfeja/paneja unutar perimetra antičkih zidina. Jasno, to automatski otvara pitanja kraj kakve je građevine spomenuti reljef stajao - zdenca ili prave fontane - i odakle je pristizala voda. Za razliku od Salone, o hidrološkim prilikama antičkog Epetija ne zna se ništa i zasad nema dokaza daje Epetij vodovodom bio povezan s rječicom Žrnovnicom, iako je bilo pokušaja takve interpretacije.⁸⁶

Na kraju o našim reljefima možemo rezimirati sljedeće: tri su stajala u urbanom (Kat. br. 1, 2, 5), a dva u ruralnom ambijentu (Kat. br. 4-5). Kao votivni darovi pojedinaca reljefi su zazivali nimfe (i Silvana) kao personifikacije i sile koje obitavaju nad izvorima, fontanama ili zdencima, kao one koje vraćaju zdravlje i snagu tijelu (*salutares*), što je neodvojivo vezano za sreću u ljubavnom i seksualnom životu.

OPIS SLIKA

- SI. 1. Ulomak reljefa iz Salone.
- SI. 2. Ulomak reljefa iz Salone.
- SI. 3. Ulomak reljefa iz Kaštel-Novog.
- SI. 4. Detalj glave nimfe s reljefa na Lučcu.
- SI. 5. Votivni reljefna Lučcu u Splitu.
- SI. 6. Ulomak reljefa iz Epetija.
- SI. 7. Reljef s nimfama iz Varaždinskih Toplica.

BILDNACHWEIS

- Abb. 1 Bruchstück des Reliefs aus *Salona*.
- Abb. 2 Bruchstück des Reliefs aus *Salona*.
- Abb. 3 Bruchstück des Reliefs aus Kaštel-Novog.
- Abb. 4 Detail eines Nymphenkopfes vom Relief aus Lučac.
- Abb. 5 Votivrelief aus Lučac in Split.
- Abb. 6 Bruchstück des Reliefs aus *Epetium*.
- Abb. 7 Nymphenrelief aus Varaždinske Toplice.

86. A. FABER. Bedemi Epetiona - Stobreč kod Splita. *Prinosi*, 1/1983: 30.

ZUSAMMENFASSUNG

DER IKONOGRAPHISCHE TYP DER NYMPHE MIT DER MUSCHEL

Aus Salona und seinem *Ager* stammen fünf Kultbilder (Reliefs), auf denen Nymphen mit Muscheln im Schop dargestellt sind. Das sind einmalige Kultbilder, da auf dem ganzen anderen Gebiet der Provinz Dalmatien kein ähnliches Beispiel bekannt ist. Zwei Reliefs wurden in *Salona* gefunden (Kat. Nr. 1-2, Abb. 1 - 2), drei in ihrem *Ager* - einer in Kaštel-Novi (Kat. Nr. 3; Abb. 3), der zweite in Stobreč (*Epetium*, Kat. Nr. 5; T. 6), über die Herkunft des in dem Stadtviertel Lučac in Split (Kat. Nr. 4; Abb. 4-5) eingebauten Relief gibt es zwei mögliche Annahmen: der erste nach, stammt er auch aus Stobreč; der zweiten nach ist er lokaler Herkunft. Obwohl alle Denkmäler nur fragmentarisch sind, kann man doch begründet annehmen, daß es sich in allen Fällen um die charakteristische Komposition von je drei Nymphen handelt, jede mit einer Muschel in den Händen. Auf zwei der Reliefs stand Silvan in ihrer Gesellschaft. Auf dem Relief aus *Salona* (T. 1) blieb der obere Teil seiner Gestalt erhalten, auf dem Relief aus Lučac (Abb. 5) ein Hirtenstock. Der Autor nimmt an, daß auch auf den anderen Reliefs Silvans Gestalt stand, der nach der griechischen Ikonographie dargestellt war (Pan). Darauf weisen alle bisherigen Darstellungen Silvans und der Nymphen, wie auf dem Gebiet von Salona als auch seines Hinterlandes, wo er immer als teriomorphe Gottheit dargestellt wurde. Die schlechte Erhaltung der Reliefs und die Abwesenheit charakteristischer Elemente (Widmung) erschweren die Datierung. Eine genauere Datierung ist nur beim Denkmal aus Lučac (Abb. 5) möglich, das der Autor aufgrund stilistischer und modischer Einheiten der Haartracht der Nymphen (Abb. 4) in die trajanisch-hadrianische Zeit datiert. Anscheinend sollten auch die anderen Reliefs in die frühere Kaiserzeit datiert werden.

Den Großteil der Arbeit widmet der Verfasser der Frage, wann der Archetyp der Bilddarstellung der Nymphe mit der Muschel entstand und welche symbolische Bedeutung sie hat. Er nimmt an, daß die Darstellung der Nymphe mit der Muschel in der späthellenistischen Zeit entstand, höchstwahrscheinlich als Adaptation bzw. Umgestaltung der Darstellung der Aphrodite mit der Muschel. Auf diesen Schlupweisen die Darstellungen von Nymphen mit Muscheln, die auf italienischem Boden gefunden wurden, besonders in Ischia, Rom und Pompeji. Auf ihnen haben Nymphen fast immer die Ikonografie der Aphrodite/Venus - sie sind im halbbekleideten Typus dargestellt, d.h. mit Umhang, der über die Hüften gleitet, sie lehnen an einem Pilaster wie Venus Marina, die Szene findet oft im Bade start u. a. Der Autor findet auch Berührungspunkte mit einigen einheimischen Denkmälern, besonders auf dem Kultbild aus Varaždinske Toplice (Abb. 7), wo die seitlichen Nymphen Aphrodite Anadiomene nachahmen.

Indem er den Überlegungen E. Schraudolphs folgt nimmt der Autor an, daß die ähnliche Ikonographie der Nymphen und der Aphrodite nur durch inhaltliche Gründe erklärbar sind, beziehungsweise durch einige gemeinsame Aspekte. Der Autor weist auch auf das Nymphenpaar Nymphus - Venus im zweiten Initiationsgrad des Mitraismus, das mit Porphyrius' Interpretation der Nymphe und Venus (*De antro nympharum*, 10) zu erklären ist. Der Autor nimmt an, daß es zur Anleihe der Aphroditenikonographie kam, weil diese Gottheit als eine der wichtigsten im griechisch - römischen Pantheon ungeeignet war, um in der Anwendung der Skulpturen und Reliefs der Nymphen - Aufstellung an Fontänen, Brunnen, Quellen oder aber in Sälen und Becken von Thermen und Luxusvillen. Die Muschel war jedoch ein günstiges Symbol, mit ihr konnte eine komplexe Symbolik ausgedrückt werden, da sie auch ein Wassersymbol, Symbol der Entstehung und demnach auch ein erotisches Symbol, beziehungsweise ein Fruchtbarkeitssymbol. Zum Schluß spricht der Autor von einigen Besonderheiten und Unterschieden zwischen den Kultdarstellungen der Nymphen in Italien und jenen aus dem Gebiet von Salona. Auf dem Gebiet von *Salona* gibt es keine Mischung der ikonographischen Typen und Attributen, wie sie auf den Italienischen

Denkmälern zu beobachten sind. Hier werden beharrlicher und konservativer die einzelnen Typen gebraucht - Nymphen im Reigen, Nymphen mit Muscheln und Nymphen mit Gefäßen. Beim ikonographischen Typus mit Muscheln, zum Unterschied von den Beispielen aus Italien sind die Nymphen in Chitons gekleidet, nur in zwei Beispielen sind sie in Aphrodites halbbekleideter Ikonographie. Ebenso zum Unterschied von Italien, wo sich neben den Nymphen meistens Apollo Moedicus befindet ist in *Salona* der Begleiter der Nymphen Silvan, jene Gottheit, die in dieser römischen Provinz besonders verehrt wurde. Die weist daraufhin, daß der ikonographische Typus der Nympe mit Muschel der Konzeption und der Komposition nach den an Silvan gebundenen Typus der Nymphen folgt - der Typus der Nymphen im Reigen - und daß der Nymphenkult untrennbar an Silvan gebunden ist. Die fünf Bruchstücke der Kultbilder aus dieser Arbeit sind ein neuer Beitrag der Topographie der Nymphaea/Panea auf dem Gebiet von *Salona*.

Rukopis primljen 14.V.1998.

Rukopis prihvaćen 18.VIII.1998.

ZDENKA DUKAT

Arheološki muzej u Zagrebu
Trg Nikole Šubića Zrinskog 19
HR -10000 ZAGREB

SKUPNI NALAZ RIMSKOG KASNOCARSKOG BAKRENOG NOVCA S LOKALITETA GOSPIN OTOK

UDK 737.123 (497.5) "3"
Stručni rad

Riječ je o ostavi (skupni nalaz) rimskog carskog novca 4. st. Takvi su nalazi česti na panonskom području, duboko u kontinentalnim krajevima. Stoga je ovaj, nađen na dalmatinskom priobalju, interesantan, posebice za kasnoantička razdoblje Salone.

Ostava je nađena 11.IV. 1996 (sonda II., dubina 63 cm) prigodom sistematskih arheoloških iskopavanja.¹ Položaj samog nalaza vidi se na si. 1 iz navedenog članka kolege M. Katića, kojemu ovom prilikom zahvaljujem što mi je dao nalaz za objavu. Sadržavala je 28 primjeraka sitnih bakrenih novaca IV. stoljeća. Svi su novci izrazito loše očuvani, izlizani i oštećeni korozijom. Bez obzira na tako loše njihovo stanje očuvanosti i relativno malen broj komada, ima mnogo razloga da se objelodani. Posebice je važan jer nadopunjuje i potvrđuje važnost kasnoantičkog sloja na ovom lokalitetu, kao što pridonosi i popunjavanju podataka o rasprostranjenosti skupnih nalaza kasnoantičkog novca na dalmatinskom priobalju. Najbliži, sličnog sastava, nađen je na Šolti² (Konstantin I., gradovi Konstantinopol i Rim, Konstantin II., Konstant i Konstancije II.), dok na samom solinskom širem području nije dosad zabilježen niti jedan.

Kod ovog nalaza, zbog loše kvalitete novaca, jedina je mogućnost za njihovu obradu bila razvstati ih na dva načina: posebno prema reversima, a opet zasebno izdvojiti careve u čije su ime kovani.

Zastupljena su samo tri cara:

1. Konstantin II., 317-340.
2. Konstancije II., 323-361.
3. Konstant, 333-350.
4. dva posthumna novca njihova oca, Konstantina I.

Prema žigovima na reversima zastupljeni su slijedeći tipovi:

1. M. KATIĆ. Grbovi s Gospina otoka u Solinu. *Diadora*, 18-19/1996-1997:351-364.

2.1. MIRNIK. *BAR International Series*, 95, 1981: 82, br. 308.

- a) GLORIA EXERCITVS
- b) VICTORIAE DD NN AVGG Q NN
- c) VOT XX MVL T XXX

a) GLORIA EXERCITVS - dva vojnika stoje *enface* licem jedan prema drugome; svaki drži koplje i naslanja se na štit; između njih zastava.

Ovakav su tip reversa kovali konstantin II. i Konstancije II., uglavnom u istočnim kovnicama i to u razdoblju od 337. pa do 340-347. godine. Njih je 10 primjeraka.

Isti taj prikaz ali s dvije zastave između vojnika ima 1 komad i taj je najmlađi u nalazu, emitiran od 330. godine.

Ukupno 11 komada.

b) VICTORIAE DD AVGG Q NN - dvije Viktorije stoje jedna prema drugoj, svaka od njih drži palminu granu i vijenac.

Među ovim novcima moglo se utvrditi da su dva komada emitirana iz sisačke kovnice moguće u ime Konstanta; međutim, najviše ih je u kovano u ime Konstancija II. Dva primjerka imaju samo jednu granu palme između Viktorija (kovnica Tesalonika). Ukupno ih je 10 komada, svi su emitirani u razdoblju 347-348. godine.

- c) VOT XX MVL T XXX unutar lovorova vijenca

Novci s ovim reversom kovani su većinom u ime Konstancija II.; za jednoga od njih je sigurno da je emitiran iz kovnica Nikomedije, dok je ostale nemoguće opredijeliti. Inače, taj tip reversa koriste istočne carske kovnice (Konstantinopol, Nikomedija, Kizik, Antiohija i Aleksandrija).

Ukupno 4 komada, svi su kovani u razdoblju 347-348. godine.

Što se tiče posebne cjeline, to su posthumni novci njihova oca, Konstantina I., i to dva tipa:

1.) Av: DV CONSTANTI-NVS PT AVGG - glava konstantina I. s velom desno Rv: VN - MR, u odsječku SMANe (epsilon)

RIC 112, kovan u Antiohiji 347-348. godine.

2.) Av: DV CONSTANTI-NVS PT AVGG

Rv: bez legende, Konstantin za četveropregom, a iznad je ruka božanstva ispružena prema caru.

Ovaj je tip kovan samo u dvije kovnice i to u trijerskoj i nikomedijskoj. Naš je primjerak vjerojatno iz nikomedijske kovnice, kao što je i većina novaca ovog nalaza emitirana iz istočnih kovnica. Kovanje također, poput prethodnih, u razdoblju 347-348. godine. Ukupno 2 komada.

5. jedan primjerak potpuno neodrediv, međutim, po računu vjerojatnosti kao i izgledu, također bi bio unutar ovih tipova.

Od osobnih titulatura na aversima, koje mogu pridonijeti datiranju nalaza, izdvajaju se samo dvije, i to Konstantina II. i Konstancija II., obojice kao cezara. Razumljivo da su stoga i ti novci najraniji: ijedan i drugi su postavljeni augustima 9. septembra 337. godine:

CONSTANTINVS IVN NOB C

FL IVL CONSTANTIVS NOB C

Obje ove titulature nose novci s legendom na reversu: GLORIA EXERCITVS. Stoga je i najranije emitiran novac unutar nalaza onaj, kod kojega se poklapa titulatura budućeg cara kao cezara na aversu, s ovom legendom na reversu i to s prikazom gdje su dvije zastave između vojnika

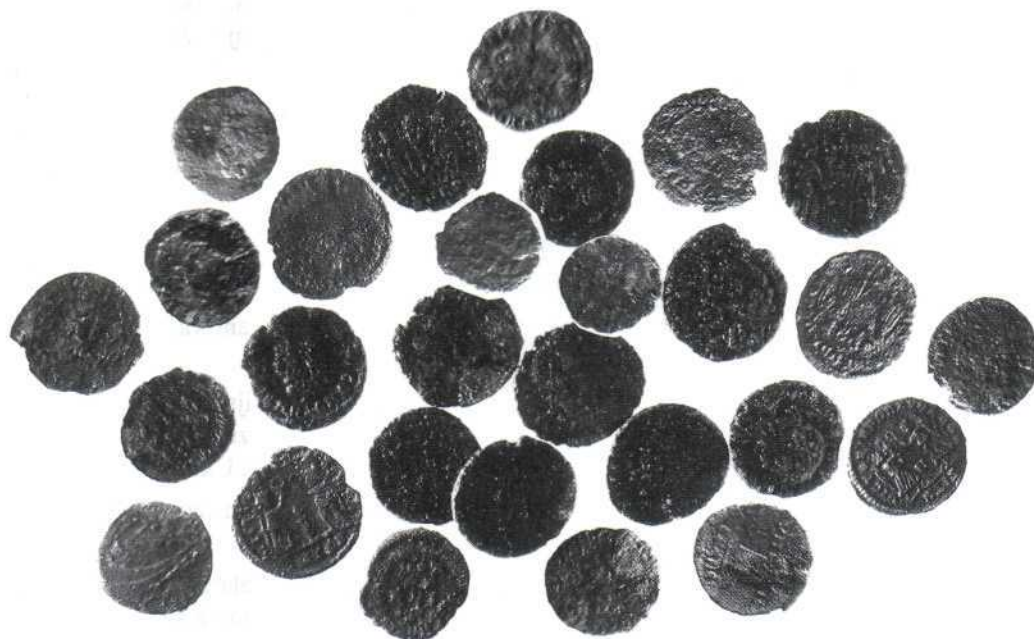
(od 330. godine). Svi preostali novci ove male ostave, naravno, koliko se zbog oštećenosti moglo iz njih izlučiti, kovani su u razdoblju od 337. do 348. godine.

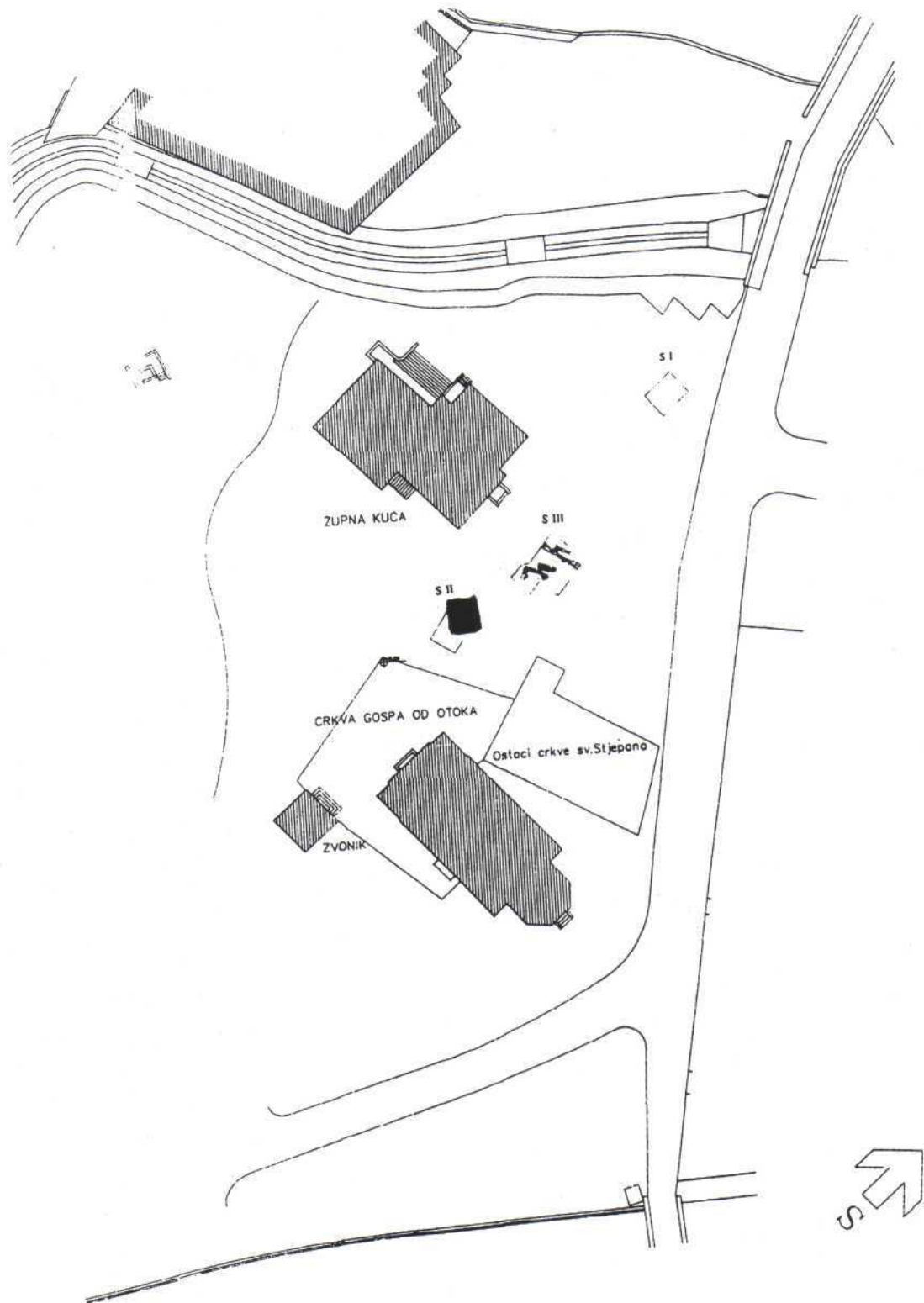
Vjerojatno su bili sadržajem novčane kesice jednog, ne baš imućnog, nepoznatog vlasnika. Kako prevladavaju novci emitirani iz kovnica u istočnim krajevima Rimskoga carstva, vjerojatno su do vlasnika došli trgovinom.

Prema najoptimalnijim mogućnostima za dataciju nalaza, s obzirom na žigove na novcima, *terminuspost quem* je 348. godina. Međutim, svakako je potrebno dodati i nekoliko godina poslije tog datuma, uzimajući u obzir istrošenost novaca od upotrebe ali i oštećenost uslijed uvjeta u kojima je novac ležao.

Predano 27. III 1998.

Prihvaćeno 14. IV. 1998.

IVAN MIRNIK

Arheološki muzej u Zagrebu
Trg Nikole Šubića Zrinskog 19
HR - 10000 ZAGREB

ANDREJ ŠEMROV

Narodni muzej Slovenije
Prešernova 20
SL - 1000 LJUBLJANA

BYZANTINE COINS IN THE ZAGREB ARCHAEOLOGICAL MUSEUM
NUMISMATIC COLLECTION
ANASTASIUS I (A.D. 497-518) - ANASTASIUS II (A.D. 713-715)

Original scholarly paper
UDC 737.1 (36) "497-715"

The Byzantine collection of its Numismatic Cabinet is a relatively small collection, totalling more than 2100 specimens. The present paper gives a catalogue of 872 Byzantine specimens and "barbarous" strikes are published. This first part of the Byzantine collection catalogue has been processed by the NUMIZ programme, developed by the Numismatic Cabinet of the National Museum of Slovenia in Ljubljana.

THE ZAGREB COLLECTION

Owing to historical circumstances and the area the Zagreb Archaeological Museum has been covering, the Byzantine collection of its Numismatic Cabinet is a relatively small collection, totalling more than 2100 specimens (MIRNIK 1989; 1990). According to general tradition, the inventory also contains East Roman coins. In 1996 a catalogue of 411 various specimens, starting with Arcadius (383-408) and ending with Zeno (476-491), was published in this periodical (MIRNIK 1996). The present paper gives a catalogue of 791 Byzantine specimens and in addition 81 "barbarous" strikes are published (DEMO 1981; 1994a). Just as in the catalogue of Eastern Roman strikes, this first part of the Byzantine collection catalogue has been processed by the NUMIZ programme, developed by the Numismatic Cabinet of the National Museum of Slovenia in Ljubljana.

All valid numismatic principles have been observed: the catalogue is listed according to the emperors and to the mints. Within a certain group, first come gold, then silver and are followed by bronze coins. The upper part of the catalogue consists of the current number, a column indicating the year, the reference to the MIB catalogue (HAHN 1973; 1975; 1981), the mint-mark. The bottom part of the page gives some of the details concerning the coin's description: the inventory number combined with the registration number of the Zagreb Archaeological Museum, the obverse and the reverse legend, weight, diameter. These data are followed by the indication of the site and provenance, if known. References to the British Museum, Tolstoy, Dumbarton Oaks and Bibliothèque Nationale catalogues follow. In our case Count Tolstoy's catalogue is of particular importance, because Josip Brunšmid (*1858†1929), an eminent Croatian archaeologist and numismatist of world reputation, who catalogued the Byzantine material used it while laying out the collection, in the same way as his predecessor Don Šime Ljubić (*1822†1896) always quoted Sabatier.

Even if the site where each particular coin was found has not been recorded, the bulk of the Zagreb collection should almost entirely be considered as of local provenance, chiefly from south Pannonia and partly from Dalmatia. It has happened that the provenance of many specimens has been lost in the course of the Museum's 160 years' existence. Major Mijat Sabljar (*1790†1865), the first curator of all the collections, meticulously wrote down the provenance of the specimens, if known to him. His museum catalogues date from the fifties and sixties of the 19th century and fortunately his inventories of Byzantine gold coins have survived (Anastasius I, Justinus I, Justinianus I, Justinus II, Justinianus II, Constantine V, and Romanus III). They are precise enough to allow the exact identification of all the registered specimens. Šime Ljubić, who followed Sabljar as the Museum director, a professional historian, archaeologist and numismatist, either did not catalogue Byzantine coins (at least in 1870 they were not studied by him), or the inventories have not survived. Taking over the Museum in 1894, Josip Brunšmid, had new forms for inventory books for all the collections printed, including for the coin collection. He himself catalogued and made entries for 77,150 coins only! Byzantine coins were catalogued by Brunšmid between c. 1912 and 1924 in a separate inventory; the last coin registered in his already shaky handwriting, distorted by failing eyesight, a *foliis* of Mauricius Tiberius, bore the number 1279. Further entries were made by Josip Klemenc (*1898†1967) and Mirko Šeper (*1912†1970) up to 1943. On May 14, 1945, the new regime in power, and with the arrest of the director Šeper imminent, the inventory was closed with the number 1317 and was continued many years later, since 1973, by the present author.

Among some other private and public collections, containing also Byzantine coins, which entered the Zagreb Numismatic collection, were the collection assembled by Vicko Solitro (purchased from his heirs) and that of Pietro Degandi, both from Split acquired in 1870. The list printed by Degrandi contained, among other coins, those of Anastasius, Justin I, Justinian I (2 specimens), Baduila (2), Athalaricus, Theodahatus, Justin II and Sophia (2), Tiberius Constantinus (2), Mauricius Tiberius (2), Focas (2), Heraclius and his co-rulers (6), Constans II (3), Justinian II (3) etc. Unfortunately these specimens remain unidentified. There was also the collection of the antiquaries' society "Siscia" from Sisak (1878), of the officer Ljudevit Grantšak from Vienna (1879), novelist and Zagreb senator August Šenoa (1898), archaeologist Josip Brunšmid (1899), Osijek Gymnasium (1909), Oskar Friml from Osijek (1912), Nikola Plavšić from Osijek (1915), the founder of the Croatian Numismatic Society Benko Horvat from Zagreb (1928) and Ivan Havliček of Novi Vinodolski (1971). In the second Benko Horvat collection, since 1958 at the City Museum in Vinkovci, there is an *Invicta Roma* bronze of Athalaricus, a *solidus* of Heraclius and Heraclius Constantine (from the possession of the Croatian soprano Milka Ternina, presented by her in 1935 to the Croatian Numismatic Society together with a Japanese gold-coin *ichibukin*, given to her by

William Sturgis Bigelow of Boston. There is a solidus of Justinian I from the collection of the Croatian sculptor Vanja Radauš in the Vinkovci Museum). There is no doubt that the Museum has undergone a significant stagnation since 1918, because the bulk of the collections were acquired before the break up of the Austro-Hungarian Monarchy.

While studying and cataloguing the Byzantine material, Brunšmid made a careful selection of what was of importance while putting the remaining coins aside, packing and labelling them carefully. Therefore it was later possible to enlarge the systematic collection by including the duplicates and not so well preserved specimens, with a recorded site and/or provenance, or without them. Additional battered and corroded pieces were selected from various boxes containing badly preserved coins without any provenance.

FOREIGN PROVENANCE

Among the pieces of foreign provenance let us mention that some coins came from Asia Minor, forming part of the considerable Brunšmid collection, presented to the museum in 1899. There are coins known to have been found in Dobrogea (Rumania) and were presented to the museum in 1901 by Ljubomir Martinović from Tulcea, captain of a steamer cruising up and down the Danube. Coins purchased from the Catholic priest Michele Scialli must have come from Kosovo, while those specimens sold by Milan Turić of Štip are most probably of Macedonian provenance. Karl Franz Nuber, a collector from Osijek travelled a great deal, therefore none of the coins either bought from him, or received in exchange, which was still occasionally practiced early in the 20th century can be placed geographically and most probably come from the numismatic market.

LOCAL SITES

Among the sites represented here, a special place is taken by Novi Banovci (*Burgenae*) on the Danubian Limes. Coins found there cover the widest possible span, from Celtic, Roman Republican, Roman Imperial, Byzantine to Mediaeval and modern times. In the Zagreb Collection there are c. 9500 ancient coins from this important site. The second site of great importance is Sisak (*Siscia*), where many coins come from the Kupa (*Colapis*). Until 1945/46 the other Pannonian capital *Sirmium* (Mitrovica, Srijemska Mitrovica) was situated in the area covered by the Zagreb Archaeological Museum, therefore many coin finds from the former Syrmian County of the Triune Kingdom of Croatia, Slavonia and Dalmatia came to Zagreb. Some material from Slavonia is kept at the Slavonian Museum in Osijek, so for instance one follis of Justinian I from Batina (GÖRICK-KE-LUKIĆ 1992: 140, 141, 142, 149, No. 10). A good general insight into the problems dealing with the circulation of Byzantine money has been given by G. Duncan (DUNCAN 1993: 65-67, 72-73, 75). Justinian's denominations of 8 and 16 nummia from these parts have been analyzed by D.M. Metcalf (METCALF 1976: 47-50).

Most of the coins from known sites are individual finds, some groups of similar material might have belonged to dispersed hoards. There are also remnants of two hoards here: the Kaštel Stari hoard of Justinian's small change from the supposed Salonitan mint (MIRNIK 1975) and several imitation solidi of Heraclius found at Podkom near Zrmanja (MIRNIK 1990).

Some facts are of interest. Thus for instance it must be pointed out that in these parts of Illyricum there is a concentration of large numbers of decanummia of Justinian I from the mints of Constantinople, Nicomedia, Cyzicus and Rome and decanummia and half-folles from Salona, as well as 12-nummia pieces of Justinian I and half-folles of Justin II from Thessalonica.

BYZANTINE CURRENCY ON THE EASTERN ADRIATIC COAST

In Croatia a number of articles dealing with collections or finds of Byzantine coins have been published, some of significance. There is more unpublished material in various collections.

There are eleven Byzantine coins at the Regional Museum in Rovinj (Istria) (MIMICA 1997:516). In the Istrian Archaeological Museum there are 80-odd Byzantine coins, among them there is a follis struck under Justin I from Červar, a half-follis of Tiberius II from Pula. Ostrogothic issues from this collection as well as from all the known sites have been published Ž. Demo (DEMO 1994a). Some other Byzantine coins were published by R. Matijašić (MATIJAŠIĆ 1983) and mentioned by B. Mimica (MIMICA 1997: 513:514). One decanummium of Justinian I was unearthed in Pula (*Pola*) in 1974 (MIMICA 1997:514). Local finds with no particular site registered are four bronze coins of Anastasius, five of Justin I, 32 specimens bearing the name of Justinian I. (3 silver pieces), one of Athalaricus, two of Theodoric, one Ravenna Felix, 15 specimens of Justin II, 20 of Mauricius Tiberius, nine of Phocas, six of Heraclius and three of Constans II. The Historical and Naval Museum of Croatian Coastland in Rijeka boasts of a coin struck by Baduila.

Finds from Dalmatia have been analyzed from time to time. Going from north to south, let us first mention what has been accomplished in this field in Zadar. The situation of the Zadar area was presented within the frame of an exhibition in 1987; Byzantine coins were discussed by R. Jurić (JURIĆ 1987). Among the exhibited material there were 17 Byzantine specimens: a tremissis of Anastasius I, another one of Justin I, two decanummia of Justinian I, one from Rome, and one from Constantinopolis, a half-follis of Justin II and a follis of Justin II and Sophia, to mention only a few (JURIĆ 1987: 77-78). The old inventories of the Zadar Archaeological Museum give us an approximate picture of the Byzantine material found in the area. While the inventories survived the Allies' unnecessary destruction of Zadar, the coins are preserved in Venice. The sites are the following: Bibinje (Justinian AV, acquired in 1906, Inv.No. 458A); Nin (*Aenona*; Justin I AV, acquired in 1909, Inv.No. 624; Justinian I: semis, also found in 1909, Inv. No.671; AR found in 1911, In.No. 922; follis, found in 1912, Inv.No.956; Theodoricus/Anastasius tremissis, found in 1914, cf. DEMO 1994a: 86,195, No.85); Pag (semis of Anastasius I, found in 1911, Inv.No. 900); Podgorica (Montenegro, Theodoricus, Inv.No.289), Škabrnje (two AV of Anastasius I, Inv.Nos. 647-648; AV of Justinian I, acquired in 1898, Inv.No.71, unspecified AV, Inv.No. 379), Zadar (Anastasius I, unspecified coin, found in 1913, Inv.No. 1098; Justin I, found in 1898; Inv.No.68; unspecified follis, acquired in 1898, Inv.No.72; a AV of Heraclius, Heraclius Constantine and Heracleonas, Inv.No. 115; an unspecified decanummium acquired in 1900, Inv.No.171; unspecified bronze, Inv.No. 402, unspecified bronze, found in 1910, Inv.No.844). A solidus of Anastasius was acquired in 1899 (Inv.No.89) and another of Justinian a few years later (Inv.No.350), both were of local, unspecified provenance. So was a decanummium of Justinian I (Inv.No. 440). The small Varda collection, with most numismatic material coming from the surroundings of Sinj, incorporated in the Zadar Archaeological Museum before the First World War, contained an unspecified Byzantine gold coin (Inv.No.373). An unspecified Byzantine solidus was found in 1960 in Caska (*Cissa*), now at the Zadar Archaeological Museum (Inv.No. 1411). A tremissis of Justinian I was found at Sv. Mihovil on the island of Ugljan (*Gelimum*) in 1935 and another one of Justin I at Nadin (*Nedinum*) (Inv.No.1514). In 1951 a quarter siliqua of Athalaricus/Justinian was found at Smilčić (Inv.No. 981; DEMO1994a: 93, 195, No. 147). In Zadar, the ancient *Iadera*, a decanummium of Justin II (?), struck in Nicomedia, was unearthed during the construction of a hostel for school-children and is kept at the City Museum of Šibenik, as well as a tremissis of Justinian I, found on either Silba or Olib, the two islands lying close to each other.

V. Delonga has given us a detailed catalogue of 61 Byzantine coins from the collection of the Museum of Croatian Archaeological Monuments in Split (DELONGA 1981). Among them, from

the period we are dealing with, there are only two Justinian's tremisses, one solidus issued by Phocas and another one by Heraclius and Heraclius Constantine. A few years later V. Delonga dealt with Roman and Byzantine (seven specimens) coins found in Trogir (*Tragurium*) and its surroundings (DELONGA 1985). Here we find one tremissis of Anastasius, one decanummium of Justinian I, one follis and one half-follis of Justin II and Sophia. Six Byzantine coins have been registered on the important hill-fort of Bribir (*Varvaria*) - one solidus, one decanummium of Justinian I, the remainder being from the later period (DELONGA 1996).

The number of Byzantine coins in the Split Archaeological Museum is considerable: 1911 specimens. Among them there are 661 specimens with known sites from where they came. Without regard to the metal, the total number of coins starting with the reign of Anastasius I and ending with Heraclius is 787 specimens: Anastasius I (36 coins), Justin I (1), Justin I and Justinian I (1), Justinian I (409), Justin II (112), Tiberius Constantine (32), Mauricius Tiberius (65), Phocas (58) and Heraclius (31). There are only 11 gold coins struck by emperors who followed after Heraclius (MAROVIĆ 1984: 298-299). In the same paper I. Marović also mentioned other finds of Byzantine coins from Central Dalmatia (MAROVIĆ 1984: 298-303). I. Marović published an important hoard of gold coins (Justinian I - Mauricius Tiberius) and jewellery from Vid (*Narona*) on the Neretva (*Narenta*) (MIRNIK 1981: 90, No.352; MAROVIĆ 1988). Nine coins have lately been found in the western part of *Salona* at a site called Grudina, but are now in private collection: one bronze of Aelia Flaccilla and eight Byzantine specimens (Anastasius - minimus, Constantinople, MIB 40; Justinian I - 12 nummia, Alexandria, MIB 165; minimus, Constantinopolis, MIB 94; nummus, Carthage, MIB 192; Justin II - follis, Nicomedia, MIB 46; half-follis, Thessalonica, MIB 70; 5 nummia, Constantinople, MIB 45. BONAČIĆ-MANDINIĆ 1998).

One of the important papers, published in English, is the one dealing with the year of the destruction of *Salona* based upon a hoard, discovered during the 1979 excavations in the eastern part of the ancient city. Out of 51 specimens eight belonged to Justinian I, thirteen to Justin II, 14 to Mauricius Tiberius, 6 to Phocas, four to Heraclius and six remained unidentified. The youngest coin was dated to 630/31 (MAROVIĆ 1984). For many decades it was considered that *Salona* was destroyed between 612 and 614, as was the conclusion of Don Frane Bulić, based upon epigraphic and historical evidence. This hoard has proved that this destruction took place after 630 and before 639, when the mission of abbot Martin, sent by the Pope in order to ransom prisoners and save saints' relics, took place.

In the collection of the Dominican Monastery in Bol in the island of Brač there are more than 105 Byzantine specimens, out of which 39 bronze pieces of Justinian I, seven of Justin II, two of Mauricius Tiberius, five of Phocas (MIRNIK 1979a: 13-14. Nos. 4-7). Four badly preserved bronze coins of the 6th c., one half-follis of Justinian I and a follis of Tiberius III, exhibited in the collection of the Dominican Monastery in Stari Grad (*Pharos*) on the island of Hvar, are of local origin (MIRNIK 1979a: 13, Nos. 326-331).

An important, though small site in the Southern Adriatic, was excavated on the islet of Majsan (St. Maxim) in the channel between the Pelješac peninsula and the island of Korčula. The ruins of a monastic complex yielded 39 various coins, out of which there was a half-follis of Anastasius I, four half-folles and one decanummium of Justinian I and four half-folles of Justin II and Sophia, plus two more recent Byzantine issues (MIRNIK 1985). In a sewer a small hoard of thirteen folles and half-folles of Justinian I and Justin II was udug, with the terminus post quem A.D. 574/75 (MIRNIK 1982; 1985: 93-94).

Out of 174 Byzantine coins unearthed during the extensive excavations of the Dubrovnik Cathedral complex two could be attributed to Justinian I, one to Tiberius II Constantine and one to

Constans II (MIRNIK 1995). The remaining material was more recent. There are some older finds in the Dubrovnik Museum: Justinian I (2), Justin II (4), Mauricius Tiberius (2), Phocas (2), Constantine IV (1). One Theodoricus gold piece from Dubrovnik was acquired by the Zadar Museum in 1907 (Inv.No.538; cf. DEMO 1994: 86, 195, No.82).

In addition few more coin hoards should to be mentioned:

- Kaprije (Šibenik), 1901, tremisses (+2): Anastasius I, Justinian I (MIRNIK 1981: 88, No. 339);
- Pučišća (the island of Brač), no date, AE (119): Ostrogoths: Theodahadus, Theodoricus; Vandals: Gelimer (MIRNIK 1981:89, No. 343);
- Solin, three various hoards (MIRNIK 1981:89, Nos. 347-349);
- Baška (Krk), 1881, solidi: Justinian I-7th c. (MIRNIK 1981:91, No. 353);
- Nerežišća (Supetar), 1919, solidi: Heraclius Constantinus, Constans II, Constans II and Constantine IV, Heraclius and Tiberius (MIRNIK 1981:91, No. 354).

THE SALONITAN MINT

The first Croatian numismatist to have paid full attention to the supposed Justinian's mint in *Salona* (A.R. BELLINGER 1996: 62, 187-189) was S. Bakota (BAKOTA 1974). He found this idea very plausible and in the same article he dealt with some of the material from the Zagreb collection: 41 half-folles and seven decanummia. Bakota also published a hoard from Kaštel Stari, a place very close to the ruins of ancient *Salona*, yet did not specify the provenance of various coins. This was done one year later (MIRNIK 1975; 1981: 88, No. 340). This hoard of twenty-two Salonitan half-folles was bought from Alfred de Makanec in 1943. A much larger hoard of 111 out of 168 originally found specimens of Justinian's decanummia from various mints, as well as half-folles and decanummia from the supposed Salonitan mint, undug at Slatine on the island of Čiovo (MIRNIK 1981:881-335) near Split and *Salona* itself was published by I. Marović (MAROVIĆ 1986). In addition, the author listed Salonitan coins (68 half-folles and seven decanummia) from Central Dalmatia, in the numismatic collection of the Split Archaeological Museum. One half-follis from the same mint has come from the Dubrovnik excavations (MIRNIK 1995:171, 2) and so did one from the Majsan excavations (MIRNIK 1985).

THE ZAGREB COLLECTION: EMPERORS AND MINTS

The catalogue of Byzantine coins covering the reigns between the two Anastasii comprises 791 specimens; in addition there are "barbarous" strikes (Ostrogothic, Gepidic, Vandalic). There are 57 gold coins (plus 18 barbarous), 12 silver. Among the gold ones there are 40 solidi, one semis and 17 tremisses. Among the bronze denominations 215 specimens are folles or 40 nummia, one 30-nummia piece, 215 half-folles, 16 16-nummia pieces, 25 12-nummia pieces, 210 decanummia (plus 21 Ostrogothic specimens), two 6-nummia pieces, 36 5-nummia pieces, one 4 nummia piece, and three minimi.

The emperors represented in this collection are the following ones:

Justinian I	- 397
Justin II	- 114
Heraclius	- 59
Mauricius Tiberius	- 57
Justin I	- 40
Anastasius I	- 37

Phocas	- 37
Constans II	- 22
Tiberius II	- 18
Constantine IV	- 7
Justinian II	- 2
Tiberius III	- 1
Anastasius II	- 1

The mints represented in the collection are the following ones:

Constantinople	- 292
Rome	- 98
Thessalonica	- 80
Nicomedia	- 73
Salona	- 59
Antiochia	- 38
Cyzicus	- 33
Alexandria	- 25
Carthage	- 24
Sicilia	- 22
Ravenna	- 17
Catania	- 5
Siracuse	- 3
Seleucia	- 1
Sardinia	- 1

ACKNOWLEDGEMENTS

I wish to express my thanks to several colleagues who have helped me a great deal while working on this material: Maja Bonačić Mandinić, Zdenka Dukat, Wolfgang Hahn, Vesna Jurkić Ghirardi, Peter Kos, Ivan Marović, Robert Matijašić, Michael Mettlich, Branka Nedved, the late Spomenka Petrak and Robert Primožić. I would like to thank my colleague Dr. Željko Demo for his help with attribution of Germanic coins.

BIBLIOGRAPHY

- AHUMADA SILVA 1988 - AHUMADA SILVA, Isabel, 1988. Le monete ostrogote in Friuli. *Antichità Altoadriatiche*, 32/1988: 413-426.
- ALRAM - DENK - SZAIVERT 1989 - ALRAM, Michael, Roswitha DENK and Wolfgang SZAIVERT. Die Münzsammlung des Augustiner-Chorherrenstiftes Klosterneuburg. *Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Denkschriften*, 202; *Thesaurus nummorum romanorum et byzantinorum*, 6, *Veröffentlichungen der Numismatischen Kommission*, 23/1989.
- ARSLAN 1978 - ARSLAN; Ermanno. Le monete di Ostrogoti, Longobardi e Vandali. *Catalogo delle Civiche Raccolte Numismatiche di Milano*. Milano, 1978.

- BAKOTA 1974 - BAKOTA, Srećko, 1974. Bizantska ratna kovnica u Saloni. Summary: Byzantine military mint in Salona. *NumVij*, 21/1974, 32: 13-21.
- BONAČIĆ-MANDINIĆ 1998 - BONAČIĆ-MANDINIĆ, Maja 1998 - Parva salonitana. Nekoliko primjeraka novca 4.-6. stoljeća iz Salone. *NumVij*, 40/1998, 51: 13-16.
- BELLINGER 1966 - BELLINGER, Alfred R. *Catalogue of the Byzantine coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection. Volume One. Anastasius I to Maurice, 491-602. Washington, D.C., 1966. (= DOC 1)*
- BRUNŠMID 1924 - BRUNŠMID, Josip, 1924. Novci gepidskoga kralja Kunimunda. *Strena Buliciana / Bulićev zbornik. Zagreb-Split, 1924: xxiv + 671-673.*
- BRUNŠMID 1924A - BRUNŠMID, Josip, 1924a. Die Münzen des Gepidenkönigs Kunimund. *NumZ, NF, 17(57)/1924: 1-5.*
- CARSON - KENT 1978 - CARSON, R.A.G. and J.P.C. KENT. *Late Roman Bronze Coinage A.D. 324-498. II. Bronze Roman Imperial Coinage of the Later Empire, A.D. 346-498. London, 1978. (= LRBC)*
- Corpus nummorum italicorum. Primo tentativo di un catalogo generale delle monete medievali e moderne coinatate in Italia o da Italiani in altri paesi. Vol. X. Emilia, 2. Roma, 1926: 637-680, Pls. 42-43. (= CNI)*
- DELONGA 1981 - DELONGA, Vedrana, 1981. Bizantski novac u zbirci Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika. Summary: Collection of Byzantine coins in the Museum of the Croatian Archaeological Monuments in Split. *SP*, 3.s., 11/1981: 201-228 + 16 Pls.
- DELONGA 1985 - DELONGA, Vedrana. Kasnoantički i bizantski novac iz Trogira i okolice. Summary: Late Roman and Byzantine coins from Trogir and its surroundings. *VAHD*, 78/1985: 95-116 + Pls. 13-15.
- DELONGA 1996 - DELONGA, Vedrana. Numizmatika. Numismatics. *Bribir u Srednjem vijeku. Bribir in the mediaeval period. 3rd ed. Split, 1996: 79-83.*
- DEMO 1975 - DEMO, Željko. *Novac germanskih vladara druge polovice 5. do u drugu polovicu 6. stoljeća u numizmatičkoj zbirci Arheološkog muzeja u Zagrebu. (graduation thesis). Zagreb, 1975.*
- DEMO 1981 - DEMO, Željko. *Novac germanskih vladara druge pol. 5. do u drugu pol. 6. st. u numizmatičkoj zbirci Arheološkog muzeja u Zagrebu. Zusammenfassung: Münzen germanischer Herrscher von der zweiten Hälfte des 6. Jahrhunderts aus der numismatischen Sammlung des Archäologischen Museums in Zagreb. AVes, 32/1981: 454-480 + 3 Pls.*
- DEMO 1982 - DEMO, Željko. *Kroz historijat proučavanja istočnogotskog novca. Summary: A look at the history of East-Gothic coinages. NumVij, 25/1982, 36:4-10.*
- DEMO 1994 - DEMO, Željko ed. *Od nepobjedivog sunca do sunca pravde. From the Invincible Sun to the Sun of Justice. Zagreb, 1994. (= SollInv)*
- DEMO 1994a - DEMO, Željko. Ostrogothic Coinage from Collections in Croatia, Slovenia and Bosnia & Herzegovina. *Situla*, 32/1994.
- DUKAT - MIRNIK - NERALIĆ 1984 - DUKAT, Zdenka, Ivan MIRNIK and Jadranka NERALIĆ. Numizmatičke vijesti iz Senja i okolice II. Summary: Numismatic data from Senj and its surroundings. *SenjZb*, 10-11/1984: 41-58. (= SenjZb 1984)
- DUNCAN 1994 - DUNCAN, George L. *Coint Circulation in the Danubian and Balkan Provinces of the Roman Empire AD 294-578. RNSSP, 26, 1993.*

- GÖRICHKE-LUKIĆ 1992 - GÖRICHKE-LUKIĆ, Hermine. Prilozi poznavanju numizmatičke topografije Baranje. Zusammenfassung: Beiträge zur Kenntnis der numismatischen Topographie Baranyas. *Prilozi*, 9, 1992:135-152.
- GRIERSON 1968 - GRIERSON, Philip. *Catalogue of the Byzantine coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection. Volume Two. Phocas to Theodosius II, 602-717*, 1-2. Washington, D.C., 1969. (= DOC 2)
- GRIERSON - BLACKBURN 1986 - GRIERSON, Philip and Mark BLACKBURN. *Medieval European Coinage. I. The Early Middle Ages (5th-10th centuries)*. Cambridge, 1986.
- GRIERSON - MAYS 1992 - GRIERSON, Philip and Melinda MAYS. *Catalogue of Late Roman coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection. From Arcadius and Honorius to the Accession of Anastasius*. Washington, D.C., 1992.
- HAHN 1973 - HAHN, Wolfgang. Moneta Imperii Byzantini 1. Rekonstruktion des Prägeaufbaues auf synoptisch-tabellarischer Grundlage. *Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Denkschriften*, 109; *Veröffentlichungen der Numismatischen Kommission*, 1, 1973. (= MIB 1)
- HAHN 1975 - HAHN, Wolfgang. Moneta Imperii Byzantini 2. Rekonstruktion des Prägeaufbaues auf synoptisch-tabellarischer Grundlage. *Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Denkschriften*, 119; *Veröffentlichungen der Numismatischen Kommission*, 4, 1975. (= MIB 2)
- HAHN 1981 - HAHN, Wolfgang. Moneta Imperii Byzantini 3. Rekonstruktion des Prägeaufbaues auf synoptisch-tabellarischer Grundlage. Von Heraclius bis Leo III./Alleinregierung (610-720). *Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Denkschriften*, 148; *Veröffentlichungen der Numismatischen Kommission*, 10, 1981. (= MIB 3)
- JURIĆ 1987 - JURIĆ, Radomir. Srednjovjekovni novac na zadarskom području. Summary: Medieval coins in the region of Zadar. *Dvadeset stoljeća upotrebe novca na zadarskom području. Twenty centuries of the use and circulation of money in the area of Zadar*. Zadar, 1987: 65-90
- KLEMENC 1938 - KLEMENC, Josip, 1938. *Archäologische Karte von Jugoslavien: Blatt Zagreb*. Belgrade, 1938.
- KOS 1981 - KOS, Peter. Klefova novca? *AVes*, 32/1981: 584-587.
- KOS 1981a - KOS, Peter. Neue langobardische Viertelsiliquen. *Germania*, 59-1/1981: 97-103.
- KRAUS 1928 - KRAUS, Franz Ferdinand. Die Münzen Odovacars und des Ostgotenreiches in Italien. *Münzstudien*, 5-1928.
- LACAM 1988 - LACAM, Guy. Le monnayage de Ricimer. *Studia numismatica labacensia Alexandro Jeločnik oblata = Situla*, 26/1988: 219-246.
- MAROVIĆ 1984 - MAROVIĆ, Ivan. Reflections about the year of the destruction of Salona. *VAHD*, 77/1984: 293-314 + Pls. 41-44.
- MAROVIĆ 1986 - MAROVIĆ, Ivan. Depot bizantskog novca iz Slatina (o. Čiovo) i novci solinske kovnice u Arheološkom muzeju u Splitu. Summary: The Hoard of Byzantine Coins from Slatina (Island of Čiovo) and Coins from Salonitan Mint in the Archaeological Museum of Split. *Disputationes salonitanae - III*. Split, 1986: 285-308 + Pls. 19-23.

- MAROVIĆ 1988 - MAROVIĆ, Ivan. A Hoard of Byzantine Gold Coins from Narona. *Studia numismatica labacensia Alexandro Jeločnik oblata = Situla*, 26/1988: 295-316.
- MATIJAŠIĆ 1983 - MATIJAŠIĆ, Robert. Zbirka bizantskog novca u Arheološkom muzeju Istre u Puli. Summary: The collection of Byzantine coins in the Archaeological Museum of Istria in Pula. *SP*, 3.s., 13/1983: 217-232 + 15 Pl.
- MEIXNER 1956 - MEIXNER, Ivo. Nepoznati novac gepidskog kralja Kunimunda. *NumVij*, 3/1956, 6-7: 4-5.
- MEIXNER 1963 - MEIXNER, Ivo. Kovnica Sirmium u vrijeme seobe naroda. *NumVij*, 10/1963, 20:9-10.
- MEIXNER 1968 - MEIXNER, Ivo. Tri nepoznata novca kralja Teodorika. *NumVij*, 15/1968, 26:53-55.
- METCALF 1976 - METCALF, David Michael. The Copper Coinage of Thessalonica under Justinian I. *Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Denkschriften*, 124; *Veröffentlichungen der Numismatischen Kommission*, 5, 1976.
- METCALF 1980 - METCALF, David Michael. Folles and fractional copper minted at Thessaloniki under Justin I. *JfNG*, 30/1980: 19-27 + Pl. 3-8.
- MIMICA 1997 - MIMICA, Bože. *Numizmatička povijest Istre i Kvarnera. Histriae et Sinus Flanatici historia ad nummos pertinens*. Rijeka 1997.
- MIRNIK 1975 - MIRNIK, Ivan. Skupni nalaz bizantskog brončanog novca 6. stoljeća iz Kaštel Starog. Summary: Hoard of Byzantine bronze coins of the sixth century from Kaštel Stari. *VAMZ*, 3.s., 9/1975: 161-166 + 1 Pl.
- MIRNIK 1979 - MIRNIK, Ivan. O numizmatičkoj zbirci Dominikanskog samostana u Bolu na Braču. *VMKH*, 28/1979, 1: 10-21 + 2 Pls.
- MIRNIK 1979a - MIRNIK, Ivan. Numizmatička zbirka Dominikanskog samostana u Starom Gradu na Hvaru. Summary: Numismatic collection of the Dominican Monastery at Stari Grad. *VMKH*, 28/1979, 3: 5-15 + 5 Pls.
- MIRNIK 1981 - MIRNIK, Ivan. Coin Hoards in Yugoslavia. *BAR, International Series* (Oxford), 95/1981.
- MIRNIK 1982 - MIRNIK, Ivan. Opticaj novca uzduž istočne jadranske obale kroz stoljeća. *Dometi*, 15/1982, 12:53-60.
- MIRNIK 1982a - MIRNIK, Ivan. Ostava bizantskog novca s Majsana. Summary: The Byzantine coin hoard from Majsan. *Numizmatičar*, 5/1982: 141-146.
- MIRNIK 1985 - MIRNIK, Ivan. Nalazi novca s Majsana. Summary: Coins found at Majsan. *VAMZ*, 3.s., 18/1985: 87-92 + 2 Pls.
- MIRNIK 1987 - MIRNIK, Ivan. Nalazi starog novca u Benkovcu i okolici. *Benkovački kraj kroz vjekove, Zbornik I*. Benkovac 1987: 83-100.
- MIRNIK 1989 - MIRNIK, Ivan. The numismatic collection of the Archaeological Museum, Zagreb. *CINCP*, 36/1989: 49-54.
- MIRNIK 1990 - MIRNIK, Ivan. La collection de Musée Archéologique de Zagreb. *VNAEN*, 40/1990, 8:270-274.

- MIRNIK 1990a - MIRNIK, Ivan. Skupni nalazi novca iz Hrvatske IX. Skupni nalaz Heraklijevih zlatnika iz Zrmanje. Summary: Coin hoards from Croatia IX. The hoard of Heraclius Solidi from Zrmanja. *VAMZ*, 3.s., 23/1990: 163-171.
- MIRNIK 1995 - MIRNIK, Ivan. Numizmatički nalazi u Dubrovniku (Prethodni izvještaj o bizantskom novcu). (Summary:) Numismatic finds in Dubrovnik (Preliminary report). In: Neven BUDAK ed. *Etnogeneza Hrvata. Ethnogeny of the Croats*. Zagreb, 1995: 169-177, 265-266.
- MIRNIK 1996 - MIRNIK, Ivan. Novac Istočnog Rimskog carstva u Numizmatičkoj zbirci Arheološkoga muzeja u Zagrebu. *VAMZ*, 3.s., 27-29/1995-96: 159-228.
- MORRISSON 1970 - MORRISSON, Cécile. *Catalogue des monnaies byzantines de la Bibliothèque Nationale*, I-II. Paris, 1970. (=BN)
- SABATIER 1862 - SABATIER, Jean, 1862. *Description générale des monnaies byzantines*, 1-2. Paris, 1862.
- STEFAN 1925 - STEFAN, Friedrich. Die Münzstätte Sirmium unter Ostgoten und Gepiden. Ein Beitrag zur Geschichte des germanischen Münzwesens in der Zeit der Völkerwanderung. *BMFz*, 16/1925: 250-269 + Pl. 298, 1-10.
- TOLSTOI 1912-1914 - TOLSTOI, Jean. *Византийския Монеты. Monnaies Byzantines*, 1-9. Sankt Petersburg, 1912-14.
- WROTH 1908 - WROTH, Warwick. *Catalogue of the Imperial Byzantine Coins in the British Museum*, 1-2. London, 1908. (=BMC)
- WROTH 1911 - WROTH, Warwick. *Catalogue of the Coins of the Vandals, Ostrogoths and Lombards and of the Empires of Thessalonica, Nicaea and Trebizond in the British Museum*. London 1911. (=BMC)

INDEX OF RULERS

- Anastasius I - Nos. 1-37; 796-818; 852-854; Addenda 1.
- Anastasius II - No. 791.
- Anonymous Lombard Kings - Nos. 855-862.
- Athalaricus - Nos. 833-844.
- Baduila - Nos. 852-854.
- Constans II - Nos. 760-780.
- Constantinus IV - Nos. 781-787.
- Cunimundus - Nos. 864-868.
- Focas - Nos. 662-699.
- Heraclius - Nos. 700-759; 861.
- Hilderic - Nos. 792-795.
- Iustinianus I - Nos. 79-470, 833-851; 855-858; 864-868; Addenda 2-4.
- Iustinianus II - Nos. 788-789; 862.
- Iustinus I - Nos. 38-77; 819-832.
- Iustinus I et Iustinianus I - No. 78.
- Iustinus II - Nos. 471-585; 859.

Mauricius Tiberius - Nos. 603-661; 850.

Ricimer - No. 863.

Severus III - No. 863.

Theodahadus - Nos. 845-855.

Theodoricus - Nos. 796-832.

Tiberius II Constantinus - Nos. 576-602.

Tiberius III - No. 790.

Witigis - Nos. 847-851.

INDEX OF MINTS

Alexandria - Nos. 259-267, 575-576, 599-600, 651, 695, 730-737, 773-774.

Antiochia - Nos. 74-75, 248-258, 565-574, 598, 641-650, 690-694.

Carthage - Nos. 268-274, 696-699, 738-745, 775-778, 782-783, 792-795.

Catania - Nos. 653-656, 747.

Constantinople - Nos. 1-35, 38-68, 78, 79-163, 471-502, 586-595, 603-626, 662-679, 700-723, 760-772, 781, 788, 791, Addenda Nos. 2-4.

Cyzicus - Nos. 73, 232-247, 561-564, 639-640, 686-689, 728.

Mediolanum - Nos. 811-812.

Moneta Militaris Imitativa - Nos. 579-583.

Nicomedia - Nos. 36, 72, 186-231, 546-560, 635-638, 684-685.

Ravenna - Nos. 390-396, 601-602, 657-661, 750, 780, 786, 806-810, 823-831, 837-843, 846, 847-848.

Rome - Nos. 294-389, 578, 748-749, 785, 796-805, 819-822, 833-836, 845, 852, 863.

Salona - Nos. 397-455.

Sardinia - No. 789.

Seleucia - No. 729.

Sicilia - Nos. 275-293, 577, 652, 746.

Siracuse - Nos. 779, 784, 790.

Sirmium - Nos. 815-818, 832, 844, 864-868.

Siscia - Nos. 813-814.

Thessalonica - Nos. 69-71, 164-185, 503-545, 596-597, 627-634, 680-683.

Ticinum - Nos. 849-851, 853-854.

Unknown mint - Nos. 37, 76-77, 466-470, 585, 751-759, 787, 855-858, 859, 860, 861, 862, Addenda No. 1.

Unidentifiable mint - Nos. 456-465, 584.

INDEX OF SITES

Albania - No. 553(D568)

Aquileja (Italy) - Nos. 827(D2128), 838(D2130).

- Asia Minor (Turkey) - Nos. 11(D313), 33(D305), 35(D309), 36(D320), 45(D1569), 64(D344), 487(D536), 573(D579), 596(D595), 624(D615), 625(D616), 628(D618), 720(D669), 722(D670).
- Baćin (Kostajnica, Sisak, Croatia) - No. 819(D329).
- Bjelovar (Croatia) - No. add. 3(D1286).
- Bosnia (Bosnia and Hercegovina) - Nos. 392(D369), 752(D658), 760(D688).
- Bruvno (Gračac, Gospić, Croatia) - No. 833(D360).
- Dalj (Osijek, Croatia) - Nos. 865(D2110), 868(D2111).
- Dobrogea (Rumania) - Nos. 93(D1096), 237(D1907), 394(D1945), 504(1908), 551(D1910), 633(D1909).
- Drniš (Dalmatia, Croatia) - No. 578(D524).
- Golubinje (Majdanpek, Donji Milanovac, Belgrade, Serbia) - No. 87(D2044).
- Gospić (Croatia) - No. 72(D357).
- Gospić, vicinity (Croatia) - No. 811(D301).
- Gradec - see under Zagreb.
- Jarčina (Ruma, Srijem, Vojvodina, Serbia) - No. 83(D365).
- Karlobag (*Vegia*, Rijeka, Croatia) - Nos. 175(D1629), 478(D1628), 503(D1626).
- Kaštel Stari (Split, Croatia), before 1943 (coin hoard) - Nos. 401(D1552), 402(D1566), 404(D1556), 406(D1565), 409(D1547), 411(D1551), 414(D1567), 416(D1549), 418(D1555), 421(D1568), 423(D1561), 426(D1548), 430(D1562), 431(D1550), 435(D1559), 436(D1554), 438(D1553), 439(D1563), 441(D1560), 443(D1564), 444(D1558), 445(D1557).
- Kosovo (Serbia) - No. 239(D484).
- Kosovska Mitrovica (Kosovo, Serbia) - No. add. 4(D1264).
- Križpolje (Otočac, Gospić, Croatia) - No. 803(D290).
- Kupirovo (Donji Lapac, Gospić, Croatia) - No. 813(1298).
- Lesarica (Vinjerac, Zadar, Croatia) - No. 587(D585).
- Lika (Croatia) - Nos. 798(D296), 849(D372).
- Majur (Kostajnica, Sisak, Croatia) - No. 492(D538).
- Medak (Gospić, Croatia) - Nos. 216(D1625), 217(D1624), 228(D1623).
- Mitrovica (*Sirmium*, Srijemska Mitrovica, Srijem, Vojvodina, Serbia) - Nos. 50(D1645), 52(D1646), 71(D358), 166(D1650), 177(D459), 288(D404), 508(D528), 519(D1574), 524(D548), 526(D550), 542(D561), 548(D566), 737(D1647), 866(D1089), 867(D1092).
- Novi Banovci (*Burgenae*, Stara Pazova, Srijem, Vojvodina, Serbia) - Nos. 15(D317), 132(D389), 176(D460), 179(D463), 498(D540), 537(D560), 816(D1086), 818(D2106), 844(D2107), 864(D2109).
- Orolik (Vinkovci, Croatia) - No. 597(D592).
- Osijek (*Mursa*, Croatia) - Nos. 21(D310), 125(D442), 622(D613), 703(D655).
- Petrovci (Ruma, Srijem, Vojvodina, Serbia) - No. 520(D547).
- Podkom, see under Zrmanja.
- Progar, vinyards (Zemun, Srijem, Vojvodina, Serbia) - No. 258(D490).
- Prozor (Otočac, Gospić, Croatia) - No. 785(D1289).

- Ptuj (*Peotovio*, Slovenia) - No. 373(D2120).
- Senj (*Senia*, Rijeka, Croatia) - No. 609(D1643).
- Sisak (*Siscia*, Croatia) - Nos. 79(D2066), 329(D406), 670(D639), 699(D651), 804(D2124), 810(D508), D1076, 814(D292), 817(D2127), 823(D509), 825(D1616), 826(D1617), 829(D1615), 856(D366), 857(D376).
- Sisak (*Siscia*, Croatia), the Kupa (*Colapis*) - Nos. 2(D300), 815(D1076).
- Solin (*Salona*, Split, Croatia) - Nos. 74(D1644), 104(D1638), 139(D431), 160(D1637), 225(D1636), 198(D378), 333(D1635), 375(D1640), 376(D1642), 432(D1639), 437(D1631), 457(D1634), 459(D1632), 460(D1633), 461(D1641), 463(D1630), 797(D295).
- Stankovci (Benkovac, Split, Croatia) - No. 862(D1295).
- Stari Slankamen (Indija, Srijem, Vojvodina, Serbia) - Nos. 167(D454), 168(D453), 171(D456), 173(D455), 233(D481).
- Surduk (Stara Pazova, Srijem, Vojvodina, Serbia) - Nos. 62(D338), 283(D1884).
- Sv. Juraj/Jurjevo (Senj, Croatia) - No. 589(D587).
- Štrbinci (Budrovci, Đakovo, Osijek, Croatia) - No. 832(D1088).
- Šturlić (Cazin, Bihać, Bosnia, Bosnia andz Hercegovina) - No. 5(D1070).
- Tolisa (Orašje, Bosnia, Bosnia and Hercegovina) - No. 84(D361).
- Veštar, the Bay of (Rovinj, Croatia) - No. 457(D2133).
- Vinkovci (*Cibalae*, Croatia) - No. 108(D385).
- Vrana (Biograd na moru, Zadar, Croatia) - No. 604(D1618).
- Vranjic (Solin, Split, Croatia) - No. 250(D491).
- Vrbnik (Krk, Croatia) - No. 757(D660).
- Zagreb, Gradec (Croatia) - No. 488(D534).
- Zemun (*Taurunum*, Vojvodina, Serbia), environs - Nos. 471(D523), 473(D522).
- Zrmanja (Gračac, Gospić, Croatia), 1931 (coin hoard) - Nos. 751(D1301), 752(D1299), 753(D1302), 754(D1303), 756(D1300).

Anastasius I. (491-518)**Constantinopolis**

1	Tre	492-518	MIB 12	CONOB	<u> </u> *
2	Tre	492-518	MIB 12	CONOB	<u> </u> *
3	Sol	507-518	MIB 7	CONO'BI	<u> </u> *
4	Sol	507-518	MIB 7	CONOBΘ	<u> </u> *
5	Sol	507-518	MIB 7	CONOBΘ	<u> </u> *
6	Min	491-518	MIB 40		
7	Min	491-518	MIB 40		
8	Min	491-518	MIB 40		
9	40 Num	498-507	MIB 22	CON	
10	40 Num	507-512	MIB 23	CON	<u> </u> €
11	40 Num	507-512	MIB 23	CON	<u> </u> B
12	40 Num	507-512	MIB 23	CON	<u> </u> Γ
13	40 Num	507-512	MIB 24	CON	<u> </u> €

- 1 538:ZAG D1170. ↓. Obv.: DNANASTA SIVSPPAVC. Rev.: VICTORIAAVCVSTORVM. Wt.: 1,44gr. Dim.: 14x15mm. BMC 10; Tol. 126; DOC 10a.1; BN 1/Cp/AV/23.
- 2 538:ZAG D300. ↓. Obv.: DNANASTA SIVSPPAVC. Rev.: VICTORIAAVCVSTORVM. Wt.: 1,43gr. Dim.: 15x16mm. Site: Sisak - Kupa. Provenance: Dredging. BMC 10; Tol. 126; DOC 10a.1; BN 1/Cp/AV/23.
- 3 538:ZAG D289. ↓. Obv.: DNANASTA SIVSPPAVG. Rev.: VICTORI AAVCCC. Wt.: 4,34gr. Dim.: 19x21mm. Provenance: Julius Zirner, goldsmith, Zagreb. BMC -; Tol. 8; DOC 7j; BN 1/Sp/AV/14.
- 4 538:ZAG D288. ↓. Obv.: DNANASTA SIVSPPAVG. Rev.: VICTORI AAVCCC. Wt.: 4,30gr. Dim.: φ 21mm. Provenance: Gjuro Horvatović, captain, Beograd. BMC -; Tol. 8 var.; DOC 7i.1; BN -.
- 5 538:ZAG D1070. ↓. Obv.: DNANASTA SIVSPPAVG. Rev.: VICTORI AAVCCC. Wt.: 3,99gr. Dim.: φ 20mm. Site: Šturlić. Provenance: Matija Polić, parish-priest, Vališ Selo (=Cetingrad). BMC -; Tol. 8; DOC 7i.1 var.; BN -.
- 6 538:ZAG D1658. ↓. Obv.: (DNANASTA SIVSPPA)OC. Rev.: (Monogram). Wt.: 0,89gr. Dim.: φ 10mm. BMC 59; Tol. -; DOC 15.1; BN 1/Ni/AE/01.
- 7 538:ZAG D319. ↗. Obv.: (DNANASTA SIVSPPAVC). Rev.: (Monogram). Wt.: 0,85gr. Dim.: φ 9mm. BMC 59; Tol. -; DOC 15.1; BN 1/Ni/AE/01.
- 8 538:ZAG D318. ↙. Obv.: DNANA(STA SIVSPPAVC). Rev.: (Monogram). Wt.: 0,82gr. Dim.: φ 10mm. BMC 59; Tol. -; DOC 15.1; BN 1/Ni/AE/01.
- 9 538:ZAG D1144. ↓. Obv.: (DNAN)ASTA SIVSPPAVC. Rev.: M. Cmk rev.: 0. Wt.: 8,30gr. Dim.: 23x24mm. Provenance: Dr. Fran Gundrum, Križevci. DMC 41; Tol. 31; DOC 16a.1; BN 1/Cp/AE/11.
- 10 538:ZAG D315. ↓. Obv.: (DNANASTA) SIVSPPAVC. Rev.: * - M - *. Cmk rev.: 0. Wt.: 9,45gr. Dim.: 23x24mm. BMC 40; Tol. 39; DOC 20e.1; BN -.
- 11 538:ZAG D313. ↓. Obv.: (DNANAS)TA SIVSPPAVC. Rev.: * - M - *. Wt.: 8,64gr. Dim.: 24x25mm. Site: Asia Minor. BMC 37; Tol. 27; DOC 20b.1; BN 1/Cp/AE/25.
- 12 538:ZAG D314. ↓. Obv.: DNANASTA SIVSPPAVC. Rev.: * - M - *. Wt.: 7,45gr. Dim.: 24x25mm. BMC 39; Tol. 38; DOC 20c; BN -.
- 13 538:ZAG D1430. ↓. Obv.: DNANASTA SI(VSPPAVC). Rev.: * - M. Wt.: 10,13gr. Dim.: φ 24mm. Provenance: Alfred de Makanec, Zagreb. BMC 40; Tol. 29; DOC 20e.1; BN 1/Cp/AE/29.

14	20 Num	507-512	MIB 32	<u>A</u>
15	20 Num	507-512	MIB 32	<u>B</u>
16	40 Num	512-517	MIB 27	CON <u>€</u>
17	40 Num	512-517	MIB 27	CON <u>Δ</u>
18	40 Num	512-517	MIB 27	CON <u>B</u>
19	40 Num	512-517	MIB 27	CON <u>A</u>
20	40 Num	512-517	MIB 27	CON <u>Γ</u>
21	40 Num	512-517	MIB 27	CON <u>€</u>
22	40 Num	512-517	MIB 27	CON <u>€</u>
23	40 Num	512-517	MIB 27	CON <u>Γ</u>
24	40 Num	512-517	MIB 27	CON <u>€</u>
25	40 Num	512-517	MIB 29	CON <u>€</u>
26	40 Num	512-517	MIB 29	CON <u>€</u>
27	40 Num	512-517	MIB 29	CON <u>€</u>
28	5 Num	512-517	MIB 37	<u>B</u>

- 14 538:ZAG D316. †. Obv.: DNANASTA SIVSPPAV. Rev.: + - K. Wt.: 4,41gr. Dim.: 18x19mm. BMC 42; Tol. 43; DOC 21a.1; BN 1/Cp/AE/36.
- 15 538:ZAG D317. ♂. Obv.: DNANASTA SIVSPPAVC. Rev.: + - K. Wt.: 3,91gr. Dim.: φ 21mm. Site: Novi Banovci. Provenance: Mijo Fakundini. BMC 43; Tol.44; DOC 21b.1; BN 1/Cp/AE/37.
- 16 538:ZAG D311. ♀. Obv.: DNANASTA SIVSPPAVC. Rev.: * - M - *. Wt.: 19,18gr. Dim.: 35x37mm. BMC 28; Tol. 23; DOC 23i.1; BN 1/Cp/AE/76.
- 17 538:ZAG D308. ↓. Obv.: DNANASTA SIVSPPAV. Rev.: * - M - *. Wt.: 17,64gr. Dim.: φ 33mm. BMC 24; Tol. 21; DOC 23f.1; BN 1/Cp/AE/56.
- 18 538:ZAG D1824. ↓. Obv.: DNANASTA SIVSPPAVC. Rev.: * - M - *. Wt.: 17,45gr. Dim.: φ 32mm. BMC 20; Tol. 18; DOC 23b.1; BN 1/Cp/AE/53.
- 19 538:ZAG D306. ↓. Obv.: DNANASTA SIYSPPAY. Rev.: * - M - *. Wt.: 15,79gr. Dim.: 32x33mm. BMC 18; Tol. 17; DOC 23a.1; BN 1/Cp/AE/66.
- 20 538:ZAG D1427. ↓. Obv.: DNANASTA SIVSPPAV. Rev.: * - M - *. Wt.: 14,72gr. Dim.: 32x36mm. Provenance: Alfred de Makanec, Zagreb. BMC 23; Tol. 20; DOC 23d.1; BN 1/Cp/AE/69.
- 21 538:ZAG D310. ↓. Obv.: DNANASTA SIVSPPAVC. Rev.: * - M - *. Wt.: 13,73gr. Dim.: 31x33mm. Site: Osijek. Provenance: Coll. Brunšmid. BMC 28; Tol.23; DOC 23i.1; BN 1/Cp/AE/76. NepSun 138.
- 22 538:ZAG D1854. ♂. Obv.: DNANASTA SI(VSP)PAVC. Rev.: * - M - *. Wt.: 13,28gr. Dim.: φ 32mm. BMC 28; Tol. 23; DOC 23i.1; BN 1/Cp/AE/76.
- 23 538:ZAG D1855. ↓. Obv.: (DNASTA) SIVSPPAVC. Rev.: * - M - *. Wt.: 13,19gr. Dim.: φ 31mm. BMC 23; Tol. 20; DOC 23d.1; BN 1/Cp/AE/69.
- 24 538:ZAG D1823. ↓. Obv.: (DNANASTA SIV)SPPAVC. Rev.: * - M - *. Wt.: 13,00gr. Dim.: 28x29mm. BMC 28; Tol. 23; DOC 23i.1; BN 1/Cp/AE/58.
- 25 538:ZAG D303. ↓. Obv.: (DNANASTA) SIVSPPAVC. Rev.: * - M - C. Wt.: 16,08gr. Dim.: φ 35mm. BMC 17; Tol. 25; DOC 23m.1; BN 1/Cp/AE/85.
- 26 538:ZAG D1402. ↓. Obv.: DNANASTA SIVSPPAVC. Rev.: * - M - C. Wt.: 15,23gr. Dim.: 34x35mm. BMC 17; Tol. 25; DOC 23m.1; BN 1/Cp/AE/85.
- 27 538:ZAG D304. ↓. Obv.: (DNANA)STA SIVSPPAVC. Rev.: * - M - C. Wt.: 14,63gr. Dim.: 33x36mm. BMC 17; Tol. 25; DOC 23m.1; BN 1/Cp/AE/85.
- 28 538:ZAG D1403. ↓. Obv.: (DNANAST)A SIVSPPA(VC). Rev.: €. Wt.: 2,10gr. Dim.: 12x14mm. BMC 55; Tol. 66; DOC 26b.1; BN 1/Cp/AE/95.

29	5 Num	512-517	MIB 37	<u>Γ</u>
30	20 Num	512-518	MIB 33	<u>Γ</u>
31	20 Num	512-518	MIB 33	<u>A</u>
32	20 Num	512-518	MIB 33	<u>A</u>
33	40 Num	517-518	MIB 28a	CON <u>A</u>
34	40 Num	517-518	MIB 28a	CON <u>B</u>
35	40 Num	517-518	MIB 28b	CON <u>€</u>

Nicomedia

36	40 Num	498-507	MIB 41	NIC
----	--------	---------	--------	-----

Imitations**Unknown mint**

37	20 Num	after 512	MIB - (ad 33)	<u>A</u>
----	--------	-----------	---------------	----------

Iustinus I. (518-527)**Constantinopolis**

38	So1	522-527	MIB 3	CONOBA <u>_*</u>
----	-----	---------	-------	------------------

- 29 538:ZAG D1839. ↓. Obv.: (DNANAST)A SIVSPPA(VC). Rev.: €. Wt.: 2,08gr. Dim.: φ 13mm. BMC 57; Tol. 67; DOC 26c.1; BN 1/Cp/AE/98.
- 30 538:ZAG D312. ↓. Obv.: DNANASTA SIVSPPAV. Rev.: + - K. Wt.: 11,01gr. Dim.: 26x29mm. BMC 33; Tol. 40; DOC 24d.1; BN -.
- 31 538:ZAG D1601. ↓. Obv.: DNANASTA SIVSPPAVC. Rev.: + - K. Wt.: 9,53gr. Dim.: φ 27mm. BMC -; Tol. 38; DOC 24a.1; BN -.
- 32 538:ZAG D1145. ↑. Obv.: DNANASTA SIVSPPAV. Rev.: + - K. Wt.: 9,30gr. Dim.: 25x27mm. Provenance: Dr. Fran Gundrum, Križevci. BMC -; Tol. 38; DOC 24a.1; BN -.
- 33 538:ZAG D305. ↓. Obv.: DNA(NASTA SIVSP)PAVC. Rev.: */* - M - */*. Wt.: 15,65gr. Dim.: φ 33mm. Site: Asia Minor. Provenance: Coll. Brunšmid. BMC 18; Tol. 17; DOC 23a.1 var.; BN 1/Cp/AE/82.
- 34 538:ZAG D307. ↓. Obv.: DNANASTA SIVSPPAVC. Rev.: */* - M - */*. Wt.: 14,90gr. Dim.: φ 32mm. BMC 20; Tol. 18; DOC 23c; BN -.
- 35 538:ZAG D309. ↓. Obv.: DNANASTA SIVSPPAV. Rev.: */* - M - */*. Wt.: 17,78gr. Dim.: 31x34mm. Site: Asia Minor. Provenance: Zbirka/Coll. Brunšmid. BMC 28; Tol.23; DOC 23i.1 var.; BN 1/Cp/AE/83.
- 36 538:ZAG D320. ↓. Obv.: DNANASTA SIVSPPAV. Rev.: M. Wt.: 10,23gr. Dim.: 26x27mm. Site: Asia Minor. BMC 62; Tol. 34; DOC 29; BN -.
- 37 538:ZAG D1420. ↓. Obv.: DNA(NASTA SI)YSPPAYC. Var. leg. rev.: K (reversed) - +. Wt.: 8,78gr. Dim.: 27x29mm. BMC -; Tol.-(ad 38); DOC -(ad 24a.1); BN -.
- 38 538:ZAG D327. ↓. Obv.: DNIVSTI NVSPPAVG. Rev.: VICTORI AAVCCC. Wt.: 4,34gr. Dim.: φ 20mm. Provenance: Ivan Kargačin, Novi Vinodolski. BMC -; Tol. 4; DOC 2d; BN -.

39	So1	522-527	MIB 3	CONOBH <u> </u> *
40	40 Num	518-522	MIB 11	CON <u>Δ</u>
41	40 Num	518-522	MIB 11	C(ON) <u> </u> ?
42	40 Num	518-522	MIB 11	CON <u>Γ</u>
43	40 Num	518-522	MIB 11	CON <u>€</u>
44	40 Num	518-522	MIB 11	CON <u>B</u>
45	40 Num	518-522	MIB 11	CON <u>€</u>
46	40 Num	518-522	MIB 11	(CON) <u>€</u>
47	40 Num	518-522	MIB 11	CON <u>Δ</u>
48	40 Num	522-527	MIB 12	CON <u>Γ</u>
49	40 Num	518-522	MIB 11	(CON) <u> </u> ?
50	40 Num	518-522	MIB 11	CON <u>Γ</u>
51	40 Num	518-522	MIB 11	CON <u>Γ</u>
52	40 Num	518-522	MIB 11	CON <u>€</u>
53	20 Num	518-522	MIB 18	<u> </u> Γ

- 39 538:ZAG D328. ✓. Obv.: DNIVSTI NVSPPAVC. Rev.: VICTORI AAVCCC. Wt.: 4,30gr. Dim.: 19x20mm. Provenance: Dr. Nikola Gržetić, Zagreb. BMC -; Tol. 6; DOC -; BN -.
- 40 538:ZAG D335. ↗. Obv.: DNIVSTI NVSPPAVC. Rev.: * - M - *. Wt.: 18,52gr. Dim.: φ 32mm. BMC 25; Tol. 35; DOC 8d; BN -.
- 41 538:ZAG D1856. ↓. Obv.: DNIVS(TI N)VSPPAVC. Rev.: * - M - *. Wt.: 17,87gr. Dim.: 32x33mm. BMC -; Tol. -; DOC -; BN -.
- 42 538:ZAG E1852. ↓. Obv.: (DNI)VSTI (NVS)PP(AVC). Rev.: * - M - *. Wt.: 16,45gr. Dim.: 28x31mm. Provenance: Černy. BMC 22; Tol. 32; DOC -; BN 2/Cp/AE/08.
- 43 538:ZAG D337. ↗. Obv.: DNIVSTI (NVS)PPAVC. Rev.: * - M - *. Wt.: 16,18gr. Dim.: 29x32mm. Provenance: Milan Turić, Štip. BMC 27; Tol. 37; DOC 8e.1; BN 2/Cp/AE/04.
- 44 538:ZAG D333. ↗. Obv.: DNIVSTI NVSPPAVC. Rev.: * - M - *. Wt.: 16,02gr. Dim.: 19x31mm. BMC 21; Tol. 29; DOC 8b.1; BN 2/Cp/AE/01.
- 45 538:ZAG D1569. ✓. Obv.: DNIVSTI (NV)SPPAVC. Rev.: * - M - *. Wt.: 15,48gr. Dim.: φ 30mm. Site: Asia Minor. Provenance: Coll. Brunšmid. BMC 27; Tol. 37; DOC 8e.6; BN 2/Cp/AE/07.
- 46 538:ZAG D1859. ↓. Obv.: DNIVSTI NVSPPAVC. Rev.: * - M - *. Wt.: 15,41gr. Dim.: 30x31mm. BMC 27; Tol. 37; DOC 8e.7; BN 2/Cp/AE/04.
- 47 538:ZAG D336. ↓. Obv.: DNIVS(TI) NVSPPAVC. Rev.: * - M - *. Wt.: 15,26gr. Dim.: 28x31mm. Provenance: Milan Turić, Štip. BMC 25; Tol. 35; DOC 8d; BN -.
- 48 538:ZAG D1404. ↓. Obv.: DNIVSTI NVSPPAVC. Rev. * - M - +. Wt.: 14,88gr. Dim.: 29x32mm. BMC 31; Tol. 34; DOC 9c.1; BN -.
- 49 538:ZAG D1659. ↓. Obv.: (DNIVSTI) NVSPPAVC. Rev.: * - M - *. Wt.: 14,34gr. Dim.: 27x33mm. BMC -; Tol. -; DOC -; BN -.
- 50 538:ZAG D1646. ✓. Obv.: DNIVSTI (NV)SPP(AVC). Rev.: * - M - *. Wt.: 13,78gr. Dim.: 29x32mm. Site: Mitrovica. BMC 22; Tol. 32; DOC -; BN 02/Cp/AE/08.
- 51 538:ZAG D334. ↓. Obv.: DNIVSTI NVSPPAVC. Rev.: * - M - *. Wt.: 12,00gr. Dim.: 29x31mm. BMC 21; Tol. 32; DOC 8c.1; BN 02/Cp/AE/02.
- 52 538:ZAG D1645. ↓. Obv.: (DNIVSTI NV)SPPA(VC). Rev.: * - M - (*). Wt.: 11,25gr. Dim.: 31x33mm. Site: Mitrovica. BMC 21; Tol. 37; DOC 8e.1; BN 2/Cp/AE/04.
- 53 538:ZAG D343. ↓. Obv.: DNIVSTI NVSPPAVC. Rev.: + - K. Wt.: 11,20gr. Dim.: 26x28mm. BMC -; Tol. -; DOC 14c; BN p.42.

54	20 Num	518-522	MIB 18	<u>A</u>
55	5 Num	518-522	MIB 25	<u>Δ</u>
56	5 Num	518-522	MIB 25	<u>Δ</u>
57	5 Num	518-522	MIB 25	<u>B</u>
58	40 Num	522-527	MIB 12	CON <u>Δ</u>
59	40 Num	522-527	MIB 12	C(ON) <u>Δ</u>
60	40 Num	522-527	MIB 12	CON <u>€</u>
61	40 Num	522-527	MIB 12	(CON) <u>A</u>
62	40 Num	522-527	MIB 12	CON <u>B</u>
63	40 Num	522-527	MIB 12	CON <u>Γ</u>
64	20 Num	522-527	MIB 19	<u>A</u>
65	20 Num	522-527	MIB 19	<u>Δ</u>
66	5 Num	522-527	MIB 29	<u>A</u>
67	5 Num	522-527	MIB 32	<u>B</u>
68	5 Num	522-527	MIB 32	<u>Γ</u>

- 54 538:ZAG D342. ⚡. Obv.: (DNIVSTI) NVSPPAVC. Rev.: + - K. Overstrike obv.: MIB ? Overstrike rev.: MIB ? Wt.: 9,24gr. Dim.: ϕ 27mm. BMC -; Tol. -; DOC 14a; BN p.42.
- 55 538:ZAG D353. ↓. Obv.: DNIVSTI NVSPPAVC. Rev.: €. Wt.: 2,03gr. Dim.: ϕ 13mm. BMC -; Tol. -; DOC 18c.1; BN 2/Cp/AE/23.
- 56 538:ZAG D354. ↓. Obv.: (DNIVSTI) NVSPPA(VC). Rev.: €. Wt.: 1,94gr. Dim.: ϕ 12mm. BMC -; Tol. -; DOC 18c.1; BN 2/Cp/AE/23.
- 57 538:ZAG D2023. ↓. Obv.: (DNIVSTI NVSPPAVC). Rev.: €. Wt.: 1,72gr. Dim.: ϕ 13mm. BMC 142; Tol. -; DOC 18b; BN 2/Cp/AE/22.
- 58 538:ZAG D339. ⚡. Obv.: DNIVS(TI) NVSPPAVC. Rev.: * - M - +. Wt.: 16,36gr. Dim.: 29x32mm. Provenance: Coll. August Šenoa. BMC 32; Tol. 36; DOC 9d.1; BN 2/Cp/AE/14.
- 59 538:ZAG 189. ↑. Obv.: DNIVS(TI) NVSPPAVC. Rev.: * - M - +. Cmk obv.: 4 (Heraclius, Sic). Cmk rev.: 4. Wt.: 16,00gr. Dim.: 30x33mm. Provenance: Karl Nuber. BMC 32; Tol. 36; DOC 9d.1; BN 2/Cp/AE/14.
- 60 538:ZAG D1570. ↓. Obv.: DNIVSTI NVSPPAVC. Rev.: * - M - +. Overstrike rev.: *. Wt.: 14,58gr. Dim.: 30x32mm. Provenance: Nikola Pčelarov, Silistra. BMC -; To. -; DOC -; BN 2/Cp/AE/15.
- 61 538:ZAG D1858. ↓. Obv.: (DNIVSTI) NVSPPAVC. Rev.: * - M - +. Wt.: 13,61gr. Dim.: 29x31mm. BMC 29; Tol. 28; DOC 9a.2; BN 2/Cp/AE/11 var.
- 62 538:ZAG D338. ⚡. Obv.: DNIVSTI NVSPPAVC. Rev.: * - M - +. Wt.: 12,92gr. Dim.: 28x30mm. Site: Surduk. Provenance: Sava Vojnović. BMC 30; Tol. 31; DOC 9b.1; BN -.
- 63 538:ZAG D1571. ↓. Obv.: DNIVST(I NVSPPA)VC. Rev.: * - M - +. Wt.: 11,30gr. Dim.: 27x30mm. Provenance: br.241/1944; Zap. br.50/41, r.br.56. BMC 31; Tol. 34; DOC 9c.1; BN -.
- 64 538:ZAG D344. ⚡. Obv.: DNIVSTI NVSP(PAVC). Rev.: + - K. Wt.: 10,52gr. Dim.: 24x25mm. Site: Asia Minor. Provenance: Coll. Brunšmid. BMC -; Tol. -: DOC 15a.1; BN p.42.
- 65 538:ZAG D345. ↓. Obv.: (DNIVSTI) NVSPPAVC. Rev.: + - K. Wt.: 9,29gr. Dim.: 34x37mm. BMC -; Tol. -; DOC 15d.1; BN p.42.
- 66 538:ZAG D2022. ↓. Obv.: DNIVSTI NVSPPAV. Rev.: * - Π/€ - *. Wt.: 1,94gr. Dim.: 15x16mm. BMC -; Tol. -; DOC 50a-b; BN p.44.
- 67 538:ZAG D355. ↓. Obv.: (DNIVSTI) NVSPPAVC. Rev.: (XP) - €. Wt.: 2,16gr. Dim.: ϕ 14mm. BMC 42; Tol. 86; DOC 21b.1; BN 2/Cp/AE/26.
- 68 538:ZAG D356. ⚡. Obv.: (DNIVSTI) NVSPPAVC. Rev.: (XP) - €. Wt.: 2,03gr. Dim.: ϕ 16mm. BMC 45; Tol. 87; DOC 21c.1; BN 2/Cp/AE/31.

Thessalonica

69	40 Num	518-522	MIB 69	THESSOB <u>€</u>
70	40 Num	518-522	MIB 69	(THESSOB) <u>Γ</u>
71	40 Num	518-522	MIB 70	THESSOB

Nicomedia

72	40 Num	522-527	MIB 38a	NIKM <u>B</u>
----	--------	---------	---------	---------------

Cyzicus

73	20 Num	518-522	MIB 55	
----	--------	---------	--------	--

Antiochia

74	40 Num	522-527	MIB 60	(AN)TIX <u>Γ</u>
75	5 Num	522-527	MIB 67	

Imitations**Unknown mint**

76	40 Num	after 518	MIB - (ad 13)	CON <u>A</u>
77	40 Num	after 518	MIB - (ad 13)	CON <u>€</u>

- 69 538:ZAG D450. ↓. Obv.: DN(IVSTI NVSPP)AVC. Rev.: * - M - *. Wt.: 14,89gr. Dim.: 28x30mm. BMC 50; Tol. 41; DOC 24; BN 2/Th/AE/04.
- 70 538:ZAG D1857. ↓. Obv.: DNIVS(TI) NVSPPAVC. Rev.: * - M - *. Wt.: 13,50gr. Dim.: 28x30mm. BMC 22; Tol. 32; DOC 8c.2; BN 2/Cp/AE/03.
- 71 538:ZAG D358. ↓. Obv.: DNIYSTI NVSPPAYC. Rev.: * - M - *. Wt.: 16,82gr. Dim.: 29x31mm. Site: Mitrovica. Provenance: Ignjat Jung. DMC 49; Tol. 39; DOC 23.1; BN 2/Th/AE/01.
- 72 538:ZAG D357. ↙. Obv.: DNIVSTI NVSPPAV. Rev.: + - M - +. Wt.: 17,71gr. Dim.: 29x32mm. Site: Gospić. Provenance: Belošević, Zagreb. BMC 57; Tol. 46; DOC 33b.1; BN 2/Ni/AE/03.
- 73 538:ZAG D1405. ↑. Obv.: DNIVSTI NVSPPAVC. Rev.: K+Y - K - *. Wt.: 7,38gr. Dim.: 24x25mm. BMC -; Tol. 66; DOC 44; BN -. MIB V55.
- 74 538:ZAG D1644. ↓. Obv.: DNIVS(TI) NVSPPAVC. Rev.: * - M - C. Wt.: 15,73gr. Dim.: 31x33mm. Site: Solin. Provenance: Dragutin Šepić, school-director and teacher, Grižane (Belgrad). BMC 60; Tol. 52; DOC -; BN -.
- 75 538:ZAG D1238. ↓. Obv.: (DN)IYSTI NVSPPAYC. Rev.: € (reversed) -. Wt.: 2,03gr. Dim.: φ 13mm. Provenance: Karl Nuber. BMC 10; Tol. 90; DOC 57.1; BN p. 56.
- 76 538:ZAG D340. ↓. Obv.: (DN)IVSTI NVSPPAVC. Rev.: + - M - +. Wt.: 14,87gr. Dim.: 28x30mm. BMC -; Tol. -; DOC -; BN -.
- 77 538:ZAG D341. ↓. Obv.: DNIVSTI NVSPPAVC. Rev.: + - M - +. Wt.: 13,50gr. Dim.: 31x32mm. BMC -; Tol. -; DOC -; BN - (ad 18).

Iustinus I. et Iustinianus I. (527)**Constantinopolis**78 20 Num 527 MIB 11 var. Γ**Iustinianus I. (527-565)****Constantinopolis**

79	Tre	527-565	MIB 19	CONOB	<u>*</u>
80	Tre	527-565	MIB 19	CONOB	<u>*</u>
81	Tre	527-565	MIB 19	CONOB	<u>*</u>
82	Sol	537-542	MIB 6	CONOB€	<u>*</u>
83	Sol	537-542	MIB 6	CONOBH	<u>*</u>
84	Sol	537-542	MIB 6	CONOBΓ	<u>*</u>
85	Sol	542-565	MIB 7	CONOBΘ	<u>*</u>
86	Sol	542-565	MIB 7	CONOBΣ	<u>*</u>
87	Sol	542-565	MIB 7	CONOBΘ	<u>*</u>
88	Sol	542-565	MIB 7	CONOBZ	<u>*</u>
89	40 Num	527-532	MIB 86	CON	<u>A</u>

78 538:ZAG D1407. ♂. Obv.: DNIYSTEIV(STINIAN)PPAVC. Var. leg. rev.: + - K. Wt.: 8,65gr. Dim.: 23x25mm.
BMC -; Tol. -; DOC -; BN -.

79 538:ZAG D2066. ♀. Obv.: DNIYSTINI ANVSPPAVC. Rev.: VICTORIAAVCVSTORVH. Wt.: 1,42gr. Dim.: 14x16mm.
Site: Sisak. BMC 22; Tol. 46; DOC 19.1; BN 4/Cp/AV/30.

80 538:ZAG D371. ♀. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVI. Rev.: VICTORIAAVCVSTOAVH. Wt.: 1,41gr. Dim.: φ 16mm.
Tol. 530.

81 538:ZAG D374. ♀. Obv.: DNIVSIINI ANVSPPI. Rev.: VICTORIAAVCVCTORVM. Wt.: 1,41gr. Dim.: 15x16mm.
Provenance: Milan Turić, Štip. Tol. 530.

82 538:ZAG D362. ♀. Obv.: (DNIV)STINI ANVSPPAVC. Rev.: VICTOAI AAVCCC. Wt.: 4,47gr. Dim.: 20x21mm. BMC
14; Tol. 14; DOC 9e; BN -.

83 538:ZAG D365. ♀. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: VICTORI AAVCCC. Wt.: 4,34gr. Dim.: 20x21mm. Site:
Jarčina. Provenance: Count Petar Pejačević. BMC; Tol. -; DOC 8f; BN -.

84 538:ZAG D361. ♀. Obv.: DNIVSTINI ANVSPΔAVC. Rev.: VICTOAI AAVCCC. Wt.: 4,21gr. Dim.: φ
21mm. Site: Tolisa. Provenance: Antun Bogetić, Chaplain. BMC -; Tol. 12; DOC 8b; BN -.

85 538:ZAG D1171. ♀. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAYC. Rev.: VICTORI ΔΔVCCC. Wt.: 4,48gr. Dim.: φ
21mm. Provenance: Josip Gržanić, Senj. BMC 16 var.; Tol. 38; DOC 9i.1; BN 4/Cp/AV/18.

86 538:ZAG D363. ♂. Obv.: ONIVSTINI ANVSPPAVI. Rev.: VICTORI AAVCCC. Wt.: 4,47gr. Dim.: 21x22mm.
Provenance: Julius Zirner, goldsmith, Zagreb. BMC -; Tol. -; DOC -; BN -.

87 538:ZAG D2044. ♀. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: VICTORI AAVCCC. Wt.: 4,47gr. Dim.: 20x21mm. Site:
Golubinja. Provenance: Nebojša Ugrinić, Zagreb. BMC 16 var.; Tol. 38; DOC 9i.1; BN 4/Cp/AV/18.

88 538:ZAG D364. ♀. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: VICTORI AAVCCC. Wt.: 4,46gr. Dim.: 21x22mm.
Provenance: Stjepan Mlinarić, Chaplain (brought by Dr. Rakovec). BMC 15 var.; Tol. -; DOC 9d; BN -.

89 538:ZAG D1287. ♂. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: */* - M - */*. Wt.: 17,19gr. Dim.: 30x31mm.
Provenance: Izidor Steiner, Zagreb. BMC -; Tol. 82 var.; DOC -; BN -.

90	40 Num	527-532	MIB 87	CON	€
91	20 Num	527-537	MIB 90	<u>B</u>	
92	20 Num	527-537	MIB 90	<u>Δ</u>	
93	20 Num	527-537	MIB 90	€	
94	20 Num	527-537	MIB 90	<u>A</u>	
95	40 Num	532-537	MIB 84	CON	<u>B</u>
96	40 Num	532-537	MIB 84	CON	<u>Γ</u>
97	40 Num	532-537	MIB 84	CON	<u>A</u>
98	40 Num	532-537	MIB 88	CON	€
99	40 Num	537-538	MIB 85	CON	<u>B</u>
100	40 Num	537-538	MIB 85 var.	CON	<u>A</u>
101	40 Num	538-539	MIB 95a	CON	<u>B</u>
102	40 Num	538-539	MIB 95a	CON	<u>B</u>
103	20 Num	538-539	MIB 90	<u>B</u>	
104	10 Num	538-565	MIB 99	CON	

- 90 538:ZAG D382. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: * - M - +. Wt.: 14,77gr. Dim.: 29x31mm. BMC 38; Tol. 90; DOC 29a.1; BN 12.
- 91 538:ZAG D392. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: + - K. Wt.: 7,90gr. Dim.: 24x27mm. BMC -; Tol. -; DOC -; BN 14.
- 92 538:ZAG D393. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: + - K. Wt.: 7,88gr. Dim.: 23x25mm. BMC 103; Tol. 390; DOC 33c.1; BN 16.
- 93 538:ZAG D1906. ↓. Obv.: DNIV(STINI ANVSPPAVC). Rev.: + - K. Overstrike obv.: *. Wt.: 7,69gr. Dim.: 25x27mm. Site: Dobrogea. Provenance: Lj. Martinović, Tulcea. BMC 104; Tol. 391; DOC 33b.1; BN 4/Cp/AE/15.
- 94 538:ZAG D1409. ↓. Obv.: (DNI)VSTINI (ANVSPPAVC). Rev.: + - K. Wt.: 7,23gr. Dim.: 22x27mm. BMC 102; Tol. 389; DOC 33a; BN -.
- 95 538:ZAG D381. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAV. Rev.: * - M - +. Overstrike obv.: MIB ? Wt.: 17,45gr. Dim.: 27x30mm. BMC 29; Tol. 84; DOC 28b.1; BN 06.
- 96 538:ZAG D1380. ⚡. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: * - M - +. Wt.: 16,70gr. Dim.: φ 32mm. Provenance: Coll. Dr. Ivan Havliček. BMC 30; Tol. 86; DOC 28c.1; BN 4/Cp/AE/08.
- 97 538:ZAG D380. ⚡. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAV. Rev.: * - M - +. Wt.: 15,33gr. Dim.: 29x32mm. BMC 28; Tol. 82; DOC 28a.1; BN 04.
- 98 538:ZAG D1825. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANV(SPPAVC). Rev.: * - M - C. Wt.: 17,64gr. Dim.: 29x32mm. BMC -; Tol. 89; DOC 32.1; BN -.
- 99 538:ZAG D1146. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: * - M - +. Wt.: 15,57gr. Dim.: 30x31mm. Provenance: Dr. Fran Gundrum, Križevci. BMC 29; Tol. 84; DOC 28b.1; BN 06.
- 100 538:ZAG D383. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Var. leg. rev.: * - M - +/. Wt.: 16,08gr. Dim.: 30x33mm. BMC 28 var.; Tol. 82 var.; DOC 28a.1 var.; BN 04 var.
- 101 538:ZAG D517. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - M - XII. Wt.: 21,40gr. Dim.: 43x42mm. Provenance: Michele Scialli, parish-priest, Janjevo. BMC 40; Tol. 94; DOC 37b.1; BN 4/Cp/AE/25.
- 102 538:ZAG D384. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - M - (XII). Wt.: 19,85gr. Dim.: 41x43mm. BMC 40; Tol. 94; DOC 37b.1; BN 4/Cp/AE/25.
- 103 538:ZAG D399. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - K - XII. Wt.: 10,07gr. Dim.: 31x32mm. Provenance: Coll. Brunšmid. BMC 96; Tol. 389; DOC 62b.1; BN 82.
- 104 538:ZAG D1638. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - ?. Wt.: 3,93gr. Dim.: φ 16mm. Site: Solin. Provenance: Dragutin Šepić, school-director and teacher, Grižane (Belgrad). BMC -; Tol. -; DOC -; BN -.

105	10	Num	538-565	MIB 99	CON
106	10	Num	538-565	MIB 99	CON
107	10	Num	538-565	MIB 99	CON
108	40	Num	539-540	MIB 95a	CON <u>B</u>
109	40	Num	539-540	MIB 95a	CON <u>A</u>
110	20	Num	540-541	MIB 96	B
111	10	Num	540-541	MIB 99	CON
112	40	Num	541-542	MIB 95a	CON <u>Δ</u>
113	20	Num	541-542	MIB 96	A
114	40	Num	542-543	MIB 95a	CON <u>A</u>
115	5	Num	542-552	MIB 103a	<u>+</u>
116	5	Num	542-552	MIB 103a	<u>+</u>
117	5	Num	542-552	MIB 103a	<u>+</u>
118	5	Num	542-552	MIB 103b	<u>+</u>
119	5	Num	542-552	MIB 103b	<u>Γ</u>

- 105 538:ZAG D1668. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - (?). Wt.: 3,62gr. Dim.: φ 17mm. BMC ?; Tol. ?; DOC ?; BN ?
- 106 538:ZAG D1667. ↑. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - (?). Wt.: 2,74gr. Dim.: φ 15mm. BMC -; Tol. -; DOC -; BN -.
- 107 538:ZAG D1768. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - (?). Wt.: 2,27gr. Dim.: 15x16mm. BMC ?; Tol. ?; DOC ?; BN ?
- 108 538:ZAG D385. ↑. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - M - X/III. Wt.: 20,87gr. Dim.: 40x41mm. Site: Vinkovci. Provenance: Coll. Brunšmid. BMC 47; Tol. 97; DOC 38b.1; BN 38. SolInv 119.
- 109 538:ZAG D1291. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - M - X/III. Wt.: 20,83gr. Dim.: 32x41mm. Provenance: Stjepan Regényi, watchmaker, Zagreb. BMC 46; Tol. 96; DOC 38a.1; BN 36.
- 110 538:ZAG D1240. ↗. Obv.: DNIVSTINI ANVS(PPAVC). Rev.: A/N/N/O - K - X/II/II. Wt.: 10,58gr. Dim.: 29x30mm. Provenance: Karl Nuber. BMC -; Tol. -; DOC -; BN -.
- 111 538:ZAG D1987. ↓. Obv.: (DNIVSTINI) ANVSPP(. Rev.: A/N/N/O - I - X/II/II. Wt.: 3,99gr. Dim.: 20x21mm. BMC 128; Tol. 410; DOC 78; BN p.82.
- 112 538:ZAG D386. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - M - X/u. Wt.: 22,34gr. Dim.: 38x40mm. Provenance: Coll. Brunšmid. BMC 61; Tol. 109; DOC 40d.1; BN 65.
- 113 538:ZAG D400. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - K - Xu. Wt.: 10,88gr. Dim.: 29x30mm. BMC -; Tol. -; DOC 65a; BN -.
- 114 538:ZAG D387. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - M - X/uI. Wt.: 16,92gr. Dim.: 35x36mm. BMC 65; Tol. 111; DOC 41a.1; BN -.
- 115 538:ZAG D2025. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: €. Wt.: 2,84gr. Dim.: 15x16mm. BMC -; Tol. 480; DOC 97e.1; BN 4/Cp/AE/99.
- 116 538:ZAG D2027. →. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: €. Wt.: 2,49gr. Dim.: φ 16mm. BMC -; Tol. 480; DOC 97e.1 ?; BN 4/Cp/AE/99.
- 117 538:ZAG D2026. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: €. Wt.: 1,65gr. Dim.: φ 13mm. BMC -; Tol. 480; DOC 97e.1 ?; BN 4/Cp/AE/99.
- 118 538:ZAG D2123. ↙. Obv.: (DNIV)STINI ANVSPPAV. Rev.: €. Wt.: 2,75gr. Dim.: 14x16mm. Provenance: Coll. Benko Horvat. BMC -; Tol. 472; DOC 97e.1; BN 99.
- 119 538:ZAG D440. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: €. Wt.: 2,10gr. Dim.: φ 12mm. BMC 143; Tol. 461; DOC 97c; BN -.

120	5 Num	542-552	MIB 103b	<u>?</u>
121	5 Num	542-552	MIB 103b	<u>Γ</u>
122	5 Num	542-552	MIB 103b	<u>+</u>
123	5 Num	542-552	MIB 103b	<u>Γ</u>
124	5 Num	542-552	MIB 103b	<u>+</u>
125	5 Num	542-552	MIB 103b	<u>Δ</u>
126	5 Num	542-552	MIB 103b	<u>+</u>
127	40 Num	543-544	MIB 95a	CON <u>A</u>
128	40 Num	543-544	MIB 95a	CON <u>A</u>
129	40 Num	543-544	MIB 95a	CON <u>Γ</u>
130	20 Num	543-544	MIB 96	<u>A</u>
131	10 Num	544-545	MIB 99	CON
132	40 Num	547-548	MIB 95a	CON <u>Δ</u>
133	10 Num	548-549	MIB 99	CON
134	40 Num	550-551	MIB 95a	CON <u>A</u>

- 120 538:ZAG D1983. †. Obv.: (DN)IVSTI(NI ANVSPPAVC). Rev.: €. Wt.: 1,84gr. Dim.: 12x17mm. BMC -; Tol. -; DOC 97e.1 ?; BN 4/Cp/AE/99.
- 121 538:ZAG D1883. †. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: €. Wt.: 1,83gr. Dim.: 11x12mm. BMC 143; Tol. 461; DOC 97c; BN -.
- 122 538:ZAG D444. †. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: €. Wt.: 1,57gr. Dim.: 13x16mm. BMC -; Tol. 472; DOC 97e.1; BN 99.
- 123 538:ZAG D441. †. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: €. Wt.: 1,53gr. Dim.: φ 13mm. BMC 143; Tol. 461; DOC 97c; BN -.
- 124 538:ZAG D445. †. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: €. Wt.: 1,53gr. Dim.: 12x13mm. BMC -; Tol. 472; DOC 97e.1; BN 99.
- 125 538:ZAG D442. †. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPP)AVC. Rev.: €. Wt.: 1,49gr. Dim.: 12x14mm. Site: Osijek. Provenance: Grammar-School Coll., Osijek. BMC 145; Tol. 461; DOC 97d; BN -.
- 126 538:ZAG D2024. †. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: €. Wt.: 1,48gr. Dim.: 12x13mm. BMC -; Tol. 480; DOC 97e.1; BN 4/Cp/AE/99.
- 127 538:ZAG D388. †. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - M - X/u/II. Wt.: 18,99gr. Dim.: 35x36mm. BMC 68; Tol. 115; DOC 42a; BN 69.
- 128 538:ZAG D1413. †. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - M - X/u/II. Wt.: 18,95gr. Dim.: 33x34mm. BMC 68; Tol. 115; DOC 42a; BN 69.
- 129 538:ZAG D1766. †. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - M - X/u/II. Overstrike rev.: *. Wt.: 10,76gr. Dim.: 30x33mm. BMC 70; Tol. 117; DOC 42e.1; BN -.
- 130 538:ZAG D2029. †. Obv.: (DNIVSTINI ANVS)PPAVC. Rev.: A/N/N/NO - K - Xu/II. Wt.: 5,15gr. Dim.: 21x32mm. BMC -; Tol. 329; DOC 67a; BN p.81.
- 131 538:ZAG D422. †. Obv.: DNIVSTIN ANVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - I - X/u/III. Wt.: 3,56gr. Dim.: 19x21mm. BMC -; Tol. 412 var.; DOC 79 var.; BN p.82.
- 132 538:ZAG D389. †. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - M - X/X/I. Wt.: 18,57gr. Dim.: 32x34mm. Site: Novi Banovci. Provenance: Karl Brenner. BMC -; Tol. -; DOC 46d; BN -.
- 133 538:ZAG D1660. †. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - X/X/II. Wt.: 3,53gr. Dim.: 15x16mm. BMC -; Tol. -; DOC 83.1; BN 4/Cp/AE/93.
- 134 538:ZAG D390. †. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - M - X/X/II/II. Wt.: 16,37gr. Dim.: 30x33mm. BMC 86; Tol. 140; DOC 48a; BN 75.

135	10 Num	550-551	MIB 99	CON
136	10 Num	552-553	MIB 101	P
137	10 Num	552-553	MIB 101	P
138	10 Num	552-553	MIB 101	P
139	10 Num	552-553	MIB 101	P
140	10 Num	552-553	MIB 101	P
141	10 Num	553-554	MIB 101	P
142	10 Num	554-555	MIB 99	CON
143	10 Num	554-555	MIB 99	CON
144	10 Num	554-555	MIB 99	CON
145	10 Num	554-555	MIB 99	CON
146	40 Num	556-557	MIB 95f	CON Δ
147	10 Num	556-557	MIB 99	CON
148	10 Num	556-557	MIB 99	CON
149	10 Num	556-557	MIB 99	CON

- 135 538:ZAG D423. ↓. Obv.: (DNIVSTINI AN)VSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - I - X/X/III. Wt.: 3,86gr. Dim.: 16x17mm. BMC -; Tol. 413; DOC 81.1; BN -.
- 136 538:ZAG D430. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - I - X/X/VI. Wt.: 3,89gr. Dim.: 17x18mm. BMC 133; Tol. 418; DOC 357.1; BN p.59.
- 137 538:ZAG D1776. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - X/X/VI. Wt.: 2,94gr. Dim.: 16x17mm. BMC 133; Tol. 418; DOC 357.1; BN p.59.
- 138 538:ZAG D432. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - I - X/X/VI. Wt.: 2,91gr. Dim.: 16x17mm. BMC 133; Tol. 418; DOC 357.1; BN p.59.
- 139 538:ZAG D431. ↓. Obv.: DNIVSTINI (ANVS)PPAVC. Rev.: A/N/N/O - I - X/X/VI. Wt.: 2,79gr. Dim.: 17x20mm. Site: Solin. Provenance: Branko Šenoa. BMC 133; Tol. 418; DOC 357.1; BN p.59.
- 140 538:ZAG D1777. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVS)PPA. Rev.: A/N/N/O - I - X/X/VI. Wt.: 2,74gr. Dim.: 17x18mm. BMC 133; Tol. 418; DOC 357.1; BN -.
- 141 538:ZAG D1572. ↓. Obv.: DN(IVSTINI A)NVSP. Rev.: A/N/N/O - I - X/X/VI. Wt.: 2,58gr. Dim.: ϕ 18mm. BMC 133; Tol. 418; DOC 357.1; BN p.57.
- 142 538:ZAG D425. ↓. Obv.: DNIVSTI(NI) ANVSPPAV. Rev.: A/N/N/O - I - X/X/IGI. Wt.: 3,28gr. Dim.: ϕ 19mm. BMC 331 var.; Tol. 436 var.; DOC 88; BN p.82.
- 143 538:ZAG D426. ↓. Obv.: (DNIVSTINI) ANVSPPAV. Rev.: A/N/N/O - I - X/X/IGI. Wt.: 2,58gr. Dim.: ϕ 18mm. BMC 331 var.; Tol. 436 var.; DOC 88; BN p.82.
- 144 538:ZAG D424. ↙. Obv.: DNIVS(INI) ANVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - I - X/X/IGI. Wt.: 2,25gr. Dim.: ϕ 18mm. BMC 331 var.; Tol. 436 var.; DOC 88; BN p.82.
- 145 538:ZAG D1989. ↓. Obv.: (DNIVSTINI) ANVSPPAV. Rev.: A/N/N/O - I - X/X/IGI. Wt.: 2,15gr. Dim.: 15x16mm. BMC 331 var.; Tol. 436 var.; DOC 88; BN p.82.
- 146 538:ZAG D518. ↙. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - M - X/X/X. Wt.: 16,64gr. Dim.: 31x33mm. Provenance: Karl Nuber. BMC -; Tol. 153; DOC 53b; BN -.
- 147 538:ZAG D427. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - I - X/X/X. Wt.: 4,55gr. Dim.: 18x19mm. BMC 135; Tol. 415; DOC 90; BN 94.
- 148 538:ZAG D1991. ↓. Obv.: (DNIVSTINI) ANVSPP. Rev.: A/N/N/O - I - X/X/X. Wt.: 4,39gr. Dim.: 17x18mm. BMC 135; Tol. 415; DOC 90; BN 4/Cp/AE/94.
- 149 538:ZAG D428. ↓. Obv.: (DN)IVSTINI ANVSPP(AVC). Rev.: A/N/N/O - I - X/X/X. Wt.: 4,14gr. Dim.: ϕ 17mm. BMC 135; Tol. 415; DOC 90; BN 94.

150	10 Num	556-557	MIB 99	CON
151	10 Num	556-557	MIB 99	(CON)
152	10 Num	556-557	MIB 99	(CON)
153	10 Num	556-557	MIB 99	CON
154	10 Num	556-557	MIB 99	CON
155	40 Num	557-558	MIB 95a	CON <u>A</u>
156	10 Num	558-559	MIB 99	CON
157	10 Num	558-569	MIB 99	CON
158	10 Num	559-560	MIB 99	(CON)
159	10 Num	560-561	MIB 99	CON
160	10 Num	560-561	MIB 99	CON
161	10 Num	561-562	MIB 99	CON
162	10 Num	562-563	MIB 99	CON
163	10 Num	562-563	MIB 99	CON

- 150 538:ZAG D1990. ↓. Obv.: (DNIVSTINI) ANVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - I - X/X/X. Wt.: 3,66gr. Dim.: φ 17mm. BMC 135; Tol. 415; DOC 90; BN 4/Cp/AE/94.
- 151 538:ZAG D1679. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - X/X/X ?. Wt.: 3,49gr. Dim.: 16x17mm. BMC 135; Tol. 415; DOC 90; BN 94.
- 152 538:ZAG D1678. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - X/X/X. Wt.: 3,35gr. Dim.: 15x16mm. BMC 135; Tol. 415; DOC 90; BN 94.
- 153 538:ZAG D1992. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N. Wt.: 2,93gr. Dim.: φ 17mm. BMC 135; Tol. 415; DOC 89; BN 4/Cp/AE/94.
- 154 538:ZAG D1661. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - X/X/X. Wt.: 2,16gr. Dim.: 15x16mm. BMC 135; Tol. 415; DOC 90; BN 94.
- 155 538:ZAG D391. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - M - X/X/X/I. Wt.: 17,48gr. Dim.: 31x34mm. Provenance: Milan Turić, Štip. BMC -; Tol. -; DOC 55a.1; BN p. 80.
- 156 538:ZAG D1666. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - X/X/X/II. Wt.: 2,96gr. Dim.: 16x17mm. BMC -; Tol. -; DOC 91.1; BN p.82.
- 157 538:ZAG D1665. ↓. Obv.: (DNIVSTINI) ANVS(PPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - X/XX/II. Wt.: 3,94gr. Dim.: 16x17mm. BMC -; Tol. -; DOC -; BN -.
- 158 538:ZAG D1881. ↓. Obv.: DNIVS(TINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - X/X/X/III. Wt.: 3,86gr. Dim.: φ 17mm. BMC 137; Tol. 416; DOC 92.1; BN 4/Cp/AE/95.
- 159 538:ZAG D1663. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - X/X/X/II. Wt.: 4,43gr. Dim.: 16x19mm. BMC 137; Tol. -; DOC 91.1; BN 95.
- 160 538:ZAG D1637. ↓. Obv.: (DNIVSTINI) ANVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - I - X/XX/III. Wt.: 2,80gr. Dim.: 16x17mm. Site: Solin. Provenance: Dragutin Šepić, school-director and teacher, Grižane (Belgrad). BMC -; Tol. -; DOC -; BN -.
- 161 538:ZAG D1662. ↗. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - X/XX/u. Wt.: 1,73gr. Dim.: φ 14mm. BMC -; Tol. -; DOC 93; BN 96.
- 162 538:ZAG D1664. ↖. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - X/XX/uI. Wt.: 2,96gr. Dim.: φ 16mm. BMC -; Tol. -; DOC 95; BN -.
- 163 538:ZAG D1767. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - X/XX/uI. Wt.: 2,05gr. Dim.: 15x17mm. BMC -; Tol. -; DOC 95; BN 96.

Thessalonica

164	So1	542-562	MIB 22	CONOB	___*
165	4 Num	538-540	MIB 175		
166	16 Num	538-542	MIB 169a	T€S	<u> +</u>
167	16 Num	538-542	MIB 169a	T€S	<u> +</u>
168	16 Num	538-542	MIB 169a	T€S	<u> +</u>
169	16 Num	538-542	MIB 169a	(T€S)	<u> +</u>
170	16 Num	538-542	MIB 169b	T€S	<u> + +</u>
171	16 Num	538-542	MIB 169b	T€S	<u> + +</u>
172	16 Num	542-547	MIB 169c	T€S	<u> #</u>
173	16 Num	542-547	MIB 169c	T€S	<u> #</u>
174	16 Num	542-547	MIB 169d	T€S	<u> ***</u>
175	16 Num	542-547	MIB 169d	(T€S)	<u> ***</u>
176	16 Num	542-547	MIB 169d	T€S	<u> ***</u>
177	16 Num	542-547	MIB 169d	T€S	<u> ***</u>

164 538:ZAG D1133. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: VICTORI AAVCCC. Wt.: 4,40gr. Dim.: φ 20mm.

Provenance: Coll. Plavšić. BMC 8 dif.; Tol. 17; DOC 7.1; BN 4/Cp/AV/09.

165 538:ZAG D449. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPP(AVC). Rev.: A - Δ - P. Wt.: 1,63gr. Dim.: 15x16mm.

BMC 180; Tol. 496; DOC 101 var.; BN p.84.

166 538:ZAG D1650. ✓. Obv.: DNIVSTINI (ANVSPPAVC). Rev.: A - I - SP. Wt.: 8,16gr. Dim.: 21x26mm. Site:

Mitrovica. BMC -; Tol. 485 var.; DOC -; BN 4/Th/AE/04.

167 538:ZAG D454. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: A - I - SP. Wt.: 7,94gr. Dim.: 21x27mm. Site:

Stari Slankamen. Provenance: Aleksa Natošević. BMC -; Tol. 485 var.; DOC -; BN 4/Th/AE/04.

168 538:ZAG D453. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: A - I - SP. Wt.: 5,85gr. Dim.: 21x23mm. Site:

Stari Slankamen. Provenance: M. Pavlović. BMC -; Tol. 485 var.; DOC -; BN 4/Th/AE/04.

169 538:ZAG D1669. ✓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A - I - SP. Wt.: 5,24gr. Dim.: 18x21mm. BMC -;

Tol. 485 var.; DOC -; BN 4/Th/AE/04.

170 538:ZAG D457. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: A - I - SP. Wt.: 5,61gr. Dim.: 20x22mm.

Provenance: Coll. August Šenoa. BMC 163; Tol. 486; DOC 98b.1; BN -.

171 538:ZAG D456. ↓. Obv.: DN(IVSTINI) AN(VSPPAVC). Rev.: A - I - SP. Wt.: 5,58gr. Dim.: 21x22mm. Site:

Stari Slankamen. Provenance: M. Pavlović. BMC 163; Tol. 486; DOC 98b.1; BN -.

172 538:ZAG D452. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANV(SPPAVC). Rev.: A - I - SP. Wt.: 7,10gr. Dim.: 22x24mm. BMC 171;

Tol. 485; DOC 98d.1; BN 4/Th/AE/09.

173 538:ZAG D455. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: A - I - SP. Wt.: 5,81gr. Dim.: 20x25mm. Site:

Stari Slankamen. BMC 171; Tol. 485; DOC 98d.1; BN 4/Th/AE/09.

174 538:ZAG D458. ↓. Obv.: DNIVSTINI AN(VSPPAVC). Rev.: A - I - SP. Wt.: 7,52gr. Dim.: 21x23mm. BMC 167;

Tol. 487; DOC 98c.1; BN -.

175 538:ZAG D1629. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAV). Rev.: A - I - S(P). Wt.: 6,55gr. Dim.: 20x23mm. Site:

Karlobag. BMC 167; Tol. 487; DOC 98c.1; BN -. SenjZb 1984, 29.

176 538:ZAG D460. ✓. Obv.: DNIVST(INI) ANVSPPAVC. Rev.: A - I - SP. Wt.: 6,31gr. Dim.: 21x26mm. Site:

Novi Banovci. Provenance: Karl Brenner. BMC 167; Tol. 487; DOC 98c.1; BN -.

177 538:ZAG D459. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: A - I - SP. Wt.: 6,18gr. Dim.: 20x22mm. Site:

Mitrovica. Provenance: Abbot Pajo Miler. BMC 167; Tol. 487; DOC 98c.1; BN -.

178	16 Num	542-547	MIB 169d	T€S	<u>***</u>
179	16 Num	547-552	MIB 169g	T€S	<u>·H·</u>
180	16 Num	557-562	MIB 170a	T€S	<u>AΘΩ</u>
181	16 Num	557-562	MIB 170c	T€S	<u>Θ(€Ω)</u>
182	20 Num	562-565	MIB 180	T€S	<u>+</u>
183	20 Num	563-564	MIB 180	T€S	<u>+</u>
184	20 Num	563-564	MIB 180	T€S	<u>+</u>
185	20 Num	563-564	MIB 180	T€S	<u>+</u>

Nicomedia

186	40 Num	527-537	MIB 104	NIKM	<u>A</u>
187	40 Num	527-537	MIB 105	NIKM	<u>B</u>
188	40 Num	527-537	MIB 105	NIKM	<u>B</u>
189	10 Num	527-537	MIB 110	<u>N I</u>	
190	40 Num	538-539	MIB 114	NIK	<u>B</u>
191	40 Num	539-540	MIB 114	NIK	<u>A</u>

- 178 538:ZAG D1410. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: A - I - SP. Wt.: 5,21gr. Dim.: 20x22mm. BMC 167; Tol. 487; DOC 98c.1; BN -.
- 179 538:ZAG D463. ↙. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: A - I - SP. Wt.: 5,28gr. Dim.: 19x21mm. Site: Novi Banovci. Provenance: Friedrich Wenzel. BMC -; Tol. 491; DOC 98f; BN 4/Th/AE/08.
- 180 538:ZAG D462. ↙. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A - I - SPI. Wt.: 4,76gr. Dim.: 18x22mm. Provenance: Coll. Brunšmid. BMC 172; Tol. 488; DOC 98i; BN -.
- 181 538:ZAG D461. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANV(SPPAVC). Rev.: A - I - SPI. Wt.: 4,58gr. Dim.: 21x22mm. BMC -; Tol. 485; DOC 98j; BN -.
- 182 538:ZAG D1769. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - K - (?). Wt.: 4,55gr. Dim.: 19x21mm. BMC ?; Tol. ?; DOC ?; BN ?
- 183 538:ZAG D1863. ↓. Obv.: DNIVSTINI (ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - K - XXX/uII. Wt.: 4,64gr. Dim.: 19x20mm. BMC 160; Tol. 340; DOC 105.1?; BN p.84.
- 184 538:ZAG D451. ↓. Obv.: (DNIVSTI)NI ANVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - K - XXX/uII. Wt.: 4,53gr. Dim.: 23x26mm. BMC 160; Tol. 340; DOC 105.1; BN p.84.
- 185 538:ZAG D1993. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/NO - K - XXX/uII. Wt.: 4,11gr. Dim.: 19x23mm. BMC 160?; Tol. 340; DOC 105.1; BN p.84.
- 186 538:ZAG D464. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: * - M - +. Wt.: 14,91gr. Dim.: 30x32mm. Provenance: Prof. A. Korlević. BMC 183; Tol. 166; DOC 109.1; BN 4/Ni/AE/01.
- 187 538:ZAG D1428. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVPPAVC. Rev.: + - M - +. Wt.: 16,60gr. Dim.: 29x32mm. Provenance: Alfred de Makanec, Zagreb. BMC 184; Tol. 167 var.; DOC 110.1; BN 4/Ni/AE/04.
- 188 538:ZAG D465. ↙. Obv.: DNIVSTINI ANVS(reversed). Rev.: + - M - +. Wt.: 16,30gr. Dim.: 29x31mm. BMC 184; Tol. 167 var.; DOC 110.1; BN 4/Ni/AE/04.
- 189 538:ZAG D469. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPAVC). Rev.: I. Wt.: 3,20gr. Dim.: 16x17mm. BMC -; Tol. 422; DOC -; BN -.
- 190 538:ZAG D1147. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - M - XII. Wt.: 22,02gr. Dim.: 43x44mm. Provenance: Dr. Fran Gundrum, Križevci. BMC 189; Tol. 170; DOC 116b.1; BN 4/Ni/AE/09.
- 191 538:ZAG D466. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - M - X/II/I. Wt.: 23,51gr. Dim.: 41x42mm. BMC 191; Tol. 171; DOC 117a.1; BN 4/Ni/AE/12.

192	40 Num	540-541	MIB 113a	NIKO <u>A</u>
193	40 Num	541-542	MIB 113a	NIKO <u>B</u>
194	40 Num	541-542	MIB 113a	NIKO <u>A</u>
195	40 Num	541-542	MIB 113a	NIKO <u>A</u>
196	40 Num	546-547	MIB 114	NIKO <u>A</u>
197	10 Num	552-565	MIB 118a	NIK
198	10 Num	552-565	MIB 118a	NIK
199	10 Num	556-557	MIB 118a	NIK
200	10 Num	558-559	MIB 118a	NIK
201	10 Num	558-559	MIB 118a	NIK
202	10 Num	558-559	MIB 118a	NIK
203	10 Num	558-559	MIB 118a	NIK
204	10 Num	558-559	MIB 118a	NIK
205	10 Num	558-559	MIB 118a	NIK
206	10 Num	559-560	MIB 118a	NIK

- 192 538:ZAG D519. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - M - X/II/II. Wt.: 21,50gr. Dim.: 39x40mm. Provenance: Karl Nuber. BMC 193; Tol. 174; DOC 119; BN -.
- 193 538:ZAG D520. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - M - X/u. Wt.: 21,10gr. Dim.: 39x40mm. Provenance: Coll. Plavšić. BMC 197; Tol. 177; DOC 120B.1; BN.
- 194 538:ZAG D1424. ↙. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - M - X/u. Wt.: 20,83gr. Dim.: 39x40mm. BMC 195; Tol. 176; DOC 120a.1; BN 4/Ni/AE/19.
- 195 538:ZAG D467. ↓. Obv.: (DNIVS)TINI ANVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - M - X/u. Wt.: 17,88gr. Dim.: 38x39mm. BMC 195; Tol. 176; DOC 120a.1; BN 4/Ni/AE/19.
- 196 538:ZAG D468. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - M - X/X. Wt.: 19,34gr. Dim.: 34x35mm. BMC 207; Tol. 185; DOC 126a; BN 4/Ni/AE/25.
- 197 538:ZAG D1773. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - (?). Wt.: 3,37gr. Dim.: φ 16mm. BMC ?; Tol. ?; DOC ?; BN ?
- 198 538:ZAG D1675. ↙. Obv.: (DN)IVSTINI (ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - (?). Wt.: 2,26gr. Dim.: 14x15mm. BMC ?; Tol. ?; DOC ?; BN ?
- 199 538:ZAG D1994. ↓. Obv.: (DNIVSTINI) ANVSPPAV. Rev.: A/N/N/O - I - X/X/X. Wt.: 3,47gr. Dim.: 14x16mm. BMC 228; Tol. 424; DOC 156.1; BN p.88.
- 200 538:ZAG D472. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - I - X/X/X/II. Wt.: 5,47gr. Dim.: 17x19mm. BMC 229; Tol. 425; DOC 157.1; BN 4//Ni/AE/43.
- 201 538:ZAG D470. ↓. Obv.: (DNIVSTINI) ANVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - I - X/X/X/II. Wt.: 4,50gr. Dim.: 17x19mm. BMC 229; Tol. 425; DOC 157.1; BN 4//Ni/AE/43.
- 202 538:ZAG D1827. ↓. Obv.: (DNIVSTI)NI ANVSPPA. Rev.: A/N/N/O - I - X/X/X/II. Wt.: 3,73gr. Dim.: 16x17mm. BMC 229; Tol. 425; DOC 157.1; BN 4/Ni/43.
- 203 538:ZAG D471. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - I - X/X/X/II. Wt.: 3,62gr. Dim.: φ 16mm. BMC 229; Tol. 425; DOC 157.1; BN 4//Ni/AE/43.
- 204 538:ZAG D1866. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - X/X/X/II. Wt.: 3,25gr. Dim.: 17x18mm. BMC 229; Tol. 425; DOC 157.1; BN 4/Ni/AE/43.
- 205 538:ZAG D1772. ↗. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - X/X/X/II. Wt.: 2,69gr. Dim.: 17x18mm. BMC 229; Tol. 425; DOC 157.1; BN 4/Ni/AE/43.
- 206 538:ZAG D473. ↓. Obv.: (DNIVSTINI) ANVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - I - X/X/X/III. Wt.: 3,90gr. Dim.: 16x17mm. Provenance: Coll. Brunšmid. BMC -; Tol. -; DOC -; BN -.

207	10 Num	559-560	MIB 118a	NIK
208	10 Num	560-561	MIB 118a	NIK
209	10 Num	560-561	MIB 118a	NIK
210	10 Num	561-562	MIB 118a	NIK
211	10 Num	561-562	MIB 118a	NIK
212	10 Num	561-562	MIB 118a	NIK
213	10 Num	561-562	MIB 118a	NIK
214	10 Num	561-562	MIB 118a	(NIK)
215	10 Num	561-562	MIB 118a	NIK
216	10 Num	561-562	MIB 118a	NIK
217	10 Num	561-562	MIB 118a	NIK
218	10 Num	561-562	MIB 118a	NIK
219	10 Num	561-562	MIB 118a	NIK
220	10 Num	561-562	MIB 118a	NIK
221	10 Num	561-562	MIB 118a	NIK

- 207 538:ZAG D474. ↓. Obv.: (DNIVSTINI) ANVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - X/X/X/III. Wt.: 1,45gr. Dim.: 13x14mm.
Provenance: Coll. Brunšmid. BMC -; Tol. -; DOC -; BN -.
- 208 538:ZAG D475. ↓. Obv.: (DNIVSTI)NI ANVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - I - X/XX/II/II. Wt.: 3,33gr. Dim.:
15x17mm. BMC -; Tol. -; DOC -; BN -.
- 209 538:ZAG D1775. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVS)PP(AVC). Rev.: (A/N/N/O) - I - (X)/XX/II/II. Wt.: 2,42gr.
Dim.: 13x14mm. BMC -; Tol. -; DOC -; BN -.
- 210 538:ZAG D1807. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - X/X/II. Wt.: 3,86gr. Dim.:
14x15mm. BMC -; Tol. 427; DOC 159.1; BN 4/Ni/AE/45.
- 211 538:ZAG D476. ↑. Obv.: (DNIVSTINI) ANVSPP. Rev.: A/N/N/O - I - X/XX/u. Wt.: 3,62gr. Dim.: 14x15mm.
BMC -; Tol. 426; DOC 159.1; BN 4/Ni/AE/45.
- 212 538:ZAG D1774. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - X/XX/u. Wt.: 3,23gr. Dim.:
14x15mm. BMC -; Tol. 426; DOC 159.1; BN 4/Ni/AE/44.
- 213 538:ZAG D1672. ↗. Obv.: DNIVS(STINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - X/XX/u. Wt.: 2,99gr. Dim.:
15x17mm. BMC -; Tol. 426; DOC 159.1; BN -.
- 214 538:ZAG D1673. ↗. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - X/XX/u. Wt.: 2,98gr. Dim.:
15x16mm. BMC -; Tol. 426; DOC 159.1; BN -.
- 215 538:ZAG D1671. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - X/XX/u. Wt.: 2,83gr. Dim.:
12x15mm. BMC -; Tol. 426; DOC 159.1; BN -.
- 216 538:ZAG D1625. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - X/XX/u. Wt.: 2,55gr. Dim.: φ
16mm. Site: Medak. BMC -; Tol. 426; DOC 159.1; BN 4/Ni/AE/45.
- 217 538:ZAG D1624. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - X/XX/u. Wt.: 2,45gr. Dim.: 14x15mm.
Site: Medak. BMC -; Tol. 426; DOC 159.1; BN 4/Ni/AE/45.
- 218 538:ZAG D1995. ↑. Obv.: (DNIVSTINI AN)VSPPAV. Rev.: A/N/N/N/O - I - X/XX/u. Wt.: 2,32gr. Dim.:
16x17mm. BMC -; Tol. 426; DOC 159.1; BN 4/Ni/AE/45.
- 219 538:ZAG D478. ↓. Obv.: (DNIVSTINI) ANVSPPAV. Rev.: A/N/N/O - I - X/XX/u. Wt.: 2,31gr. Dim.: 13x14mm.
Provenance: Coll. Brunšmid. BMC -; Tol. 426; DOC 159.1; BN 4/Ni/AE/45.
- 220 538:ZAG D1997. ↗. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/N/O - I - X/XX/u. Wt.: 2,20gr. Dim.: φ
15mm. BMC -; Tol. -; DOC 159.1; BN -.
- 221 538:ZAG D1674. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - X/XX/u. Wt.: 1,84gr. Dim.: φ
14mm. BMC -; Tol. 426; DOC 159.1; BN -.

222	10 Num	561-562	MIB 118a	NIK
223	10 Num	562-563	MIB 118a	NIK
224	10 Num	562-563	MIB 118a	NIK
225	10 Num	562-563	MIB 118a	NIK
226	10 Num	562-563	MIB 118a	(N) IK
227	10 Num	562-563	MIB 118a	NIK
228	10 Num	562-563	MIB 118a	NIK
229	10 Num	562-563	MIB 118b	NIK
230	10 Num	562-563	MIB 118b	NIK
231	10 Num	564-565	MIB 118a	NIK

Cyzicus

232	40 Num	539-540	MIB 120a	KYZ <u>B</u>
233	40 Num	542-543	MIB 120a	KYZ <u>A</u>
234	40 Num	543-544	MIB 120a	KYZ <u>B</u>
235	40 Num	543-544	MIB 120a	KYZ <u>A</u>

- 222 538:ZAG D477. ↓. Obv.: (DIVSTINI) ANVSPA. Rev.: A/N/N/O - I - X/XX/u. Wt.: 1,48gr. Dim.: φ 15mm. BMC -, Tol. 426; DOC 159.1; BN 4/Ni/AE/45.
- 223 538:ZAG D1806. ↗. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - X/XX/u. Wt.: 3,17gr. Dim.: 16x17mm. BMC -, Tol. 426; DOC 159.1; BN 4/Ni/AE/45.
- 224 538:ZAG D1670. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - X/XX/u. Wt.: 2,93gr. Dim.: 14x15mm. BMC -, Tol. 426; DOC 159.1; BN -.
- 225 538:ZAG D1636. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - X/XX/u. Wt.: 2,66gr. Dim.: φ 16mm. Site: Solin. Provenance: Milan Fabijanović. BMC 232; Tol. 427; DOC 161.1; BN -.
- 226 538:ZAG D1865. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - X/XX/u. Wt.: 2,57gr. Dim.: 14x15mm. BMC 232; Tol. 427; DOC 161.1; BN -.
- 227 538:ZAG D1805. ↓. Obv.: (DNIVSTINI) AN(VSPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - X/XX/u. Wt.: 2,54gr. Dim.: 14x16mm. BMC 232; Tol. 427; DOC 161.1; BN -.
- 228 538:ZAG D1623. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - X/XX/u. Wt.: 2,13gr. Dim.: φ 18mm. Site: Medak. BMC 232; Tol. 427; DOC 161.1; BN -.
- 229 538:ZAG D480. ↙. Obv.: DNIVSTINI ANVSPAC. Rev.: A/N/N/O - I - X/XX/u. Wt.: 3,78gr. Dim.: φ 16mm. BMC 232; Tol. 427; DOC 161.1; BN -.
- 230 538:ZAG D479. ↙. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - X/XX/u. Wt.: 3,30gr. Dim.: 15x16mm. BMC 232; Tol. 427; DOC 161.1; BN -.
- 231 538:ZAG D1864. ↓. Obv.: DNIV(STINI ANVSPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - X/XX/uII/I. Wt.: 3,74gr. Dim.: 15x16mm. BMC -, Tol. -, DOC 163; BN 4/Ni/AE/46.
- 232 538:ZAG D1094. ↑. Obv.: DNIVSTINI ANVSPAVC. Rev.: A/N/N/O - M - X/II/I. Wt.: 19,75gr. Dim.: 37x39mm. Provenance: Coll. Nikola Plavšić, Osijek. BMC -, Tol. 206; DOC 165b; BN 4/Cy/AE/05.
- 233 538:ZAG D481. ↑. Obv.: (DN)IVSTINI ANVSPA(VC). Rev.: A/N/N/O - M - X/G. Wt.: 17,57gr. Dim.: 36x38mm. Site: Stari Slankamen. Provenance: A. Poturičić. BMC -, Tol. -, DOC 168a.1; BN 4/Cy/AE/12.
- 234 538:ZAG D483. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPA(VC). Rev.: A/N/N/O - M - +/uII. Wt.: 20,71gr. Dim.: 38x39mm. BMC 244; Tol. 215; DOC 169b.2; BN -.
- 235 538:ZAG D482. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPAVC. Rev.: A/N/N/O - M - X/uII. Wt.: 19,21gr. Dim.: 37x38mm. BMC -, Tol. 213; DOC -, BN 4/Cy/AE/16.

236	40 Num	543-544	MIB 120a	KYZ <u>A</u>
237	40 Num	545-546	MIB 120a	KYZ <u>A</u>
238	40 Num	545-546	MIB 120e	:KY.Z <u>A</u>
239	40 Num	545-546	MIB - (ad 120e)	-KY.Z <u>A</u>
240	20 Num	545-546	MIB 121a	K/Y/Z
241	40 Num	546-547	MIB 120a	KYZ <u>A</u>
242	10 Num	556-557	MIB 123a	KVZ
243	10 Num	556-557	MIB 123a	KVZ
244	10 Num	557-558	MIB 123a	KYZ
245	10 Num	559-560	MIB 123a	KVZ
246	10 Num	559-560	MIB 123a	KYZ
247	10 Num	561-562	MIB 123a	KYZ

Antiochia

248	40 Num	532-537	MIB 130	+THEuP <u>A</u>
249	20 Num	537-538	MIB 136	<u>B</u>

- 236 538:ZAG D1282. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - M - X/uII. Wt.: 18,93gr. Dim.: φ 38mm. Provenance: Stjepan Hrčić, Samobor. BMC -; Tol. 213; DOC -; BN 4/Cy/AE/16.
- 237 538:ZAG D1907. ↓. Obv.: (DN)IVSTINI ANVS(PP)AVG. Rev.: A/N/N/O - M - X/uI/II/I. Wt.: 76,91gr. Dim.: 34x36mm. Site: Dobrogea. BMC 254; Tol. 218; DOC 171a.1; BN -.
- 238 538:ZAG D1429. ↓. Obv.: (DN)IVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - M - X/uI/II/I. Wt.: 17,11gr. Dim.: 34x36mm. Provenance: Alfred pl. Makanec, Zagreb. BMC 246; Tol. 218; DOC 171b.3 var.; BN 4/Cy/AE/19 var.
- 239 538:ZAG D484. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAV. Var. leg. rev.: A/N/N/O - M - X/uI/II/I. Wt.: 17,98gr. Dim.: 35x36mm. Site: Kosovo. Provenance: Sliškovići, Skopje. BMC - (ad 246); Tol. - (ad 218); DOC - (ad 169b.3); BN - (ad 4/Cy/AE/19).
- 240 538:ZAG D1317. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAV. Rev.: A/N/N/O - K/Y/Z - X/uI/II/I. Wt.: 11,18gr. Dim.: 27x28mm. Provenance: Valent Sever, Zagreb. BMC -; Tol. -; DOC -; BN -.
- 241 538:ZAG D485. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAV. Rev.: A/N/N/O - M - X/X. Wt.: 17,76gr. Dim.: 34x37mm. Provenance: Anton Kuzmini, Kraljevica. BMC 247; Tol. 220; DOC 172a.1; BN -.
- 242 538:ZAG D486. ↑. Obv.: (DNIV)STINI ANVSPP(AVC). Rev.: A/N/N/O - I - X/X/X/II. Wt.: 4,01gr. Dim.: 15x17mm. BMC -; Tol. -; DOC -; BN -.
- 243 538:ZAG D1867. ↙. Obv.: (DNIVSTINI) ANVSPP(AVC). Rev.: A/N/N/O - I - X/X/X. Wt.: 2,29gr. Dim.: 15x16mm. BMC -; Tol. -; DOC 194; BN p.91.
- 244 538:ZAG D1868. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - X/XX/uI. Wt.: 1,56gr. Dim.: 12x13mm. BMC -; Tol. -; DOC 95; BN p.91.
- 245 538:ZAG D1771. ↑. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - X/XX/III. Wt.: 3,18gr. Dim.: φ 15mm. BMC -; Tol. -; DOC -; BN -.
- 246 538:ZAG D1996. ↑. Obv.: (DNIVSTINI) ANVSPPA(VC). Rev.: A/N/N/O - I - X/XX/III. Wt.: 1,53gr. Dim.: 14x15mm. BMC -; Tol. -; DOC -; BN -.
- 247 538:ZAG D1770. ↗. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - X/XX/u. Wt.: 1,99gr. Dim.: 14x16mm. BMC -; Tol. -; DOC 196.1; BN p.91.
- 248 538:ZAG D1095. ↓. AMZ. Obv.: DNIVS(reversed)TINI ANVS(reversed)PPAV(C). Rev.: * - M - C. Wt.: 17,77gr. Dim.: 32x34mm. Provenance: Karl Nuber, Budapest. BMC -; Tol. 427; DOC 206A.1; BN 4/An/AE/02.
- 249 538:ZAG D1242. ↗. Obv.: DNIVSTINI AN(VSPPA)VC. Rev.: Θ/Π/Λ - + - T/Λ/S - K. Wt.: 17,78gr. Dim.: 26x28mm. Provenance: Karl Nuber. BMC -; Tol. 367; DOC -; BN p.94.

250	20 Num	539-540	MIB 152	ΘΥ
251	10 Num	547-548	MIB 157	υΗυτ/
252	40 Num	550-551	MIB 145a	'υΗυP Γ
253	40 Num	553-554	MIB 146a	tHuR B
254	40 Num	557-558	MIB 147	tHuP Γ
255	20 Num	557-558	MIB 155d	P
256	20 Num	557-558	MIB 155d	P
257	5 Num	557-562	MIB 161	* Γ
258	40 Num	563-564	MIB 150	THευP Γ

Alexandria

259	12 Num	527-565	MIB 165	ΑΑ€Ξ
260	12 Num	527-565	MIB 165	ΑΑ€Ξ
261	12 Num	527-565	MIB 165	ΑΑ€Ξ
262	12 Num	527-565	MIB 165	ΑΑ€Ξ
263	12 Num	527-565	MIB 165	(ΑΑ€)Ξ

250 538:ZAG D491. AMZ. Obv.: DNIVSTINI AN(VSPPA)VC. Rev.: A/N/N/O - K - XIII. Site: Vranjic. Provenance: Jaroslav Dražić. BMC 316; Tol. 369; DOC 235.1; BN 4/An/AE/61.

251 538:ZAG D495. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - X/X/III. Wt.: 3,67gr. Dim.: 19x22mm. BMC 327; Tol. 433; DOC -; BN 4/An/AE/77.

252 538:ZAG D487. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - M - X/X/III. Wt.: 17,45gr. Dim.: 33x35mm. Provenance: Josip Brebera, Zagreb. BMC -; Tol. -; DOC -; BN -.

253 538:ZAG D488. ↓. Obv.: (DNIV)STINI ANVSPPA(VC). Rev.: A/N/N/O - M - X/X/uII. Wt.: 16,75gr. Dim.: 35x36mm. Provenance: Coll. Brunšmid. BMC 303; Tol. 275; DOC 224b; BN -.

254 538:ZAG D489. ↓. Obv.: (DNI)VSTINI ANVSPPAV. Rev.: A/N/N/O - M - X/X/XI. Wt.: 16,49gr. Dim.: 31x32mm. Provenance: Coll. August Šenoa. BMC 306; Tol. 279; DOC 227a; BN 4/An/AE/54.

255 538:ZAG D493. ↑. Obv.: DNIVSTINI (ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - K - XXXI. Wt.: 7,90gr. Dim.: 26x27mm. BMC 323; Tol. 378; DOC 246; BN p.98.

256 538:ZAG D494. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - K - XI/XX. Wt.: 5,68gr. Dim.: 22x24mm. BMC -; Tol. -; DOC 245; BN p.98.

257 538:ZAG D1602. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAV. Rev.: €+. Wt.: 1,62gr. Dim.: φ 18mm. BMC 157; Tol. 468; DOC 271.1; BN 4/An/AE/92.

258 538:ZAG D490. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANV(SPPAVC). Rev.: A/N/N/O - M - X/X/X/uII. Wt.: 20,02gr. Dim.: 33x36mm. Site: Progar - vineyards. Provenance: Ljuboević, constable, Boljevci. BMC 312; Tol. 287; DOC 233a; BN 4/An/AE/59.

259 538:ZAG D497. ↓. Obv.: (DNIVSTINI) ANVSPPA. Rev.: I - + - B. Wt.: 4,99gr. Dim.: φ 17mm. Provenance: Coll. Brunšmid. BMC 342; Tol. 503; DOC 274.1; BN 4/Al/AE/05.

260 538:ZAG D496. ↓. Obv.: (DNIVSTINI) ANVSPP. Rev.: I - + - B. Wt.: 4,58gr. Dim.: 17x18mm. BMC 342; Tol. 503; DOC 274.1; BN 4/Al/AE/05.

261 538:ZAG D498. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAV. Rev.: I - + - B. Wt.: 4,37gr. Dim.: φ 16mm. Provenance: Coll. Brunšmid. BMC 342; Tol. 503; DOC 274.1; BN 4/Al/AE/05.

262 538:ZAG D499. ↘. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAV. Rev.: I - + - B. Wt.: 3,96gr. Dim.: 16x17mm. Provenance: Oskar Friml, Osijek. BMC 342; Tol. 503; DOC 274.1; BN 4/Al/AE/05.

263 538:ZAG D1869. ↘. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: I - + - B. Wt.: 3,63gr. Dim.: φ 17mm. BMC 342; Tol. 503; DOC 274.1; BN 4/Al/AE/05.

264	12 Num	527-565	MIB 165	AΛEΞ
265	12 Num	527-565	MIB 165	AΛEΞ
266	12 Num	527-565	MIB 165	AΛEΞ
267	6 Num	538-565	MIB 166	

Carthago

268	1/2 Sil	533-537	MIB 51	(CONOS)
269	40 Num	539-540	MIB 194	KAR <u>SO</u>
270	20 Num	539-540	MIB 197	CAR <u>S</u>
271	5 Num	545-547	MIB 203	
272	10 Num	547-552	MIB 200	
273	10 Num	547-552	MIB 200	
274	10 Num	552-565	MIB 201 var. DOC 317.1	COR

Sicilia

275	20 Num	540-541	MIB 243	CON
276	20 Num	540-541	MIB 243	CON

- 264 538:ZAG D1828. †. Obv.: (DNIV)STINI (ANVSPPAVC). Rev.: I - + - B. Wt.: 2,61gr. Dim.: φ 15mm. BMC 342; Tol. 503; DOC 274.1; BN 4/AI/AE/05.
- 265 538:ZAG D1829. †. Obv.: DN(IVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: I - + - B. Wt.: 2,20gr. Dim.: φ 16mm. BMC 342; Tol. 503; DOC 274.1; BN 4/AI/AE/05.
- 266 538:ZAG D2028. †. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: I - + - B. Wt.: 1,70gr. Dim.: 15x16mm. BMC 342; Tol. 503; DOC 274.1; BN 4/AI/AE/05.
- 267 538:ZAG D1414. Obv.: (DNIVSTI) NIANVSP. Rev.: S. Wt.: 2,09gr. Dim.: 13x15mm. BMC 347; Tol. 504; DOC 275.1; BN 4/AI/AE/20.
- 268 538:ZAG D1378. ✎ Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAG. Rev.: VOT/MVIT/HTI. Wt.: 1,07gr. Dim.: φ 15mm. BMC 350; Tol. 56; DOC 280.1; BN 4/Ct/AR/01.
- 269 538:ZAG D1603. ♂. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVG. Rev.: A/N/N/O - M - XIII. Wt.: 19,75gr. Dim.: 37x39mm. BMC 376; Tol. 398; DOC 291; BN 4/Ct/AE/20.
- 270 538:ZAG D500. †. Obv.: DNIVSTINI ANVSPP(AVC). Rev.: A/N/N/O - K - X/III. Wt.: 9,84gr. Dim.: 28x32mm. Provenance: Oskar Friml, Osijek. BMC 380; Tol. 381; DOC 295.1; BN 4/Ct/AE/22.
- 271 538:ZAG D2105. †. Obv.: DNIVST INVS. Rev.: €+. Wt.: 0,26gr. Dim.: 8x10mm. Provenance: Karl Nuber. BMC -; Tol. 472; DOC 300.1; BN 4/Ct/AE/52.
- 272 538:ZAG D1433. ✎ Obv.: DNIVSTINI ANVSPPA. Rev.: VICTO (RIAAC); * - X - *. Wt.: 4,24gr. Dim.: 17x19mm. Provenance: Alfred pl. Makanec, Zagreb. BMC 382; Tol. 454; DOC 304.1; BN 4/Ct/AE/42.
- 273 538:ZAG D1096. ♂. Obv.: DNIVSTINI ANVSPP(AVG). Rev.: V(ICT)ORIAAC; (* - X - *). Wt.: 4,05gr. Dim.: φ 16mm. BMC -; Tol. 454; DOC 304.1; BN 4/Ct/AE/43.
- 274 538:ZAG D405. †. Obv.: (DNIVSTINI ANV)SPPC. Var. leg. rev.: + - I - +. Overstrike obv.: MIB ? Overstrike rev.: MIB ? Wt.: 3,21gr. Dim.: 18x19mm. BMC -; Tol. -; BN 68 var.
- 275 538:ZAG D402. †. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - K - XIII. Wt.: 8,42gr. Dim.: 24x26mm. BMC 113; Tol. 337; DOC 313.1; BN p.122.
- 276 538:ZAG D401. †. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - K - XIII. Wt.: 8,28gr. Dim.: 21x22mm. BMC 113; Tol. 337; DOC 313.1; BN p.122.

277	20	Num	540-541	MIB 243	CON
278	20	Num	540-541	MIB 243	CON
279	20	Num	540-541	MIB 243	CON
280	20	Num	540-541	MIB 243	CON
281	5	Num	540-552	MIB 246	
282	5	Num	540-552	MIB 246	
283	20	Num	541-542	MIB 243	CON
284	20	Num	541-542	MIB 243	CON
285	20	Num	541-542	MIB 243	CON
286	20	Num	541-542	MIB 243	CON
287	20	Num	541-542	MIB 243	CON
288	20	Num	541-542	MIB 243	CON
289	20	Num	541-542	MIB 243	CON
290	20	Num	541-542	MIB 243	CON
291	5	Num	542-552	MIB 246	

- 277 538:ZAG D1885. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - K - XIII. Wt.: 7,81gr. Dim.: 22x24mm. BMC 113; Tol. 337; DOC 313.1; BN p.122.
- 278 538:ZAG D1986. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - K - XIII. Wt.: 7,78gr. Dim.: 22x24mm. BMC 113; Tol. 337; DOC 313.1; BN p.122.
- 279 538:ZAG D1412. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVS(PPAVC). Rev.: A/N/N/O - K - XIII. Wt.: 6,83gr. Dim.: 22x24mm. BMC 113; Tol. 337; DOC 313.1; BN p.122.
- 280 538:ZAG D1860. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANV)SPPAVC. Rev.: A/N/N/O - K - XIII. Wt.: 6,65gr. Dim.: 21x22mm. BMC 113; Tol. 337; DOC 313.1; BN p.122.
- 281 538:ZAG D439. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: V. Wt.: 3,05gr. Dim.: 16x18mm. BMC -; Tol. 482; DOC 327e.1; BN 4/Ro/AE/24.
- 282 538:ZAG D2122. ✓. Obv.: DNIVSTI (NVS). Var. leg. rev.: :/V. Wt.: 1,36gr. Dim.: 11x13mm. Provenance: Zbirka/Coll. Benko Horvat. BMC -; Tol. 482; DOC 370.1; BN 4/Ro/AE/24.
- 283 538:ZAG D1884. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - K - XV. Wt.: 7,38gr. Dim.: 19x21mm. Site: Surduk. BMC -; Tol. 338 var.; DOC 314.1; BN -.
- 284 538:ZAG D403. ↓. Obv.: DNIVSTINI (ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - K - XV. Wt.: 7,00gr. Dim.: 20x21mm. BMC 114 var.; Tol. 338 var.; DOC 314.1; BN -.
- 285 538:ZAG D1984. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - K - XV. Wt.: 6,51gr. Dim.: φ 22mm. BMC -; Tol. 338 var.; DOC 314.1; BN -.
- 286 538:ZAG D1826. ↓. Obv.: (DN)IVSTINI A(NVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - K - XV. Wt.: 6,24gr. Dim.: 20x21mm. BMC 114 var.; Tol. 338 var.; DOC 314.1; BN -.
- 287 538:ZAG D1985. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - K - XV. Wt.: 5,94gr. Dim.: 20x22mm. BMC -; Tol. 338 var.; DOC 314.1; BN -.
- 288 538:ZAG D404. ↓. Obv.: (DNIV)STINI ANVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - K - XV. Wt.: 5,59gr. Dim.: 18x19mm. Site: Mitrovica. Provenance: Abbot Pajo Miler. BMC 114 var.; Tol. 338 var.; DOC 314.1; BN -.
- 289 538:ZAG D1861. ✓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - K - XV. Wt.: 4,65gr. Dim.: 29x30mm. BMC 114 var.; Tol. 338 var.; DOC 314.1; BN -.
- 290 538:ZAG D1862. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - K - XV. Wt.: 4,40gr. Dim.: φ 21mm. BMC 114 var.; Tol. 338 var.; DOC 314.1; BN -.
- 291 538:ZAG D2021. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSP(PAVC). Rev.: V. Wt.: 1,88gr. Dim.: φ 13mm. BMC 41; Tol. 482; DOC 327.1; BN 4/Ro/AE/24.

292	5 Num	542-552	MIB 246
293	10 Num	552-562	MIB 244

Roma

294	Tre	527-565	MIB 19	CONOB	*
295	Tre	540-542	MIB 36	CONOB	*
296	Tre	540-542	MIB 36	CONOB	*
297	1/2 Sil	540-552	MIB 55		
298	1/4 Sil	540-552	MIB 68		
299	40 Num	538-542	MIB 214	ROMA	
300	20 Num	538-547	MIB 222		
301	20 Num	538-547	MIB 222		
302	10 Num	542-547	MIB 227		
303	10 Num	542-547	MIB 227		
304	10 Num	542-547	MIB 227		
305	10 Num	542-547	MIB 227		

292 538:ZAG D503. ♂. Obv.: (DNIVSTINI ANVS)PPAV. Rev.: V. Wt.: 1,55gr. Dim.: 12x13mm. BMC 41 (Athalaricus); Tol. 482; DOC 369.1; BN 4/Ro/AE/24.

293 538:ZAG D438. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: X. Wt.: 1,87gr. Dim.: 13x14mm. BMC -; Tol. 458; DOC -; BN 4/Ro/AE/21.

294 538:ZAG D373. ↓. Obv.: DN(reversed)IVSTIN(reversed)I ANVSPPNVC. Rev.: VICTORIAAVCVSTORV(ligatured)M. Wt.: 1,37gr. Dim.: φ 16mm. Provenance: Bishop Josip Juraj Strossmayer. Tol. 530.

295 538:ZAG D368. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: VICTORIAAVCVSTORVM. Wt.: 1,46gr. Dim.: φ 16mm. Provenance: Coll. Brunšmid. BMC 22; Tol. 46; DOC 19.1; BN 4/Cp/AV/30.

296 538:ZAG D367. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: VICTORIAAVCVSTORVM. Wt.: 1,28gr. Dim.: φ 16mm. Provenance: Coll. Giacomo Maddalena, Zadar. BMC 22; Tol. 46; DOC 19.1; BN 4/Cp/AV/30.

297 538:ZAG D377. ♂. Obv.: DN)IVSTINI (ANVSPPAVC). Rev.: CN. Wt.: 0,62gr. Dim.: 13x14mm. BMC 50; Tol. 61; DOC 334a.1; BN 4/Rv/AR/01.

298 538:ZAG D378. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: PKЄ. Wt.: 0,68gr. Dim.: φ 12mm. Site: Solin. Provenance: Kirinčić. BMC -; Tol. 61; DOC -; BN 4/Rv/AR/13.

299 538:ZAG D1243. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPC. Rev.: * - M - +. Wt.: 10,27gr. Dim.: φ 27mm. Provenance: Karl Nuber. BMC 8; Tol. 302; DOC 321a.1; BN 4/Ro/AE/08.

300 538:ZAG D1244. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: * - K - +. Wt.: 9,56gr. Dim.: φ 23mm. Provenance: Karl Nuber. BMC 19 var.; Tol. 384; DOC 325a.1; BN 4/Ro/AE/12.

301 538:ZAG D2104. ↓. Obv.: DN(reversed)IVS TINIANVSP. Rev.: * - K - +. Wt.: 5,00gr. Dim.: φ 23mm. BMC 19 var.; Tol. 387; DOC 325a.1; BN 4/Ro/AE/12.

302 538:ZAG D1379. ↓. Obv.: DNIV(STINI ANVSPP)AVC. Rev.: * - I - *. Wt.: 6,05gr. Dim.: φ 18mm. Provenance: Coll. Dr. Ivan Havliček. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.

303 538:ZAG D1792. Obv.: DNIVSTIN(I ANVSPPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 5,31gr. Dim.: 16x19mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 362.1; BN 4/It/AE/03.

304 538:ZAG D2014. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 5,26gr. Dim.: 16x18mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.

305 538:ZAG D412. ↓. Obv.: (DNIVS)TINI (ANVSPPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 5,18gr. Dim.: 17x18mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.

306	10 Num	542-547	MIB 227
307	10 Num	542-547	MIB 227
308	10 Num	542-547	MIB 227
309	10 Num	542-547	MIB 227
310	10 Num	542-547	MIB 227
311	10 Num	542-547	MIB 227
312	10 Num	542-547	MIB 227
313	10 Num	542-547	MIB 227
314	10 Num	542-547	MIB 227
315	10 Num	542-547	MIB 227
316	10 Num	542-547	MIB 227
317	10 Num	542-547	MIB 227
318	10 Num	542-547	MIB 227
319	10 Num	542-547	MIB 227
320	10 Num	542-547	MIB 227

-
- 306 538:ZAG D409. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: * - I - *. Wt.: 5,16gr. Dim.: 17x18mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 307 538:ZAG D1870. ↓. Obv.: (DNIVSTINI) ANVS(PPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 5,09gr. Dim.: 18x19mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 308 538:ZAG D2005. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 4,91gr. Dim.: φ 17mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 362.1; BN 4/It/AE/03.
- 309 538:ZAG D1833. Obv.: (DNIVSTINI ANV)SPPAVC. Rev.: * - I - *. Wt.: 4,80gr. Dim.: φ 17mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 310 538:ZAG D2117. ↓. Obv.: DNIVSTINI (ANVSPPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 4,80gr. Dim.: 18x19mm. Provenance: Coll. Benko Horvat. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 311 538:ZAG D1998. ↓. Obv.: (DNIVSTINI) ANVSPP. Rev.: * - I - *. Wt.: 4,77gr. Dim.: 16x17mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 312 538:ZAG D1835. ↓. Obv.: D(NIVSTINI A)NVSPAVC. Rev.: * - I - *. Wt.: 4,66gr. Dim.: 17x18mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 313 538:ZAG D1874. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 4,51gr. Dim.: φ 18mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 314 538:ZAG D1780. ↓. Obv.: (DNIVSTINI) ANVSPPAV. Rev.: * - I - *. Wt.: 4,50gr. Dim.: 16x18mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 315 538:ZAG D411. ↘. Obv.: DNI(VSTINI AN)VSPPAVC. Rev.: * - I - *. Wt.: 4,47gr. Dim.: 17x19mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 316 538:ZAG D1791. ↓. Obv.: (DNIVSTINI) ANVSPPAVC. Rev.: * - I - *. Wt.: 4,45gr. Dim.: 16x18mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 317 538:ZAG D1676. ↓. Obv.: DNIVSTINI (ANVSPPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 4,35gr. Dim.: 17x18mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 318 538:ZAG D1781. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 4,34gr. Dim.: φ 17mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 319 538:ZAG D1795. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 4,31gr. Dim.: φ 17mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 320 538:ZAG D413. ↓. Obv.: (DNIVSTINI) ANVS(PPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 4,28gr. Dim.: φ 17mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.

321	10 Num	542-547	MIB 227
322	10 Num	542-547	MIB 227
323	10 Num	542-547	MIB 227
324	10 Num	542-547	MIB 227
325	10 Num	542-547	MIB 227
326	10 Num	542-547	MIB 227
327	10 Num	542-547	MIB 227
328	10 Num	542-547	MIB 227
329	10 Num	542-547	MIB 227
330	10 Num	542-547	MIB 227
331	10 Num	542-547	MIB 227
332	10 Num	542-547	MIB 227
333	10 Num	542-547	MIB 227
334	10 Num	542-547	MIB 227
335	10 Num	542-547	MIB 227

- 321 538:ZAG D410. ↓. Obv.: (DNIVS)TINI (ANVSPPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 4,24gr. Dim.: 17x19mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 322 538:ZAG D1872. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 4,19gr. Dim.: 18x19mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 323 538:ZAG D2001. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 4,13gr. Dim.: ϕ 18mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 362.1; BN 4/It/AE/03.
- 324 538:ZAG D2008. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 4,13gr. Dim.: ϕ 17mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 325 538:ZAG D1783. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 3,96gr. Dim.: 16x18mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 326 538:ZAG D1778. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVS)PPAVC. Rev.: * - I - *. Wt.: 3,94gr. Dim.: 12x20mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 327 538:ZAG D2010. ↓. Obv.: (DNIVSTINI) ANVS(PPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 3,90gr. Dim.: 16x17mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 328 538:ZAG D1837. ↓. Obv.: DNIVS(TINI ANVSPPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 3,88gr. Dim.: ϕ 16mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 329 538:ZAG D406. ↓. Obv.: DN(IV)STINI ANVSPPAVC. Rev.: * - I - *. Wt.: 3,69gr. Dim.: ϕ 19mm. Site: Sisak. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 330 538:ZAG D2000. ↓. Obv.: DNIVSTI(NI ANVSPPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 3,60gr. Dim.: 17x18mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 331 538:ZAG D408. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: * - I - *. Wt.: 3,56gr. Dim.: ϕ 17mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 332 538:ZAG D1797. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 3,52gr. Dim.: 15x16mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 333 538:ZAG D1635. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 3,47gr. Dim.: ϕ 17mm. Site: Solin. Provenance: Milan Fabijanović. BMC -; Tol. 447; DOC 331.1; BN -.
- 334 538:ZAG D1836. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 3,46gr. Dim.: 16x17mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 335 538:ZAG D2011. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 3,41gr. Dim.: 16x17mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.

336	10 Num	542-547	MIB 227
337	10 Num	542-547	MIB 227
338	10 Num	542-547	MIB 227
339	10 Num	542-547	MIB 227
340	10 Num	542-547	MIB 227
341	10 Num	542-547	MIB 227
342	10 Num	542-547	MIB 227
343	10 Num	542-547	MIB 227
344	10 Num	542-547	MIB 227
345	10 Num	542-547	MIB 227
346	10 Num	542-547	MIB 227
347	10 Num	542-547	MIB 227
348	10 Num	542-547	MIB 227
349	10 Num	542-547	MIB 227
350	10 Num	542-547	MIB 227

- 336 538:ZAG D1787. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 3,37gr. Dim.: ϕ 16mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 337 538:ZAG D1873. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 3,31gr. Dim.: ϕ 16mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 338 538:ZAG D416. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: * - I - *. Wt.: 3,30gr. Dim.: ϕ 15mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 339 538:ZAG D2002. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 3,29gr. Dim.: ϕ 17mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 340 538:ZAG D2009. ↓. Obv.: DNIVS(TINI) AN(VSPPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 3,25gr. Dim.: ϕ 17mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 341 538:ZAG D1779. ↓. Obv.: (DNIVSTINI) A'NVSP(. Rev.: * - I - *. Wt.: 3,21gr. Dim.: ϕ 17mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 342 538:ZAG D2118. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: * - I - *. Wt.: 3,20gr. Dim.: 17x18mm. Provenance: Coll. Benko Horvat. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 343 538:ZAG D415. ↓. Obv.: DNIVS(TINI) ANVSPPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 3,12gr. Dim.: ϕ 15mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 344 538:ZAG D414. ↓. Obv.: DN(IVSTINI) ANVSPPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 3,06gr. Dim.: 16x17mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 345 538:ZAG D407. ↓. Obv.: (DNIVSTINI) ANVSPPA. Rev.: * - I - *. Wt.: 2,95gr. Dim.: ϕ 17mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 346 538:ZAG D1834. Obv.: DNIVSTINI ANVSAVC. Rev.: * - I - *. Wt.: 2,95gr. Dim.: 17x18mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 362.1; BN 4/It/AE/03.
- 347 538:ZAG D1796. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 2,89gr. Dim.: 17x18mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 348 538:ZAG D2006. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 2,85gr. Dim.: 16x17mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 349 538:ZAG D1788. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 2,84gr. Dim.: ϕ 16mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 350 538:ZAG D2003. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 2,79gr. Dim.: 17x19mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.

351	10 Num	542-547	MIB 227
352	10 Num	542-547	MIB 227
353	10 Num	542-547	MIB 227
354	10 Num	542-547	MIB 227
355	10 Num	542-547	MIB 227
356	10 Num	542-547	MIB 227
357	10 Num	542-547	MIB 227
358	10 Num	542-547	MIB 227
359	10 Num	542-547	MIB 227
360	10 Num	542-547	MIB 227
361	10 Num	542-547	MIB 227
362	10 Num	542-547	MIB 227
363	10 Num	542-547	MIB 227
364	10 Num	542-547	MIB 227
365	10 Num	542-547	MIB 227

- 351 538:ZAG D1875. ↓. Obv.: (DNIVSTINI) AN(VSPPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 2,71gr. Dim.: ϕ 16mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 352 538:ZAG D2007. ↑. Obv.: (DNIVST)INI ANVS(PPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 2,71gr. Dim.: 15x17mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 353 538:ZAG D1785. ↓. Obv.: (DNIVSTI)NI AN(VSPPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 2,66gr. Dim.: 15x17mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 354 538:ZAG D1786. ↓. Obv.: DNIVSTINI (ANVSPPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 2,66gr. Dim.: 15x17mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 355 538:ZAG D1790. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 2,60gr. Dim.: 15x18mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 356 538:ZAG D2004. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 2,60gr. Dim.: ϕ 17mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 357 538:ZAG D1871. ↓. Obv.: DNIVSTINI (ANVSPPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 2,58gr. Dim.: 17x18mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 358 538:ZAG D1782. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 2,57gr. Dim.: 16x18mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 359 538:ZAG D2015. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 2,41gr. Dim.: 15x16mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 360 538:ZAG D1691. ↓. Obv.: DNIVS(TINI ANVSPPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 2,37gr. Dim.: ϕ 17mm. Provenance: Coll. Brunšmid. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 361 538:ZAG D1999. Obv.: (DN)IVS(TINI ANVSPPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 2,36gr. Dim.: 15x16mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 362 538:ZAG D1794. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 2,25gr. Dim.: ϕ 16mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 363 538:ZAG D2012. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 2,24gr. Dim.: ϕ 17mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 364 538:ZAG D1789. ↓. Obv.: (DNIVSTI)NI AN(VSPPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 2,12gr. Dim.: 15x17mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.
- 365 538:ZAG D1798. Obv.: (DNIV)STIN (IANVSPPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 2,03gr. Dim.: ϕ 16mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/It/AE/03.

366	10 Num	542-547	MIB 227
367	10 Num	542-547	MIB 227
368	10 Num	542-547	MIB 227
369	10 Num	547-549	MIB 228
370	10 Num	547-549	MIB 228
371	10 Num	547-549	MIB 228
372	10 Num	547-549	MIB 228
373	10 Num	547-549	MIB 228
374	10 Num	547-549	MIB 228
375	10 Num	547-549	MIB 228
376	10 Num	547-549	MIB 228
377	10 Num	552-553	MIB 229a
378	10 Num	552-553	MIB 229a
379	10 Num	552-553	MIB 229a
380	10 Num	552-553	MIB 229a

- 366 538:ZAG D1677. ↓. Obv.: DNIVSTINI (ANVSPPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 1,89gr. Dim.: 17x18mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/1t/AE/03.
- 367 538:ZAG D1793. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 1,43gr. Dim.: φ 16mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/1t/AE/03.
- 368 538:ZAG D1784. ↓. Obv.: (DNIVSTI) NIANVSP. Rev.: * - I - *. Wt.: 1,05gr. Dim.: 14x16mm. BMC 25; Tol. 447; DOC 363.1; BN 4/1t/AE/03.
- 369 538:ZAG D2119. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: * - I - *. Wt.: 5,83gr. Dim.: φ 18mm. Provenance: Coll. Benko Horvat. BMC 31; Tol. 448; DOC 331.1; BN 4/Ro/AE/27.
- 370 538:ZAG D417. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: * - I - *. Overstrike obv.: *. Overstrike rev.: *. Wt.: 5,22gr. Dim.: φ 17mm. BMC 31; Tol. 448; DOC 331.1; BN 4/Ro/AE/27.
- 371 538:ZAG D418. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANV)SPPAVC. Rev.: * - I - *. Overstrike rev.: -X/II/II. Wt.: 5,21gr. Dim.: φ 20mm. BMC 31; Tol. 448; DOC 331.1; BN 4/Ro/AE/27.
- 372 538:ZAG D1690. ↓. Obv.: (DNIVSTI)NIA NVSP(. Rev.: * - I - *. Wt.: 5,19gr. Dim.: 18x19mm. Provenance: Coll. Brunšmid. BMC 31; Tol. 448; DOC 331.1; BN 4/Ro/AE/27.
- 373 538:ZAG D2120. Obv.: (DNIVST)INIA NVS(PPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 4,98gr. Dim.: 18x19mm. Site: Ptuj. Provenance: Coll. Benko Horvat. BMC 31; Tol. 448; DOC 331.1; BN 4/Ro/AE/27.
- 374 538:ZAG D1799. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 4,95gr. Dim.: φ 18mm. BMC 31; Tol. 448; DOC 331.1; BN 4/Ro/AE/27.
- 375 538:ZAG D1640. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 3,09gr. Dim.: 16x18mm. Site: Solin. Provenance: Branko Šenoa. BMC 31; Tol. 448; DOC 331.1; BN 4/Ro/AE/27.
- 376 538:ZAG D1642. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: * - I - *. Wt.: 2,95gr. Dim.: 12x14mm. Site: Solin. Provenance: Branko Šenoa. BMC -; Tol. 447; DOC 331.1; BN -.
- 377 538:ZAG D1876. ↑. Obv.: (DNIVST)INI ANVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - I - XX/VIII. Wt.: 3,52gr. Dim.: 16x17mm. BMC 405; Tol. 450; DOC 349.1; BN -.
- 378 538:ZAG D1800. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - I - XX/VI. Wt.: 3,46gr. Dim.: 17x18mm. BMC -; Tol. -; DOC 347; BN 4/Rv/AE/02.
- 379 538:ZAG D1830. ↓. Obv.: (DNI)VSTINI (ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - XX/VI. Wt.: 3,30gr. Dim.: φ 18mm. BMC -; Tol. -; DOC 347; BN 4/Rv/AE/02.
- 380 538:ZAG D1831. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - XX/VI. Wt.: 3,23gr. Dim.: 15x16mm. BMC -; Tol. -; DOC 347; BN 4/Rv/AE/02.

381	10 Num	553-554	MIB 220a
382	10 Num	553-554	MIB 229a
383	10 Num	553-554	MIB 229a
384	10 Num	555-556	MIB 229a
385	10 Num	555-556	MIB 229a
386	10 Num	555-556	MIB 229a
387	10 Num	555-556	MIB 229a
388	10 Num	555-556	MIB 229a
389	10 Num	562-563	MIB 229a

Ravenna

390	1/8 Sil	540-552	MIB 79	
391	Tre	542-565	MIB 41	CONOB *
392	Tre	542-565	MIB 41	CONOB *
393	1/2 Sil	552-565	MIB 80	
394	10 Num	547-552	MIB 238	

- 381 538:ZAG D1878. ↓. Obv.: DNIVSTI(NI ANVS)PPAVC. Rev.: A/N/N/O - I - XX/VII. Wt.: 3,44gr. Dim.: 16x17mm. BMC -; Tol. -; DOC 348.1; BN -.
- 382 538:ZAG D1877. ↑. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - XX/VII. Wt.: 3,49gr. Dim.: φ 16mm. BMC -; Tol. -; DOC 348.1; BN -.
- 383 538:ZAG D1880. ↓. Obv.: DNIVSTINI (ANVSPP)AVC. Rev.: A/N/N/NO - I - XX/VII. Wt.: 2,83gr. Dim.: 15x16mm. BMC -; Tol. -; DOC 348.1; BN -.
- 384 538:ZAG D435. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - XX/VIII. Wt.: 4,00gr. Dim.: φ 16mm. Provenance: Coll. August Šenoa. BMC -; Tol. 450; DOC 349.1; BN -.
- 385 538:ZAG D1879. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - XX/VIII. Wt.: 3,60gr. Dim.: 16x18mm. BMC 405; Tol. 450; DOC 349.1; BN -.
- 386 538:ZAG D436. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - I - XX/VIII. Wt.: 3,56gr. Dim.: 16x17mm. Provenance: Coll. Brunšmid. BMC -; Tol. 450; DOC 349.1; BN -.
- 387 538:ZAG D434. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - XX/VIII. Wt.: 3,50gr. Dim.: 15x16mm. BMC -; Tol. 450; DOC 349.1; BN -.
- 388 538:ZAG D1832. ↓. Obv.: (DNIVSTINI) ANVSP(PAVC). Rev.: A/N/N/O - I - XX/VIII. Wt.: 3,39gr. Dim.: φ 16mm. BMC 405; Tol. 450; DOC 349.1; BN -.
- 389 538:ZAG D437. ↓. Obv.: DNIV(STINI) ANVSPPAC. Rev.: A/N/N/O - I - XX/XVI. Wt.: 2,45gr. Dim.: 15x17mm. BMC -; Tol. 451; DOC 347; BN 4/Rv/AE/02.
- 390 538:ZAG D379. ↓. Obv.: DNIVSTINI (ANVSPPAVC). Rev.: (+P). Wt.: 0,41gr. Dim.: φ 11mm. BMC -; Tol. 79; DOC 341; BN -.
- 391 538:ZAG D370. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: VICTORIAAVCVSTORVN. Wt.: 1,47gr. Dim.: 17x18mm. Provenance: Coll. Ljudevit Grantšak, Wien. Tol. 530.
- 392 538:ZAG D369. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: VICTORIAAVCVSTORVN. Wt.: 1,45gr. Dim.: φ 17mm. Site: Bosna. Provenance: Coll. Fr. Stipe Krešić, Livno; Bishop Josip Juraj Strossmayer. Tol. 530.
- 393 538:ZAG D1239. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: +. Wt.: 0,94gr. Dim.: φ 13mm. Provenance: Matija Ivanac, Zagreb. BMC 66; Tol. 76; DOC 337.1; BN 4/Rv/AR/19.
- 394 538:ZAG D1945. ↑. Obv.: DNIVSTI(NI A)NVSPPAVC. Wt.: 3,92gr. Dim.: 15x15mm. Site: Dobrogea. Provenance: Lj. Martinić, Tulcea. BMC 400; Tol. 511; DOC 366.1; BN 4/It/AE/05.

395	20 Num	560-561	MIB 236	RAB
396	20 Num	560-561	MIB 236	RAB

Salona

397	20 Num	552-565	MIB 250
398	20 Num	552-565	MIB 250
399	20 Num	552-565	MIB 250
400	20 Num	552-565	MIB 250
401	20 Num	552-565	MIB 250
402	20 Num	552-565	MIB 250
403	20 Num	552-565	MIB 250
404	20 Num	552-565	MIB 250
405	20 Num	552-565	MIB 250
406	20 Num	552-565	MIB 250
407	20 Num	552-565	MIB 250
408	20 Num	552-565	MIB 250

- 395 538:ZAG D1245. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - K - X/XX/IIII. Wt.: 7,70gr. Dim.: 22x25mm. Provenance: Karl Nuber. BMC -; Tol. -; DOC -; BN -.
- 396 538:ZAG D501. ↘. Obv.: (DNIVSTINI) ANVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - K - X/XX/IIII. Wt.: 5,62gr. Dim.: 21x23mm. BMC -; Tol. -; DOC 345; BN p.119.
- 397 538:ZAG D394. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPC. Rev.: K. Wt.: 3,00gr. Dim.: 18x19mm. BMC -; Tol. 396; DOC 360.1; BN 4/X/AE/02.
- 398 538:ZAG D395. ↓. Obv.: DNIVSTINI (AN)VSPP. Rev.: K. Wt.: 2,99gr. Dim.: 17x18mm. BMC -; Tol. 396; DOC 360.1; BN 4/X/AE/02.
- 399 538:ZAG D396. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSP. Rev.: K. Wt.: 2,98gr. Dim.: φ 17mm. BMC -; Tol. 397; DOC 360.1; BN 4/X/AE/02.
- 400 538:ZAG D1544. ↘. Obv.: NIVINI (ANVSPPAVC). Rev.: K. Wt.: 2,88gr. Dim.: 14x15mm. BMC -; Tol. 396; DOC 360.1; BN 4/X/AE/02.
- 401 538:ZAG D1552. ↓. Obv.: DN(IVSTI) NVSP. Rev.: K. Wt.: 2,72gr. Dim.: 13x16mm. Site: Kaštel Stari. BMC -; Tol. 396; DOC 360.1; BN 4/X/AE/02. Bakota 4; Mirnik 8.
- 402 538:ZAG D1566. ↓. Obv.: (D)NIVS(TI) NVSPP. Rev.: K. Wt.: 2,66gr. Dim.: 14x16mm. Site: Kaštel Stari. BMC -; Tol. 396; DOC 360.1; BN 4/X/AE/02. Bakota 6; Mirnik 10.
- 403 538:ZAG D1406. ↙. Obv.: DNIVSTI NVSPPAV. Rev.: K. Wt.: 2,65gr. Dim.: 15x16mm. Sab. 29; BMC -; Tol. 61 (Iustinus I.), 396; DOC 360.1; BN 4/X/AE/02.
- 404 538:ZAG D1556. ↓. Obv.: (DN)IVST INVSP. Rev.: K. Wt.: 2,65gr. Dim.: 16x17mm. Site: Kaštel Stari. BMC -; Tol. 396; DOC 360.1; BN 4/X/AE/02. Bakota 7; Mirnik 3.
- 405 538:ZAG D1801. ↓. Obv.: (DNIVSTINI) ANVSPP. Rev.: K. Wt.: 2,57gr. Dim.: φ 18mm. BMC -; Tol. 396; DOC 360.1; BN 4/X/AE/02.
- 406 538:ZAG D1565. ↓. Obv.: DNIVSTI NIANVSPP. Rev.: K. Wt.: 2,55gr. Dim.: 13x14mm. Site: Kaštel Stari. BMC -; Tol. 396; DOC 360.1; BN 4/X/AE/02. Bakota 9; Mirnik 14.
- 407 538:ZAG D347. ↓. Obv.: (DN)IVSTI NVSPPAVC. Rev.: K. Wt.: 2,52gr. Dim.: 15x18mm. Sab. 29; BMC -; Tol. 61 (Iustinus I.), 396; DOC 360.1; BN 4/X/AE/02.
- 408 538:ZAG D349. ↘. Obv.: (DN)IVSTI NVSPPA. Rev.: K. Wt.: 2,52gr. Dim.: 14x16mm. Sab. 29; BMC -; Tol. 61 (Iustinus I.), 396; DOC 360.1; BN 4/X/AE/02.

409	20	Num	552-565	MIB 250
410	20	Num	552-565	MIB 250
411	20	Num	552-565	MIB 250
412	20	Num	552-565	MIB 250
413	20	Num	552-565	MIB 250
414	20	Num	552-565	MIB 250
415	20	Num	552-565	MIB 250
416	20	Num	552-565	MIB 250
417	20	Num	552-565	MIB 250
418	20	Num	552-565	MIB 250
419	20	Num	552-565	MIB 250
420	20	Num	552-565	MIB 250
421	20	Num	552-565	MIB 250
422	20	Num	552-565	MIB 250
423	20	Num	552-565	MIB 250

- 409 538:ZAG D1547. ↓. Obv.: (DN)IV(STI NVSPPAVC). Rev.: K. Wt.: 2,50gr. Dim.: 14x16mm. Site: Kaštel Stari. BMC -; Tol. 396; DOC 360.1; BN 4/X/AE/02. Bakota 11; Mirnik 2.
- 410 538:ZAG D2016. ↓. Obv.: (DNIVSTINIAN) VSPPC. Rev.: K. Wt.: 2,48gr. Dim.: 14x15mm. BMC -; Tol. 396; DOC 360.1; BN 4/X/AE/02.
- 411 538:ZAG D1551. ↓. Obv.: DNIVSTI (NVSPPAVC). Rev.: K. Wt.: 2,45gr. Dim.: 14x16mm. Site: Kaštel Stari. BMC -; Tol. 396; DOC 360.1; BN 4/X/AE/02. Bakota 12; Mirnik 7.
- 412 538:ZAG D397. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPP. Rev.: K. Wt.: 2,42gr. Dim.: ϕ 16mm. BMC -; Tol. 398; DOC 360.1; BN 4/X/AE/02.
- 413 538:ZAG D398. ↓. Obv.: DNIVSTI(NI AN)VSPPA. Rev.: K. Wt.: 2,42gr. Dim.: ϕ 16mm. BMC -; Tol. 398; DOC 360.1; BN 4/X/AE/02.
- 414 538:ZAG D1567. ↓. Obv.: DIN(reversed)IV VIVAVIV. Rev.: K. Wt.: 2,42gr. Dim.: ϕ 14mm. Site: Kaštel Stari. BMC -; Tol. 396; DOC 360.1; BN 4/X/AE/02. Bakota 13; Mirnik 22.
- 415 538:ZAG D2018. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: K. Wt.: 2,38gr. Dim.: 13x15mm. BMC -; Tol. 396; DOC 360.1; BN 4/X/AE/02.
- 416 538:ZAG D1549. ↙. Obv.: (DNIVST) INVSP. Rev.: K. Wt.: 2,36gr. Dim.: 14x16mm. Site: Kaštel Stari. BMC -; Tol. 396; DOC 360.1; BN 4/X/AE/02. Bakota 14; Mirnik 4.
- 417 538:ZAG D346. ↓. Obv.: DNIVSTI (NIANVSP)PAVC. Rev.: K. Wt.: 2,35gr. Dim.: ϕ 19mm. Sab. 29; BMC -; Tol. 61a (Iustinus I.), 396; DOC 360.1; BN 4/X/AE/02.
- 418 538:ZAG D1555. ↓. Obv.: (D)NIVSTI (NIANVSP)P. Rev.: K. Wt.: 2,35gr. Dim.: 14x16mm. Site: Kaštel Stari. BMC -; Tol. 396; DOC 360.1; BN 4/X/AE/02. Bakota 15; Mirnik 5.
- 419 538:ZAG D1541. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: K. Wt.: 2,32gr. Dim.: 14x15mm. BMC -; Tol. 396; DOC 360.1; BN 4/X/AE/02.
- 420 538:ZAG D348. ↓. Obv.: DNIVSTI NVSPPA. Rev.: K. Wt.: 2,31gr. Dim.: ϕ 16mm. Sab. 29; BMC -; Tol. 61 (Iustinus I.), 396; DOC 360.1; BN 4/X/AE/02.
- 421 538:ZAG D1568. ↓. Obv.: DNIVSTI (NVSPPAVC). Rev.: K. Wt.: 2,29gr. Dim.: 13x14mm. Site: Kaštel Stari. BMC -; Tol. 396; DOC 360.1; BN 4/X/AE/02. Bakota 17; Mirnik 21.
- 422 538:ZAG D350. ↓. Obv.: DNIVSTI NVSPPAV. Rev.: K. Wt.: 2,25gr. Dim.: ϕ 15mm. Sab. 29; BMC -; Tol. 61 (Iustinus I.), 396; DOC 360.1; BN 4/X/AE/02.
- 423 538:ZAG D1561. ↓. Obv.: D(NIVSTI NVSPPAVC). Rev.: K. Wt.: 2,15gr. Dim.: 15x16mm. Site: Kaštel Stari. BMC -; Tol. 396; DOC 360.1; BN 4/X/AE/02. Bakota 22; Mirnik 13.

424	20 Num	552-565	MIB 250
425	20 Num	552-565	MIB 250
426	20 Num	552-565	MIB 250
427	20 Num	552-565	MIB 250
428	20 Num	552-565	MIB 250
429	20 Num	552-565	MIB 250
430	20 Num	552-565	MIB 250
431	20 Num	552-565	MIB 250
432	20 Num	552-565	MIB 250
433	20 Num	552-565	MIB 250
434	20 Num	552-565	MIB 250
435	20 Num	552-565	MIB 250
436	20 Num	552-565	MIB 250
437	20 Num	552-565	MIB 250
438	20 Num	552-565	MIB 250

-
- 424 538:ZAG D1539. ↘ Obv.: DNIVS(TINI ANVSPPAVC). Rev.: K. Wt.: 2,13gr. Dim.: 14x15mm. BMC -; Tol. 396; DOC 360.1; BN 4/X/AE/02.
- 425 538:ZAG D1546. ↓ Obv.: DNIVSTI(NI ANVSPPAVC). Rev.: K. Wt.: 2,13gr. Dim.: 15x17mm. BMC -; Tol. 396; DOC 360.1; BN 4/X/AE/02.
- 426 538:ZAG D1548. ↓ Obv.: DNIVSTINI (ANVSPPAVC). Rev.: K. Wt.: 2,13gr. Dim.: 16x17mm. Site: Kaštel Stari. BMC -; Tol. 396; DOC 360.1; BN 4/X/AE/02. Bakota 23 ; Mirnik 1.
- 427 538:ZAG D352. ↓ Obv.: DNIVSTI NVSPPAV. Rev.: K. Wt.: 2,10gr. Dim.: ϕ 26mm. Provenance: Coll. Brunšmid. Sab. 29; BMC -; Tol. 61 (Iustinus I.), 396; DOC 360.1; BN 4/X/AE/02.
- 428 538:ZAG D351. ↓ Obv.: DNIVSTI NVSP(PAV). Rev.: K. Wt.: 2,05gr. Dim.: 14x15mm. Sab. 29; BMC -; Tol. 61 (Iustinus I.), 396; DOC 360.1; BN 4/X/AE/02.
- 429 538:ZAG D1540. ↓ Obv.: DNIVSTINI ANV(SPPAVC). Rev.: K. Wt.: 2,05gr. Dim.: 14x15mm. BMC -; Tol. 396; DOC 360.1; BN 4/X/AE/02.
- 430 538:ZAG D1562. ↓ Obv.: (DNIVSTI) NIANVS. Rev.: K. Wt.: 2,02gr. Dim.: 14x16mm. Site: Kaštel Stari. BMC -; Tol. 396; DOC 360.1; BN 4/X/AE/02. Bakota 29 ; Mirnik 12.
- 431 538:ZAG D1550. ↓ Obv.: DNIVST(INI ANVSPPAVC). Rev.: K. Wt.: 2,00gr. Dim.: 15x17mm. Site: Kaštel Stari. BMC -; Tol. 396; DOC 360.1; BN 4/X/AE/02. Bakota 30 ; Mirnik 6.
- 432 538:ZAG D1639. ↓ Obv.: DNIVSTI NIANVSSPP. Rev.: K. Wt.: 1,97gr. Dim.: ϕ 17mm. Site: Solin. Provenance: Branko Šenoa. BMC -; Tol. 396; DOC 360.1; BN 4/X/AE/02.
- 433 538:ZAG D1542. ↓ Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: K. Wt.: 1,92gr. Dim.: 14x16mm. BMC -; Tol. 396; DOC 360.1; BN 4/X/AE/02.
- 434 538:ZAG D1543. ↓ Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: K. Wt.: 1,83gr. Dim.: 12x13mm. BMC -; Tol. 396; DOC 360.1; BN 4/X/AE/02.
- 435 538:ZAG D1559. ↓ Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: K. Wt.: 1,83gr. Dim.: 13x15mm. Site: Kaštel Stari. BMC -; Tol. 396; DOC 360.1; BN 4/X/AE/02. Bakota 33 ; Mirnik 19.
- 436 538:ZAG D1554. ↘ Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: K. Wt.: 1,73gr. Dim.: 14x15mm. Site: Kaštel Stari. BMC -; Tol. 396; DOC 360.1; BN 4/X/AE/02. Bakota 34 , Mirnik 16.
- 437 538:ZAG D1631. ↓ Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: K. Wt.: 1,71gr. Dim.: 15x16mm. Site: Solin. Provenance: Milan Fabijanović. BMC -; Tol. 396; DOC 360.1; BN 4/X/AE/02.
- 438 538:ZAG D1553. ↓ Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: K. Wt.: 1,68gr. Dim.: 14x15mm. Site: Kaštel Stari. BMC -; Tol. 396; DOC 360.1; BN 4/X/AE/02. Bakota 35 ; Mirnik 9.

439	20 Num	552-565	MIB 250
440	20 Num	552-565	MIB 250
441	20 Num	552-565	MIB 250
442	20 Num	552-565	MIB 250
443	20 Num	552-565	MIB 250
444	20 Num	552-565	MIB 250
445	20 Num	552-565	MIB 250
446	10 Num	552-565	MIB 251
447	10 Num	552-565	MIB 251
448	10 Num	552-565	MIB 251
449	10 Num	552-565	MIB 251
450	10 Num	552-565	MIB 251
451	10 Num	552-565	MIB 251
452	10 Num	552-565	MIB 251
453	10 Num	552-565	MIB 251

- 439 538:ZAG D1563. ↓. Obv.: (DNIVSTINIA) NVSPP. Rev.: K. Wt.: 1,64gr. Dim.: 14x15mm. Site: Kaštel Stari. BMC -; Tol. 396; DOC 360.1; BN 4/X/AE/02. Bakota 36; Mirnik 15.
- 440 538:ZAG D2017. ↓. Obv.: (D)NIV(STINI ANVSPPAVC). Rev.: K. Wt.: 1,61gr. Dim.: 15x18mm. BMC -; Tol. 396; DOC 360.1; BN 4/X/AE/02.
- 441 538:ZAG D1560. ↓. Obv.: DNIVSTI (NIANVSPPAVC). Rev.: K. Wt.: 1,58gr. Dim.: 12x13mm. Site: Kaštel Stari. BMC -; Tol. 396; DOC 360.1; BN 4/X/AE/02. Bakota 37; Mirnik 20.
- 442 538:ZAG D1804. ↓. Obv.: (DN)IVS(TINI ANVSPPAVC). Rev.: K. Wt.: 1,56gr. Dim.: φ 15mm. BMC -; Tol. 396; DOC 360.1; BN 4/X/AE/02.
- 443 538:ZAG D1564. ↓. Obv.: (DNIVSTINIA) NVSP(PAVC). Rev.: K. Wt.: 1,50gr. Dim.: 13x15mm. Site: Kaštel Stari. BMC -; Tol. 396; DOC 360.1; BN 4/X/AE/02. Bakota 38; Mirnik 11.
- 444 538:ZAG D1558. ↓. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: K. Wt.: 1,35gr. Dim.: 13x15mm. Site: Kaštel Stari. BMC -; Tol. 396; DOC 360.1; BN 4/X/AE/02. Bakota 39; Mirnik 18.
- 445 538:ZAG D1557. ↘. Obv.: DNIVSTI NVSP(PAVC). Rev.: K. Wt.: 1,20gr. Dim.: 12x13mm. Site: Kaštel Stari. BMC -; Tol. 396; DOC 360.1; BN 4/X/AE/02. Bakota 40; Mirnik 17.
- 446 538:ZAG D419. Obv.: (DN)IVST ANVSPPAV. Rev.: I. Wt.: 2,03gr. Dim.: φ 14mm. BMC -; Tol. 449 var.; DOC 361.1; BN -.
- 447 538:ZAG D1802. Obv.: DNIV(STI) NIANP. Rev.: I. Wt.: 1,76gr. Dim.: φ 15mm. BMC -; Tol. -; DOC 361.1; BN p.122.
- 448 538:ZAG D1411. Obv.: DNIVSTINI (ANVSPPAVC). Rev.: I. Overstrike obv.: MIB ? Overstrike rev.: MIB ? Wt.: 1,72gr. Dim.: 13x16mm. BMC -; Tol. 449 var.; DOC 361.1; BN p.122.
- 449 538:ZAG D420. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: I. Wt.: 1,53gr. Dim.: 12x13mm. BMC -; Tol. 449 var.; DOC 361.1; BN -.
- 450 538:ZAG D2019. Obv.: (DNIVSTINI AN)VSPPA. Rev.: I. Wt.: 1,51gr. Dim.: 14x15mm. BMC -; Tol. 449 var.; DOC 361.1; BN p.122.
- 451 538:ZAG D2020. Obv.: DNIVSTI (NIANVSPPAVC). Rev.: I. Wt.: 1,41gr. Dim.: 13x14mm. BMC -; Tol. 449 var.; DOC 361.1; BN p.122.
- 452 538:ZAG D1838. Obv.: DNI(VSTINI) ANVSP. Rev.: I. Wt.: 1,33gr. Dim.: 13x14mm. BMC -; Tol. -; DOC 361.1; BN p.122.
- 453 538:ZAG D421. Obv.: (DNIVSTINI) ANVSPPAVC. Rev.: I. Wt.: 1,27gr. Dim.: φ 12mm. BMC -; Tol. 449 var.; DOC 361.1; BN -.

454	10 Num	552-565	MIB 251
455	10 Num	552-565	MIB 251

Unidentifiable mint

456	10 Num	538-565	MIB ?
457	10 Num	538-565	MIB ?
458	10 Num	538-565	MIB ?
459	10 Num	538-565	MIB ?
460	10 Num	538-565	MIB ?
461	10 Num	538-565	MIB ?
462	10 Num	538-565	MIB ?
463	10 Num	538-565	MIB ?
464	10 Num	538-565	MIB ?
465	10 Num	538-565	MIB ?

454 538:ZAG D1803. Obv.: DNIVSTI NIA(NVS)P. Rev.: I. Wt.: 1,26gr. Dim.: 14x15mm. BMC -; Tol. -; DOC 361.1; BN p.122.

455 538:ZAG D1545. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: I. Wt.: 1,17gr. Dim.: 13x15mm. BMC -; Tol. 449 var.; DOC 361.1; BN -.

456 538:ZAG D1680. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - (?). Wt.: 3,85gr. Dim.: ϕ 17mm. BMC ?; Tol. ?; DOC ?; BN ?

457 538:ZAG D1634. $\downarrow$. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - (?). Wt.: 3,75gr. Dim.: ϕ 17mm. Site: Solin. Provenance: Milan Fabijanović. BMC ?; Tol. ?; DOC ?; BN ?

458 538:ZAG D1808. $\downarrow$. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - (?). Wt.: 3,74gr. Dim.: 15x16mm. BMC ?; Tol. ?; DOC ?; BN ?

459 538:ZAG D1632. $\downarrow$. Obv.: (DNIVSTINI AN)VS(PPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - (?). Wt.: 3,55gr. Dim.: 17x19mm. Site: Solin. Provenance: Milan Fabijanović. BMC ?; Tol. ?; DOC ?; BN ?

460 538:ZAG D1633. $\downarrow$. Rev.: (A/N/N/O) - I - (?). Wt.: 2,46gr. Dim.: ϕ 17mm. Site: Solin. Provenance: Milan Fabijanović. BMC ?; Tol. ?; DOC ?; BN ?

461 538:ZAG D1641. $\uparrow$. Obv.: (DNIVSTINI) ANVS(PPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - (?). Wt.: 2,33gr. Dim.: 14x15mm. Site: Solin. Provenance: Branko Šenoa. BMC ?; Tol. ?; DOC ?; BN ?

462 538:ZAG D1809. $\uparrow$. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - (?). Wt.: 1,81gr. Dim.: 12x13mm. BMC ?; Tol. ?; DOC ?; BN ?

463 538:ZAG D1630. $\downarrow$. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - (?). Wt.: 1,71gr. Dim.: 13x15mm. Site: Solin. Provenance: Milan Herzog. BMC ?; Tol. ?; DOC ?; BN ?

464 538:ZAG D1810. $\uparrow$. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - (?). Wt.: 1,50gr. Dim.: 12x14mm. BMC ?; Tol. ?; DOC ?; BN ?

465 538:ZAG D1882. $\downarrow$. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - (?). Wt.: 1,23gr. Dim.: ϕ 14mm. BMC ?; Tol. ?; DOC ?; BN ?

Imitations**Unknown mint**

466	20 Num	after 538	MIB - (ad 223)	
467	10 Num	after 550	MIB - (ad 100)	CON Δ
468	10 Num	after 550	MIB - (ad 99)	COI -
469	10 Num	after 552	MIB - (ad 101)	P
470	10 Num	after 556	MIB - (ad 99)	NOC (reversed)

Iustinus II. (565-578)**Constantinopolis**

471	Sem	565-578	MIB 10	CONOB
472	Tre	565-578	MIB 11a	CONOB Δ *
473	Sol	567-578	MIB 4	CONOB θ
474	Sol	567-578	MIB 4	CONOB ϵ
475	20 Num	565-566	MIB 44a	Δ
476	10 Num	565-566	MIB -	CON

- 466 538:ZAG D1408. ↓. Obv.: DNIVSTIN ANVSPPAV. Var. leg. rev.: * - K (reversed) - +. Wt.: 8,87gr. Dim.: 26x31mm. BMC -; Tol. -; DOC - (ad 325.1); BN - (ad 12).
- 467 538:ZAG D1241. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - I - X/X/II/II. Wt.: 3,86gr. Dim.: 15x16mm. BMC -; Tol. -; DOC -; BN -.
- 468 538:ZAG D1988. ✓. Obv.: (DN)IVSTINI (ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - X/X/III. Wt.: 3,14gr. Dim.: ϕ 17mm. BMC -; Tol. -; DOC - (ad 85.1); BN -.
- 469 538:ZAG D433. ✓. Var. bust: nal./l. Obv.: (DNIVSTINI ANVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - X/X/VI. Wt.: 2,35gr. Dim.: 17x19mm. BMC - (ad 133); Tol. - (ad 418); DOC - (ad 357.1); BN - (ad p. 59).
- 470 538:ZAG D429. ✓. Obv.: DNIVSTIN VSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - I - X/X/X. Wt.: 2,51gr. Dim.: ϕ 16mm. Provenance: Zbirka/Coll. August Šenoa. BMC - (ad 135); Tol. - (ad 415); DOC - (ad 90); BN - (ad 94).
- 471 538:ZAG D523. ↓. Obv.: DNIVSTI NVSPPAC. Rev.: VICTORIAVCCC. Wt.: 2,21gr. Dim.: 18x19mm. Site: Zemun, vicinity. Provenance: Miroslav Spaić. BMC 17; Tol. 21; DOC 12.1; BN 5/Cp/AV/10.
- 472 538:ZAG D331. ↓. Obv.: DNIVSTI NVSPPAVI. Rev.: VICTORIAAVCVSTORVM. Wt.: 1,49gr. Dim.: ϕ 17mm. Provenance: Stjepan Mlinarić. BMC 21; Tol. 22; DOC 13; BN 5/Cp/AV/11.
- 473 538:ZAG D522. ↓. Obv.: DNI VSTI NVSPPAVI. Rev.: VICTORI AVCCC. Wt.: 4,49gr. Dim.: 20x21mm. Site: Zemun. Provenance: Sigmund Neumann. BMC 12; Tol. 11; DOC 4h.1; BN 5/Cp/AV/07.
- 474 538:ZAG D521. ↓. Obv.: DNI VSTI NVSPPAVI. Rev.: VICTORI AVCCC. Wt.: 4,43gr. Dim.: 20x21mm. BMC 7; Tol. 6; DOC 4d; BN 5/Cp/AV/03.
- 475 538:ZAG D1419. ✓. Obv.: DNIVSTI NVSPPA(VC). Rev.: A/N/N/O - K - I. Wt.: 6,58gr. Dim.: 21x23mm. BMC -; Tol. -; DOC 44c; BN p.132.
- 476 538:ZAG D1682. ↑. Obv.: DNV(STI NVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - I. Wt.: 1,56gr. Dim.: 13x14mm. BMC -; Tol. -; DOC -; BN -.

477	20 Num	565-577	MIB 44d	
478	20 Num	565-578	MIB 43a	?
479	5 Num	565-578	MIB 45	<u>A</u>
480	5 Num	565-578	MIB 45	<u>A</u>
481	5 Num	565-578	MIB 45	<u>A</u>
482	40 Num	568-569	MIB 43a	CON <u>B</u>
483	20 Num	568-569	MIB 44d	<u>Δ</u>
484	40 Num	570-571	MIB 43a	CON <u>€</u>
485	40 Num	570-571	MIB 43a	CON <u>B</u>
486	40 Num	570-571	MIB 43d	CON <u>Δ</u>
487	40 Num	570-571	MIB 43d	CON <u>Δ</u>
488	40 Num	570-571	MIB 43d	CON <u>A</u>
489	20 Num	570-571	MIB 44a	€
490	40 Num	571-572	MIB 43a	CON <u>B</u>
491	40 Num	571-572	MIB 43a	CON <u>A</u>

- 477 538:ZAG D1890. ↓. Obv.: (DNIVSTI NVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - K - ?. Wt.: 6,63gr. Dim.: 21x23mm. BMC -; Tol. -; DOC -; BN -.
- 478 538:ZAG D1628. Obv.: (DNIVSTI NVSPPAVC). Rev.: (A/N/N/O) - K - ?. Wt.: 3,99gr. Dim.: 18x20mm. Site: Karlobag. BMC -; Tol. -; DOC -; BN -. SenjZb 1984, 32.
- 479 538:ZAG D446. ✓. Obv.: (Monogram). Rev.: €. Wt.: 2,07gr. Dim.: 12x18mm. BMC 414 (Iustinianus I); Tol. 474; DOC 60a.1; BN 5/Cp/AE/52.
- 480 538:ZAG D447. ↓. Obv.: (Monogram). Rev.: €. Wt.: 1,51gr. Dim.: 13x15mm. BMC 414 (Iustinianus I); Tol. 474; DOC 60a.1; BN 5/Cp/AE/52.
- 481 538:ZAG D448. ✓. Obv.: (Monogram). Rev.: €. Wt.: 1,08gr. Dim.: 15x17mm. Provenance: Josip Brebera, Zagreb. BMC 414 (Iustinianus I); Tol. 474; DOC 60a.1; BN 5/Cp/AE/52.
- 482 538:ZAG D532. ✓. Obv.: (DNIVSTI NVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - M - II/II. Wt.: 12,52gr. Dim.: 28x30mm. BMC 38; Tol. 71; DOC 25b.1; BN 5/Cp/AE/09.
- 483 538:ZAG D1248. ↑. Obv.: (DN)IVSTI NVSPP. Rev.: A/N/N/O - K - G. Wt.: 9,18gr. Dim.: 24x25mm. BMC 89; Tol. 225; DOC 49c; BN 5/Cp/AE/45.
- 484 538:ZAG D533. ✓. Obv.: DNIVSTI (NVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - M - G. Wt.: 13,94gr. Dim.: 30x31mm. Provenance: Coll. Brunšmid. BMC 45; Tol. 78; DOC 28d.1; BN 5/Cp/AE/23.
- 485 538:ZAG D1150. ✓. Obv.: (DNIVSTI NV)SPPAVC. Rev.: A/N/N/O - M - G. Wt.: 12,79gr. Dim.: 28x31mm. Provenance: Dr. Fran Gundrum, Križevci. BMC 41; Tol. 75; DOC 28b; BN -.
- 486 538:ZAG D535. ✓. Obv.: D(NIVSTI) NVS(PPAVC). Rev.: A/N/N/O - M - G. Wt.: 14,33gr. Dim.: 27x29mm. BMC 53; Tol. 84; DOC 29d.1; BN 5/Cp/AE/22 var.
- 487 538:ZAG D536. ✓. Obv.: DNIVSTI NVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - M - G. Wt.: 13,28gr. Dim.: ϕ 31mm. Site: Asia Minor. Provenance: Coll. Brunšmid. BMC 53; Tol. 84; DOC 29d.1; BN 5/Cp/AE/22 var.
- 488 538:ZAG D534. ✓. Obv.: (DNIVSTI NVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - M - G. Wt.: 13,14gr. Dim.: ϕ 29mm. Site: Gradec. Provenance: Prof. Josip Breyer. BMC 48; Tol. 81; DOC 29a; BN 5/Cp/AE/21. Klemenc 1938, p.98; Dukat 1996, p.69.
- 489 538:ZAG D1815. ✓. Obv.: (DNIVSTI) NVSPPA. Rev.: A/N/N/O - K - G. Wt.: 5,73gr. Dim.: ϕ 23mm. BMC -; Tol. -; DOC 48b; BN -.
- 490 538:ZAG D1431. ✓. Obv.: (DNIV)STI NVSPPAVI. Rev.: A/N/N/O - M - GI. Wt.: 12,59gr. Dim.: 29x31mm. Provenance: Alfred de Makanec, Zagreb. BMC -; Tol. 86; DOC 32b.1; BN -.
- 491 538:ZAG D537. ✓. Obv.: D(NIVSTI) NVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - M - GI. Wt.: 11,80gr. Dim.: 18x20mm. BMC -; Tol. 85; DOC 32a.1; BN 5/Cp/AE/24.

492	40 Num	571-572	MIB 43d	CON <u>B</u>
493	20 Num	571-572	MIB 44a	€
494	20 Num	571-572	MIB 44d	Γ
495	40 Num	572-573	MIB 43a	CON <u>A</u>
496	40 Num	572-573	MIB 43d	CON <u>Γ</u>
497	40 Num	573-574	MIB 43a	CON <u>€</u>
498	40 Num	573-574	MIB 43a	CON <u>Γ</u>
499	40 Num	573-574	MIB 43a	CON <u>Γ</u>
500	40 Num	573-574	MIB 43a	CON <u>Γ</u>
501	5 Num	575-576	MIB 44a	€
502	40 Num	577-578	MIB 43a	CON <u>€</u>

Thessalonica

503	20 Num	565-566	MIB 68a	T€S
504	20 Num	566-567	MIB 68a	T€S
505	20 Num	566-567	MIB 658a	T€S

- 492 538:ZAG D538. ↗. Obv.: (DN)IVSTI NVSPP(AVC). Rev.: A/N/N/O - M - GI. Wt.: 15,08gr. Dim.: 30x31mm. Site: Majur. Provenance: N. Pavić. BMC 56; Tol. -; DOC 33b.1; BN -.
- 493 538:ZAG D584. ↓. Double-struck. Obv.: (DNIV)STI NVPP(AVC). Rev.: A/N/N/O - K - GI. Wt.: 6,36gr. Dim.: 25x26mm. BMC -; Tol. -; DOC -; BN p. 132.
- 494 538:ZAG D1417. ↗. Obv.: DNIVSTI NVS(PPAVC). Rev.: A/N/N/O - K - GI. Wt.: 6,57gr. Dim.: 21x23mm. BMC 91; Tol. 227; DOC 51b; BN -.
- 495 538:ZAG D1418. ↙. Obv.: DNIVSTI (NVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - M - G/II. Wt.: 13,38gr. Dim.: 27x29mm. BMC -; Tol. 94; DOC 36a; BN -.
- 496 538:ZAG D1432. ↗. Obv.: DNIVSTI NVSPPAVI. Rev.: A/N/N/O - M - G/II. Wt.: 15,21gr. Dim.: φ 30mm. Provenance: Alfred de Makanec, Zagreb. BMC 65 var.; Tol. 92; DOC 35b.1; BN 5/Cp/AE/31.
- 497 538:ZAG D541. ↙. Obv.: DNIVSTI NVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - M - GI/II. Wt.: 13,16gr. Dim.: 29x30mm. BMC 69 var.; Tol. 99; DOC -; BN -.
- 498 538:ZAG D540. ↓. Obv.: (DNIVSTI) NVSPPAV(C). Rev.: A/N/N/O - M - GI/II. Wt.: 12,68gr. Dim.: 29x32mm. Site: Novi Banovci. Provenance: Mijo Fakundini. BMC 65; Tol. 97; DOC -; BN 5/Cp/AE/31.
- 499 538:ZAG D539. ↙. Obv.: (DN)IVS(TI) NVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - M - GI/II. Wt.: 12,01gr. Dim.: 29x31mm. BMC 65; Tol. 97; DOC -; BN 5/Cp/AE/31.
- 500 538:ZAG D1573. ↓. Obv.: DNIVSTI NVSPPA(AVC). Rev.: A/N/N/O - M - G/II/I. Wt.: 11,38gr. Dim.: 27x30mm. BMC 66; Tol. 97; DOC 36c.1; BN 5/Cp/AE/34.
- 501 538:ZAG D1151. ↗. Obv.: (DNIVSTI) NVSPPA(AVC). Rev.: A/N/N/O - K - XI. Wt.: 6,40gr. Dim.: 22x24mm. BMC 99; Tol. 233; DOC 57d; BN p. 132.
- 502 538:ZAG D1886. ↗. Obv.: (DNIVSTI) NVSPP(AVC). Rev.: A/N/N/O - M - X/III. Wt.: 12,57gr. Dim.: 28x31mm. BMC -; Tol. -; DOC -; BN -.
- 503 538:ZAG D1626. ↓. Obv.: (DNIVSTI) NVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - K - I. Wt.: 4,91gr. Dim.: 18x21mm. Site: Karlobag. BMC -; Tol. -; DOC 61; BN 5/Th/AE/01. SenjZb 10-11/1984, 31.
- 504 538:ZAG D1908. ↙. Obv.: (DNIVSTI) NVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - K - II. Wt.: 5,77gr. Dim.: 20x23mm. Site: Dobrogea. Provenance: Lj. Martinović. BMC 101; Tol. 38; DOC 62.1; BN 5/Th/AE/03.
- 505 538:ZAG D1246. ↓. Obv.: (DNI)VSTI NVSPPVI. Rev.: A/N/N/O - K - II. Wt.: 5,25gr. Dim.: 20x22mm. BMC 101; Tol. 38; DOC 62.1; BN 5/Th/AE/03.

506	20	Num	567-568	MIB 68a	T€S
507	20	Num	567-568	MIB 68a	T€S
508	20	Num	568-569	MIB 58a	T€S
509	20	Num	568-569	MIB 68a	T€S
510	20	Num	568-569	MIB 68a	(T€S)
511	20	Num	568-569	MIB 70a	(T€S)
512	20	Num	568-569	MIB 70a	T€S
513	20	Num	568-569	MIB 70a	T€S
514	20	Num	568-569	MIB 70a	T€S
515	20	Num	569-570	MIB 68a	(T€S)
516	20	Num	569-570	MIB 68a	T€S
517	20	Num	569-570	MIB 70a	T€S
518	20	Num	569-570	MIB 70a	T€S
519	20	Num	569-570	MIB 70a	T€S
520	20	Num	569-570	MIB 70a	T€S

- 506 538:ZAG D525. ↓. Obv.: (DNIVSTI NVSPPAVC). Rev.: (A/N/N/O) - K - III. Wt.: 5,38gr. Dim.: 18x21mm. BMC 102; Tol. 39; DOC 63.1; BN -.
- 507 538:ZAG D526. ↓. Obv.: (DNIVSTI N)VSPPAVI. Rev.: A/N/N/O - K - III. Wt.: 5,34gr. Dim.: 20x22mm. Provenance: Coll. Brunšmid. BMC 102; Tol. 39; DOC 63.1; BN -.
- 508 538:ZAG D528. ↓. Obv.: DNI(VSTI) NV(SPPAVC). Rev.: A/N/N/O - K - Δ. Wt.: 5,33gr. Dim.: 20x22mm. Site: Mitrovica. Provenance: Ignjat Jung. BMC 103; Tol. 40; DOC 64.1; BN 5/Th/AE/05.
- 509 538:ZAG D527. ↓. Obv.: DNIVSTI (NVSP)PA. Rev.: A/N/N/O - K - Δ. Wt.: 7,77gr. Dim.: 21x24mm. BMC 103; Tol. 40; DOC 64.1; BN 5/Th/AE/05.
- 510 538:ZAG D1415. ↓. Obv.: (DNIVSTI) NVSPPAVI. Rev.: A/N/N/O - K - Δ. Wt.: 4,61gr. Dim.: 21x23mm. BMC 103; Tol. 40; DOC 64.1; BN 5/Th/AE/05.
- 511 538:ZAG D1814. ↓. Obv.: DN(IVSTI) NVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - K - Δ. Wt.: 5,50gr. Dim.: 21x26mm. BMC 105; Tol. 173; DOC -; BN 5/Th/AE/06.
- 512 538:ZAG D1840. ↓. Obv.: DNIVSTI) NVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - K - Δ. Wt.: 5,33gr. Dim.: 20x23mm. BMC 105; Tol. 173; DOC -; BN 5/Th/AE/06.
- 513 538:ZAG D1977. ↓. Obv.: (DNIVSTI) NVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - K - Δ. Wt.: 5,08gr. Dim.: 19x21mm. BMC 105; Tol. 173; DOC -; BN 5/Th/AE/06.
- 514 538:ZAG D542. ↓. Obv.: (DNIVSTI) NVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - K - Δ. Wt.: 5,07gr. Dim.: 20x21mm. Provenance: Coll. Brunšmid. BMC 105; Tol. 173; DOC 64.1; BN 5/Th/AE/06.
- 515 538:ZAG D1681. ↓. Obv.: (DNIVSTI) NVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - K - u. Wt.: 5,71gr. Dim.: 18x20mm. BMC -; Tol. -; DOC 68; BN p.133.
- 516 538:ZAG D529. ↓. Obv.: (DNIVSTI) NVSPPAC. Rev.: A/N/N/O - K - u. Wt.: 5,19gr. Dim.: 18x22mm. BMC -; Tol. -; DOC -; BN p.133.
- 517 538:ZAG D545. ↙. Obv.: (DNIVS)TI (NVS)PPAV. Rev.: A/N/N/O - K - u. Wt.: 6,12gr. Dim.: 20x23mm. BMC 110; Tol. 176; DOC 68; BN -.
- 518 538:ZAG D546. ↓. Obv.: (DNIVSTI) NVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - K - u. Wt.: 5,78gr. Dim.: 19x21mm. BMC 110; Tol. 176; DOC 68; BN -.
- 519 538:ZAG D1574. ↓. Obv.: DNIVSTI (NVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - M - u. Wt.: 5,21gr. Dim.: 20x22mm. Site: Mitrovica. BMC 111; Tol. 176; DOC 68; BN -.
- 520 538:ZAG D547. ↓. Obv.: (DNIVSTI) NVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - K - u. Wt.: 5,06gr. Dim.: 19x21mm. Site: Petrovci. BMC 110; Tol. 176; DOC 68; BN -.

521	20	Num	569-570	MIB 70a	T€S
522	20	Num	569-570	MIB 70a	T€S
523	20	Num	569-570	MIB 70a	T€S
524	20	Num	569-570	MIB 70e	T€S
525	20	Num	570-571	MIB 70a	T€S
526	20	Num	570-571	MIB 70c	T€S
527	20	Num	570-571	MIB 70c	T€S
528	10	Num	570-571	MIB 71	T€S
529	20	Num	571-572	MIB 70a	T€S
530	20	Num	571-572	MIB 70a	T€S
531	20	Num	571-572	MIB 70a	T€S
532	20	Num	571-572	MIB 70b	T€S
533	10	Num	571-572	MIB 71	T€S
534	20	Num	572-573	MIB 70a	T€S
535	20	Num	573-574	MIB 70a	T€S

- 521 538:ZAG D1813. ↓. Obv.: DNIVSTI (NVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - K - u ?. Wt.: 4,82gr. Dim.: 18x20mm. BMC 103; Tol. 176; DOC 64.1; BN 5/Th/AE/05.
- 522 538:ZAG D1812. ↓. Obv.: (DNIVSTI NVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - K - u. Wt.: 4,59gr. Dim.: 19x21mm. BMC 103; Tol. 176; DOC 64.1; BN 5/Th/AE/05.
- 523 538:ZAG D543. ↓. Obv.: (DNIVSTI NVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - K - E. Wt.: 4,21gr. Dim.: 18x20mm. BMC -: Tol. 175; DOC 66.1; BN 5/Th/AE/08.
- 524 538:ZAG D548. ↓. Obv.: (DNIVSTI NVS)PPAVC. Rev.: A/N/N/O - Θ+C/K - u. Wt.: 5,30gr. Dim.: 19x22mm. Site: Mitrovica. Provenance: Pajo Miler. BMC -; Tol. -; DOC -; BN -.
- 525 538:ZAG D551. ↓. Double-struck. Obv.: (DNIVSTI NVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - K - ul. Wt.: 5,13gr. Dim.: 19x23mm. BMC -: Tol. 178; DOC -; BN -.
- 526 538:ZAG D550. ↓. Obv.: DNIVSTI NVSPPAV. Rev.: A/N/N/O - ΘKC/K - S. Wt.: 5,05gr. Dim.: 20x23mm. Site: Mitrovica. Provenance: Vukašinović. BMC -; Tol. -; DOC -; BN 5/Th/AE/11.
- 527 538:ZAG D549. ↙. Obv.: DNIVSTI NVSPPAV. Rev.: A/N/N/O - ΘKC/K - S. Wt.: 4,55gr. Dim.: 19x20mm. BMC -; Tol. -; DOC -; BN 5/Th/AE/11.
- 528 538:ZAG D530. ↓. Obv.: (DNIVSTI N)VSPPAV. Rev.: A/N/N/O - I - S. Wt.: 2,23gr. Dim.: 13x15mm. BMC -: Tol. -; DOC -1; BN p.135.
- 529 538:ZAG D553. ↓. Obv.: (DNIVSTI) NVSPP. Rev.: A/N/N/O - K - u/II. Wt.: 6,39gr. Dim.: 21x24mm. BMC -; Tol. 180; DOC -; BN -.
- 530 538:ZAG D554. ↓. Obv.: (DNIVSTI NVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - K - u/II. Wt.: 5,50gr. Dim.: 17x19mm. BMC -; Tol. 180; DOC -; BN -.
- 531 538:ZAG D552. ↓. Obv.: DNIV(STI) NVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - K - Z. Wt.: 5,25gr. Dim.: 19x22mm. Provenance: Coll. Brunšmid. BMC 112; Tol. 179; DOC 71; BN -.
- 532 538:ZAG D555. ↓. Obv.: (DNIVSTI) NVSPP(AVC). Rev.: A/N/N/O - +/M/K - uII. Wt.: 5,10gr. Dim.: 20x23mm. BMC -; Tol. -; DOC -; BN -.
- 533 538:ZAG D1098. ↓. Obv.: DNIVSTI NVSPPAY. Rev.: A/N/N/O - I - Z. Wt.: 2,60gr. Dim.: 14x17mm. Provenance: Karl Nuber. BMC -: Tol. 49; DOC 89; BN p.135.
- 534 538:ZAG D556. ↓. Obv.: (DNIVSTI) NVSPPA. Rev.: A/N/N/O - K - ul/II. Wt.: 4,56gr. Dim.: 19x22mm. BMC 113; Tol. 181; DOC -; BN -.
- 535 538:ZAG D557. ↓. Obv.: (DNIVST)I NVS(PPAVC). Rev.: A/N/N/O - K - ul/III. Wt.: 7,12gr. Dim.: 20x23mm. BMC 115; Tol. 183; DOC 76; BN -.

536	20 Num	574-575	MIB 70e	Τ€S
537	20 Num	574-575	MIB 70e	Τ€S
538	20 Num	574-575	MIB 70e	Τ€S
539	20 Num	574-575	MIB 70e	Τ€S
540	20 Num	574-575	MIB 70e	(Τ€S)
541	20 Num	574-575	MIB 70e	Τ€S
542	20 Num	574-575	MIB 70e	Τ€S
543	20 Num	574-575	MIB 70e	(Τ€S)
544	20 Num	575-576	MIB 70e	Τ€S
545	20 Num	577-578	MIB 70f	Τ€S

Nicomedia

546	40 Num	568-569	MIB 46a	NIKO <u>B</u>
547	40 Num	568-569	MIB 46a	NIKO <u>A</u>
548	40 Num	569-570	MIB 46a	NIKO <u>A</u>
549	40 Num	570-571	MIB 46a	NIKO <u>A</u>

- 536 538:ZAG D559. ↓. Obv.: (DNIVSTI) NVSPPAV. Rev.: A/N/N/O - +/ΘC/K - X. Wt.: 6,47gr. Dim.: 19x22mm. BMC 117; Tol. 184; DOC 78.1; BN -.
- 537 538:ZAG D560. ↓. Obv.: DNIV(STI NVS)PPAV. Rev.: A/N/N/O - +/ΘC/K - X. Wt.: 6,17gr. Dim.: 21x23mm. Site: Novi Banovci. Provenance: Friedrich Wenzel. BMC 117; Tol. 184; DOC 78.1; BN -.
- 538 538:ZAG D1888. ↓. Obv.: (DNIVSTI) NVSPPAVC. Rev.: (A/N/N/O) - +/ΘC/K - X. Wt.: 5,67gr. Dim.: 20x21mm. BMC 117 var.; Tol. 184; DOC 78.1; BN 5/Th/AE/13.
- 539 538:ZAG D558. ↓. Obv.: DNIV(STI NVSP)PAVI. Rev.: A/N/N/O - +/ΘC/K - X. Wt.: 5,56gr. Dim.: 19x22mm. BMC 117; Tol. 184; DOC 78.1; BN -.
- 540 538:ZAG D1434. ↓. Obv.: (DNIVSTI) NVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - +/ΘC/K - X. Wt.: 5,41gr. Dim.: 20x21mm. Provenance: Alfred de Makanec, Zagreb. BMC 117 var.; Tol. 184; DOC 78.1; BN 5/Th/AE/13.
- 541 538:ZAG D1887. ↓. Obv.: (DNIVSTI) NVSPA. Rev.: (A/N/N/O) - +/ΘC/K - X. Wt.: 5,28gr. Dim.: 21x23mm. BMC 117 var.; Tol. 184; DOC 78.1; BN 5/Th/AE/13.
- 542 538:ZAG D561. ↓. Obv.: (DNIVSTI) NVSPPAV. Rev.: A/N/N/O - +/ΘC/K - X. Wt.: 5,22gr. Dim.: 20x23mm. Site: Mitrovica. Provenance: Mrs. Hermann. BMC 117; Tol. 184; DOC 78.1; BN -.
- 543 538:ZAG D2031. ↓. Obv.: DNIVSTI (NVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - +/ΘC/K - X. Wt.: 4,16gr. Dim.: 20x24mm. BMC 117; Tol. 184; DOC 78.1; BN 5/Th/AE/13.
- 544 538:ZAG D562. ↓. Obv.: (DNIVS)TI (NVSP)AV. Rev.: A/N/N/O - +/ΘC/K - XI. Wt.: 4,78gr. Dim.: 19x24mm. Provenance: Coll. Brunšmid. BMC 121; Tol. 185; DOC -; BN 5/Th/AE/14.
- 545 538:ZAG D563. ↓. Obv.: (DNIVSTI) NVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - Φ+C/K - XI/II. Wt.: 4,64gr. Dim.: 18x20mm. BMC 124; Tol. 188; DOC -; BN 5/Th/AE/15.
- 546 538:ZAG D1416. ↙. Obv.: DNIVSTI NVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - M - II/II. Wt.: 14,00gr. Dim.: 30x32mm. BMC 131; Tol. 115; DOC 94a.1; BN 5/Ni/AE/07.
- 547 538:ZAG D564. ↓. Obv.: DNIVSTI (NVSP)AVC. Rev.: A/N/N/O - M - II/II. Wt.: 12,20gr. Dim.: 28x31mm. Provenance: Dr. Franjo Rački. BMC 130; Tol. 114; DOC 94a.1; BN 5/Ni/AE/05.
- 548 538:ZAG D566. ↓. Obv.: DNIVSTI NVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - M - u. Wt.: 14,39gr. Dim.: 29x30mm. Site: Mitrovica. Provenance: Theodor Hirtenkauf. BMC -; Tol. 116; DOC 95a.1; BN 5/Ni/AE/09.
- 549 538:ZAG D565. ↓. Obv.: DNIVSTI NVSPPAVI. Rev.: A/N/N/O - M - G. Wt.: 11,99gr. Dim.: 29x32mm. BMC 134; Tol. 118; DOC 96a.1; BN 5/Ni/AE/12.

550	40 Num	570-571	MIB 46a	NIKO <u>A</u>
551	40 Num	570-571	MIB 46a	NIKO <u>B</u>
552	20 Num	570-571	MIB 47a	NI
553	40 Num	571-572	MIB 46a	NIKO <u>A</u>
554	40 Num	571-572	MIB 46a	NIKO <u>B</u>
555	20 Num	572-573	MIB 47a	NI
556	40 Num	574-575	MIB 46a	NIKO <u>B</u>
557	40 Num	574-575	MIB 46a	NIKO <u>A</u>
558	40 Num	574-575	MIB 46b	NIKO <u>A</u>
559	40 Num	575-576	MIB 46a	NIKO <u>B</u>
560	20 Num	577-578	MIB 47a	NI

Cyzicus

561	20 Num	571-572	MIB 51b	KYZ
562	40 Num	572-573	MIB 50a	KYZ <u>A</u>
563	40 Num	574-575	MIB 50a	KYZ <u>B</u>

- 550 538:ZAG D567. ↓. Obv.: DNIVSTI NVSPPAVI. Rev.: A/N/N/O - M - G. Wt.: 11,99gr. Dim.: 28x29mm.
Provenance: Coll. Brunšmid. BMC 134; Tol. 118; DOC 96a.1; BN 5/Ni/AE/12.
- 551 538:ZAG D1910. ↑. Obv.: (DNIVSTI NVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - M - G. Wt.: 11,74gr. Dim.: 30x32mm.
Site: Dobrogea. Provenance: Lj. Martinović. BMC 135; Tol. 119; DOC 95c.1; BN 5/Ni/AE/15.
- 552 538:ZAG D572. ↓. Obv.: (DNIV)STI NVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - K - G. Wt.: 6,76gr. Dim.: 20x25mm. BMC
161; Tol. 190; DOC 108.1; BN 4/Ni/AE/36.
- 553 538:ZAG D568. ↓. Obv.: DNIVSTI NVSPPAVI. Rev.: A/N/N/O - M - GI. Wt.: 15,55gr. Dim.: 30x33mm. Site:
Albania. Provenance: Milan Turić, Štip. BMC 137; Tol. 120; DOC 97b; BN 5/Ni/AE/18.
- 554 538:ZAG D569. ↓. Obv.: (DNIVSTI) NVSPPAVI. Rev.: A/N/N/O - M - GI. Wt.: 14,23gr. Dim.: 28x30mm. BMC
138; Tol. 121; DOC 97c.1; BN 5/Ni/AE/19.
- 555 538:ZAG D1278. ↓. Obv.: DNIVS(TI NVSP)PAVC. Rev.: A/N/N/O - K - GII. Wt.: 5,64gr. Dim.: φ 21mm. BMC
162; Tol. -; DOC 110.2; BN p.137.
- 556 538:ZAG D571. ↓. Obv.: DNIVSTI NVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - M - X. Wt.: 12,32gr. Dim.: 29x32mm. BMC
150; Tol. 127; DOC 100d.1; BN 5/Ni/AE/28.
- 557 538:ZAG D1375. ↓. Obv.: DNIVSTI (NVSP)PAVC. Rev.: A/N/N/O - M - X. Wt.: 11,77gr. Dim.: φ 30mm. BMC
149; Tol. 126; DOC 100b.2; BN -.
- 558 538:ZAG D570. ↓. Obv.: DNIVSTI NVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - M - X. Wt.: 14,21gr. Dim.: 29x31mm. BMC 148
var.; Tol. 126; DOC 100a.1; BN 5/Ni/AE/27.
- 559 538:ZAG D1247. ↓. Obv.: DNIVSTI NVSPPA(VC). Rev.: A/N/N/O - M - X/I. Wt.: 11,54gr. Dim.: φ 30mm.
Provenance: Karl Nuber. BMC 151 var.; Tol. 128; DOC -; BN -.
- 560 538:ZAG D1421. ⚭. Obv.: (DNIVSTI) NVSP(AVC). Rev.: (A)N/N/O - K - X/II/I. Wt.: 4,85gr. Dim.:
20x23mm. BMC -; Tol. 196; DOC 115; BN -.
- 561 538:ZAG D576. ⚭. Obv.: DNIVTI SPPSAVG. Rev.: A/N/N/O - K - GII. Wt.: 6,88gr. Dim.: φ 25mm. BMC -;
Tol. 198; DOC 131.1; BN p.137.
- 562 538:ZAG D573. ↓. Obv.: DNIVSTIN uSPPSA. Rev.: A/N/N/O - M - GII. Wt.: 13,84gr. Dim.: φ 31mm. BMC
171; Tol. 143; DOC 120a.1; BN 4/Cy/AE/02.
- 563 538:ZAG D1425. ↑. Obv.: DNIVSTI (N)VSP)PA. Rev.: A/N/N/O - M - X. Wt.: 12,80gr. Dim.: 29x31mm. BMC
180; Tol. 149; DOC 123C.1; BN -.

564	40 Num	574-575	MIB 50b	KYZ <u>B</u>
Antiochia				
565	20 Num	565-566	MIB 58a	P
566	20 Num	569-570	MIB 60a	P
567	10 Num	569-570	MIB 63a	tH <u>eu</u> P
568	5 Num	569-578	MIB 65a	
569	5 Num	569-578	MIB 65b	
570	40 Num	570-571	MIB 56a	tH <u>eu</u> P ¹ <u>Γ</u>
571	40 Num	571-572	MIB 56a	tH <u>eu</u> P ¹ <u>Γ</u>
572	40 Num	574-575	MIB 56a	tH <u>eu</u> p ¹ <u>Γ</u>
573	40 Num	575-576	MIB 56a	tH <u>eu</u> P ¹ <u>Γ</u>
574	40 Num	576-577	MIB 56a	tu <u>eu</u> P ¹ <u>Γ</u>
Alexandria				
575	12 Num	565-578	MIB 67	ΑΛ <u>Ξ</u>
576	12 Num	565-578	MIB 67	ΑΛ <u>Ξ</u>

564 538:ZAG D575. ↑. Obv.: DN(IVST)I NVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - M - X. Wt.: 12,59gr. Dim.: 28x30mm.

Provenance: Coll. Brunšmid. BMC 180; Tol. 149; DOC 123c.1; BN 4/Cy/AE/28.

565 538:ZAG D531. ↓. Obv.: (DNIVS)TI NVSPPAVI. Rev.: A/N/N/O - K - I. Wt.: 6,92gr. Dim.: 18x23mm. BMC -: Tol. -; DOC -; BN p.143.

566 538:ZAG D581. ↖. Obv.: VONAPI NOYVAM?. Rev.: A/N/N/O - K - II/III. Wt.: 5,61gr. Dim.: 23x26mm. BMC 214; Tol. 202; DOC -; BN -.

567 538:ZAG D582. ↓. Obv.: NoMI ANIPV. Rev.: A/N/N/O - I - II/III. Wt.: 3,18gr. Dim.: φ 19mm.

Provenance: Josip Brebera, Zagreb. BMC 226; Tol. 236; DOC 175.1; BN 5/An/AE/33.

568 538:ZAG D1097. ↑. Obv.: (Monogram). Rev.: € - +. Wt.: 1,21gr. Dim.: φ 16mm. Provenance: Karl Nuber. BMC 429; Tol. 481; DOC 186.1; BN 5/Cp/AE/60?

569 538:ZAG D1423. ↘. Obv.: (Monogram). Rev.: € - +. Wt.: 1,61gr. Dim.: 15x17mm. BMC 428; Tol. -; DOC 60e.1; BN 5/Cp/AE/61.

570 538:ZAG D1100. ↓. Obv.: VDuTt CCTC(). Rev.: A/N/N/O - M - u/II. Wt.: 13,64gr. Dim.:

31x32mm. Provenance: Karl Nuber. BMC 197; Tol. 159; DOC -; BN 5/An/AE/02.

571 538:ZAG D1099. ↓. Obv.: VNTW() OSTNC. Rev.: A/N/N/O - M - GI. Wt.: 13,74gr. Dim.: 32x33mm.

Provenance: Karl Nuber. BMC 195; Tol. 158; DOC 151b; BN -.

572 538:ZAG D1889. ↓. Obv.: (DNIVSTI NVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - M - X. Wt.: 13,32gr. Dim.: φ 31mm. BMC 206; Tol. 163; DOC 157a.1; BN 5/An/AE/15.

573 538:ZAG D579. ↓. Obv.: VNT"( )OSTNC. Rev.: A/N/N/(O) - M - X/I. Wt.: 11,94gr. Dim.: 30x32mm. Site:

Asia Minor. Provenance: Coll. Brunšmid. BMC 210; Tol. 166; DOC 158a; BN 5/An/AE/18.

574 538:ZAG D580. ↓. Obv.: VNTtAI AVC. Rev.: A/N/N/O - M - X/II. Wt.: 13,76gr. Dim.: 31x33mm. BMC -;

Tol. -; DOC 159; BN p.143.

575 538:ZAG D583. ↗. Obv.: DNIVS TINPAV. Rev.: I - + - B. Wt.: 4,89gr. Dim.: 16x17mm. BMC 241; Tol. 43;

DOC 188.1; BN 5/Al/AE/01.

576 538:ZAG D1435. ↓. Obv.: (DNIVS TINPAV). Rev.: I - + - B. Wt.: 3,19gr. Dim.: φ 15mm. Provenance:

Alfred de Makanec, Zagreb. BMC 241; Tol. 43; DOC 188.1; BN 5/Al/AE/01.

Sicilia

577 5 Num 568-578 MIB 84

Roma

578 1/2 Sil 565-567 MIB 35

Moneta Militaris Imitativa

579	40 Num	574-575	MIB 90b	KYZ <u>A</u>
580	20 Num	574-575	MIB 93b	KVZ
581	20 Num	574-575	MIB 93b	KYZ
582	20 Num	574-575	MIB 93b	KYZ
583	20 Num	574-575	MIB 93b	KYZ

Unidentifiable mint

584 20 Num 565-578 MIB ? ?

Imitations**Unknown mint**

585 Sol after 567 MIB - (ad 4) CONOB

-
- 577 538:ZAG D2121. ↓. Obv.: (DNIVS) TINIPP. Var. leg. rev.: */V. Wt.: 1,59gr. Dim.: ϕ 12mm. Provenance: Coll. Benko Horvat. BMC -; Tol. -; DOC 209.1; BN 5/Rv/AE/04.
- 578 538:ZAG D524. ↓. Obv.: (DNIVSTI) NVSPPN. Rev.: CN; x. Wt.: 0,73gr. Dim.: 12x13mm. Site: Drniš. Provenance: Josip Nakić, Drniš. BMC 1; Tol. 25; DOC 213b.1; BN 5/Rv/AR/01 var.
- 579 538:ZAG D574. ↓. Obv.: (D)NIVS TI NVSPPSAVC. Rev.: A/N/N/O - M - X. Wt.: 12,34gr. Dim.: 27x29mm. Bl 176; Tol. 148; DOC 123a.1; BN 4/Cy/AE/10.
- 580 538:ZAG D1575. ↑. Obv.: DNIVS(TI NVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - K - X. Wt.: 6,50gr. Dim.: 21x23mm. BMC 188; Tol. 199; DOC 133.4; BN 5/Cy/AE/23.
- 581 538:ZAG D578. ↓. Obv.: (DNIVS) TINVSP(AVC). Rev.: A/N/N/O - K - X. Wt.: 5,92gr. Dim.: ϕ 21mm. Provenance: K. Švarić, Samobor. BMC 188; Tol. 199; DOC 133.1; BN p.137.
- 582 538:ZAG D577. ↗. Obv.: DN(IVS) TINVSPAVC. Rev.: A/N/N/O - K - X. Wt.: 4,96gr. Dim.: 22x23mm. BMC 188; Tol. 199; DOC 133.1; BN p.137.
- 583 538:ZAG D2032. ↑. Obv.: DNIVSTI (NVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - K - X. Wt.: 4,67gr. Dim.: 20x22mm. BMC 188; Tol. 199; DOC 133.1; BN 5/Cy/AE/23.
- 584 538:ZAG D1853. Obv.: (DNIVSTI NVSPPAVC). Rev.: A/N/N/O - K - (?). Wt.: 4,38gr. Dim.: 19x21mm. Provenance: Anton Kuzmini, Kraljevica. BMC ?; Tol. ?; DOC ?; BN ?
- 585 538:ZAG D1266. ↓. Obv.: DNI VSTI NVSPPAL. Rev.: VICTORI AVCCC. Wt.: 4,38gr. Dim.: 21x22mm. Provenance: Karlo Reman, supreme judge. BMC -; Tol. - (ad 2); DOC -; BN -.

Tiberius II. Constantinus (578-582)**Constantinopolis**

586	Soł	578-582	MIB 4	CONOBΣ
587	Soł	578-582	MIB 4	CONOB€
588	Tre	578-582	MIB 9a	CONOB
589	40 Num	578-579	MIB 25	CONB
590	20 Num	578-582	MIB 30	CONA
591	20 Num	578-582	MIB 30	CONΓ
592	20 Num	578-582	MIB 30	CON€
593	40 Num	579-580	MIB 25	CONΓ
594	40 Num	580-581	MIB 25	CONB
595	40 Num	581-582	MIB 25	CONΓ

Thessalonica

596	20 Num	578-579	MIB 65	T€S
597	20 Num	581-582	MIB 65	T€S

- 586 538:ZAG D586. ✓. Obv.: dmTibCONS TANTPPAVC. Rev.: VICTORI AVCC. Wt.: 4,48gr. Dim.: φ 20mm. BMC -; Tol. -; DOC -; BN -.
- 587 538:ZAG D585. ↓. Obv.: dmTibCONS TANTPPAVC. Rev.: VICTORI AVCC. Wt.: 4,47gr. Dim.: φ 22mm. Site: Lesarica. Provenance: N. Pavelić, Gospić. BMC 4; Tol. 5; DOC 4e; BN 6/Cp/AV/05.
- 588 538:ZAG D587. ↓. Obv.: dmTibCONS TANTPPAΔ. Rev.: VICTORITibERIAΔVG. Wt.: 1,42gr. Dim.: 15x16mm. Site: Sv. Juraj (Jurjevo). Provenance: F. Sabljak. BMC 14; Tol. 17; DOC 7.1; BN p.162.
- 589 538:ZAG D2134. ↓. Obv.: dmTIBCONS TANTPPAVI. Rev.: A/N/N/O - M - u. Wt.: 16,85gr. Dim.: 35x37mm. Provenance: Coll. Benko Horvat. BMC 20; Tol. 31; DOC 11b.1; BN 6/Cp/AE/04.
- 590 538:ZAG D1101. ✓. Obv.: d mTib CONTAPPAV. Rev.: XX. Wt.: 6,30gr. Dim.: 24x25mm. Provenance: Karl Nuber. BMC 43; Tol. 85; DOC 17a; BN -.
- 591 538:ZAG D591. ↓. Obv.: (dm)Tib(CO) NSTANPPAV. Rev.: XX. Wt.: 6,18gr. Dim.: 23x26mm. BMC 45; Tol. 87; DOC 17c; BN -.
- 592 538:ZAG D1683. ↓. Obv.: (dm)Tib(C)ONTAPPAV. Rev.: XX. Wt.: 5,58gr. Dim.: 22x26mm. Provenance: Emil de Laszowski. BMC -; Tol. 89; DOC 17e; BN -.
- 593 538:ZAG D2135. ↓. Obv.: dmTIB(CONS TANT)PPAVI. Rev.: A/N/N/O - M - G. Wt.: 11,18gr. Dim.: φ 32mm. Provenance: Coll. Benko Horvat. BMC -; Tol. -; DOC 12c; BN -.
- 594 538:ZAG D1576. ✓. Obv.: dmTibCO NTANTPP. Rev.: A/N/N/O - m - Gl. Wt.: 12,88gr. Dim.: 29x33mm. BMC -; Tol. 37; DOC 13b; BN 6/Cp/AE/10.
- 595 538:ZAG D590. ↑. Obv.: (dm)TibCO NSTANTPPA. Rev.: A/N/N/O - m - G/II. Wt.: 11,66gr. Dim.: 27x32mm. Provenance: Coll. August Šenoa. BMC 36; Tol. 43; DOC 14c; BN 6/Cp/AE/16.
- 596 538:ZAG D544. ↓. Obv.: dmTibCONS TANTPPAVI. Rev.: A/N/N/O - K - u. Wt.: 5,08gr. Dim.: 21x25mm. BMC 60; Tol. 133; DOC 23.1; BN 6/Th/AE/01.
- 597 538:ZAG D592. ↓. Obv.: DmTIVCON TANTPPAVI. Rev.: A/N/N/O - K - u/III. Wt.: 5,42gr. Dim.: 19x22mm. Site: Orolik. Provenance: Coll. Brunšmid. BMC 64; Tol. 136; DOC 26; BN 6/Th/AE/03.

Antiochia

598 20 Num 580-581 MIB 55 P

Alexandria

599 12 Num 578-582 MIB 62c AΛ€Ξ
600 12 Num 578-582 MIB 63a AΛ€Ξ

Ravenna

601 10 Num 578-582 MIB 67
602 10 Num 578-582 MIB 67

Mauricius Tiberius (582-602)**Constantinopolis**

603 Tre 582-602 MIB 20a CONOB
604 Sol 583-602 MIB 6e CONOB€
605 Sol 583-602 MIB 8e CONOBθ I
606 Tre 583-602 MIB 20a CONOB
607 40 Num 582-583 MIB 65B CON Γ
608 10 Num 582-583 MIB 73A (CON) * B

- 598 538:ZAG D597. ↓. Obv.: (dmTibCONST)ANTSICO(). Rev.: A/N/N/O - X*X - u/II. Wt.: 6,87gr. Dim.: 22x24mm. BMC 117; Tol. -; DOC -; BN -.
- 599 538:ZAG D2061. ↑. Obv.: DmCONSTA (NTINVSP)AV. Rev.: I - + - B. Wt.: 3,74gr. Dim.: 15x16mm. BMC 132; Tol. 128; DOC 55.1; BN 6/AI/AE/02.
- 600 538:ZAG D598. ↘. Obv.: (DNCONSTANTIN)VSPPAV. Rev.: I - XP - B. Wt.: 3,75gr. Dim.: φ 16mm. BMC 142; Tol. 129; DOC 56; BN 6/AI/AE/01.
- 601 538:ZAG D600. Obv.: dmTibCON (STANT)PPAV. Rev.: + - I - +. Wt.: 3,03gr. Dim.: 17x19mm. BMC 162; Tol. 111; DOC 66.1; BN 6/Rv/AE/01.
- 602 538:ZAG D599. Obv.: dmTibCON (STANTPPAVC). Rev.: + - I - +. Overstrike rev.: *. Wt.: 2,72gr. Dim.: 15x17mm. BMC 162; Tol. 111; DOC 66.1; BN 6/Rv/AE/01.
- 603 538:ZAG D601. ↓. Obv.: ONTib€ RIPPAVC. Rev.: uICTORMAVRIA VC. Wt.: 1,48gr. Dim.: φ 17mm. Provenance: Dr. Fran Gundrum, Križevci. BMC 17 dif.; Tol. 49; DOC 14.1; BN 7/Cp/AV/28.
- 604 538:ZAG D1618. ↓. Obv.: DNmAVRC TibPPAVI. Rev.: VICTORI AAVCC. Wt.: 4,37gr. Dim.: 20x22mm. Site: Vrana. Provenance: Luka Desnica. BMC 6; Tol. 18; DOC 7e; BN 7/Cp/AV/06.
- 605 538:ZAG D1135. ↓. Obv.: DNmAVRC TibPPAV. Rev.: VICTORI AAVCC; Theta recut over some other letter. Exposed to fire. Wt.: 4,49gr. Dim.: φ 20mm. Provenance: Coll. Plavšić. BMC -; Tol. 27 dif.; DOC -; BN -.
- 606 538:ZAG D662. ↙. Obv.: DNTib€ RIPPAVC. Rev.: uICTORMAVRIA VS. Wt.: 1,48gr. Dim.: φ 17mm. BMC 17 dif.; Tol. 49; DOC 14.1; BN 7/Cp/AV/28.
- 607 538:ZAG D604. ↙. Obv.: DNTibERm AVRCPAV. Rev.: A/N/N/O - M - I. Wt.: 11,50gr. Dim.: 28x30mm. BMC -; Tol. -; DOC 20c.1; BN 7/Cp/AE/04.
- 608 538:ZAG D1152. ↗. Obv.: dNTib€ RPP. Rev.: I. Wt.: 12,86gr. Dim.: 15x19mm. Provenance: Dr. Fran Gundrum, Križevci. BMC 104; Tol. 270; DOC 64b.1; BN 7/Cp/AE/47.

609	20 Num	582-602	MIB 69D	Γ
610	20 Num	583-584	MIB 69C	B
611	20 Num	583-584	MIB 69C	A
612	40 Num	585-586	MIB 67D	CON €
613	20 Num	585-586	MIB 70D	A
614	10 Num	585-602	MIB 73D	CON Δ
615	40 Num	586-587	MIB 67D	CON Δ
616	40 Num	587-588	MIB 67D	CON €
617	20 Num	589-590	MIB 70D	€
618	20 Num	589-590	MIB 70D	B
619	40 Num	590-591	MIB 67D	CON B
620	20 Num	590-591	MIB 69B	B
621	20 Num	590-591	MIB 69D	A
622	20 Num	592-593	MIB 69D	A
623	20 Num	594-595	MIB 69D	€

609 538:ZAG D1643. ↓. Obv.: (DNMAVRICTI B ERPPAVC). Rev.: A/N/N/O - K - (?). Wt.: 5,23gr. Dim.: 17x22mm.
Site: Senj. Provenance: Milan Fabijanović. BMC ?; Tol. ?; DOC ?; BN ?

610 538:ZAG D609. ↓. Obv.: (ONmAV RCP)PAVC. Rev.: A/N/N/O - K - II. Wt.: 7,30gr. Dim.: 23x25mm.
Provenance: Prof. Vladimir Dečak, Rijeka. BMC -; Tol. -; DOC 47b.1; BN 7/Cp/AE/37.

611 538:ZAG D608. ↓. Obv.: ONmAV RCPA. Rev.: A/N/N/O - K - II. Wt.: 6,57gr. Dim.: 23x26mm. BMC -; Tol. 226; DOC 47a; BN -.

612 538:ZAG D605. ↑. Obv.: DNTMAV(RIC) TIB ERP(PAVC). Rev.: A/N/N/O - M - II/II. Wt.: 12,11gr. Dim.: 29x33mm. BMC 36; Tol. 78; DOC 27e.1; BN -.

613 538:ZAG D1153. ↓. Obv.: DNMAVR (TIB ERPPAVC). Rev.: A/N/N/O - K - III. Wt.: 5,59gr. Dim.: 23x24mm.
Provenance: Dr. Fran Gundrum, Križevci. BMC -; Tol. -; DOC 49a; BN 7/Cp/AE/39.

614 538:ZAG D617. ↙. Obv.: oNm (AVTIB)P. Rev.: * - I. Wt.: 3,07gr. Dim.: 16x18mm. Provenance: Coll. Brunšmid. BMC 105; Tol. 272; DOC 65d; BN -.

615 538:ZAG D606. ↙. Obv.: (DNMAVRIC TIB ERPPAVC). Rev.: A/N/N/O - M - u. Wt.: 11,52gr. Dim.: 27x30mm.
Provenance: Coll. Brunšmid. BMC -; Tol. 81; DOC 28d; BN -.

616 538:ZAG D607. ↙. Obv.: DNMAVR TIB ERPPA. Rev.: A/N/N/O - M - G. Wt.: 10,82gr. Dim.: 27x30mm. BMC -; Tol. -; DOC 29d.1; BN -.

617 538:ZAG D610. ↗. Obv.: ONm(AVR) TIB ERPP. Rev.: A/N/N/O - K - GII. Wt.: 7,17gr. Dim.: 23x25mm. BMC -; Tol. -; DOC -; BN -.

618 538:ZAG D1323. ↑. Obv.: ONmAVb (TIB ER)PP. Rev.: A/N/N/O - K - GII. Wt.: 5,55gr. Dim.: φ 23mm. BMC -; Tol. -; DOC 53b; BN -.

619 538:ZAG D1249. ↓. Obv.: DNMAVRICI TIB CAPP. Rev.: A/N/N/O - M - GI/II. Wt.: 10,27gr. Dim.: 29x31mm.
Provenance: Karl Nuber. BMC -; Tol. -; DOC -; BN 7/Cp/AE/19.

620 538:ZAG D612. ↓. Var. leg. obv.: (DNTIB ERM) AVRIC. Rev.: A/N/N/O - K - GI/II. Wt.: 4,50gr. Dim.: 24x28mm. Provenance: Josip Brebera, Zagreb. BMC 84; Tol. -; DOC -; BN -.

621 538:ZAG D611. ↙. Obv.: (DNmAVRICTI b) ERPPAV(C). Rev.: A/N/N/O - K - GIII. Wt.: 5,22gr. Dim.: 22x26mm. Provenance: Josip Brebera, Zagreb. BMC -; Tol. -; DOC -; BN -.

622 538:ZAG D613. ↓. Obv.: (DNm)AVRI TBPPAV. Rev.: A/N/N/O - K - XI. Wt.: 5,73gr. Dim.: 21x22mm. Site: Osijek. Provenance: Grammar-school Coll., Osijek. BMC 89; Tol. 249; DOC 56a; BN 7/Cp/AE/44.

623 538:ZAG D614. ↓. Obv.: DN(mAVRIC) TIB ERPPAV. Rev.: A/N/N/O - K - X/III. Wt.: 4,94gr. Dim.: 25x26mm. BMC -; Tol. -; DOC -; BN -.

624	20 Num	599-600	MIB 69D	Δ
625	20 Num	600-601	MIB 69D	B
626	40 Num	601-602	MIB 68Dd	CON <u>B</u>

Thessalonica

627	Tre	582-584	MIB 22B	CONOB
628	20 Num	587-588	MIB 112D	T€S
629	20 Num	588-589	MIB 113D	T€S
630	20 Num	588-589	MIB 113D	(T€S)
631	20 Num	588-589	MIB 113D	T€S
632	20 Num	591-592	MIB 113D	T€S
633	20 Num	591-592	MIB 113D	T€S
634	20 Num	592-593	MIB 113D	T€S

Nicomedia

635	5 Num	582-602	MIB 83	<u>N</u>
636	40 Num	587-588	MIB 75D	NIKO <u>B</u>

624 538:ZAG D615. ↙. Obv.: DN(mAVRIC) Tlb(€RPPAVC). Rev.: A/N/N/O - K - X/GII. Wt.: 3,52gr. Dim.:

22x24mm. Site: Asia Minor. Provenance: Coll. Brunšmid. BMC -; Tol. -; DOC -; BN -.

625 538:ZAG D616. ↙. Obv.: (DNm)AVR Tlb€RPPAV. Rev.: A/N/N/O - K - X/GIII. Wt.: 4,57gr. Dim.: 21x22mm.

Site: Asia Minor. Provenance: Zbirka/Coll. Brunšmid. BMC -; Tol. -; DOC -; BN p.188.

626 538:ZAG D1250. ↓. AMZ. Obv.: DNMAVRC Tlb€RPPAVC. Rev.: A/N/N/O - M - X/X. Wt.:

12,35gr. Dim.: 30x31mm. Provenance: Karl Nuber. BMC -; Tol. 110; DOC 44b; BN 7/Cp/AE/34.

627 538:ZAG D602. ↓. Obv.: DNTI(b€Rm) AVRICPPAVI. Rev.: VICTORIACRIAuS. Wt.: 1,48gr. Dim.: 14x16mm.

Provenance: Oskar Friml, Osijek. BMC -; Tol. 47; DOC 16; BN -.

628 538:ZAG D618. ↓. Obv.: (DNmAVR) Tlb€RPPAV. Rev.: A/N/N/O - K - u/I. Wt.: 5,30gr. Dim.: 20x22mm. Site:

Asia Minor. Provenance: Coll. Brunšmid. BMC 114; Tol. 199; DOC 78.1; BN -.

629 538:ZAG D1104. ↓. Obv.: DNmAVR TlbPPAVC. Rev.: A/N/N/O - K - u/II. Wt.: 7,18gr. Dim.: 20x22mm.

Provenance: Karl Nuber. BMC 117; Tol. -; DOC 80; BN -.

630 538:ZAG D1811. ↓. Obv.: (dNmAVRIC) TlbPRAVC). Rev.: A/N/N/O - K - u/II. Wt.: 6,66gr. Dim.: 19x22mm.

BMC 117; Tol. 201; DOC 80; BN -.

631 538:ZAG D2030. ↓. Obv.: dNmAVRIC (TlbPRAVC). Rev.: A/N/N/O - K - u/II. Wt.: 3,07gr. Dim.: 19x20mm.

BMC 117; Tol. 201; DOC 80; BN -.

632 538:ZAG D619. ↓. Obv.: (DNmAVR) TlbPPAVC. Rev.: A/N/N/O - K - X. Wt.: 7,09gr. Dim.: 21x24mm. BMC

119; Tol. 203; DOC 82.1; BN 7/Th/AE/04.

633 538:ZAG D1909. ↓. Obv.: DNm(AVRC Tlb)PPAVC. Rev.: A/N/N/O - K - X. Wt.: 5,21gr. Dim.: 21x24mm. Site:

Dobrogea. Provenance: Lj. Martinović, Tulcea. BMC 119; Tol. 203; DOC 82.1; BN 7/Th/AE/04.

634 538:ZAG D620. ↓. Obv.: ONmAVR TlbPPAVC. Rev.: A/N/N/O - K - XI. Wt.: 6,30gr. Dim.: 21x24mm.

Provenance: Coll. August Šenoa. BMC -; Tol. 203; DOC 83; BN p. 189.

635 538:ZAG D1325. ↑. Obv.: DNmTI RAV. Rev.: €. Wt.: 1,75gr. Dim.: 13x14mm. BMC -; Tol. -; DOC 118.1; BN

7/Ni/AE/15.

636 538:ZAG D1279. ↓. Obv.: ONmAV (RICTlb€RPPA). Rev.: A/N/N/O - M - G. Wt.: 10,39gr. Dim.: φ 29mm. BMC

130; Tol. 122; DOC 96b.1; BN 7/Ni/AE/04.

637	40 Num	591-592	MIB 75D	NIKO <u>A</u>
638	40 Num	591-592	MIB 75D	NIKO <u>B</u>

Cyzicus

639	40 Num	587-588	MIB 84D	KYZ <u>A</u>
640	40 Num	591-592	MIB 85D	KYZ <u>A</u>

Antiochia

641	40 Num	583-584	MIB 95b	tH€PS
642	40 Num	583-584	MIB 95b	tH€uPO'
643	40 Num	585-586	MIB 95b	tH€uPO'
644	20 Num	586-587	MIB 97	Q
645	40 Num	591-592	MIB 96C	tHEUPS <u>Γ</u>
646	40 Num	594-595	MIB 96C	tHEUPS <u>?</u>
647	40 Num	595-596	MIB 96C	tHEUPS <u>A</u>
648	40 Num	596-597	MIB 96C	tHEUPS <u>Δ</u>

637 538:ZAG D1102. ↓. Obv.: ON(reversed)mA VTIB€R. Rev.: A/N/N/O - M - X. Wt.: 11,84gr. Dim.: φ 31mm.

Provenance: Karl Nuber. BMC -; Tol. -; DOC 100a; BN 7/Ni/AE/09.

638 538:ZAG D1320. ↓. Obv.: dNm AVTI(b€RPPAV). Rev.: A/N/N/O - M - X. Wt.: 10,58gr. Dim.: 29x31mm. BMC 137; Tol. 129; DOC 100b.1; BN -.

639 538:ZAG D1321. ↓. Obv.: ONmAVRI CTIb€RIPPA. Rev.: A/N/N/O - M - G. Wt.: 11,59gr. Dim.: φ 28mm. BMC -; Tol. 139; DOC 122; BN 7/Cy/AE/05.

640 538:ZAG D621. ↓. Obv.: (ON)mAVRAI TIb€RIPPA. Rev.: A/N/N/O - M - X. Wt.: 11,57gr. Dim.: 30x31mm. BMC 155; Tol. 148; DOC 127a; BN 7/Cy/AE/11.

641 538:ZAG D594. ↓. Obv.: ΠITIAITNS(horizontal) TANTAIPPIV. Rev.: A/N/N/O - m - II. Wt.:

12,57gr. Dim.: 30x31mm. Provenance: Josip Brebera, Zagreb. BMC 82 (Tiberius II); Tol. 58 (Tiberius II); DOC 153.1; BN 7/An/AE/02.

642 538:ZAG D593. ↓. Obv.: (dmTIB)CS(horizontal) TANTAIPPIV. Rev.: A/N/N/O - m - II. Wt.: 11,58gr. Dim.: 29x32mm. BMC 82 (Tiberius II); Tol. 58 (Tiberius II); DOC 153.1; BN 7/An/AE/02.

643 538:ZAG D595. ↓. Obv.: ITAT( )TAIPP. Rev.: A/N/N/O - m - II/II. Wt.: 11,27gr. Dim.:

28x29mm. Site: Asia Minor. Provenance: Coll. Brunšmid. BMC 89 (Tiberius II); Tol. 61 (Tiberius II); DOC 155.1; BN 7/An/AE/11.

644 538:ZAG D2136. ↓. Obv.: nITORC(...)AIV. Rev.: A/N/N/O - X*X/u. Wt.: 5,88gr. Dim.: φ 23mm.

Provenance: Coll. Benko Horvat. BMC -; Tol. -; DOC 178.1; BN 7/An/AE/58.

645 538:ZAG D622. ↑. Obv.: dNmAVRI (CTIb€RIP)PAV. Rev.: A/N/N/O - M - X. Cmk obv.: 3 (Arabic). Wt.: 8,95gr. Dim.: 25x27mm. Provenance: Coll. Ignjat Simić (Lukeschitz, Graz). BMC 171; Tol. 161; DOC 162c.1; BN -.

646 538:ZAG D1322. ↓. Obv.: dNmAuΓI CNPAuΓ. Rev.: A/N/N/O - M - X/III. Wt.: 11,24gr.

Dim.: φ 32mm. BMC -; Tol. -; DOC -; BN -.

647 538:ZAG D1103. ↓. Obv.: dNmAuΓI CNPAuΓ. Rev.: A/N/N/O - M - X/III. Wt.: 11,55gr.

Dim.: 27x28mm. Provenance: Karl Nuber. BMC -; Tol. -; DOC 166a; BN -.

648 538:ZAG D623. ↓. Obv.: dNmAuΓI CNPAuΓ. Rev.: A/N/N/O - M - X/u. Wt.: 11,52gr. Dim.:

28x31mm. Provenance: Josip Brebera, Zagreb. BMC -; Tol. -; DOC -; BN -.

649	20 Num	596-597	MIB 99a/c	P
650	40 Num	601-602	MIB 96C	THEUP(S) Γ

Alexandria

651	12 Num	589-602	MIB 107b	ΑΑ€Ξ
-----	--------	---------	----------	------

Sicilia

652	10 Num	602	MIB 142	CON
-----	--------	-----	---------	-----

Catania

653	10 Num	582-583	MIB 136B	CAT
654	10 Num	582-583	MIB 136Da	CAT
655	10 Num	587-588	MIB 137D	CAT
656	10 Num	590-591	MIB 137D	CAT

Ravenna

657	20 Num	582-583	MIB 145B	RAVEN
658	20 Num	586-602	MIB 146D	VENN <u>R A</u>
659	20 Num	586-602	MIB 146D	VENN <u>R A</u>

649 538:ZAG D492. ↓. Obv.: dNTIbCON(NSTANTIPPAV). Rev.: A/N/N/O - K - XIII. Wt.: 5,67gr. Dim.: 23x24mm. BMC -; Tol. -; DOC -; BN -.

650 538:ZAG D624. ↓. Obv.: dNmAuΓI CNPAuΓ. Rev.: A/N/N/O - M - X/X. Wt.: 11,04gr. Dim.: 27x29mm. BMC -; Tol. 183; DOC 172b.1; BN -.

651 538:ZAG D625. ↑. Obv.: DNmAVRICPPA. Rev.: I - + - B. Wt.: 4,09gr. Dim.: φ 15mm. BMC 220; Tol. 323; DOC 213.1; BN 7/AI/AE/01.

652 538:ZAG D1259. ↓. Obv.: ONmAVRIC (TIb€RPPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - X/X/I. Wt.: 2,40gr. Dim.: φ 14mm. Provenance: Mrs. Janković, Varaždin. BMC -; Tol. -; DOC -; BN -.

653 538:ZAG D626. ↓. Obv.: (DNTIb mAVRICPPA). Rev.: A/N/N/O - I - I. Wt.: 2,95gr. Dim.: 15x16mm. BMC 252; Tol. 287; DOC 264.1; BN 7/Ca/AE/01.

654 538:ZAG D627. ↓. Obv.: (DNmAVRIC) TIbPPAuC. Rev.: A/N/N/O - I - I. Wt.: 3,79gr. Dim.: φ 16mm. Provenance: Josip Brebera, Zagreb. BMC 252; Tol. 287; DOC 264.1; BN 7/Ca/AE/01.

655 538:ZAG D1324. ↓. Obv.: DNmAYR TIbPPAVC. Rev.: A/N/N/O - I - G. Wt.: 3,35gr. Dim.: 15x16mm. BMC 255; Tol. 289; DOC 269.1; BN 7/Ca/AE/03.

656 538:ZAG D628. ↓. Obv.: (DNmAVRIC TIbPPAVC). Rev.: A/N/N/O - I - GIII. Wt.: 4,42gr. Dim.: 15x16mm. BMC 257; Tol. 291; DOC 271; BN 7/Ca/AE/04.

657 538:ZAG D2133. ↓. Obv.: (DNTIb€RmAVRICPPAV). Rev.: S/X - + - S/X. Wt.: 3,81gr. Dim.: 17x19mm. Site: Veštar - Veštar, the Bay of. BMC 286; Tol. 260; DOC 291; BN p. 212.

658 538:ZAG D629. ↓. Obv.: DNmAVRC TIbPPAV. Rev.: K. Wt.: 4,25gr. Dim.: 18x19mm. Provenance: Captain Mazić, Rijeka. BMC 283; Tol. 221; DOC 292a.1; BN 7/Ra/AE/01.

659 538:ZAG D1577. ↓. Obv.: DNmAVRC TIbPPAV. Rev.: K. Wt.: 3,73gr. Dim.: 18x20mm. BMC 283; Tol. 221; DOC 292a.1; BN 7/Ra/AE/01.

660	10 Num	586-602	MIB 148D
661	10 Num	586-602	MIB 148D

Focas (602-610)**Constantinopolis**

662	So1	609-610	MIB 11	CONOB€
663	40 Num	602-603	MIB 60a	CONB
664	10 Num	602-610	MIB 66	
665	40 Num	603-604	MIB 60a	CONF
666	20 Num	603-610	MIB 65b	CON€
667	20 Num	603-610	MIB 65b	CONF
668	20 Num	603-610	MIB 65b	CONF
669	20 Num	603-610	MIB 65b	CONB
670	20 Num	603-610	MIB 65b	CONB
671	40 Num	604-605	MIB 61Ca	CONA
672	40 Num	605-606	MIB 61Ba	CON€
673	40 Num	605-606	MIB 61Ba	CONF

660 538:ZAG D1816. Obv.: (DNm)AVR TIBPPAV. Rev.: * - I - *. Wt.: 2,44gr. Dim.: 14x15mm. BMC 287; Tol. 297; DOC 293.1; BN 7/Ra/AE/02.

661 538:ZAG D630. Obv.: DNm(AVRC) TIBPPAV. Rev.: * - I - *. Wt.: 2,18gr. Dim.: ϕ 15mm. BMC 287; Tol. 197; DOC 293.1; BN 7/Ra/AE/02.

662 538:ZAG D631. $\downarrow$ Obv.: (d)NNFOCAS PERPAVC. Rev.: VICT(ORIA) AVSu. Wt.: 4,47gr. Dim.: ϕ 21mm. BMC 6; Tol. 9; DOC 10e.6; BN -.

663 538:ZAG D632. $\downarrow$ Obv.: (dmFO)CA $\in$ PPAVC. Rev.: A/N/N/O - m - I. Wt.: 12,82gr. Dim.: 31x33mm.

664 538:ZAG D1685. Obv.: (dmFOCAS PERPAVC). Rev.: X. Overstrike rev.: *. Wt.: 2,68gr. Dim.: 16x22mm. BMC 55; Tol. 120; DOC 39.1; BN 8/Cp/AE/19.

665 538:ZAG D633. $\downarrow$ Obv.: dm(FOCA) $\in$ PPAVC. Rev.: A/N/N/O - m - II. Wt.: 9,10gr. Dim.: ϕ 27mm. BMC 39; Tol. 137; DOC 25b.1; BN p. 226.

666 538:ZAG D641. $\downarrow$ Obv.: dNFOC(AS PER)PAVC. Rev.: XX. Wt.: 6,22gr. Dim.: 22x23mm. BMC 54; Tol. 95; DOC 37e.1; BN 8/Cp/AE/17.

667 538:ZAG D1327. $\nearrow$ Obv.: dNFOCA (PERPAVC). Rev.: XX. Wt.: 5,49gr. Dim.: 23x25mm. BMC 52; Tol. 93; DOC 37c.1; 8/Cp/AE/16.

668 538:ZAG D1155. $\downarrow$ Obv.: dNF(OCAS P)ERPAVC. Rev.: XX. Wt.: 5,12gr. Dim.: 20x23mm. BMC 52; Tol. 93; DOC 37c.1; 8/Cp/AE/16.

669 538:ZAG D640. $\swarrow$ Obv.: (dNFOCAS PERPAVC). Rev.: XX. Wt.: 5,07gr. Dim.: 23x25mm. Provenance: Sturolo, Rijeka. BMC 51; Tol. 92; DOC 37b.1; BN 8/Cp/AE/15.

670 538:ZAG D639. $\nearrow$ Obv.: (d)NFOC (PE)RP(AVC). Rev.: XX. Wt.: 4,82gr. Dim.: 22x22mm. Site: Sisak. Provenance: Society "Siscia", Sisak. BMC 51; Tol. 92; DOC 37b.1; BN 8/Cp/AE/15.

671 538:ZAG D634. $\searrow$ Obv.: dNFOCAS(reversed) PERPAVC. Rev.: ANNO/XXXX - II/I. Wt.: 11,60gr. Dim.: 28x32mm. BMC -; Tol. -; DOC 27a; BN 8/Cp/AE/03.

672 538:ZAG D1578. $\nearrow$ Obv.: dmFO(CA) P(ERPAVC). Rev.: ANNO/XXXX - II/II. Overstrike obv.: MIB ? Overstrike rev.: MIB ? Wt.: 12,79gr. Dim.: 35x38mm.

673 538:ZAG D635. $\searrow$ Obv.: DmFO(CA P)ERPAVC. Rev.: ANNO/XXXX - II/II. Wt.: 9,41gr. Dim.: 28x32mm. BMC p. 166, n. 2; Tol. 55; DOC 28c; BN 8/Cp/AE/07.

674	40 Num	606-607	MIB 60a	(CON)?
675	40 Num	606-607	MIB 61C	CONΔ
676	40 Num	606-607	MIB 61Ca	CONB
677	40 Num	607-608	MIB 61Ca	CONA
678	30 Num	607-608	MIB 63	CONB
679	40 Num	608-609	MIB 63Ca	CONΓ

Thessalonica

680	20 Num	603-604	MIB 93	T€S
681	20 Num	604-610	MIB 94	T€S
682	20 Num	604-610	MIB 94	T€S
683	20 Num	605-610	MIB 95	T€S

Nicomedia

684	40 Num	606-607	MIB 69a	NIKO?
685	40 Num	606-607	MIB 69a	NIKOA

- 674 538:ZAG D2034. ⚭. Obv.: dm(FOCA) €PPAVC. Rev.: A/N/N/O - m - u. Wt.: 10,88gr. Dim.: 28x29mm. BMC -; Tol. -; DOC -; BN -.
- 675 538:ZAG D637. ⚭. Obv.: (dNF)OCAS PERPAVC. Rev.: ANNO/XXXX - u. Overstrike obv.: MIB 159b. Overstrike rev.: MIB 159b. Wt.: 9,55gr. Dim.: 30x31mm.
- 676 538:ZAG D1154. ↓. Obv.: dNFOCAS (PE)RPAVC. Rev.: ANNO/XXXX - u. Wt.: 9,78gr. Dim.: 29x32mm. Provenance: Dr. Fran Gundrum, Križevci. BMC -; Tol. -; DOC -; BN 8/Cp/AE/11.
- 677 538:ZAG D636. ↓. Obv.: dNFO(CA P)ERPAV. Rev.: ANNO/XXXX - G. Wt.: 11,22gr. Dim.: 30x32mm. Provenance: Coll. August Šenoa. BMC -; Tol. -; DOC -; BN -.
- 678 538:ZAG D638. ⚭. Obv.: (dNF)OCA PERPAVC. Rev.: ANNO/XXX - G. Wt.: 8,66gr. Dim.: 28x30mm. BMC -; Tol. -; DOC 33; BN p. 227.
- 679 538:ZAG D1105. ⚭. Obv.: (dNF)OCAS PERPAV. Rev.: ANNO/XXXX - uI. Wt.: 13,15gr. Dim.: 29x30mm. Provenance: Karl Nuber. BMC -; Tol. 61; DOC 31b; BN -.
- 680 538:ZAG D1328. ↓. Obv.: OmFOCA PERPAV. Rev.: X*X - (?). Overstrike obv.: MIB ? Wt.: 5,70gr. Dim.: 25x27mm. BMC 62; Tol. 96; DOC 52.1 var.; BN p.230.
- 681 538:ZAG D1579. ↓. Obv.: OmFOCA P(ER)PAV. Rev.: X*X. Overstrike obv.: MIB ? Wt.: 6,31gr. Dim.: 20x23mm. BMC 62; Tol. 152; DOC 51.1; BN 8/Th/AE/01.
- 682 538:ZAG D642. ↓. Obv.: (dNFOCASP) ERPAV. Rev.: XX. Wt.: 6,24gr. Dim.: 21x24mm. BMC 62; Tol. 152; DOC 51.1; BN 8/Th/AE/01.
- 683 538:ZAG D643. ↓. Obv.: dNFOCA PERPAV. Rev.: XX. Wt.: 6,64gr. Dim.: 22x23mm. Provenance: Oscar Friml, Osijek. BMC 66; Tol. 96; DOC 52.1; BN p.230.
- 684 538:ZAG D644. ⚭. Obv.: dmFOCA PERPAVC. Rev.: ANNO/XXXX - u. Overstrike obv.: dNmAV RICIT.. Overstrike rev.: A/N/N/O. Wt.: 12,85gr. Dim.: 32x33mm. BMC 74?; Tol. 70?; DOC 58a.1 var.; BN 8/Ni/AE/04.
- 685 538:ZAG D1326. ⚭. Obv.: dmFOCA PERAVC. Rev.: ANNO/XXXX - u. Overstrike obv.: A/N/N/O. Wt.: 9,29gr. Dim.: 29x31mm. BMC 74; Tol. 70; DOC 58a.1; BN 8/Ni/AE/04.

Cyzicus

686	20 Num	602-603	MIB 78	KYZA
687	40 Num	605-606	MIB 76	KYZA
688	40 Num	607-608	MIB 76	KYZB
689	40 Num	610	MIB 76	KYZB

Antiochia

690	40 Num	602-603	MIB 83a	tHεuP ¹
691	20 Num	603-604	MIB 85	P
692	40 Num	604-605	MIB 83a	tHεuP
693	40 Num	605-606	MIB 83a	(tHεuPS)
694	40 Num	607-608	MIB 83a	tHεuP ¹

Alexandria

695	12 Num	602-610	MIB 83a	ΑΑ€Ξ
-----	--------	---------	---------	------

Carthago

696	20 Num	602-606	MIB 97	
-----	--------	---------	--------	--

- 686 538:ZAG D647. ↓. Obv.: dmFOCA PPAVC. Rev.: XX. Wt.: 6,03gr. Dim.: 24x27mm. BMC -; Tol. -; DOC 78a; BN p. 232.
- 687 538:ZAG D1604. ↓. Obv.: dNFOCAS PERAVC. Rev.: ANNO/XXXX - II/II. Wt.: 10,95gr. Dim.: 31x32mm. BMC 87; Tol. 74; DOC 72a.1; BN 8/Cy/AE/04.
- 688 538:ZAG D645. ↑. Obv.: (dmFOCA PERPAVC). Rev.: ANNO/XXXX - G. Wt.: 7,21gr. Dim.: 28x31mm. BMC 91; Tol. 78; DOC -; BN 8/Cy/AE/07.
- 689 538:ZAG D646. ↓. Obv.: (dNF)OCAS PERPAV(C). Rev.: ANNO/XXXX - GIII. Wt.: 13,39gr. Dim.: 30x31mm. BMC 91; Tol. 80; DOC 76b; BN -.
- 690 538:ZAG D648. ↓. Obv.: (ONFOCAN €PEPAVC). Rev.: A/N/N/O - m - I. Wt.: 8,30gr. Dim.: 26x27mm. BMC 102; Tol. 142; DOC 83.1; BN 8/An/AE/01.
- 691 538:ZAG D1107. ↓. AMZ. Obv.: DNFOCA N€PEPAV. Rev.: A/N/N/O - X*X - II. Wt.: 4,77gr. Dim.: 22x23mm. Provenance: Karl Nuber. BMC 114; Tol. 155; DOC 92.1; BN 8/An/AE/17.
- 692 538:ZAG D1106. ↓. AMZ. Obv.: DNFOCA N€PEAV. Rev.: A/N/N/O - m - III. Wt.: 10,30gr. Dim.: 27x28mm. Provenance: Karl Nuber.
- 693 538:ZAG D1684. ↓. Obv.: (ONFOCAN €PEPAVC). Rev.: A/N/N/O - m - II/II. Wt.: 7,11gr. Dim.: 25x29mm. BMC 106; Tol. 145; DOC 86.1; BN 8/An/AE/11.
- 694 538:ZAG D649. ↓. Obv.: (DNFOCA) N€PEAV. Rev.: A/N/N/O - m - uI. Wt.: 9,88gr. Dim.: 24x27mm. BMC 109; Tol. 159; DOC 88.1; BN 8/An/AE/14.
- 695 538:ZAG D650. ↓. Obv.: (ONFOCAN)€PPAV. Rev.: I - + - B. Wt.: 1,97gr. Dim.: 12x13mm. BMC 123; Tol. 132; DOC 106.1; BN 8/Al/AE/01.
- 696 538:ZAG D652. ↑. Obv.: DNFOCA PERPAVNS. Rev.: F-O-C-A*XX*. Wt.: 6,34gr. Dim.: 18x20mm. BMC 137; Tol. 111; DOC 113.1; BN 8/Ci/AE/01.

697	20 Num	602-606	MIB 97	
698	10 Num	602-606	MIB 99	
699	20 Num	606-607	MIB 98	KRTG

Heraclius (610-641)

Constantinopolis

700	So1	610-613	MIB 1a	CONOB€
701	So1	613-616	MIB 9a	CONOB€ <u> </u> N
702	Hex	615-625	MIB 138	<u> </u> I
703	So1	616-625	MIB 11	CONOBA
704	So1	616-625	MIB 65	BO·XXI
705	So1	625-629	MIB 21	CONOBΣ
706	Hex	625-629	MIB 140	<u> </u> K
707	So1	637-638	MIB 45	CONOB θ <u> </u> R <u> </u> A
708	40 Num	612-613	MIB 159a	CON <u> </u> B
709	40 Num	612-613	MIB 159b	CON <u> </u> Δ

697 538:ZAG D653. ↙. Obv.: DNFOCA (P€RPAVNS). Rev.: F-O/C-A/*XX*. Wt.: 6,15gr. Dim.: 19x21mm.

Provenance: Josip Brebera, Zagreb. BMC 137; Tol. 111; DOC 113.1; BN 8/Ct/AE/01.

698 538:ZAG D1329. ↘. Obv.: (DNFOCA P€R)PAVC. Rev.: FO- + - CA/*X*. Wt.: 2,47gr. Dim.: 15x16mm. BMC 143; Tol. 118; DOC 114.1; BN 8/Ct/AE/07.

699 538:ZAG D651. ↗. Obv.: DNFOCA SP€RPAV. Rev.: * - X*X - €. Wt.: 7,06gr. Dim.: 20x21mm. Site: Sisak.

Provenance: Society "Siscia", Sisak. BMC 136; Tol. 110; DOC 116.1; BN 8/Ct/AE/11.

700 538:ZAG D654. ↓. Obv.: dNh€RACL IVSPAC. Rev.: VICTORIA A(upside-down)VSW. Wt.: 4,42gr. Dim.: 21x22mm. Provenance: Dr. Nikola Gržetić. BMC 3; Tol. 6; DOC 2a.1; BN 10/Cp/AV/05.

701 538:ZAG D657. ↓. Obv.: (ddNNh)€PACLIuS€tHeRA(CON)StPPAVC. Rev.: VICTORIA AVGu. Wt.: 4,41gr. Dim.: 20x21mm. Provenance: Coll. Oskar Friml, Osijek. BMC -; Tol. -; DOC 9a.1; BN 10/Cp/AV/13.

702 538:ZAG D1305. ↑. Obv.: (ddNNh€RACL)uS€tHeRACONStP. Rev.: d€uSAdIutAROMANIS. Wt.: 6,51gr. Dim.: φ 23mm. Sab. 24; Tol. 213; BMC 99; DOC 62.1; BN 10/Cp/AR/05.

703 538:ZAG D655. ↓. Obv.: ddNNh€RACLiuS€tHeRACONStPPAVC. Rev.: VICTORIA AVGu. Wt.: 4,20gr. Dim.: 20x21mm. Site: Osijek. Provenance: Grammar School Coll. Osijek. BMC 10; Tol. 173; DOC 20a; BN 10/Cp/AV/30.

704 538:ZAG D1072. ↙. Obv.: ddNNh€RACLIuS€tHeRACONStPPAVC. Rev.: VICTORIA AVGu. Wt.: 3,70gr. Dim.: 19x20mm. Provenance: Dr. Franz Walla, Wien. BMC -; Tol. 169 var.; DOC 19g; BN -.

705 538:ZAG D1136. ↓. Obv.: (ddNN)h€RACLIuS€tHeRACONStP(PAVC). Rev.: VICTORIA AVGu. Wt.: 4,41gr. Dim.: 19x22mm. Provenance: Coll. Nikola Plavšić, Osijek. BMC 27 dif.; Tol. 148 dif.; DOC 20g dif.; BN -.

706 538:ZAG D1251. . . . . AMZ. Obv.: ddNNh€RACL)uS€tHeRACONt. Rev.: d€uSAdIutAROMANIS. Wt.: 6,56gr. Dim.: 21x23mm. Provenance: Vladimir Stenzel, constable. BMC 100; Tol. 216; DOC 64.1; BN 10/Cp/AR/06.

707 538:ZAG D1137. ↓. Rev.: VICTORIA AVGu. Wt.: 4,22gr. Dim.: 19x20mm. Provenance: Coll. Nikola Plavšić, Osijek. BMC -; Tol. 415 dif.; DOC 39h; BN -.

708 538:ZAG D1817. ↓. Obv.: (ddNNh€RACLiuS€Th€RACONStPAV). Rev.: A/N/N/O - M - II/I. Wt.: 5,89gr. Dim.: 28x29mm.

709 538:ZAG D663. ↑. Obv.: (d)NN(h€RACLiuS)€Th€R(ACONStPAV). Rev.: A/N/N/O - M - II/I. Overstrike rev.: MIB ? Wt.: 8,20gr. Dim.: φ 28mm.

710	40 Num	612-615	MIB 159a	CON €
711	40 Num	613-614	MIB 159a	CON Δ
712	40 Num	613-614	MIB 159b	CON €
713	40 Num	614-615	MIB 159a	CON Δ
714	40 Num	614-615	MIB 159a	(CON) Δ
715	40 Num	615-616	MIB 161	CON Δ
716	40 Num	629-630	MIB 164a	CON Γ
717	40 Num	629-636	MIB 164d	CON B
718	40 Num	629-636	MIB 164d	(CON) A
719	40 Num	630-631	MIB 164a	CON A
720	40 Num	630-631	MIB 164a	CON €
721	40 Num	639-640	MIB 166	CON Δ
722	40 Num	639-640	MIB 166	CON A
723	40 Num	640-641	MIB 167	CON Δ

710 538:ZAG D664. ✓. Obv.: (ddNNhERACLlUSeThERACONStPAV). Rev.: A/N/N/O - M - II/I. Overstrike obv.: MIB ? Overstrike rev.: MIB ? Wt.: 9,70gr. Dim.: 28x29mm.

711 538:ZAG D1157. ✓. Obv.: ddNNhERA(CLIuSeThERACONStPAV). Rev.: A/N/N/O - M - II/II ?. Overstrike obv.: MIB ? (tHEUP'). Overstrike rev.: MIB ? Wt.: 9,32gr. Dim.: 27x29mm.

712 538:ZAG D665. ✓. Obv.: (ddNNhERACLlUSeThERACONStPAV). Rev.: A/N/N/O - M - II/II. Overstrike obv.: MIB ? Overstrike rev.: MIB ? Wt.: 10,12gr. Dim.: 28x31mm. BMC 133; Tol. 235; DOC 79e; BN 10/Cp/AE/31.

713 538:ZAG D666. ✓. Obv.: (ddNNhERACLlUSeThERACONStPAV). Rev.: A/N/N/O - M - u. Overstrike obv.: MIB ? (ANNO/XXXX, Focas). Overstrike rev.: MIB ? Wt.: 9,80gr. Dim.: 18x30mm. BMC 138; Tol. 239; DOC 80d; BN -.

714 538:ZAG D667. ↓. Obv.: (ddNNhERACLlUSeThERACONStPAV). Rev.: A/N/N/O - M - u. Overstrike obv.: MIB ? Overstrike rev.: MIB ? Wt.: 8,83gr. Dim.: 30x31mm. Provenance: Coll. Brunšmid. BMC 138; Tol. 239; DOC 80d; BN -.

715 538:ZAG D1332. ✓. Rev.: A/N/N/O - M - G. Overstrike rev.: MIB ? Wt.: 8,18gr. Dim.: 28x30mm. BMC 170; Tol. 325; DOC 89c.1; BN 10/Cp/AE/45.

716 538:ZAG D1158. ↓. Obv.: (Monogram HR) - K. Rev.: A/N/N/O - M - X/X. Overstrike obv.: MIB ? Overstrike rev.: MIB ? Wt.: 10,42gr. Dim.: 29x30mm. Provenance: Dr. Fran Gundrum, Križevci. BMC 151; Tol. 244; DOC 105c.3; BN 10/Cp/AE/68.

717 538:ZAG D1381. ↓. Rev.: (A)N/N/(O) - M -. Wt.: 5,90gr. Dim.: 24x26mm. Provenance: Coll. Dr. Ivan Havliček, Novi Vinodolski. BMC ?; Tol. ?; DOC ?; BN ?

718 538:ZAG D1331. ↓. Rev.: A/N/N/O - M - ?. Wt.: 4,58gr. Dim.: 23x26mm.

719 538:ZAG D668. ↓. Double-struck. Obv.: (Monogram hR) - K. Rev.: A/N/N/O - M - X/X/I. Wt.: 8,96gr. Dim.: 22x30mm. Provenance: Josip Brebera, Zagreb.

720 538:ZAG D669. ✓. Obv.: (Monogram hR) - K. Rev.: A/N/N/O - M - X/X/I. Wt.: 4,36gr. Dim.: 22x25mm. Site: Asia Minor. Provenance: Coll. Brunšmid.

721 538:ZAG D671. ✓. Rev.: A/N/N/O - M - X/X/X. Wt.: 3,88gr. Dim.: 22x26mm. Provenance: Coll. Brunšmid.

722 538:ZAG D670. ✓. Rev.: A/N/N/O - M - X/X/X. Wt.: 3,74gr. Dim.: 16x18mm. Site: Asia Minor. Provenance: Coll. Brunšmid.

723 538:ZAG D1383. ✓. Rev.: A/N/N/O - M - X/X/X/I. Wt.: 4,18gr. Dim.: φ 24mm. Provenance: Coll. Dr. Ivan Havliček, Novi Vinodolski.

Nicomedia

724	40 Num	611-612	MIB 174	NIKO <u>A</u>
725	40 Num	611-612	MIB 174	NIKO <u>A</u>
726	40 Num	611-612	MIB 174	NIKO <u>B</u>
727	40 Num	612-613	MIB 174	NIKO <u>B</u>

Cyzicus

728	40 Num	627-628	MIB 186	KYZ <u>A</u>
-----	--------	---------	---------	--------------

Seleucia

729	40 Num	616-617	MIB 193	(SεL'Su) <u>ε</u>
-----	--------	---------	---------	-------------------

Alexandria

730	12 Num	613-618	MIB 200b	AΛ€Ξ
731	6 Num	613-618	MIB 210	
732	12 Num	618-628	MIB 202b	AΛ€Ξ
733	12 Num	618-628	MIB 202b	AΛ€Ξ
734	12 Num	618-628	MIB 202b	AΛ€Ξ

-
- 724 538:ZAG D672. ✓. Obv.: dNhεR(ACL)IVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - M - II. Wt.: 11,80gr. Dim.: 26x31mm. BMC 231; Tol. 63; DOC 154a; BN -.
- 725 538:ZAG D673. ✓. Obv.: dNhε(RAC LI)PERPA. Rev.: A/N/N/O - M - II. Wt.: 10,75gr. Dim.: 29x22mm. BMC 231; Tol. 63; DOC 154a; BN -.
- 726 538:ZAG D674. ✓. Obv.: NDhεRACL (IPεRPAVC). Rev.: A/N/N/O - M - II. Wt.: 8,91gr. Dim.: 25x28mm. BMC 232; Tol. 64; DOC 154b; BN -.
- 727 538:ZAG D675. ↓. Obv.: (dNhεRACL IP)εRPAVC. Rev.: A/N/N/O - M - II/I. Wt.: 13,12gr. Dim.: 28x30mm. BMC -; Tol. -; DOC 155b.1; BN -.
- 728 538:ZAG D676. ↓. Rev.: (Monogram) - M - X/ul/II. Wt.: 5,39gr. Dim.: φ 22mm. BMC 266; Tol. 356; DOC 177.1; BN 10/Cy/AE/19.
- 729 538:ZAG D677. ↓. Obv.: ddNNhεrA NRICYICI. Rev.: A/N/N/O - M - GI. Wt.: 11,47gr. Dim.: 31x32mm. Provenance: Josip Brebera, Zagreb. BMC -; Tol. -; DOC -; BN -.
- 730 538:ZAG D681. ↓. Obv.: (ddmhεRACL). Rev.: I - + - B. Wt.: 4,49gr. Dim.: 18x19mm. Provenance: Coll. Brunšmid. BMC 287; Tol. 308; DOC 189.1; BN 10/AI/AE/01.
- 731 538:ZAG D683. Obv.: dOmhε(RACLS). Rev.: S. Wt.: 2,09gr. Dim.: 14x15mm. Provenance: Coll. Brunšmid. BMC 309; Tol. 119; DOC 198.1; BN 10/AI/AE/69.
- 732 538:ZAG D1156. ↓. Rev.: I - + - B. Wt.: 8,08gr. Dim.: 18x20mm. Provenance: Dr. Fran Gundrum. BMC 276; Tol. 113; DOC 191.1; BN 10/AI/AE/32.
- 733 538:ZAG D679. ↓. Rev.: I - + - B. Wt.: 7,82gr. Dim.: φ 19mm. Provenance: Coll. Oscar Friml, Osijek. BMC 276; Tol. 113; DOC 191.1; BN 10/AI/AE/32.
- 734 538:ZAG D678. ↓. Rev.: I - + - B. Wt.: 7,09gr. Dim.: φ 18mm. Provenance: Coll. Brunšmid. BMC 276; Tol. 113; DOC 191.1; BN 10/AI/AE/32.

735	12 Num	628-629	MIB 203b	ΑΑΕΞ
736	12 Num	629-632	MIB 205 ?	ΑΑΕΞ
737	12 Num	632-641	MIB 206	ΑΑΕΞ

Carthago

738	So1	624-625	MIB 84a	CONOBIG
739	1/3 Sil	625-641	MIB 149	
740	5 Num	610-617	MIB 239	
741	20 Num	611-612	MIB 234	KRTG
742	20 Num	616-617	MIB 234	KRTG
743	20 Num	616-617	MIB 234	KRTG
744	20 Num	616-617	MIB 234	KRTG
745	20 Num	616-617	MIB 234	KRTG

Sicilia

746	40 Num	616-624	MIB Km. 4	SCLS
-----	--------	---------	-----------	------

Catania

747	10 Num	624-625	MIB 241	CAT
-----	--------	---------	---------	-----

735 538:ZAG D682. ↖. Rev.: I - + - B. Wt.: 6,93gr. Dim.: φ 17mm. BMC 288; Tol. 306; DOC 194; BN 10/AI/AE/52.

736 538:ZAG D2033. ↑. Rev.: I - + - B. Wt.: 7,73gr. Dim.: 19x21mm. BMC -; Tol. -; DOC 105.1; BN 13/AI/AE/01.

737 538:ZAG D1647. ✓. Rev.: I - + - B. Wt.: 8,34gr. Dim.: φ 18mm. Site: Mitrovica.

738 538:ZAG D1138. ↓. Obv.: DNЄRACLIЄTЄRCOTPPAIΓ. Rev.: VICTORIAΛVCC. Wt.: 4,45gr.

Dim.: 12x13mm. Provenance: Coll. Nikola Plavšić, Osijek. BMC 208; Tol. 208; DOC 215; BN 10/Ct/AV/05.

739 538:ZAG D1112. ↑. Obv.: DNЄPAC LIVPPAV. Wt.: 0,74gr. Dim.: φ 12mm. Provenance: Karl Nuber. BMC 343; Tol. 319; DOC 233.1; BN 10/Ct/AR/03.

740 538:ZAG D2067. ←. Obv.: DN(ЄRACLIVSPP). Rev.: * - V - *. Wt.: 1,36gr. Dim.: 12x14mm. BMC 369; Tol. 106; DOC 239; BN 10/Ct/AE/21.

741 538:ZAG D684. ←. Obv.: DNЄRA CLIOPPAV. Rev.: * - X*X - IЄ. Wt.: 5,93gr. Dim.: 19x20mm. Provenance: Josip Brebera, Zagreb. BMC -; Tol. -; DOC -; BN 10/Ct/AE/01.

742 538:ZAG D1436. →. Obv.: (dNЄRA CLIOPP). Rev.: * - X*X - Є. Wt.: 6,49gr. Dim.: 18x19mm. Provenance: Alfred de Makanec, Zagreb.

743 538:ZAG D1382. ↗. Obv.: (dNЄRA) CLIOPPAV. Rev.: * - X*X - Є. Wt.: 5,32gr. Dim.: φ 19mm. Provenance: Coll. Dr. Ivan Havliček, Novi Vinodolski. BMC 354; Tol. 82; DOC 234.1; BN 10/Ct/AE/02.

744 538:ZAG D1109. ↖. Obv.: dNЄ RACLIOPP. Rev.: * - X*X - Є. Wt.: 4,05gr. Dim.: 16x17mm. Provenance: Karl Nuber. BMC 354; Tol. 82; DOC 235.1; BN 10/Ct/AE/04.

745 538:ZAG D685. ←. Obv.: dNЄRA (CLIOPPAV). Rev.: * - X*X - Є. Wt.: 3,56gr. Dim.: 17x19mm.

746 538:ZAG D1110. ↓. Obv.: - (Monogram hR). Rev.: Cmk rev. Cmk obv.: *. Cmk rev.: *. Overstrike obv.: Justinus I., MIB 12. Overstrike rev.: Justinus I., MIB 12. Wt.: 16,00gr. Dim.: 30x33mm. Provenance: Karl Nuber. BMC 370; Tol. 123; DOC 241a.1; BN 10/Sy/AE/01.

747 538:ZAG D686. ↓. Rev.: A/N/N/O - I - X/V. Wt.: 3,16gr. Dim.: φ 15mm. BMC -; Tol. 302; DOC 256; BN p.303.

Roma

748	20 Num	613-622	MIB 243a	ROM
749	20 Num	622-623	MIB 244	ROM

Ravenna

750	1/8 Si1	610-641	MIB 156	
-----	---------	---------	---------	--

Imitations**Unknown mint**

751	So1	after 610	MIB -	CONOB
752	So1	after 610	MIB -	CONOB
753	So1	after 610	MIB -	CONOB θ
754	So1	after 610	MIB -	CONOB
755	So1	after 610	MIB -	OOHOC (reversed)
756	So1	after 610	MIB -	Λ +OBI
757	Tre	after 610	MIB - (ad 125)	CONOB

- 748 538:ZAG D1111. ↓. Obv.: DN $\in$ RA $\in$ CLIOAVN. Rev.: XX. Wt.: 2,21gr. Dim.: ϕ 16mm. Provenance: Karl Nuber. BMC 412; Tol. 298; DOC 261.1; BN 10/Ro/AE/01.
- 749 538:ZAG D1113. ↓. Obv.: DNH $\in$ RAICLI. Rev.: A/N/N - K* - X/III. Wt.: 3,33gr. Dim.: 15x18mm. Provenance: Karl Nuber. BMC 420; Tol. 435; DOC 264; BN 10/Ro/AE/10.
- 750 538:ZAG D1108. ↘. Obv.: DNER(ACL) IVSPPAVC. Rev.: +. Wt.: 0,38gr. Dim.: 11x12mm. Provenance: Karl Nuber. BMC 442; Tol. 48; DOC 281.1; BN 10/Rv/AR/05.
- 751 538:ZAG D1301. ↙. Obv.: dOAO $\in$ CINOASOC(reversed)OLHICC(upside-down)LMLUIbDI. Rev.: VICROAIA AVYAI $\in$ (reversed). Wt.: 4,47gr. Dim.: ϕ 20mm. Site: Podkom. Tol. -. Mirnik 1990, 3.
- 752 538:ZAG D1299. ↑. Obv.: ddHHR $\in$ CASChN(reverse)hICVIVIHL. Rev.: VICTORIA Δ SuIA. Wt.: 4,46gr. Dim.: ϕ 22mm. Site: Podkom. Tol. -. Mirnik 1990, 1.
- 753 538:ZAG D1302. ↙. Obv.: 6OAU Γ * Λ CAIIVt $\in$ thCCYCO ω I7OPV. Rev.: VICTORIA Δ VSVI. Wt.: 4,38gr. Dim.: ϕ 21mm. Site: Podkom. Tol. -. Mirnik 1990, 5.
- 754 538:ZAG D1303. ↓. Obv.: ddNH $\in$ RA $\in$ CHAIC $\in$ hh $\in$ CYNNR $\in$ PP. Rev.: VICTORIA Δ VGuA. Wt.: 4,36gr. Dim.: ϕ 19mm. Site: Podkom. Tol. -. Mirnik 1990, 6.
- 755 538:ZAG D658. ↓. Obv.: ONDIIU $\in$ UUSIIAS(horizontal)OU $\in$ OWI $\in$ U. Rev.: AVCVIAVAV. Wt.: 4,33gr. Dim.: ϕ 19mm. Site: Bosna. Provenance: Josip Ličanin. Tol. -. Mirnik 1990, 7.
- 756 538:ZAG D1300. ↓. Obv.: HPOHVDN INAICANbVICPV. Rev.: VIAOTIIVS(horizontal)AVLHVI. Wt.: 3,75gr. Dim.: ϕ 21mm. Site: Podkom. Tol. -. Mirnik 1990, 2.
- 757 538:ZAG D660. ↓. Obv.: DNH $\in$ RA $\in$ CL IVSPPAVC. Rev.: VICTORIAAVCVSTORVN. Wt.: 1,48gr. Dim.: 15x16mm. Site: Vrbnik. Provenance: Nikola Fabijanić. BMC - (ad 435); Tol. - (ad 31); DOC - (ad 276); BN - (ad 10/Rv/AV/16).

758	Sol	after 613	MIB - (ad 11)	CONOBA
759	Sol	after 635	MIB - (ad 40)	CONOBS <u>IR</u> <u>Θ</u>

Constans II. (641-668)**Constantinopolis**

760	Sol	662-667	MIB 31	CONOBF
761	40 Num	642	MIB 162b	A
762	40 Num	642	MIB 162b	A
763	40 Num	642	MIB 162b	A
764	40 Num	642	MIB 162c	(A)
765	40 Num	642	MIB 167b	(A)
766	40 Num	642-643	MIB 162c	A
767	40 Num	644-645	MIB 162b	A
768	40 Num	645-646	MIB 167b	B
769	40 Num	655-656	MIB 172c	<u>Δ</u>
770	40 Num	655-656	MIB 174b	<u>CON</u> <u>Γ</u>
771	40 Num	656-657	MIB 172c	<u>B</u>

758 538:ZAG D656. ↓. Obv.: d+EP(reversed)ACN(reversed)OIIC ΔP(reversed) ACOWVFO7VΔV.

Rev.: VICTORIA AVGV. Wt.: 4,28gr. Dim.: φ 20mm. Provenance: Bruno de Fabry, merchant, Erdevik. Tol. - (ad 123). Mirnik 1990, 6.

759 538:ZAG D659. ↓. Rev.: VICTORIT ΔVS(reverse)u. Wt.: 4,16gr. Dim.: φ 21mm. Provenance: Dr.

Petar Marjanović, Šimanovci. BMC -; Tol. -; DOC -; BN -.

760 538:ZAG D688. ✓. Obv.: dNCOI tΔ (...). Rev.: VICTORIA AVGu; Gamma cut over A.

Wt.: 4,33gr. Dim.: φ 19mm. Site: Bosna. Provenance: Franjo Plentaj, Bijeljina. BMC 54 var.; Tol. 289; DOC 30c; BN -.

761 538:ZAG D689. ↓. Obv.: ENTYT(O N)I KA. Rev.: A/N/A - m - N/ε/(O/S); I. Wt.: 4,68gr. Dim.: 20x22mm.

762 538:ZAG D2060. ↓. Obv.: (ENTYT) ONIK(A). Rev.: (A/N/A) - m - (N/ε/O/S); I. Wt.: 3,80gr. Dim.: 18x25mm. BMC 101; Tol. 141; DOC 59a; BN 13/Cp/AE/01.

763 538:ZAG D690. ↗. Obv.: (ENTY)TO (NI KA). Rev.: (A)/N/(A) - m - (N/ε/O/S); I. Wt.: 2,59gr. Dim.: 19x22mm.

764 538:ZAG D691. ↓. Double-struck. Obv.: (ENTYTO NI KA). Rev.: A/N/A - m - (N/ε/O/S); I. Wt.: 5,03gr. Dim.: 21x26mm.

765 538:ZAG D1333. ↑. Double-struck. Obv.: (ENTYTO NI KA). Rev.: A/N/A - m - (N/ε/O/S); G. Wt.: 5,30gr. Dim.: 19x20mm. BMC 114 var.; Tol. 147 var.; DOC 65a.1; BN -.

766 538:ZAG D692. ↓. Obv.: (EN)TYTO NI (KA). Rev.: A/N/A - m - (N/ε/O/S); IIS. Overstrike obv.: MIB ? Overstrike rev.: MIB ? Wt.: 5,08gr. Dim.: 20x24mm.

767 538:ZAG D693. ↑. Obv.: (ENTYTO NI) KA. Rev.: (A/N/A) - m - N/ε/O; IIII. Overstrike obv.: MIB ? Overstrike rev.: MIB ? Wt.: 4,90gr. Dim.: 21x24mm. Provenance: Coll. Brunšmid.

768 538:ZAG D2035. ↓. Obv.: (ENTYTO NI KA). Rev.: (A/N/A) - m - N/ε/O; u. Wt.: 5,11gr. Dim.: 22x24mm.

769 538:ZAG D1338. ↑. Obv.: (EN)TYTO N(IKA). Rev.: K/ω/N - M - C/T/A/N; Xu. Wt.: 3,10gr. Dim.: 16x21mm.

770 538:ZAG D1686. ✓. Rev.: A/N/N/O - M - X/u. Wt.: 2,81gr. Dim.: 16x22mm.

771 538:ZAG D694. ✓. Obv.: (ENTYT ONIKA). Rev.: (K/ω)/N - M - (C/T/A/N); XG. Wt.: 4,18gr. Dim.: 17x22mm.

772	40 Num	668	MIB 177	?
Alexandria				
773	12 Num	645-646	MIB 189	ΑΛΕΞ
774	12 Num	645-646	MIB 189	(ΑΛΕΞ)
Carthago				
775	20 Num	642-647	MIB 196a	CRTG
776	20 Num	642-647	MIB 196a	CRTG
777	20 Num	662-668	MIB 199	
778	20 Num	662-668	MIB 199	
Siracusa				
779	40 Num	642-643	MIB 204b	+SCI
Ravenna				
780	So1	642-646	MIB 124	CONOBA

772 538:ZAG D1335. ↑. Rev.: M. Wt.: 4,19gr. Dim.: 20x22mm. BMC 233-253; Tol. -; DOC 88a-89e.2; BN 13/Cp/AE/32-37.

773 538:ZAG D680. ↗. Rev.: *I - - B*. Wt.: 7,35gr. Dim.: φ 21mm. BMC 276; Tol. 115; DOC 105.1; BN 13/AI/AE/08.

774 538:ZAG D1330. ↘. Rev.: *B(reversed)+I*. Wt.: 6,97gr. Dim.: 18x20mm. BMC 276; Tol. 115; DOC 105.1; BN 13/AI/AE/08.

775 538:ZAG D1384. ↓. Obv.: (DNCONST)AN TINVSPPA. Rev.: X - + - X. Wt.: 4,70gr. Dim.: φ 19mm. Provenance: Coll. Dr. Ivan Havliček, Novi Vinodolski. BMC 311; Tol. 205; DOC 138.1; BN 13/Ct/AE/07.

776 538:ZAG D1114. ↙. Obv.: CONSTAN TINVSP. Rev.: X+X. Wt.: 4,05gr. Dim.: 18x20mm. Provenance: Karl Nuber. BMC 311; Tol. 205; DOC 138.1; BN 13/Cp/AE/05.

777 538:ZAG D1116. ↑. Obv.: DN(reversed)OS ST. Rev.: XX. Wt.: 5,85gr. Dim.: 17x19mm. Provenance: Karl Nuber. BMC 333; Tol. 379; DOC 147.1; BN 13/Ct/AE/57.

778 538:ZAG D1115. ↗. Obv.: CONS TA NS. Rev.: XX. Overstrike obv.: Constans II, MIB 196b. Overstrike rev.: Constans II, MIB 196b. Wt.: 3,79gr. Dim.: 18x21mm. Provenance: Karl Nuber. BMC 333; Tol. 378; DOC 147.1; BN 13/Ct/AE/57.

779 538:ZAG D1260. ↙. Obv.: InP€ RCO(NSt). Rev.: (A/)N/A - m - N/€/O/u. Wt.: 3,85gr. Dim.: 20x24mm. Provenance: Prof. Osterman. BMC 345; Tol. 192; DOC -; BN -.

780 538:ZAG D687. ↓. Obv.: dNCONStAn tINuSPPAVG. Rev.: VICTORI ΛΛVG. Wt.: 4,14gr. Dim.: φ 20mm. Provenance: Baron Kulmer. BMC 2 dif; Tol. 6; DOC -; BN -. MIB 124.1.

Constantinus IV. (668-685)**Constantinopolis**

781 Hex 669 MIB 63c

Carthago

782 20 Num 674-685 MIB 87

783 20 Num 681-685 MIB 102

Siracusa

784 40 Num 677-681 MIB 106 SCL

Roma785 Tre 678-679 MIB 50 CONOBZ +/B**Ravenna**786 40 Num 680-681 MIB 117 RAV θ**Imitations****Unknown mint**

787 AR after 668 MIB - COIIOn

781 538:ZAG D1117. ✓. Obv.: dNCONST ANIUSPP. Rev.: (dEuSAdIutA) RmNIS. Wt.: 6,00gr. Dim.: 20x23mm.
Provenance: Karl Nuber. BMC 23; Tol. 53; DOC 23.1; BN 14/AR/Cp/02.

782 538:ZAG D1385. ↗. Obv.: (dNCONStANtINuSPPAu). Rev.: M - K - +. Overstrike obv.: MIB ? Overstrike
rev.: MIB ? Wt.: 4,04gr. Dim.: φ 22mm. Provenance: Coll. Dr.Ivan Havliček, Novi Vinodolski.

783 538:ZAG D1118. ↓. Double-struck. Obv.: (dNCONStAN) TNUPPA. Rev.: (Monogram). Wt.: 4,05gr. Dim.:
20x21mm. Provenance: Karl Nuber. BMC -; Tol. 136; 54.1; BN p.388.

784 538:ZAG D695. ↓. Rev.: (Monogram)/M. Wt.: 4,84gr. Dim.: 20x22mm. BMC 72; Tol. -; DOC 60.1; BN
14/Sy/AE/01.

785 538:ZAG D1289. ↓. Obv.: dNCONSt ANtPPAVS. Rev.: VICTORI AAVGu. Wt.: 1,42gr. Dim.: φ 15mm. Site:
Prozor. Provenance: Pavao Kostelac, Prozor. BMC 81 var.; Tol. -; DOC 78; BN p.392.

786 538:ZAG D1336. ↓. Obv.: (DN CO TIN VSPP). Rev.: (ANNO)/XXVII/M. Wt.: 4,63gr. Dim.: 18x22mm. BMC 97;
Tol. 84; DOC 90; BN p.393.

787 538:ZAG D762. ↖. Obv.: dN(reversed)OA V VKN(reversed)Ib. Rev.: VIGto(...)VLY+. Wt.:
2,16gr. Dim.: 19x20mm. Tol. -.

Iustinianus II. (first reign, 685-695)**Constantinopolis**

788 40 Num 686-687 MIB 44 CON €

Sardinia

789 20 Num 685-691 MIB 63

Tiberius III. (698-705)**Siracusa**

790 Tre 698-705 MIB 48.1 CONOB

Anastasius II. (713-715)**Constantinopolis**

791 Sol 713-715 MIB 2 CONOB I

**THE VANDALS
Hilderic (523-530)****Carthago**

792 1/4 Sil 523-530 MIB 8
793 1/4 Fol 523-530 MIB 19
794 1/4 Fol 523-530 MIB 24
795 1/12 Fol 523-530 MIB 20

788 538:ZAG D696. ↓. Obv.: IuStI NIANuSP. Rev.: A/N/N/O - +/II/-. Wt.: 11,14gr. Dim.: 23x26mm. BMC -; Tol. 78; DOC 20c; BN 15/Cp/AE/01.

789 538:ZAG D1337. ↓. Obv.: (dNIuS(reversed)tINIA) NuS(reversed)PPA. Rev.: + - K - +/PAX. Wt.: 4,52gr. Dim.: 19x21mm. Sab. 21; BMC p.335; Tol. 87; DOC 39; BN -.

790 538:ZAG D697. ↓. Obv.: D(tIb€) RIS Vu. Rev.: VICTORIA AuGu. Wt.: 1,37gr. Dim.: 12x14mm. Provenance: V. Dužanek, Rijeka. BMC 8 dif.; Tol. 32; DOC -; BN -. MIB 48.1.

791 538:ZAG D1159. ↓. Obv.: dNART€MIuSA NAST(ASiuSM)uL. Rev.: VICTORIA AVGu. Wt.: 4,37gr. Dim.: φ 20mm. Provenance: Dr. Franz Walla, Wien. BMC 7; Tol. 8; DOC 21 var.; BN -.

792 538:ZAG D2108. →. Obv.: DNHILDI RIXRE(X). Rev.: FELIX KART(G). Wt.: 1,22gr. Dim.: 14x15mm. Provenance: Karl Nuber. BMC 3.

793 538:ZAG D2114. ↓. Rev.: NXII. Wt.: 4,73gr. Dim.: 17x19mm. Provenance: Karl Nuber. BMC 9.

794 538:ZAG D2113. ↙. Obv.: KART (HAGO). Rev.: XII. Wt.: 5,05gr. Dim.: φ 19mm. Provenance: Karl Nuber. BMC 18.

795 538:ZAG D2115. ↓. Rev.: N/III. Wt.: 1,17gr. Dim.: φ 12mm. Provenance: Karl Nuber. BMC 12.

THE OSTROGOTHS
Theodericus (489-526)
(In the name of Anastasius I.)

Roma

796	Sol	491-518	MIB 9	(C) OMOBA <u> </u> *
797	Tre	491-518	MIB 10	COMOB <u> </u> *
798	Tre	491-518	MIB 10	COMOB <u> </u> *
799	Tre	491-518	MIB 10	COMOB <u> </u> *
800	Tre	491-518	MIB 10	COMOB <u> </u> *
801	Tre	491-518	MIB 10	COMOB <u> </u> *
802	Tre	491-518	MIB 10	COMOB <u> </u> *
803	Tre	491-518	MIB 11	COMOB <u> </u> *
804	1/4 Sil	491-518	MIB 39b	
805	40 Num	522-534	MIB 74a	·A·

Ravenna

806	Tre	491-518	MIB 10 var. Demo 50	COMOB <u> </u> *
-----	-----	---------	------------------------	-------------------

796 538:ZAG D287. ↓. Obv.: DNANASTA SIVSPFAVC. Rev.: VICTORI AAVCCC. Wt.: 4,18gr. Dim.: 18x20mm.
 Provenance: Coll. Giacomo Maddalena, Zadar. Tol. 2. Demo 5.

797 538:ZAG D295. ↓. Obv.: DNANASTA SIVSPFAVC. Rev.: VICTORIAAVCVSTORVM. Wt.: 1,47gr. Dim.:
 14x15mm. Site: Solin. Provenance: Luka Gospić, Solin. BMC 11; Tol. 126. Demo 16.

798 538:ZAG D296. ↓. Obv.: DNANASTA SIVSPFAVC. Rev.: VICTORIAAVCVSTORVM. Wt.: 1,47gr. Dim.: φ 14mm.
 Site: Lika. Provenance: Franjo Petar Ritz, Vaganac; purchased by the Royal Government. BMC 11; Tol. 126.
 Demo 21.

799 538:ZAG D294. ↓. Obv.: DNANASTA SIVSPFAVC. Rev.: VICTORIAAVCVSTORVM. Wt.: 1,46gr. Dim.: φ 15mm.
 Provenance: Josip Mudrovčić. BMC 11; Tol. 126. Demo 22.

800 538:ZAG D297. ↓. Obv.: DNANASTA SIVSPFAVC. Rev.: VICTORIAAVCVSTORVM. Wt.: 1,44gr. Dim.: φ 15mm. BMC
 11; Tol. 126. Demo 27.

801 538:ZAG D299. ↓. Obv.: DNANASTA SIVSPFAVC. Rev.: VICTORIAAVCVSTORVM (RVM ligatured). Wt.: 1,43gr.
 Dim.: φ 14mm. BMC 11; Tol. 126. Demo 15.

802 538:ZAG D298. ↓. Obv.: DNANASTA SIVSPFAVC. Rev.: VICTORIAAVCVSTORVM. Wt.: 1,42gr. Dim.: φ 14mm. BMC
 11; Tol. 126. Demo 26.

803 538:ZAG D290. ↓. Obv.: DNANASTA SIVSPFAVC. Rev.: VICTORI AAVCVSTORVM. Wt.: 1,32gr. Dim.: φ 14mm.
 Site: Križpolje. Provenance: Antun Pavlović, merchant. BMC 67; Tol. 126. Demo 10.

804 538:ZAG D2124. ↓. Obv.: (DNANA)S TA(SIVSPPAVC). Rev.: +/(Monogram). Wt.: 0,63gr. Dim.: φ
 15mm. Site: Sisak. Provenance: Coll. Benko Horvat. BMC 23. Demo 40.

805 538:ZAG D1271. ↑. Obv.: INVICT A ROMA. Rev.: LX. Wt.: 9,73gr. Dim.: 23x24mm. Provenance: Karl Nuber.
 BMC 8; Tol. 622. Demo 41.

806 538:ZAG D293. ↓. Obv.: DNANASTA SIVSPFAVC. Rev.: VICTORIAAVCVSTORVM. Wt.: 1,47gr. Dim.: φ 14mm.
 Provenance: Mijo Balaš, Karlovac. BMC 11; Tol. 126.

807	Tre	491-518	MIB 11 var. Demo 45	COMOB * *
808	40 Num	491-518	MIB 70	·IIII·
809	20 Num	491-518	MIB 71b	—*
810	10 Num	491-518	MIB 76	

Mediolanum

811	Tre	491-518	MIB 12	CONOB * —
812	Tre	491-518	MIB 23	CONOB * —

Siscia

813	Tre	491-518	MIB - Demo 64	CONOI * —
814	Tre	491-518	MIB - Demo 66	COI·OB * —

Sirmium

815	1/4 Sil	491-518	MIB 46	
816	1/4 Sil	491-518	MIB 46	

807 538:ZAG D291. ↓. Obv.: DNANASTA SIVSPFAVC. Rev.: VICTORIAA VCVSTORVN. Wt.: 1,35gr. Dim.: φ 13mm.

Provenance: Chaplain Stjepan Mlinarić. BMC 67; Tol. 126.

808 538:ZAG D2125. ↗. Obv.: (INV)IC TAROM(A). Rev.: XL. Wt.: 15,66gr. Dim.: 26x28mm. Provenance: Coll.

Benko Horvat. BMC 26. Demo 53.

809 538:ZAG D2126. ↓. Obv.: INVIC TAROMA. Rev.: XX. Wt.: 6,30gr. Dim.: 21x22mm. Provenance: Coll. Benko

Horvat. BMC 30 var. Demo 56.

810 538:ZAG D508. ↓. Obv.: (F)ELIXR AVENNA. Rev.: * - *; X. Wt.: 1,84gr. Dim.: φ 15mm. Site:

Sisak. Provenance: Josip Keraus. BMC 34; Tol. -. Demo 58.

811 538:ZAG D301. ↓. Obv.: DNANASTA SIVSPPAVC. Rev.: VICTORIAA VCVSTOROM. Wt.: 1,46gr. Dim.: 13x14mm.

Site: Gospić, vicinity. Provenance: Pećak, goldsmith, Zagreb. BMC 22; Tol. 126. Demo 60.

812 538:ZAG D302. ↓. Obv.: DNANASTA SIVSPPAVC. Rev.: VICTORIAAVCVSOROM. Wt.: 1,43gr. Dim.: φ 14mm.

Provenance: Adam Kavarbašić, Glina. BMC 22; Tol. 126. Demo 59.

813 538:ZAG D1298. ↓. Obv.: D(reversed)NANASTA SIVSITAVG (ST ligatured). Bust:

Eight-pointed star above head. Rev.: VICTOR(reversed)IIA AIASTOAN. Wt.: 1,45gr. Dim.: φ

13mm. Site: Kupirovo. Provenance: Miloš Keča, Srb. BMC 8; Tol. 126. Demo 64.

814 538:ZAG D292. ↓. Obv.: DNANASTA SIVSPPAVC (ST ligatured). Rev.: VICTORIAAV

GVSTORON. Wt.: 1,49gr. Dim.: φ 15mm. Site: Sisak. Provenance: Ljudevit Ivkanec. Tol. 126.

815 538:ZAG D1076. ←. Obv.: DHANAS(reversed)TASIVSPPAV. Rev.: *MINVIT+ARVMAD

(Monogram). Wt.: 0,80gr. Dim.: φ 16mm. Site: Sisak - Kupa. Stefan 1; Kraus 63; Demo 71.

816 538:ZAG D1086. ↖. Obv.: DIIVHVIIS(reversed)TASIA(reversed)PPAV. Rev.: *VOVPA*TIVINM

(Monogram). Wt.: 0,72gr. Dim.: φ 16mm. Site: Novi Banovci. Provenance: Ferko Manot Jun. Stefan 2; Kraus

64; Demo 80.

817	1/4 Si1	491-518	MIB - Demo 76
818	1/4 Si1	491-526	MIB - Demo 74

(In the name of Justinus I.)**Roma**

819	So1	518-526	MIB 24	COMOBA *
820	Tre	518-526	MIB - (ad 25) Demo 90	COMOB *
821	1/4 Si1	518-526	MIB 49	
822	1/4 Si1	518-526	MIB 49	

Ravenna

823	10 Num	518-526	MIB 72a
824	10 Num	518-526	MIB 72a
825	10 Num	518-526	MIB 72a
826	10 Num	518-526	MIB 72a
827	10 Num	518-526	MIB 72a
828	10 Num	518-526	MIB 72a

---

817 538:ZAG D2127. ↓. Obv.: DN(reversed)ANASTASIVSPAV. Rev.:

*AINVICTAN(reversed)+ARVMAN(reversed); (Monogram). Wt.: 0,80gr. Dim.: φ 17mm.

Site: Sisak. Provenance: Coll. Benko Horvat.

818 538:ZAG D2106. ↘. Obv.: (DNANASTASVSPAVC). Rev.: (*MINVIT+AROMAD); (Monogram). Wt.: 0,16gr. Dim.:

6x10mm. Site: Novi Banovci. Tol. -. Stefan 1a.

819 538:ZAG D329. ↓. Obv.: DNIVSTI NVSPAVC. Rev.: VICTORIA AAVCCC. Wt.: 4,44gr. Dim.: φ 21mm. Site:

Baćin. BMC 12; Tol. -. Demo 90.

820 538:ZAG D330. ↓. Obv.: DNIVSTI NVSPAVC. Rev.: VICTORIAAVCVSTORIM. Wt.: 1,46gr. Dim.: φ 15mm.

Provenance: Baron Ambroz Vranyczany. BMC 15 var.; Tol. 106.

821 538:ZAG D1276. ↓. Obv.: DNIVSTI N(VS)AVC. Rev.: (Monogram). Wt.: 0,67gr. Dim.: 11x12mm. Provenance:

Karl Nuber. Demo 105.

822 538:ZAG D502. ↓. Obv.: (DNI)VSTI NVSAVC. Rev.: (Monogram). Wt.: 0,61gr. Dim.: φ 11mm. Provenance:

Coll. Ljudevit Ivkanec. Demo 105.

823 538:ZAG D509. ↓. Obv.: FELIXR AVENNA. Rev.: (Monogram). Wt.: 3,27gr. Dim.: φ 18mm.

Site: Sisak. BMC 36; Kraus 6. Demo 112.

824 538:ZAG D510. ↓. Obv.: (F)ELIXR (AVENNA). Rev.: (Monogram). Wt.: 2,66gr. Dim.:

16x17mm. BMC 36; Kraus 6. Demo 115.

825 538:ZAG D1616. ↙. Obv.: FELIXR AVENNA. Rev.: (Monogram). Wt.: 2,52gr. Dim.: 17x18mm. Site: Sisak.

BMC 39; Kraus 6. Demo 113.

826 538:ZAG D1617. ↓. Obv.: FELIXR AVENNA. Rev.: (Monogram). Wt.: 2,51gr. Dim.: 18x19mm. Site: Sisak.

BMC 36; Kraus 4. Demo 109.

827 538:ZAG D2128. ↓. Obv.: FELIXR AVENNA. Rev.: (Monogram). Wt.: 2,38gr. Dim.: φ 15mm. Site: Aquileja.

Provenance: Coll. Benko Horvat. Demo 110.

828 538:ZAG D2013. ↓. Obv.: (FELIXR AVENNA). Rev.: (Monogram). Wt.: 2,07gr. Dim.: φ 14mm.

829	10 Num	518-526	MIB 72b
830	10 Num	518-526	MIB 72b
831	10 Num	518-526	MIB 72b

Sirmium

832	1/4 Sil	518-526	MIB - Demo 124
-----	---------	---------	-------------------

Athalaricus (526-534)
(In the name of Justinianus I.)

Roma

833	So1	527-534	MIB 28	COMOB 'A *
834	10 Num	527-534	MIB 54	
835	10 Num	527-534	MIB 77	<u>S/X - C</u>
836	Min	527-534	MIB 80	

Ravenna

837	10 Num	527-534	MIB 78
838	10 Num	527-534	MIB 78
839	10 Num	527-534	MIB 78

- 829 538:ZAG D1615. ↓. Obv.: (FELIXR AVENNA). Rev.: (Monogram). Wt.: 2,69gr. Dim.: 16x17mm. Site: Sisak. BMC 40; Kraus 6. Demo 121.
- 830 538:ZAG D512. ↓. Obv.: (FELIXR AVENNA). Rev.: (Monogram). Wt.: 1,96gr. Dim.: 14x15mm. BMC 36. Demo 120.
- 831 538:ZAG D511. ↓. Obv.: (FELIXR AVE)NNA. Rev.: (Monogram). Wt.: 1,79gr. Dim.: 14x15mm. BMC 36. Demo 118.
- 832 538:ZAG D1088. ↑. Obv.: DIIVTSNVNVSPAV. Rev.: +MNN(reversed)AVA*CVIIVIV; (Monogram). Wt.: 0,76gr. Dim.: φ 16mm. Site: Štrbinci. Provenance: Milan de Heržić. Stefan 3; Kraus 75; Demo 124.
- 833 538:ZAG D360. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPFAVC. Rev.: VICTOR I AAVCCC. Wt.: 4,12gr. Dim.: φ 20mm. Site: Bruvno. Provenance: Josip Sriemac, inn-keeper. BMC 7-9; Tol. 522. Demo 138.
- 834 538:ZAG D2129. ↓. Obv.: DNIVSTI NI(ANVSPA)VI. Rev.: DN/ATHAL/ARICVS/RIX. Wt.: 0,62gr. Dim.: φ 11mm. Provenance: Coll. Benko Horvat. BMC 35. Demo 170.
- 835 538:ZAG D1272. ↓. Obv.: INVICT AROMA. Rev.: (D)NATHA LARICVS. Wt.: 2,42gr. Dim.: 17x18mm. Provenance: Karl Nuber. BMC 62; Tol. -. Demo 174.
- 836 538:ZAG D2116. ↓. Obv.: (DNIVSTI) NIANI. Rev.: S/(Monogram)/C. Wt.: 1,13gr. Dim.: φ 12mm. Provenance: Karl Nuber. BMC 47; Tol. -. Demo 179.
- 837 538:ZAG D504. ✓. Obv.: INVICT (A)ROMA. Rev.: DN/ATHAL/ARICVS/REX. Wt.: 3,83gr. Dim.: 17x18mm. Provenance: Karl Nuber. BMC 57; Tol. -. Demo 181.
- 838 538:ZAG D2130. ↓. Obv.: INVICT AROMA. Rev.: DN/ATHAL/ARICVS/REX. Wt.: 3,80gr. Dim.: 16x19mm. Site: Aquileja. Provenance: Coll. Benko Horvat. Hübl 3839; BMC 57. Demo 186.
- 839 538:ZAG D505. ↓. Obv.: INVICT(T) AROMA. Rev.: DN/ATHAL/ARICVS/REX. Wt.: 3,76gr. Dim.: 16x18mm. Provenance: Coll. August Šenoa. BMC 57; Tol. -. Demo 183.

840	10 Num	527-534	MIB 78
841	10 Num	527-534	MIB 78
842	5 Num	527-534	MIB 79
843	5 Num	527-534	MIB 79b

Sirmium

844	1/4 Sil	527-534	MIB - Demo 195
-----	---------	---------	-------------------

Theodahadus (534-536)
(In the name of Justinianus I.)

Roma

845	1/4 Sil	534-536	MIB 56
-----	---------	---------	--------

Ravenna

846	10 Num	534-536	MIB 82
-----	--------	---------	--------

Witigis (536-540)
(In the name of Justinianus I.)

Ravenna

847	1/4 Sil	536-540	MIB 59
848	10 Num	536-540	MIB 84

840 538:ZAG D1273. ↓. Obv.: INVICT AROM(A). Rev.: DN/ATHAL/ARICVS/REX. Wt.: 3,74gr. Dim.: φ 18mm.
Provenance: Karl Nuber. BMC 68; Tol. -. Demo 185.

841 538:ZAG D506. ↓. Obv.: INV(ICT) AR(OMA). Rev.: DN/ATHAL/ARICVS/REX. Wt.: 3,52gr. Dim.: 17x20mm.
Provenance: Coll. August Šenoa. BMC 57; Tol. -. Demo 188.

842 538:ZAG D2131. ↓. Obv.: INV(ICT) AROMA. Rev.:
+DNATHALARICVS(R)EX. Wt.: 1,75gr. Dim.: 14x15mm. Provenance: Coll. Benko Horvat.
BMC 60. Demo 191.

843 538:ZAG D507. ↓. Obv.: INVICT (AROMA). Rev.: (*DNATHALARICVSRX); V. Wt.: 0,85gr. Dim.: 12x13mm. Demo 192.

844 538:ZAG D2107. ↗. Obv.: (DNINSTINIANVSPPAVC). Rev.: (Monogram). Wt.: 0,36gr. Dim.: 8x9mm. Site: Novi Banovci. Tol. -. Stefan 10.

845 538:ZAG D2132. ↓. Obv.: DNIVSTI NIANNC. Rev.: DN/THIODA/HATHVS/RIX. Wt.:
0,70gr. Dim.: φ 12mm. Provenance: Coll. Benko Horvat. BMC 4. Demo 208.

846 538:ZAG D1274. ↓. Obv.: INVICT AROMA. Rev.: DN/THEODA/HATHVS/REX. Wt.: 3,54gr. Dim.:
17x20mm. Provenance: Karl Nuber. BMC 16; Tol. -. Demo 211.

847 538:ZAG D1277. ↓. Obv.: (DNIVSTI) NIANAVC. Rev.: (Monogram). Wt.: 0,68gr. Dim.: φ 11mm. Provenance:
Karl Nuber. Demo 221.

848 538:ZAG D1268. ↓. Obv.: IN(VICT AROMA). Rev.: DN/VVIT/IGIS/REX. Wt.: 3,38gr. Dim.: 16x17mm.
Provenance: Karl Nuber. BMC 11; Tol. -. Demo 225.

Ticinum

849	Tre	536-540	MIB 32 dif.	CONOB <u> </u> *
850	1/2 Sil	536-540	MIB 57	
851.	1/2 Sil	536-540	MIB .57	

Baduila (541-552)
(In the name of Anastasius I.)

Roma

852	10 Num	541-552	MIB 90b	
-----	--------	---------	---------	--

Ticinum

853	10 Num	541-552	MIB 89a	
854	Min	541-552	MIB 87	

THE LOMBARDS
Anonymous Lombard kings
(In the name of Justinianus I.)

Unknown mint

855	Sol	527-565	MIB -	CONOB
856	Sol	527-565	MIB -	8 (hor.) ONOC (reversed) θ

- 849 538:ZAG D372. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPΓAVC. Rev.: VICTORIAΔVCVS(reverse)TORVII.
 Wt.: 1,46gr. Dim.: φ 16mm. Site: Lika. Provenance: Franjo Petar Ritz, Vaganac; purchased by the Royal Croatian Government. Tol. 530. Demo 226.
- 850 538:ZAG D1267. ↓. Obv.: DNIVS(TI N)IANVSPFAVC. Rev.: DN/VVIT/ICES/REX. Wt.: 1,38gr. Dim.: 13x14mm. Provenance: Karl Nuber. BMC 569. Demo 227.
- 851 538:ZAG D1148. ↓. Obv.: DNIVSTI NIΔNΔVC. Rev.: DN/VVIT/ICES/REX. Wt.: 1,35gr. Dim.: φ 14mm. Provenance: Dr. Franz Walla, Wien. BMC 569. Demo 228.
- 852 538:ZAG D1149. ↓. Obv.: DNBADV ELAREX. Rev.: FLOREAS SEMPER; - X. Wt.: 4,95gr. Dim.: φ 18mm. Provenance: Dr. Franz Walla, Wien. BMC 47; Tol. 605. Demo 248.
- 853 538:ZAG D1269. ↑. Obv.: (DN)BADV ILAREX. Rev.: DNB/ADV/ILA/R(EX). Wt.: 3,16gr. Dim.: 15x17mm. Provenance: Karl Nuber. BMC 39; Tol. -. Demo 241.
- 854 538:ZAG D1270. ↓. Obv.: (DNANA). Rev.: (Monogram). Wt.: 0,68gr. Dim.: 9x10mm. Provenance: Karl Nuber. BMC p.92-93; Tol. -. Demo 244.
- 855 538:ZAG D1132. ↓. Obv.: DNIVSTINI AN(reverse)VSPPN(reverse)VI. Rev.: VICTORI AP(reverse)AVCCC. Wt.: 4,39gr. Dim.: φ 21mm. Provenance: Coll. Nikola Plavšić, Osijek. BMC 7-9; Tol. 15 var.
- 856 538:ZAG D366. ↓. Obv.: DNIVS(reverse)TIHI ΔNΔSbbD(reverse)VI. Rev.: VICTOΔIIVAVCCC. Wt.: 4,30gr. Dim.: φ 21mm. Site: Sisak. Provenance: Nikola Šipuš, Sisak. BMC 7-9; Tol. 15 var.

857	Tre	527-565	MIB -	CONOP <u> </u> *
858	Tre	527-565	MIB -	'CONOO <u> </u> *

(In the name of Justinus II.)**Unknown mint**

859	Tre	565-578	MIB -	CONOB <u> </u> *
-----	-----	---------	-------	-------------------

(In the name of Mauricius Tiberius)**Unknown mint**

860	Tre	582-584	MIB -	OIIOC
-----	-----	---------	-------	-------

(In the name of Heraclius)**Lucca ?**

861	Tre	610-641	MIB -	TOSM
-----	-----	---------	-------	------

(In the name of Justinianus II.)**Unknown mint**

862	Tre	705-711	MIB -	CONOB
-----	-----	---------	-------	-------

857 538:ZAG D376. ↓. Obv.: DNIVSTINVI N(reversed)VSPPΔVC. Rev.:

VICTOIVN(reversed)IAACVSTOIZVN. Wt.: 1,32gr. Dim.: φ 15mm. Site: Sisak. Provenance: Society "Siscia", Sisak. Tol. 530; Grierson-Blackburn 293 var.

858 538:ZAG D375. ↓. Obv.: DNIVSTIN(reversed)IAN(reversed)VS(reversed)PPΔVC. Rev.:

VICTONΔVVCVSTORVN(reversed). Wt.: 1,29gr. Dim.: φ 14mm. Provenance: Major Kušan, Petrinja. Tol. 530; Grierson-Blackburn 293 var.

859 538:ZAG D332. ↓. Obv.: DNIA (upside-down) STIINA (upside-down) SPPAVC. Rev.: VICTOR (reversed)

IAAAVCVSTORVN (reversed). Wt.: 1,39gr. Dim.: φ 16mm. Provenance: Bishop Josip Juraj Strossmayer. BMC 1-2; Tol. 249; Grierson-Blackburn 298-299.

860 538:ZAG D603. ↓. Obv.: DIIMVRI TIOUuV. Rev.: VICTORIAAAVCVITORVM*II. Wt.:

1,46gr. Dim.: φ 17mm. Provenance: Coll. Ljudevit Grantšak, Wien. BMC 22-25; Grierson-Blackburn 305-306.

861 538:ZAG D661. ↓. Obv.: DNHIR ACLIVIP. Rev.: IIVCOIIIOILAVOTIuVM. Wt.: 1,48gr. Dim.: 14x15mm. BMC 32-38; Tol. 441 etc.; Grierson-Blackburn 307-310. Mirnik 1990, 8.

862 538:ZAG D1295. ↓. Obv.: dINVIA IN(reversed)ΔMOPC. Rev.: VICTOR AIVIΘ. Wt.:

1,43gr. Dim.: 15x16mm. Site: Stankovci. Provenance: Ivo Ostojčić. Tol. -.

THE SUEVI
Ricimer (456-472)
(In the name of Severus III. (461-465))

Roma

863 Nummus 461-465 RIC 2715

THE GEPIDS
Cunimundus (c. 560-567)

864	1/4 Sil	560-565	Sir	Stefan 4
865	1/4 Sil	560-565	Sir	Stefan 5
866	1/4 Sil	560-565	Sir	Stefan 6
867	1/4 Sil	565-567	Sir	Stefan 7
868	1/4 Sil	565-567	Sir	Stefan 8

863 538:ZAG D1275. ↓. Obv.: (DNLIBSEVERVSPPAVG). Rev.: (Monogram). Wt.: 0,73gr. Dim.: 9x10mm.

Provenance: Karl Nuber. Friedländer 1844: 5-6; DOC 900; Grierson-Blackburn 24. Demo 1981, 475, No. 1.

864 538:ZAG D2109. ↓. Obv.: DNIVS(TI)NIANV. Rev.: (Monogram). Wt.: 0,65gr. Dim.: 14x15mm. Site: Novi Banovci. Provenance: Ferko Manot. Brunšmid p.2.

865 538:ZAG D2110. ↘. Obv.: (DNIVSTINIANVS). Rev.: (Monogram). Wt.: 0,53gr. Dim.: 13x15mm. Site: Dalj. Provenance: Josip Schmiederer. Brunšmid p.2.

866 538:ZAG D1089. ↑. Obv.: DNIVS TINAN(reversed)VSPPIC(reversed)I. Rev.: (Monogram). Wt.: 0,97gr. Dim.: 14x15mm. Site: Mitrovica. Provenance: Mato Šajk. Brunšmid p.2.

867 538:ZAG D1092. ←. Obv.: oWIVSTINVSPAV. Rev.: (Monogram). Wt.: 0,88gr. Dim.: φ 16mm. Site: Mitrovica. Provenance: Šinjor. Brunšmid p.3.

868 538:ZAG D2111. →. Obv.: -WIVZTIWVZRAV. Rev.: (Monogram). Wt.: 0,88gr. Dim.: φ 16mm. Site: Dalj. Provenance: Josip Schmiederer. Brunšmid p.3.

ADDENDA**Anastasius I. (491-518)****Unknown mint****Imitations**

1	Sol	492-507	MIB 4 var	CONOBS <u> </u> *
---	-----	---------	-----------	--------------------

Iustinianus I. (527-565)**Constantinopolis**

2	40 Num	539-540	MIB 95a	CON <u> B </u>
3	40 Num	539-540	MIB 95a	CON <u> Γ </u>
4	40 Num	541-542	MIB 95a	CON <u> A </u>

1 538:ZAG D1621. ↓. Var. leg. obv.: DN(reversed)AN(reversed)ASTA ASIVSPPAVC.

Rev.: VICTORI AAYCCC. Wt.: 4,30gr. Dim.: 21x21mm. Provenance: Nenad Jeftanović, Supetar. BMC -: Tol. -; DOC -: BN -.

2 538:ZAG D1258. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - M - X/III. Wt.: 22,89gr. Dim.: 37x39mm. Provenance: Dr. M. Eisenhut. BMC 47; Tol. 97; DOC 38b.1; BN 38. SolInv 119.

3 538:ZAG D1286. ↗. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - M - X/III. Wt.: 21,17gr. Dim.: 39x41mm. Site: Bjelovar. Provenance: Weiler. BMC 48; Tol. 98; DOC 38c.1; BN 41.

4 538:ZAG D1264. ↓. Obv.: DNIVSTINI ANVSPPAVC. Rev.: A/N/N/O - M - X/u. Wt.: 20,15gr. Dim.: 36x39mm. Site: Kosovska Mitrovica. Provenance: Matija Ivanac. BMC 56; Tol. 106; DOC 40a.1; BN 58.

Tabla 0

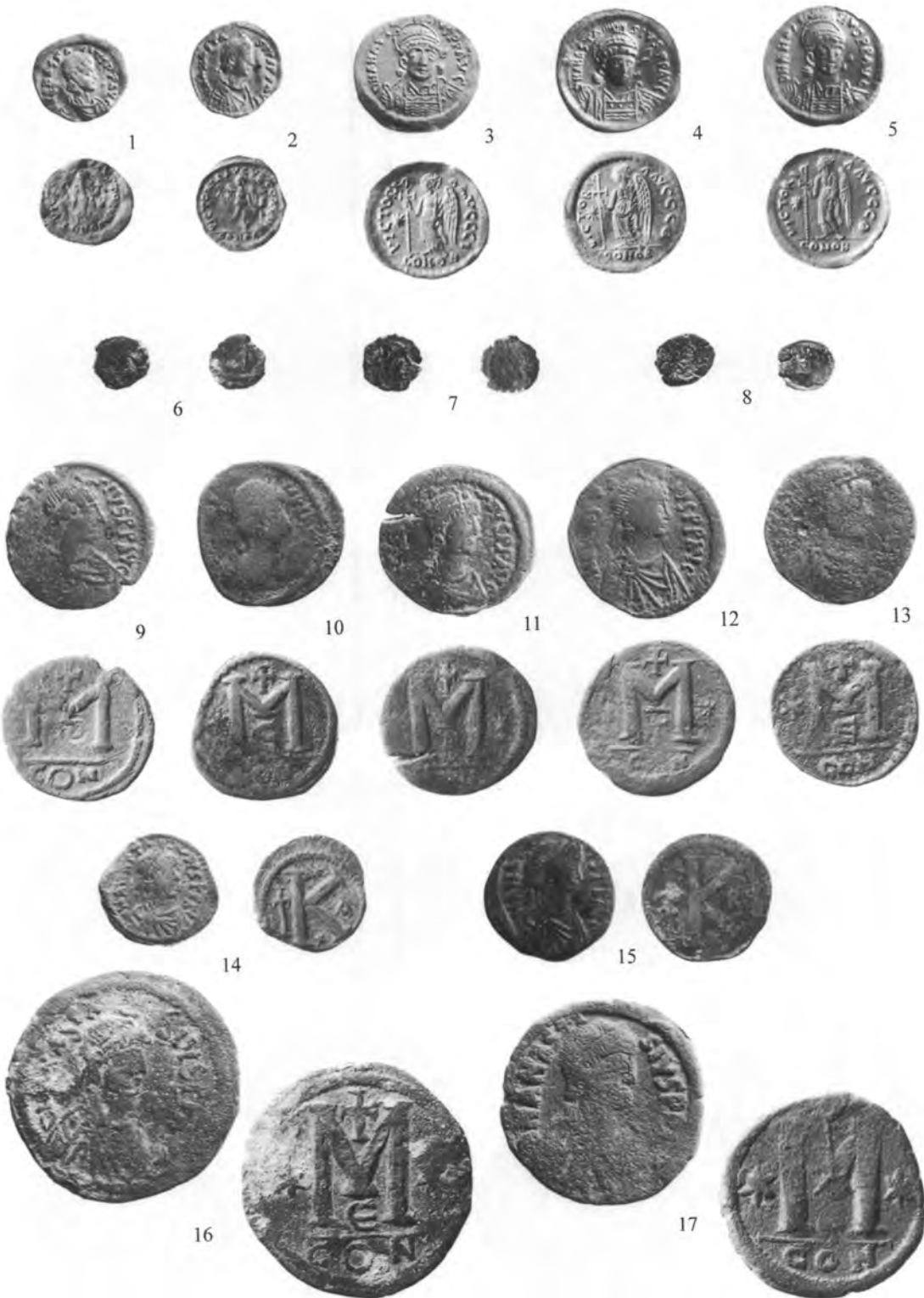

Tabla 1

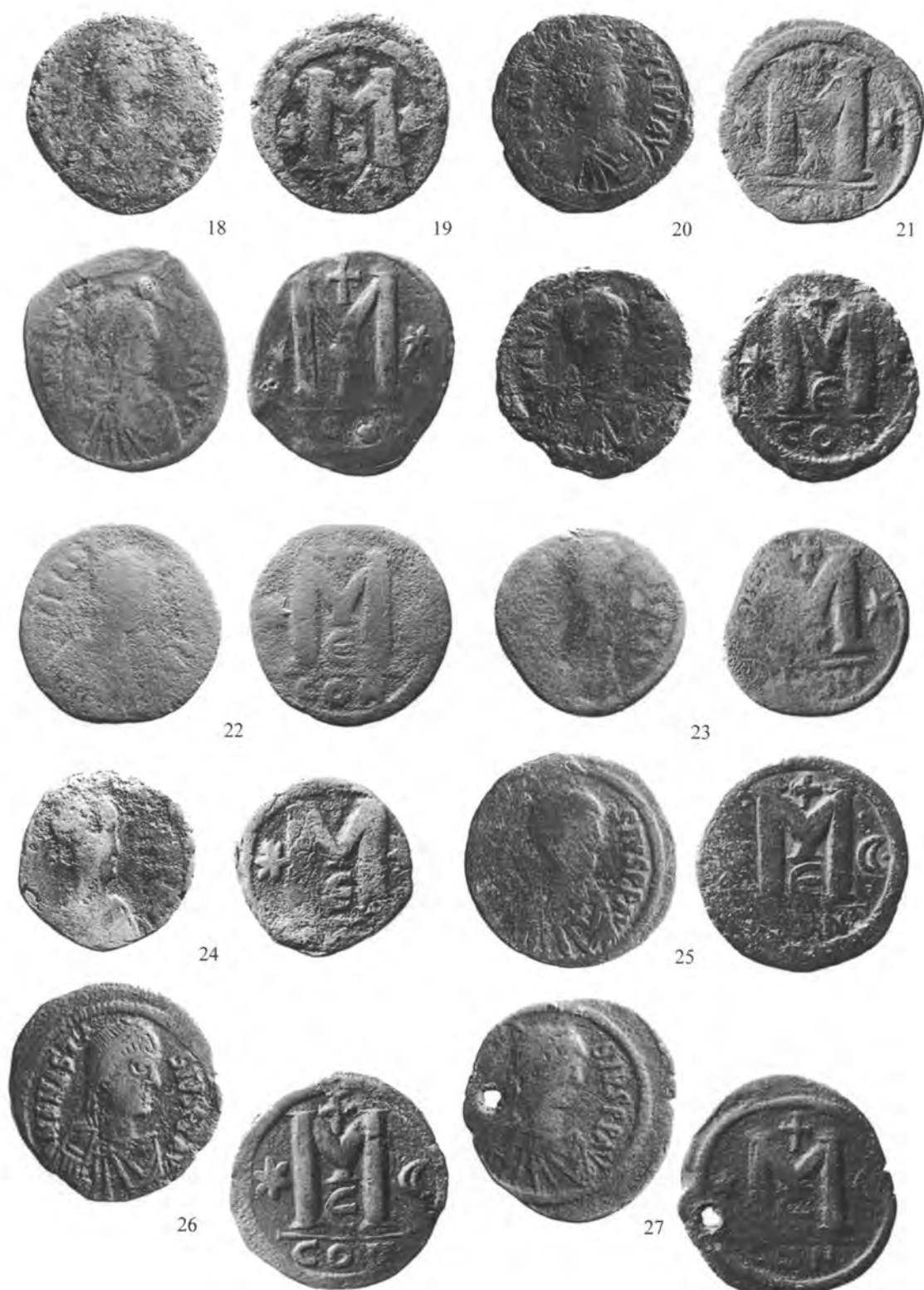

Tabla 2

Tabla 3

Tabla 4

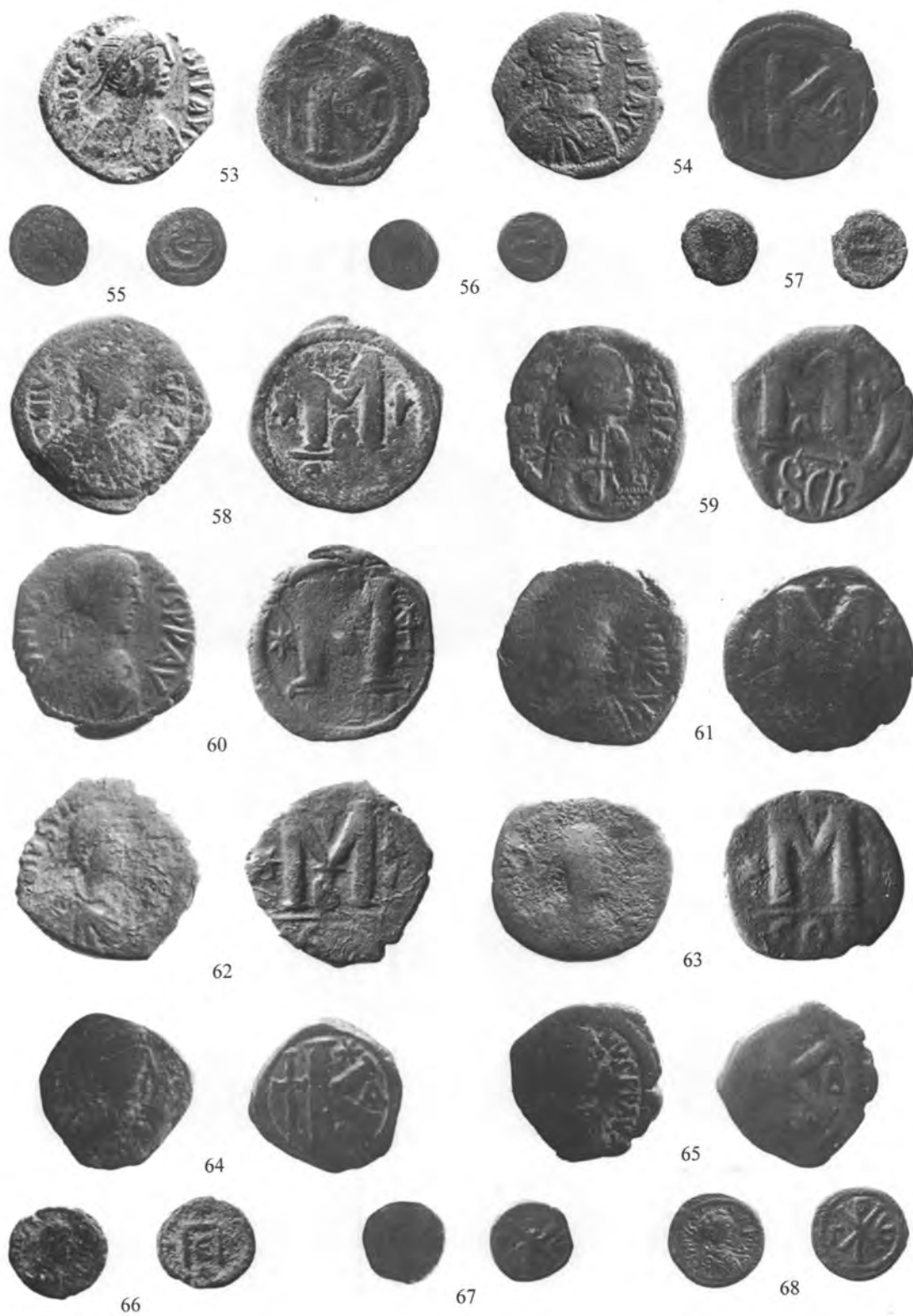

Tabla 5

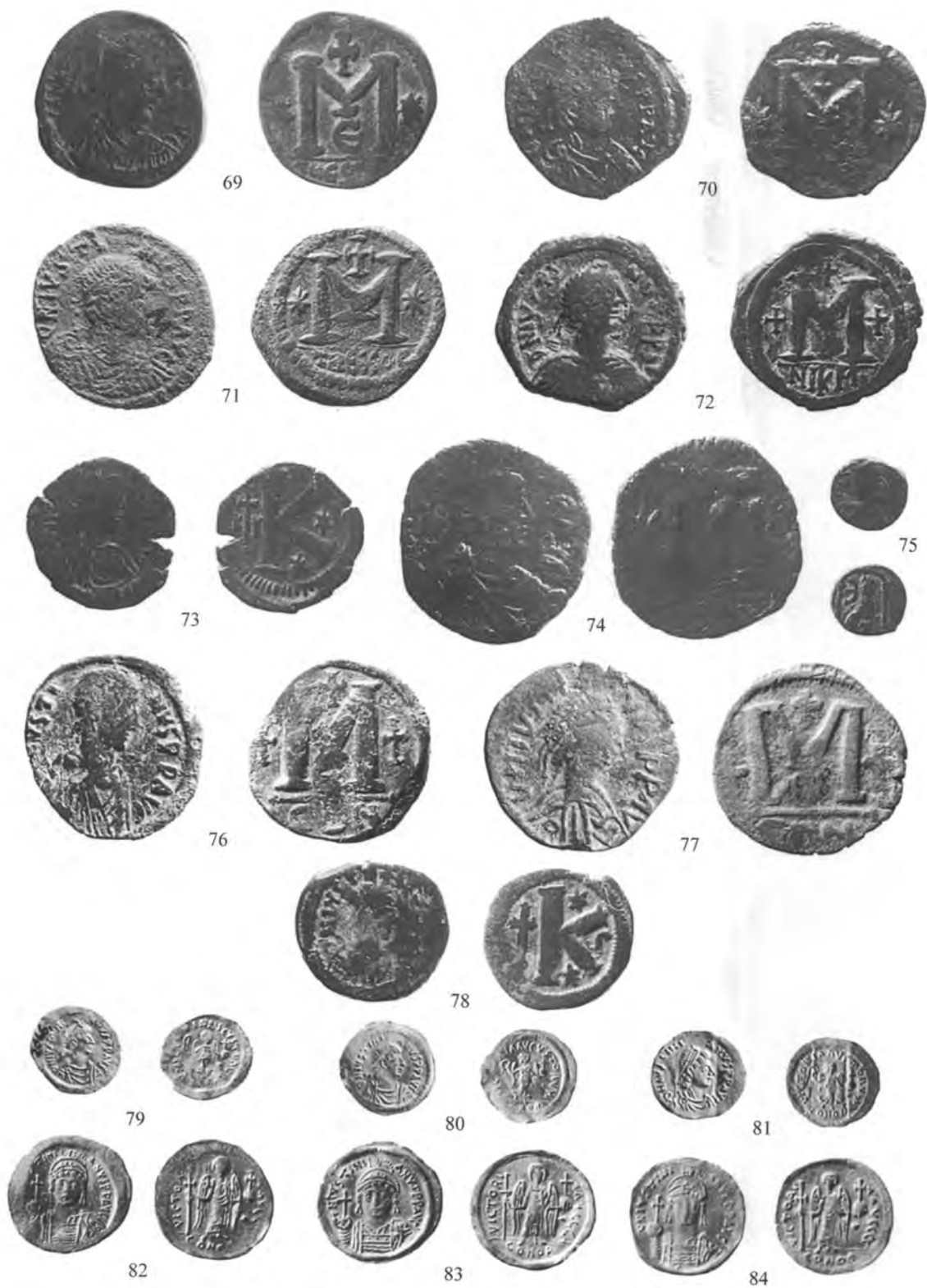

Tabla 6

Tabla 7

Tabla 8

Tabla 9

Tabla 10

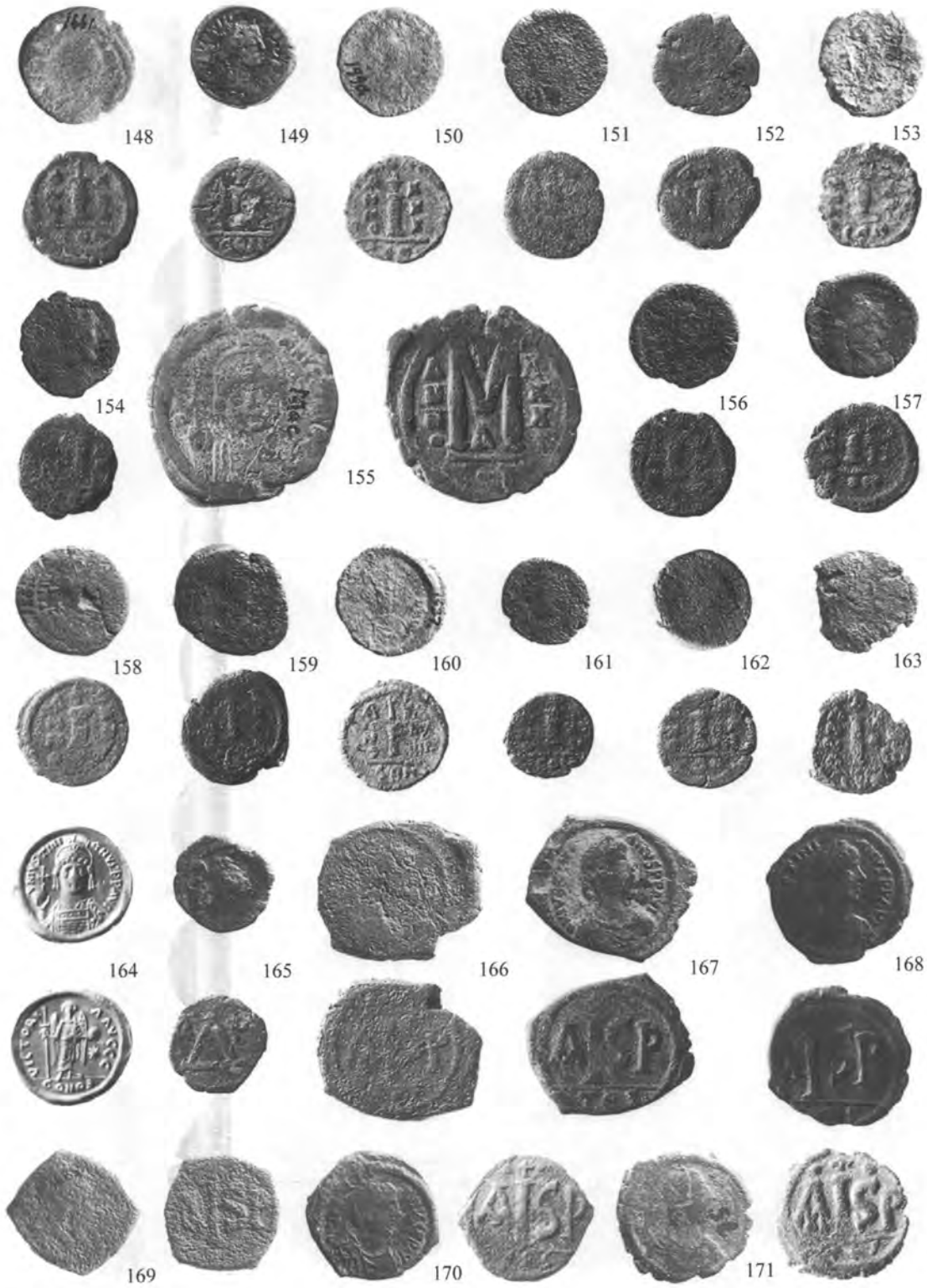

Tabla 11

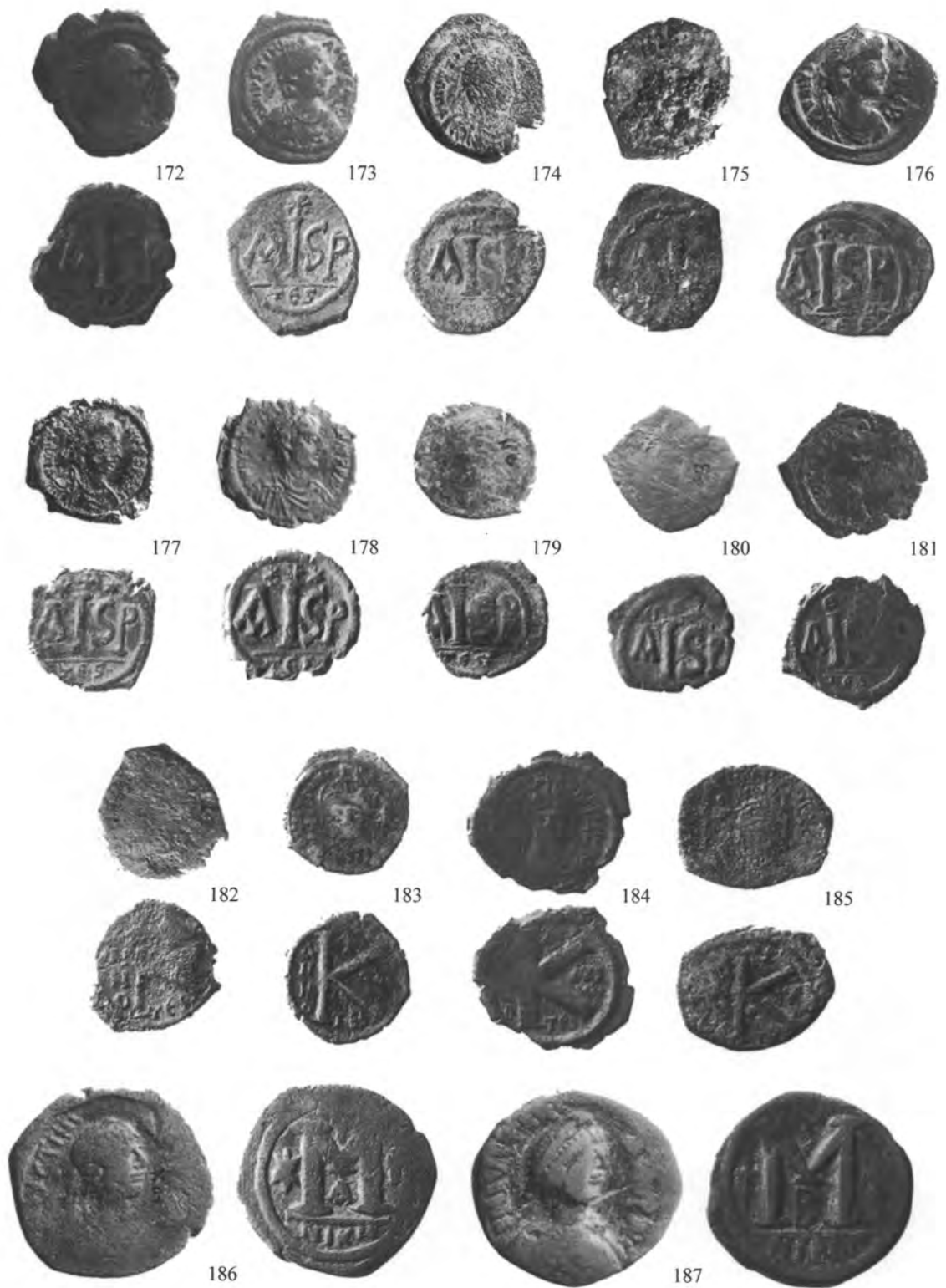

Tabla 12

Tabla 13

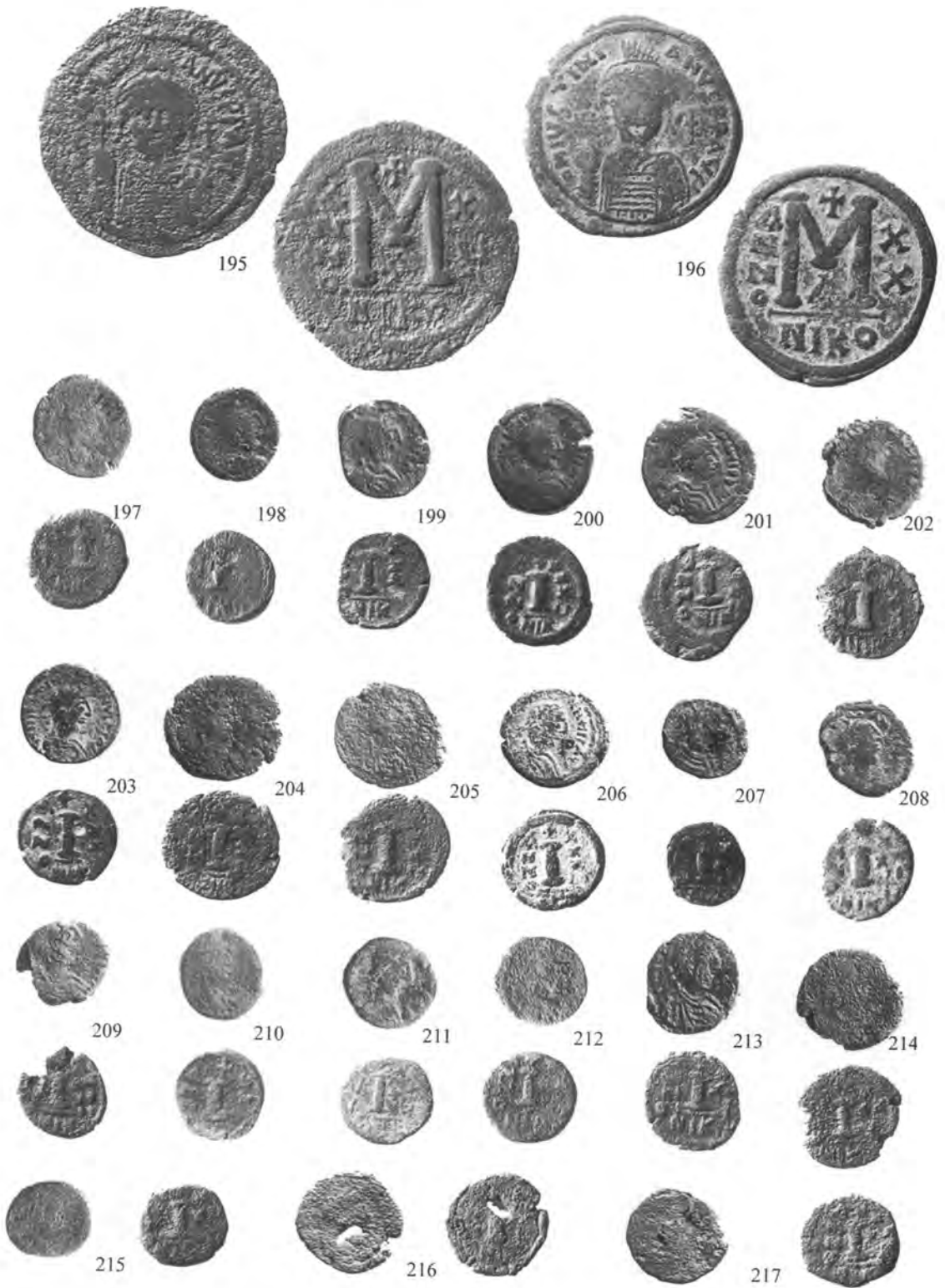

Tabla 14

Tabla 15

Tabla 16

Tabla 17

Tabla 18

Tabla 19

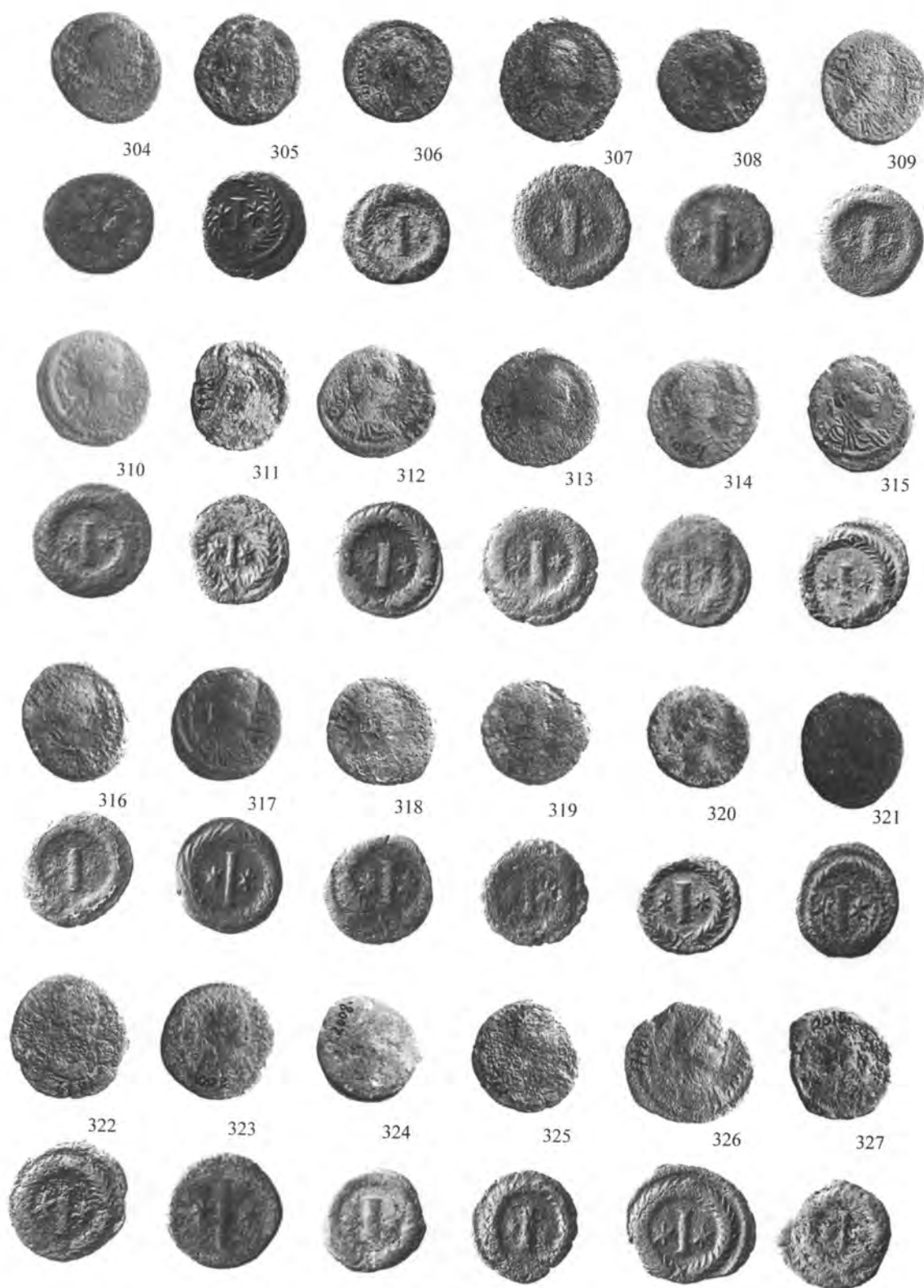

Tabla 20

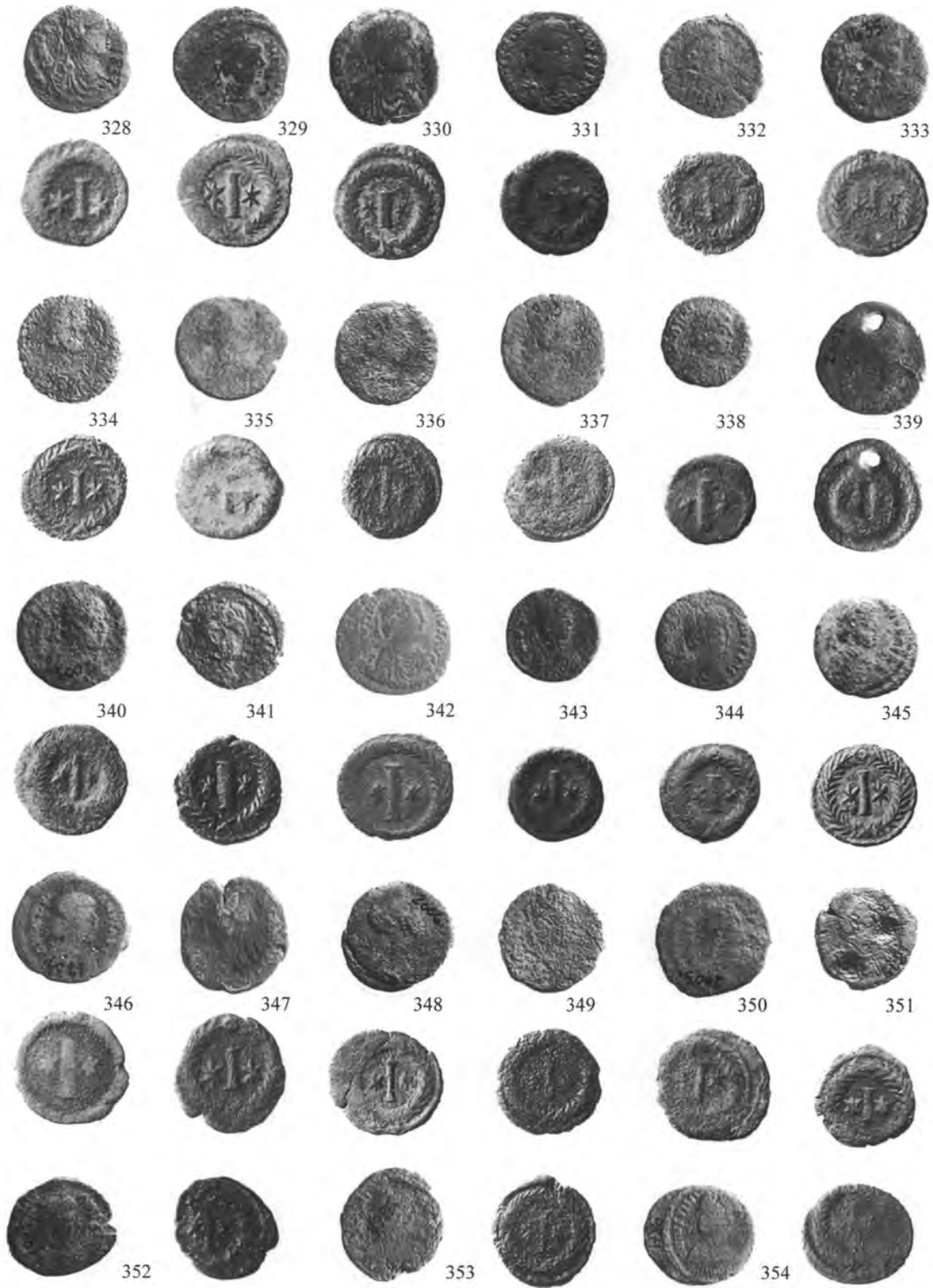

Tabla 21

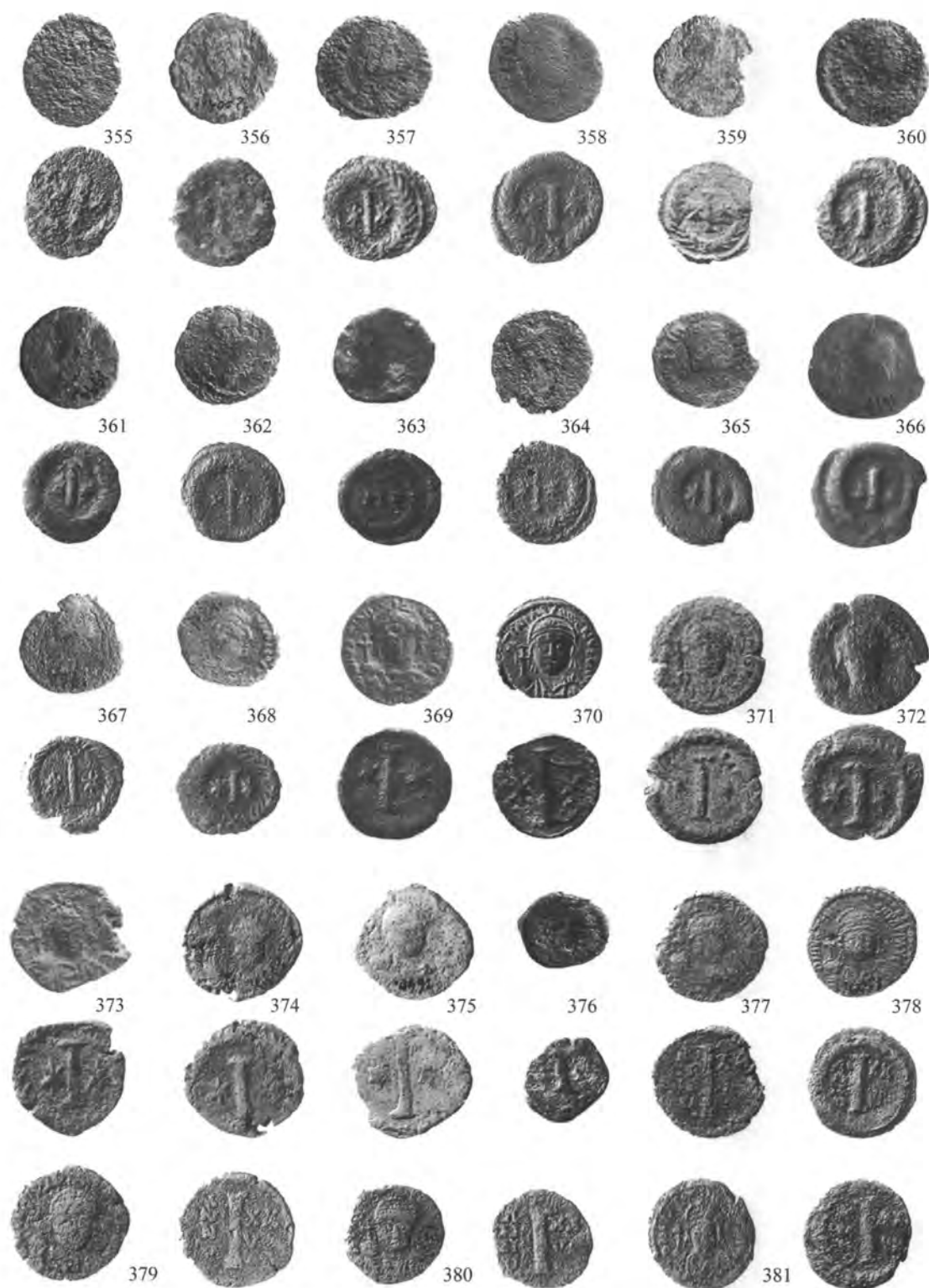

Tabla 22

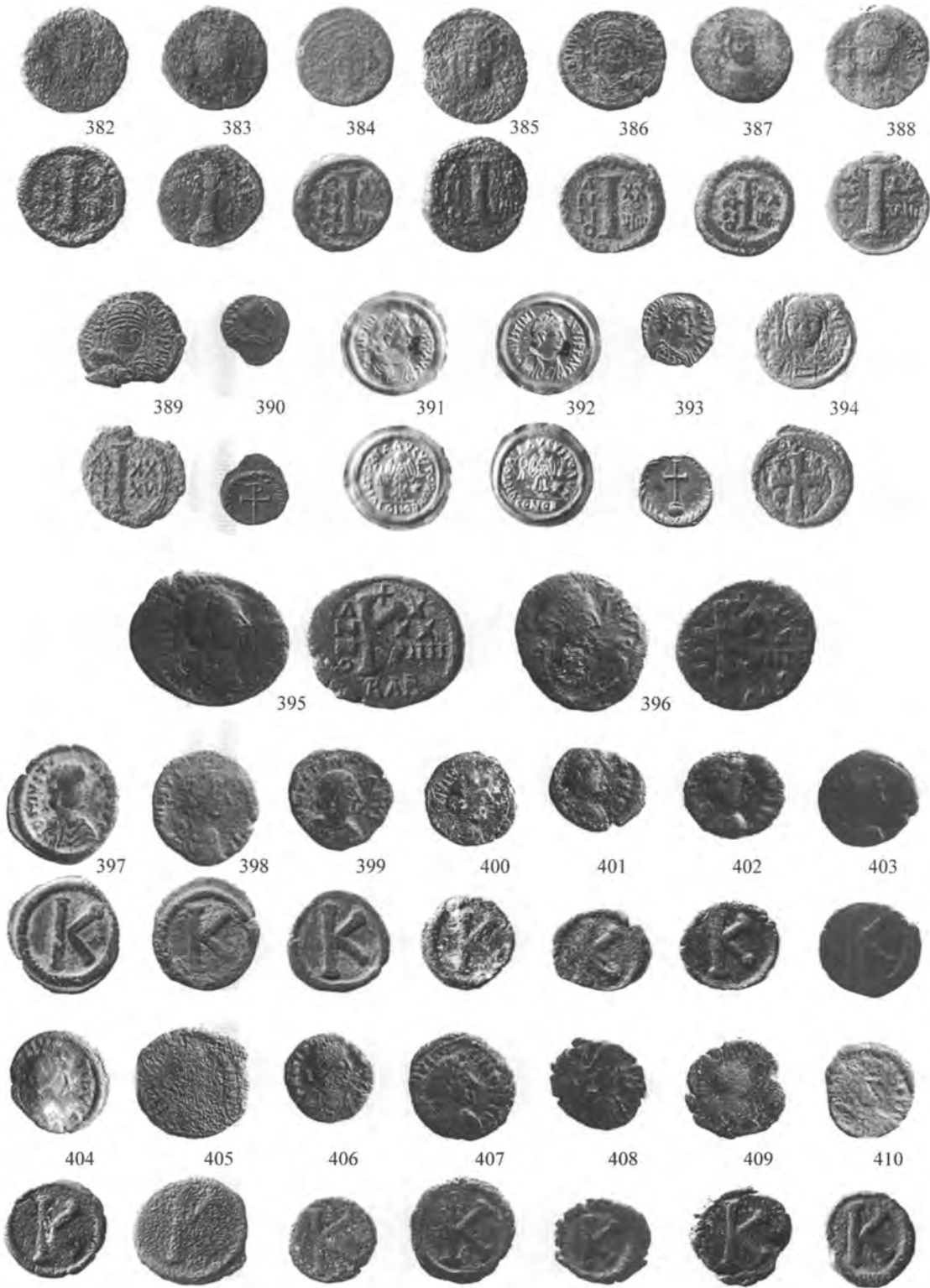

Tabla 23

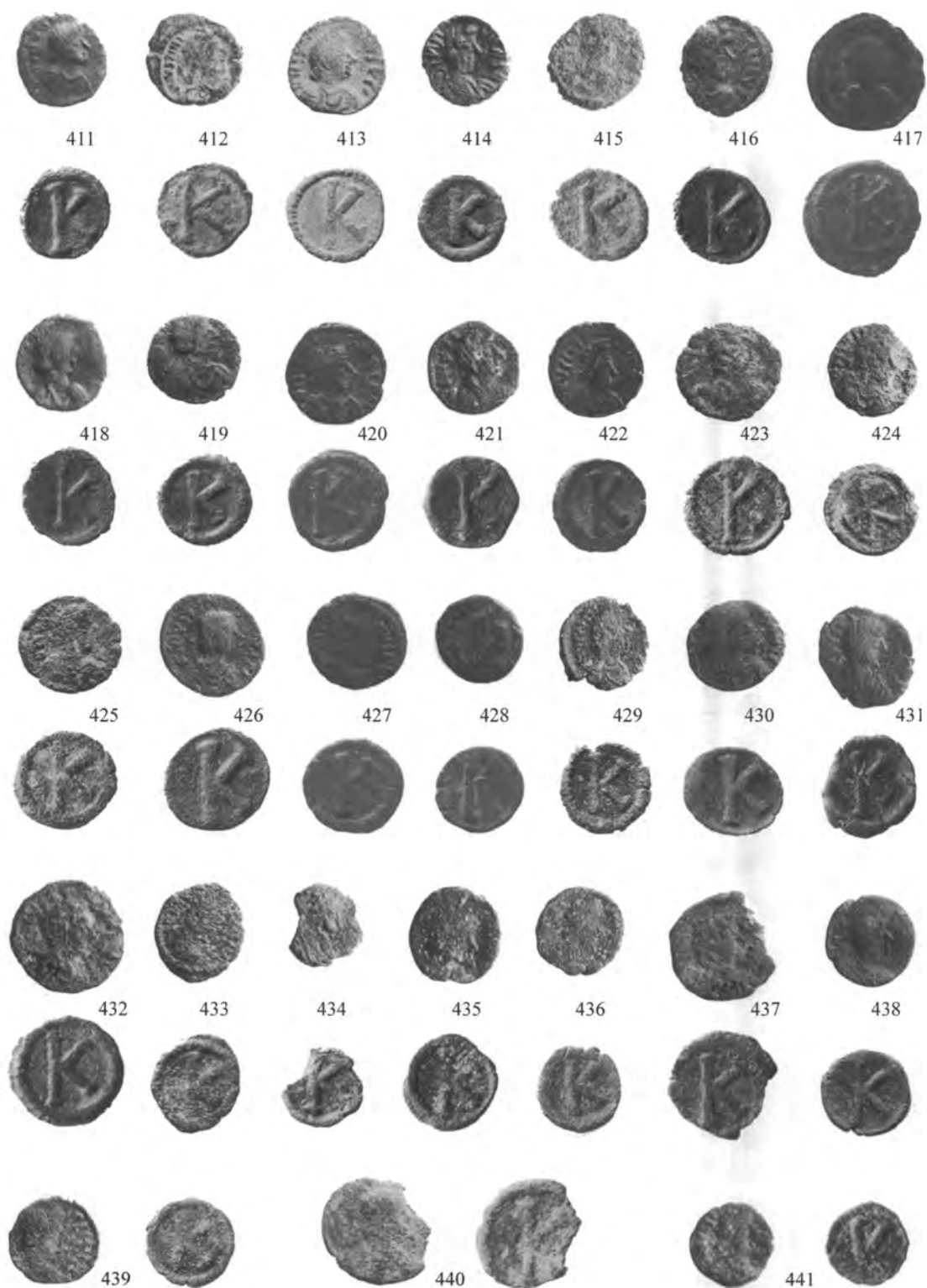

Tabla 24

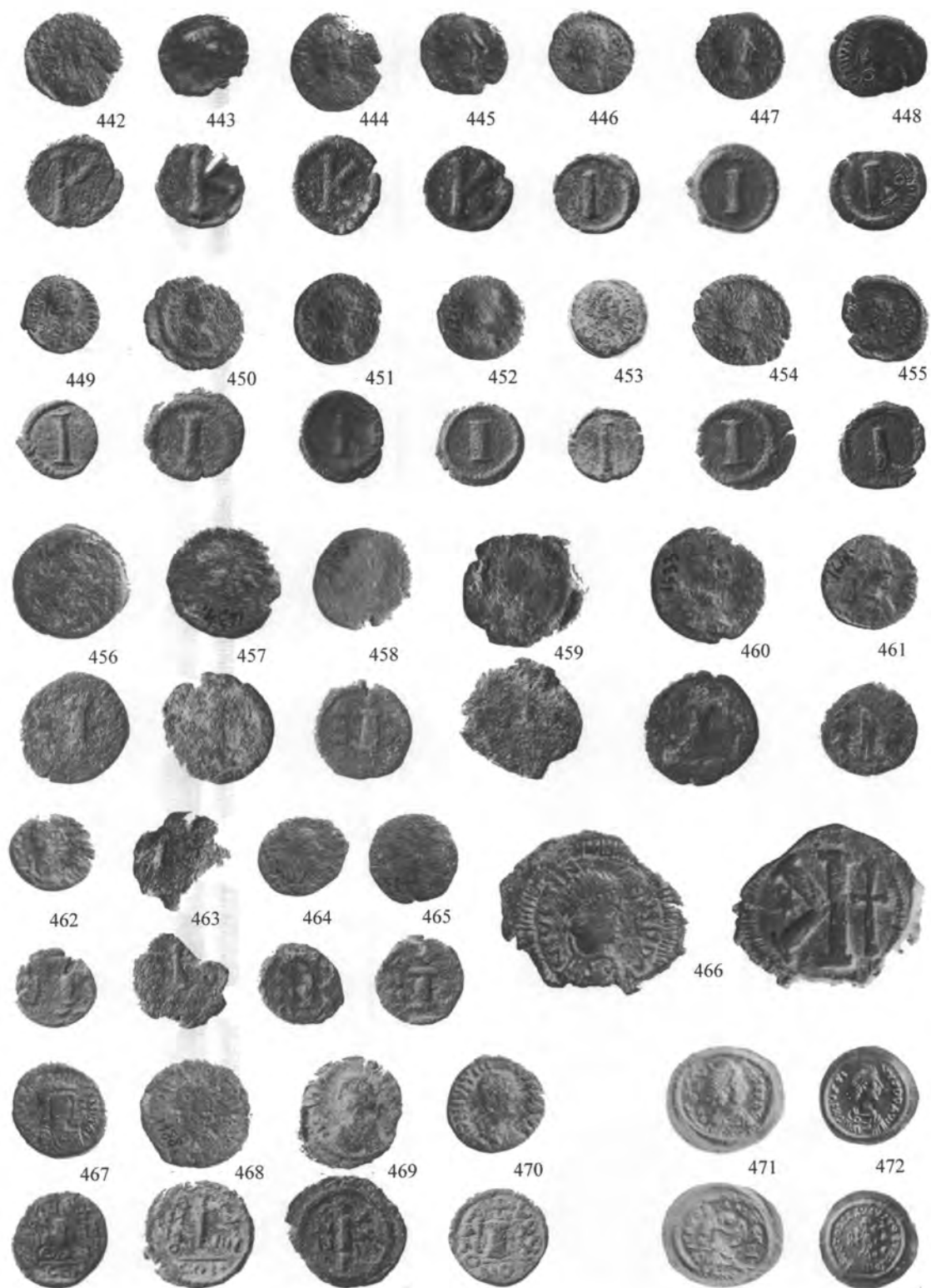

Tabla 25

Tabla 26

Tabla 27

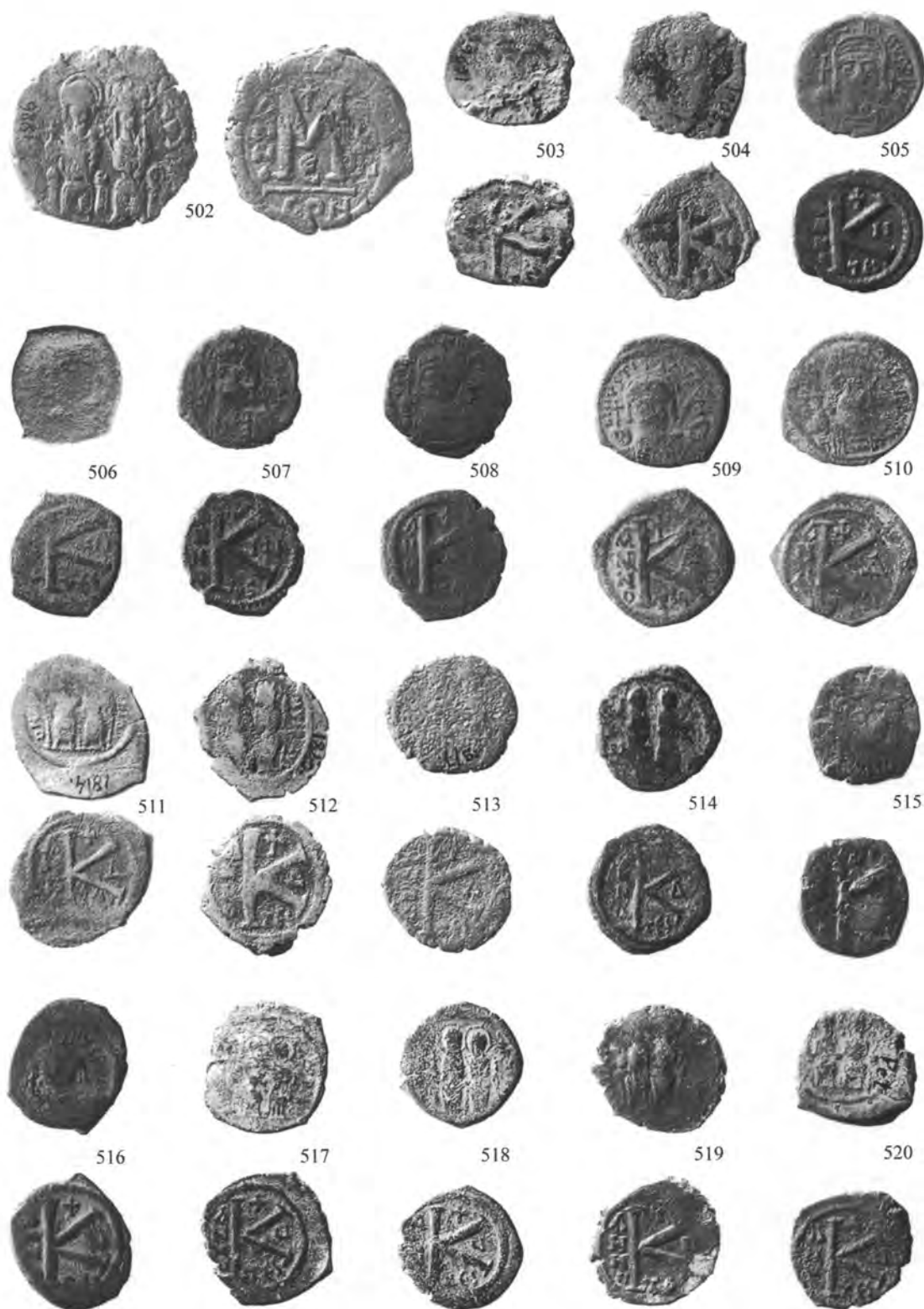

Tabla 28

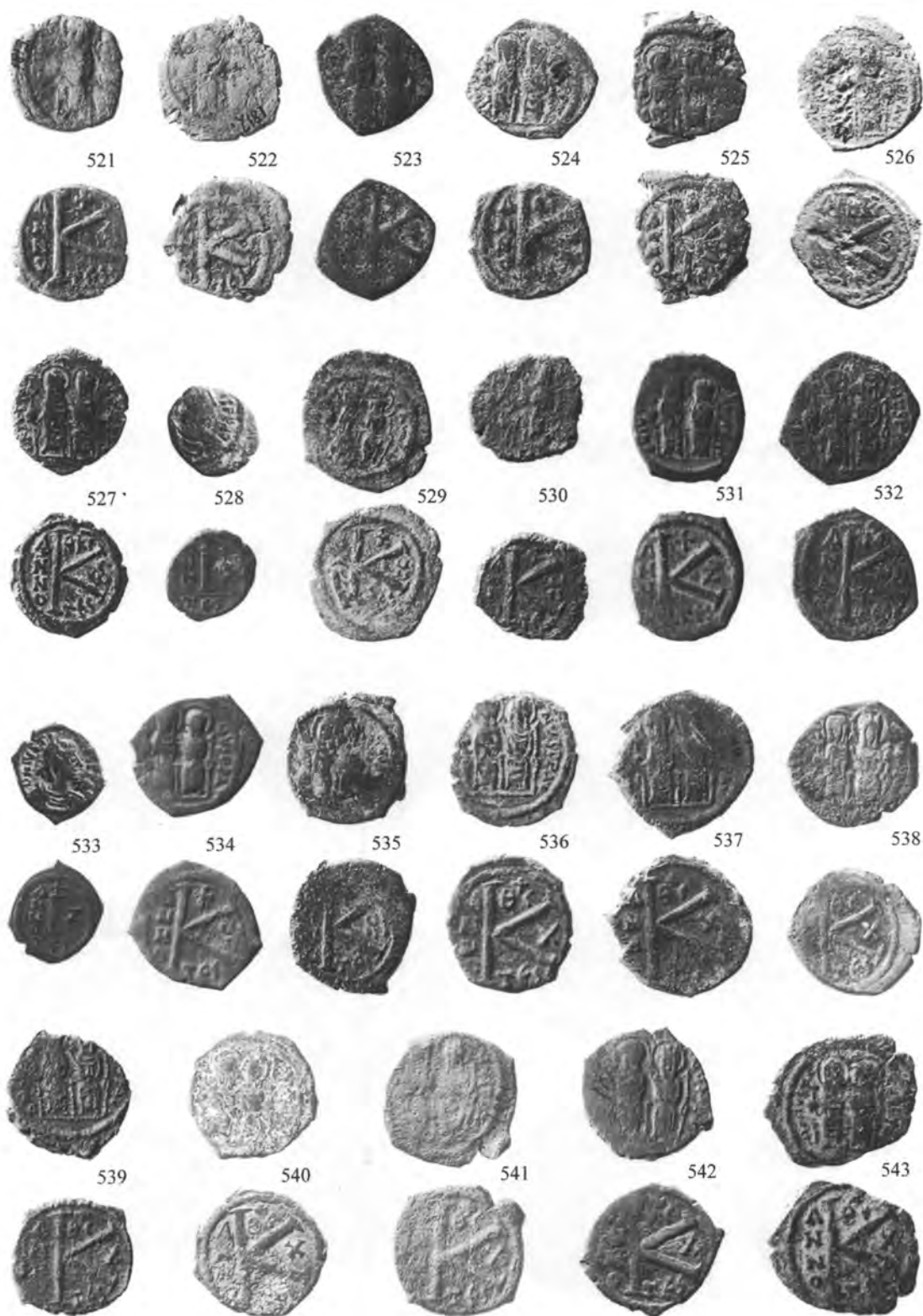

Tabla 29

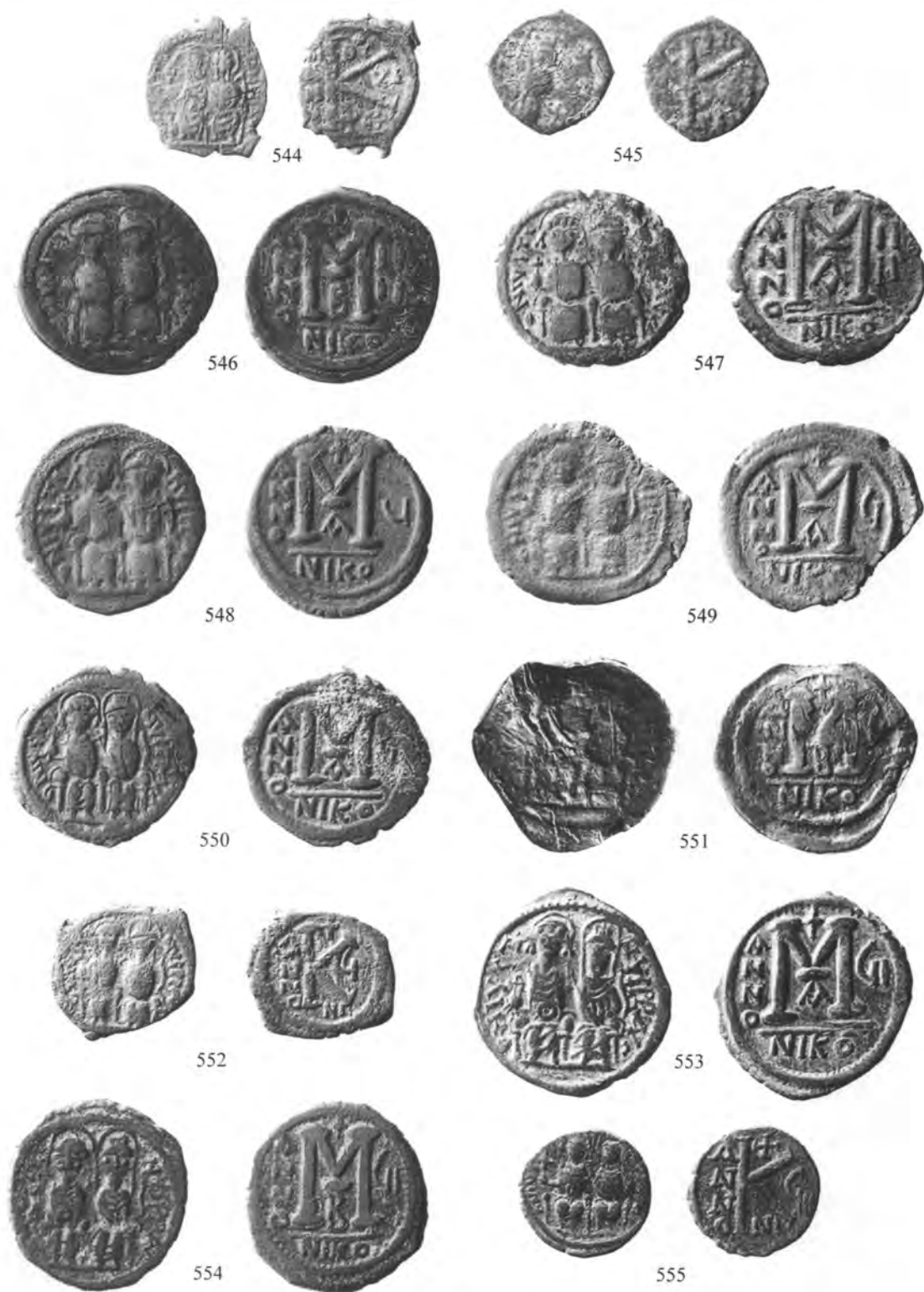

Tabla 30

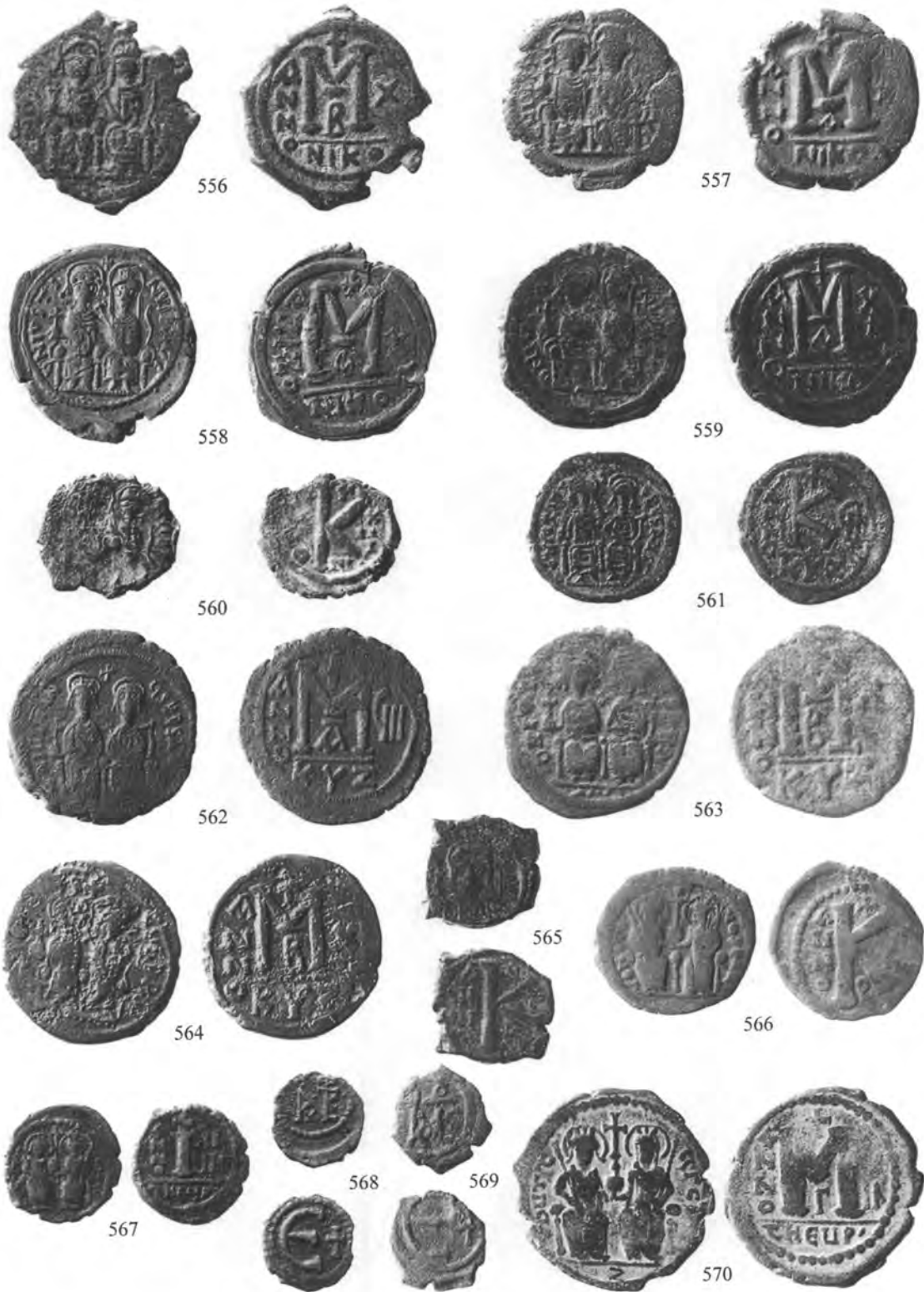

Tabla 31

Tabla 32

Tabla 33

Tabla 34

Tabla 35

Tabla 36

Tabla 37

Tabla 38

Tabla 39

Tabla 40

Tabla 41

Tabla 42

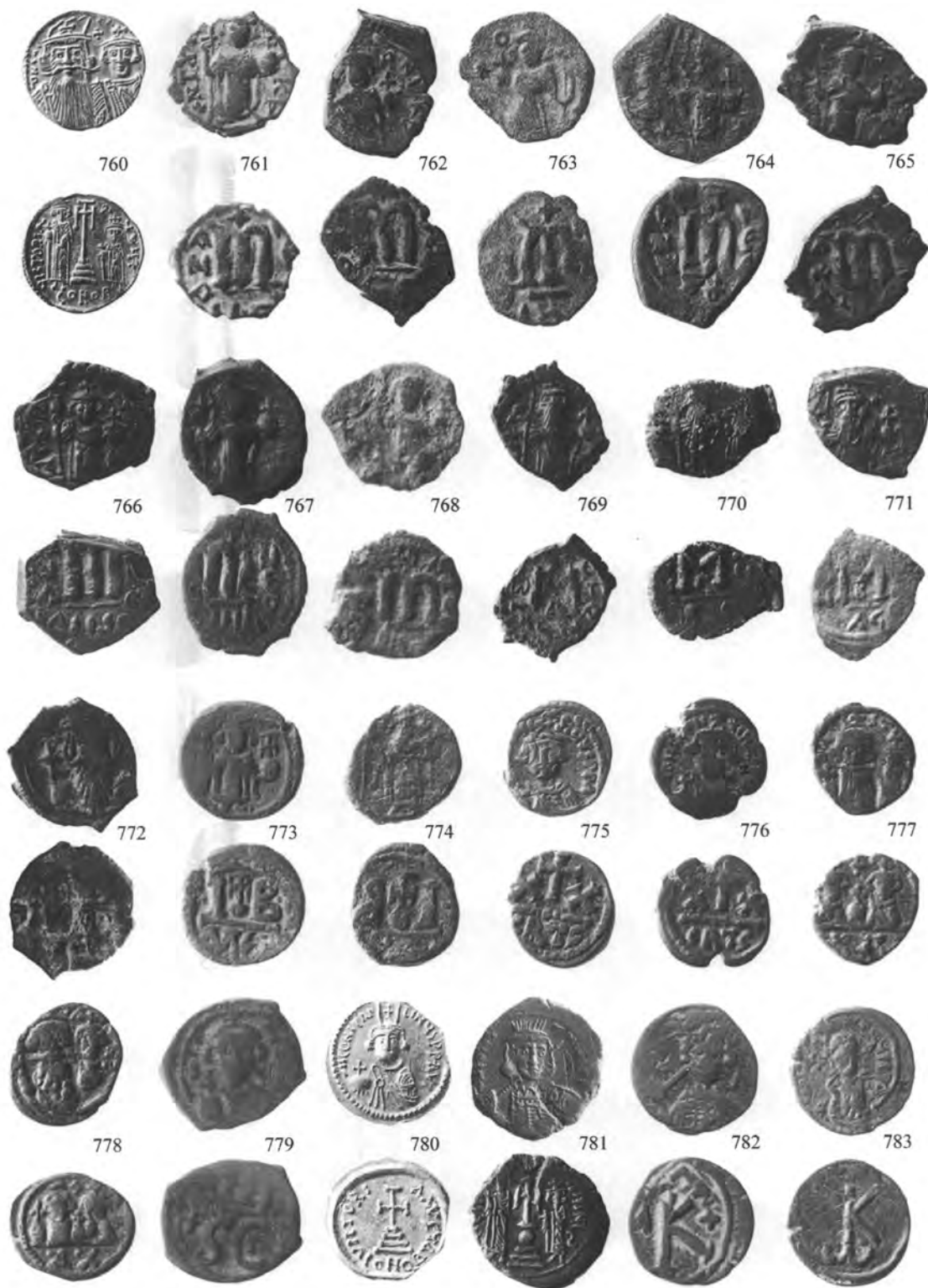

Tabla 43

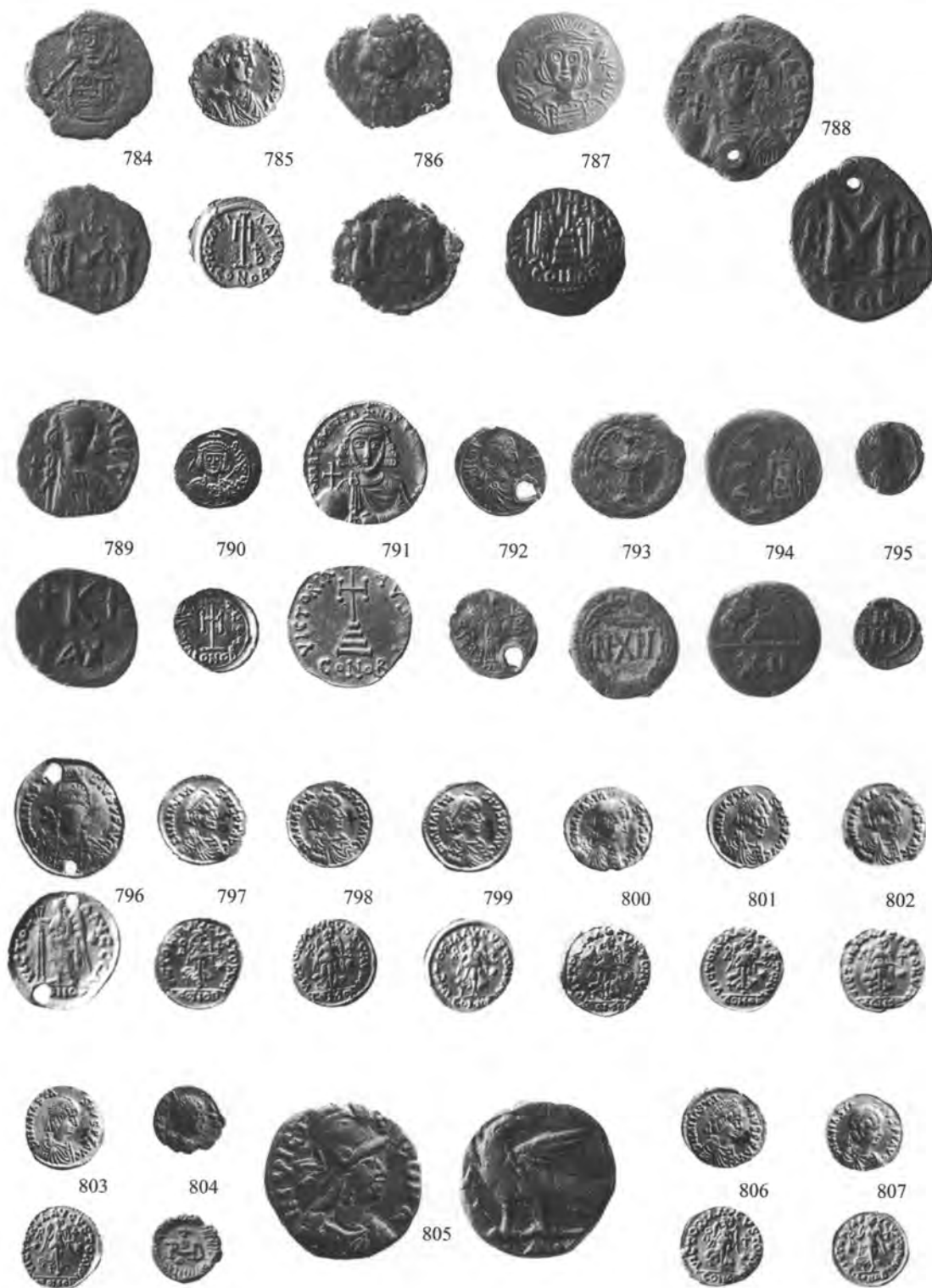

Tabla 44

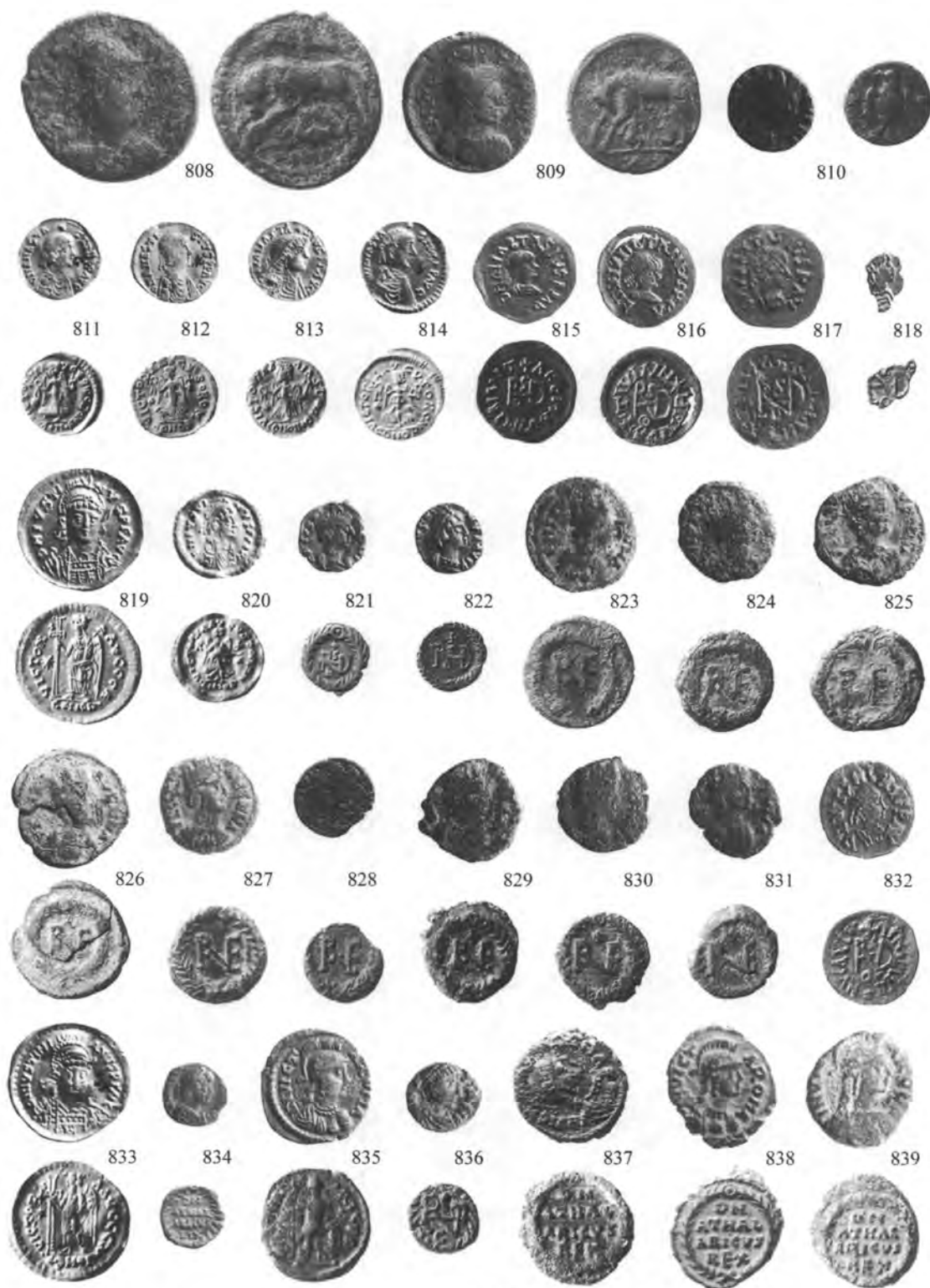

Tabla 45

Tabla 46

ANDRZEJ BARTZAK

*Institute of Oriental Philology
Jagiellonian University of Cracow
Al. Mickiewicza 9/11
31-129 CRACOW
POLAND*

THE EARLY ABBASID DINARS OF THE PETROVCI HOARD

UDC 904:737.122.1(439.24) "7"
Original scientific/scholarly paper

The Petrovci hoard is a small deposit consisting of 9 Islamic dīnārs issued by several caliphs who were early rulers of the ^cAbbāsīd dynasty as well as a gold torque and one gold ear-ring with two pearls. Despite its limited size the Petrovci hoard is a very important phenomenon, partly because the number of European finds containing early Islamic dīnārs is extremely small.

The Catalogue of the coins is arranged in columns. Underneath the name of the dynasty and ruler in the first column is the coin number. The second column is to identify the mint that struck the respective dīnār. Since all specimens of the hoard are anonymous, the column does not contain any mint name. Column three contains the date of coinage according to the Islamic calendar (AH= Anno Hegirae) and its equivalent according to the Christian calendar (AD= Anno Domini) obtained from Wüstenfeld's conversion tables¹. Column four specifies the coin weight, diameter and die axis (Obv. : Rev.). The last column contains the Arheološki Muzej in Zagreb's inventory numbers, description of both sides of the coin, references to literature and secondary individual data of a particular specimen if needed. This method of presenting the numismatic material has been applied by the present author in several previously published articles².

The following description and analysis of the hoard coins are based on a study of their photographs. I am greatly indebted to Ivan Mirnik of the Arheološki Muzej in Zagreb for providing me with these photographs, as well as other materials containing data on the hoard and enabling me to publish this paper.

1. F. WÜSTENFELD. *Vergleichungs-Tabellen der Muhammedanischen und Christlichen Zeitrechnung*. Leipzig, 1903.

2. Cf. Dirhams in the Collection of the Auxiliary Science and Archive Department, Institute of History, Jagiellonian University. *NotNum*, 2, 1997: 165-176, with addendum.

CATALOGUE

No.	Mint	Date AH=AD	Weight(g) Ø (mm) Die axis (°)	Inventory number; Description; Remarks; References; <i>Secondary individual data</i>
1	2	3	4	5
as-Saffāh al-Mansūr 132-136 AH= 749-753 AD 136-158 AH= 753-775 AD				
1	?	136=	753/4 4,18 19 220	30071=31311. Obv: in field وحده لا اله الا الله الدين كله لا شريك له الله الله ارسله بالهدى ودين الحق ليظهره على الله رسول محمد رسول ينار سنة ست وثلثين ومئة in margin legend بسم الله ضرب هذا الد Cf. Mirmik, p. 197; Ties., No. 683, p. 67; Lavoix, No. 569, p. 136; Nützel, No. 605, p. 111; an-Naqšbandī, No. 60, p. 86. <i>Small peck (?) above kalimah of Obv., two small incisions (?) beneath kalimah of Rev.</i>
al-Mahdī 158-169 AH= 775-785 AD				
2	?	163=779/80	4,21 18,5 35	3530072=31312. Obv. legends as No. 1, but pellet after رسول and above ر ليظهره . Rev: ليظهره field legend as No. 1, central pellet; in margin legend ب ثلث وستين ومئة ضرب . Cf. Mirmik, p. 198; Ties., No. 932, p. 101; Markov, No. 210, p. 21; Nützel, No. 770, p. 128; an-Naqšbandī, No. 83, p. 96.
3	?	165=781/2	4,25 18-19. 0	030073=31313. Obv. legends as No. 1. Rev: field legend as No. 1; in margin legend ومئة ومئة . Cf. Mirmik, p. 198; Ties., No. 965, p. 105; Lavoix, No. 680-81, p. 157; Markov, Nos. 233-4, p. 22; Nützel, No. 772, p. 128; an-Naqšbandī, Nos. 85a-85b, p. 93. <i>Above kalimah of Obv. in the field two small incisions in the shape of the letter X.</i>
4	?	165=781/2	4,22 18-19 60	6030074=31314. Obv. legends as No. 1, but pellet after رسول and above ر ليظهره . Rev: ليظهره field legend as No. 1, but pellet in centre; in margin legend خمس وستين ومئة . Cf. Mirmik, p. 198; Ties., No. 965, p. 105; Markov, Nos. 233-4, p. 22.
5	?	166=782/3	4,20 19	18030075=31315. Obv. legends as No. 1, but pellet after رسول and above ر ليظهره . Rev:

			180	field legend as No. 1, three pellets: one after, one above and one below ر سول ; in margin legend ست وستين ومئه . Cf. Mirnik, p. 198; Ties., No. 983, p. 107; Lavoix, No. 682, p. 157; Markov, No. 246, p. 22.
6	?	167=783/4	4,21 19,5 320	32030077=31317. Obv. legends as No. 1, but pellet above ر in ليظهره . Rev: field legend as No. 1; in margin legend سبع وستين ومئه , pellets below ب in ضرب and below ع of the unit. Cf. Mirnik, p. 198; Ties., No. 1010, p. 110.
7	?	168=784/5	4,03 19-20 320	32030078=31318. Obv. legends as No. 1, but pellet after ر سول , double pellet below ق in الحق . Rev: field legend as No. 1, but pellet after ر سول ; in margin legend وستين ومئه and ثمان , pellet after بسم . Cf. Mirnik, p. 198; Ties., No. 1038, p. 112; Lavoix, No. 158, p. 158; Markov, No. 286, p. 23. <i>Several small incisions (scratches?) on Rev.</i>

al-Mahdī || al-Hādī 158-169 AH= 775-785 AD || 169-170 AH= 785-786 AD

8	?	167 169= 783/4 785/6	4,20 19,5 210	21030076=31316. Obv. legends as No. 1, but double pellet below ق as No. 7. Rev: field legend as No. 1, but pellets as No. 5; in margin legend سبع تسع وستين ومئه . Cf. Mirnik, p. 198; Ties., No. 1010, p. 110, No. 1057, p. 115; Lavoix, No. 690, p. 159. Rev.: <i>small incision in the shape of a triangle.</i>
---	---	---------------------------	---------------------	---

Hārūn ar-Rašīd 170-193 AH= 786-809 AD

9	?	172=788/9	3,21 18,5 170	17030084=31324. Obv. legends as No. 1. Rev: field legend as No. 1, beneath موسى ; in margin legend اثننتين وسبعين ومئه . Cf. Mirnik, p. 198; Ties., No. 1146, p. 126-7; type as Lavoix, No. 745, struck in 171 AH, p. 173.
---	---	-----------	---------------------	--

BIBLIOGRAPHY

- KOVÁCS 1989 – L. KOVÁCS. Münzen aus der ungarischen Landnahmezeit. *FontesAH*, 1989.
- LAVOIX 1887 – H. LAVOIX. *Catalogue des monnaies musulmanes de la Bibliothèque Nationale. Khalifes Orientaux*. [Ristampa dell' edizione di Parigi, 1887].
- MARKOV 1896 . A. MARKOV. *Inventarnyy katalog musulman'skikh monet Imperatorskago Ermitazha*. S. Peterburg, 1896.
- MIRNIK 1997 – I. MIRNIK. O nekim nalazima novca 11. stoljeća u Hrvatskoj. [in:] *Zvonimir kralj hrvatski. Zbornik radova*. Zagreb, 1997: 191-206.

an-NAQŠBANDĪ 1953 - N. as-S. M. an-NAQŠBANDĪ. *Ad-dīnār al-islāmī fī al-Maḥaf al-ʿIrāqī. Al-ḡuz' al-awwal: Ad-dīnār al-umawī wa al-ʿabbāsī.* Bāgdād, 1372 h. (= 1953).

NÜTZEL 1898 - H. NÜTZEL. *Katalog der Orientalischen Münzen. I. Die Münzen der Östlichen Chalifen.* Berlin, 1898.

SEĆ 1891 - F. SEĆ. Ruma 30. studena 1891. *VHAD*, 14/1892, 1: 22-23.

TIZENGAUZEN (TIESENHAUSEN) 1873 - V. TIZENGAUZEN. *Monety vostochnogo khalifata.* Sanktpeterburg, 1873. (= Ties.)

COMMENTARY

Dīnār is a gold Islamic coin that evolved from the Byzantine solid. The name itself originated in Latin (*denarius*). Until the end of VIIth century the weight of the dīnār was 4.25 g³, but later on it ranged from 3.20 to 4.75 g. It was the dīnār that was the first pure epigraphic coin of the Muslim empire⁴.

The numismatic material of the Petrovci find is very homogeneous in terms of the depicted variants. The coins have standard ʿAbbāsīd legends containing conventional parts being quotations from the Qurʾān, completed with dates following the Islamic lunar calendar. The order of legends in the field and margin of both sides is everywhere the same. The epigraphy used is also of the same style with only some letters having been ornamented in a special way. The only difference, apart of course from the chronology of a particular coin, is the appearance of pellets and the name (cf. No. 9). The field legend of the Obverse is as follows

لا اله الا

الله وحده

لا شريك له

"There is no god but God alone. He has no associate." Cf. Qurʾān, surah 47:21 (47:19) and 6:163.

The marginal legend of the Obverse contains fragments from surahs 48:29 and 9:33

محمد رسول الله ارسله بالهدى ودين الحق ليظهره على الدين كله

"Muhammad is the messenger of God. He sent him with the guidance and the religion of truth to make it prevail over every religion."

3. F. von SCHRÖTTER. *Wörterbuch der Münzkunde.* Berlin-Leipzig, 1930: 139-142.

4. See J. WALKER. *A Catalogue of the Muhammadan Coins in the British Museum. II: Arab-Byzantine and Post-Reform Umayyad Coins.* London, 1956; Ph. GRIERSON. *The*

Monetary Reforms of ʿAbd al-Malik. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 3/1960: 241 ff.; G. C. MILES. *The Earliest Arab Gold Coinage.* *ANSMN*, 13, 1967: 205; M. BATES. *Islamic Coins.* American Numismatic Society Handbook, 2. New York, 1982: 14.

The Reverse field represents a quotation from surah 48:29

محمد
رسول
الله

"Muhammad is the messenger of God."

The marginal legend of the Reverse contain the date formula

بسم الله ضرب هذا الدينار سنة... 5

Belonging to the early emissions of the Caliphate, the *dīnārs* of the find, as has been mentioned before, do not have mint names mentioned in their legends. The mints start to be indicated on *dīnārs* from 198 AH⁶. However, judging by the fact that the majority of earlier emissions was issued in Madīnat as-Salām (i.e. Baghdad) and Misr, we can suppose the earlier gold coins to have been struck there also.

All specimens of the find in question belong to rather common ^cAbbāsīd emissions. The most frequent ones⁷, struck between 150 and 160 AH are not included in the hoard. These types of coins were so widely accepted in the Mediterranean and the adjacent territories that they became imitated with the aim of using them on local as well as foreign markets. One can mention here as an example the Anglo-Saxon *dīnārs* of King Offa⁸.

The specimens of the hoard make a very coherent group as far as the dates of their emissions are concerned. Only one coin (No. 1) loses touch with the others. The chronology of the remaining ones is situated between 163 AH= 779/80 AD and 172 AH= 788/89 AD. Consequently, the year 788 AD has to be accepted as *terminus post quem*. However, in setting up the exact date of burial of the whole deposit one should consider all other existing circumstances, including the context of the find.

If the 136 AH *dīnār* is taken into consideration, the span between the oldest and the youngest coin of the hoard runs to 35 years. If this coin is excluded, the span becomes as small as 9 years.

Specimen No. 1 was struck in 136 AH. This is the last year of the reign of the first ^cAbbāsīd caliph Abū al-^cAbbās ^cAbd Allāh as-Saffāh and the first year of the reign of his half-brother and successor, Abū Ga^cfar ^cAbd Allāh al-Manṣūr⁹. For this reason it is difficult to call any of them the ruler the coin was issued by. As is shown in the catalogue part of this paper the earliest *dīnār* of al-Manṣūr mentioned by H. Lavoix was struck in 140 AH. W. Tiesenhausen put the 136 AH *dīnār* together with other emissions of al-Manṣūr. A. Markov did not mention such coins struck during the reign of al-Manṣūr at all, while H. Nützel described such a *dīnār* among as-Saffāh's issues. The Iraqi author an-Naqšbandī included the gold emissions of 136 AH among as-Saffāh's ones, too. The coin itself is an example of a standard ^cAbbāsīd *dīnār* with its semblance and the order of legends.

5. Cf. *Corpus Nummorum Saeculorum IX-XI qui in Suecia reperti sunt. Catalogue of Coins from the 9th-11th Centuries found in Sweden*. 3. SKÅNE 4. Maglarp-Ystad. Stockholm, 1987: 220-222.

6. M. BROOME. *A Handbook of Islamic Coins*. London, 1985: 29-30.

7. M. BROOME 1985: 29.

8. M. BROOME 1985: 29; N. LOWICK. A New Type of Solidus Mancus. *NC*, 7th series, 13/973: 173-182. [reprinted in:] Nicholas LOWICK. *Islamic Coins and Trade in the Medieval World* (Ed. by Joe CRIBB). Aldershot, 1990: 175-181.

9. E. de ZAMBAUR. *Manuel de généalogie et de chronologie pour l'histoire de l'Islam*. Hanovre, 1927: 4.

There are no pellets that were a characteristic trait of the later issues, helpful in fixing the chronology of some imitations of the ʿAbbāsīd dīnārs.¹⁰ It is also worth considering the shape of the letter *د* *dāl* in the name محمد in the Obverse's first line. N. Lowick, who commented on this matter, came to the conclusion that this letter on the early dīnārs is much shorter than on the later ones¹¹. The evidence of the Petrovci hoard seems to confirm this statement.

The next 5 coins in the find are dīnārs issued during the reign of the caliph Abū ʿAbd Allāh Muhammad al-Mahdī, son of al-Manṣūr. The earliest one is the specimen struck in 163 AH (No. 2). This piece exemplifies the middle phase of al-Mahdī's rule, when the Islamic Caliphate struggled with the Byzantine empire, and at the same time intensively developed its economy including the intensification of the coinage. This is why the dīnārs issued in 160s AD belong to the most common ones. The legends of this coin do not differ from those of the previously described specimen. What should be underlined here is the pellets that are placed in variable positions of the coin. It is supposed that pellets appeared as a result of a template as an aid to the engravers of dies of coins¹². Unfortunately, only some of the references quoted here pay attention to that phenomenon. The coin in question is close to the variant registered by Nützel, but the Petrovci dīnār has an additional pellet above the letter *ر* in the word ليظهره.

Dīnārs No. 3 and No. 4 were struck in 165 AH. They are, however, of two variants of dies. The first one has no pellets at all. The references used here say nothing about this element except Nützel's work where this fact is underlined. Instead, the second coin has pellets on both sides, on Obv. after رسول and above *ر* in ليظهره and on Rev. in the centre.

Specimen No. 5 differs from all variants specified by the authors of the references quoted here as far as the pellets and their location are concerned. While the pellets of the Obverse are nothing special, three pellets appearing in such an order as on the Reverse of the specimen in question are not the most common.

The 167 AH dīnār (No. 6) has no exact counterpart mentioned in any reference quoted here. Its Obverse seems to be the same as the Reverse of the specimen listed in Lavoix's work, but the author does not mention any special feature of the Obverse. The Petrovci dīnār has a pellet above *ر* in ليظهره (cf. above).

Another specimen (No. 7) bears the date 168 AH what means that it was struck during the last period of the reign of al-Mahdī. The special feature of this coin is the double pellet below the letter *ق* as well as a pellet after بسم .

The coin No. 8 is a specimen that might have been issued during the rule of either al-Mahdī or his son, Abū Muḥammad Mūsā al-Hādī. W. Tiesenhausen adds that the 169 AH dīnār could have been struck by the successor of al-Mahdī¹³. H. Lavoix allows for the same possibility, but on the other hand does not mention al-Hādī's dīnārs issued in 169 AH¹⁴. There is also a double pellet below the letter *ق* as is the case for the above mentioned specimen.

The caliph Abū Gaʿfar Hārūn ar-Rašīd, son of al-Mahdī and brother of al-Hādī, is a sovereign whose coinage is represented by the dīnār issued in 172 AH (No. 9). This is the specimen whose importance lies in several factors. First of all, this is the only dīnār of the Petrovci hoard that shows any difference from the point of view of inscriptions. The difference is in the name موسی *Mūsā* that appears beneath the kalimah of the Reverse. Then, at the same time it is the case that seems to confirm N. Lowick's opinion about the scarcity of pellets on the ʿAbbāsīd dīnārs struck in the last

10. N. LOWICK 1990: 174-175.

11. N. LOWICK 1990: 174.

12. M. BROOME 1985: 29.

13. V. TIESENHAUSEN 1873: 115.

14. H. LAVOIX 1887: 159.

decades of the II century of the Muslim era¹⁵. N. Lowick convincingly argues that these are additional inscriptions that gradually resulted in the elimination of pellets. Finally, there are some assumptions as to the place where it was struck. The name *Mūsā* refers to Mūsā ibn ʿIsā who held important posts during the rule of al-Manṣūr, al-Mahdī and ar-Rašīd. In 171 AH he was appointed governor of Egypt and in 172 AH he was dismissed and appointed governor of al-Kūfah and then Damascus¹⁶. Taking into consideration both the date of issue of the coin and the fact that Mīsā was in Egypt that year, we may suppose that the coin was struck right there. This opinion can be supported by the statement of M. Broome who points out that some ʿAbbāsīd gold struck between 171 and 187 AH has the names of viziers or governors of Egypt¹⁷.

The dīnār of ʿarūn ar-Rašīd has another significant feature that should be mentioned here. This coin weighs much less than any other specimen found in the Petrovci hoard. For the purpose of comparison **Table 1** shows the weights of the Petrovci dīnārs and the weights of the specimens listed in some references. As anyone can see, the weight of the dīnār was rather stable over the whole period in which the specimens described here were struck. There are, of course, some exceptions to the rule and first of all our dīnār of Hārūn ar-Rašīd should be mentioned. What is very interesting is that the coin bears no trace of damage. This is nothing strange for the good state of preservation is another characteristic trait for the deposit in question. There are some incisions on the surface of some specimens but it is difficult to decide whether they occurred deliberately or not. Maybe only the cut on coin No. 8 could be regarded as made for the purpose of checking the quality of the gold or indicating this particular specimen.

In the light of the given data it seems to be probable that the complex of coins could have been assembled somewhere in the territory of the Caliphate or Byzantine empire. The fact that could support such an explanation is the main core of the monetary part of the hoard. Its coherence, and the presence of only one coin that was issued much earlier than the remaining ones, allows one to consider as-Saffāh's dīnār an accidental admixture. After then the coins could have been gathered with the jewellery still on the territory of the Byzantine empire¹⁸ or later on in the Petrovci area. Coming back to the question of establishing the approximate date of the deposit's concealment one must admit here to difficulties. N. Lowick shows for how long anonymous dīnārs of the post-reform type circulated. In some cases such a period can be assessed at about two or more centuries¹⁹. On the other hand the good condition of the Petrovci hoard dīnārs seems to support the opinion that these coins had not been in circulation for a long time before being buried in the soil. The study on the hoard as a complex consisting of different objects can explain what territories ought to be taken into account. This may be only a hypothesis but according to the present author such a possibility cannot be completely ruled out.

15. N. LOWICK 1990: 174-175.

16. V. TIESENHAUSEN 1873: 126-127.

17. M. BROOME 1985: 29.

18. The jewellery found in the Petrovci hoard is described as a Byzantine product of the late Avarian period (the end of VIII century) which corresponds to the chronology of the coins

of the deposit in question; cf. *Tesori nazionali della Croazia. Capolavori dei Musei di Zagabria, Arheološki Muzej. Arezzo-Basilica Inferiore di San Francesco, 7 Settembre-20 Ottobre 199. Arezzo, 1991: 187-188: Centro Affari e Promozioni.*

19. N. LOWICK 1990: 175; the Ramla hoard of dīnārs which was buried after 368 AH= 979 AD contained specimens struck between 143-188 AH.

Table 1

Year	Petrovci	Lavoix	Nützel	an-Nagšbandī
136	4,18	4,06	4,26	4,240
163	4,21	-	3,90 4,04	4,229
165	4,25 4,22	4,28 3,80	4,08	4,101 3,877
166	4,20	4,24	4,08	4,057 4,263
167	4,21	3,70 4,02 4,15 4,12 4,00	4,02 4,14 4,25 4,05	3,812 4,098
168	4,03	3,90 3,42	4,20	4,145 4,265
169	4,20	3,98	4,14	4,245
172	3,21	-	-	4,193 3,702

DESCRIPTION OF PLATES

Plate 1

1-9 - Plate numbers correspond to those in the Catalogue.

10 - Ear-ring, gold and pearls, height 2,9 cm, weight 2,21 g. Late Avaric period, Byzantine work, late 85th c. AMZ Mediaeval Collection, Inv. No 3366. (SEĆ, F. 1892. Dopisi - Ruma 30 studeni 1891. *VHAD*, 14/1892: 22, VINSKI, Z. 1957. Arheološki spomenici velike seobe naroda u Srijemu. *Situla*, 2/1957: 30, T. 20, 68; DIMITRIJEVIĆ, D. - J. KOVAČEVIĆ - Z. VINSKI, edd. *Seoba naroda (arheološki nalazi jugoslavenskog Podunavlja)*. Zemun 1960: 76, T. XII, 3; KISS, A. 1986. Die Goldfunde des Karpatenbecken vom 5-10, Jahrhundert, *AAHung*, 38/1986: 119, Fig. 2; MENGHIN, W. - T. SPRINGER - E. WARNERS. *Germanen, Hunen und Awaren - Schätze der Völkerwanderungszeit*, Nürnberg, 1987: 229, T. XXI, 15; *Tesori nazionali della Croazia, Capolavori dei Musei di Zagabria. Arheološki muzej. Arezzo, 1991: 187, No.282; Arte e cultura in Croazia. Dalle collezioni del Museo Archeologico di Zagabria. Torino 1993: 187, Br. 282; Muzeopis 1846-1996. Zagreb, 1996: 131, No.196).*

11 - Torc, gold, diameter 11,0 cm, weight 29,97 g. Upper part missing. Late Avaric period, Byzantine work, late 8th c. AMZ Mediaeval Collection. AMZ Mediaeval Collection, Inv. No. 3372 (SEĆ, F. 1892. Dopisi - Ruma 30 studeni 1891. *VHAD*, 14/1892: 22; KISS, A. 1986. Die Goldfunde des Karpatenbecken vom 5-10, Jahrhundert. *AAHung*, 38/1986: 119, Fig. 1; *Tesori nazionali della*

Croazia, Capolavori dei Musei di Zagabria. Arheološki muzej. Arezzo, 1991: 187, No.281; Arte e cultura in Croazia. Dalle collezioni del Museo Archeologico di Zagabria. Torino 1993: 187, Br. 281; Muzeopis 1846-1996. Zagreb, 1996: 130-131, No. 195).

Plate 2

The position of Donji Petrovci on the road map of 1909. *Kilometričke karte i skrižaljke Kraljevina Hrvatske i Slavonije.* [Kilometer maps and tables of the Kingdoms of Croatia and Slavonia.] Zagreb, 1909: Gradjevni odsjek kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade. [Department of Construction of the Royal Territorial Government of the Kingdoms of Croatia and Slavonia.], map No. 65.

Plate 3

The position of Donji Petrovci on the 1:50.000 map of 1951, section 89,1 (Obrenovac; enlarged), with the find spot indicated (°).

Plate 4

The archaeological site at Donji Petrovci with the find spot indicated (°).

Paper received 22.VI.1998.

Paper accepted 4.VII.1998.

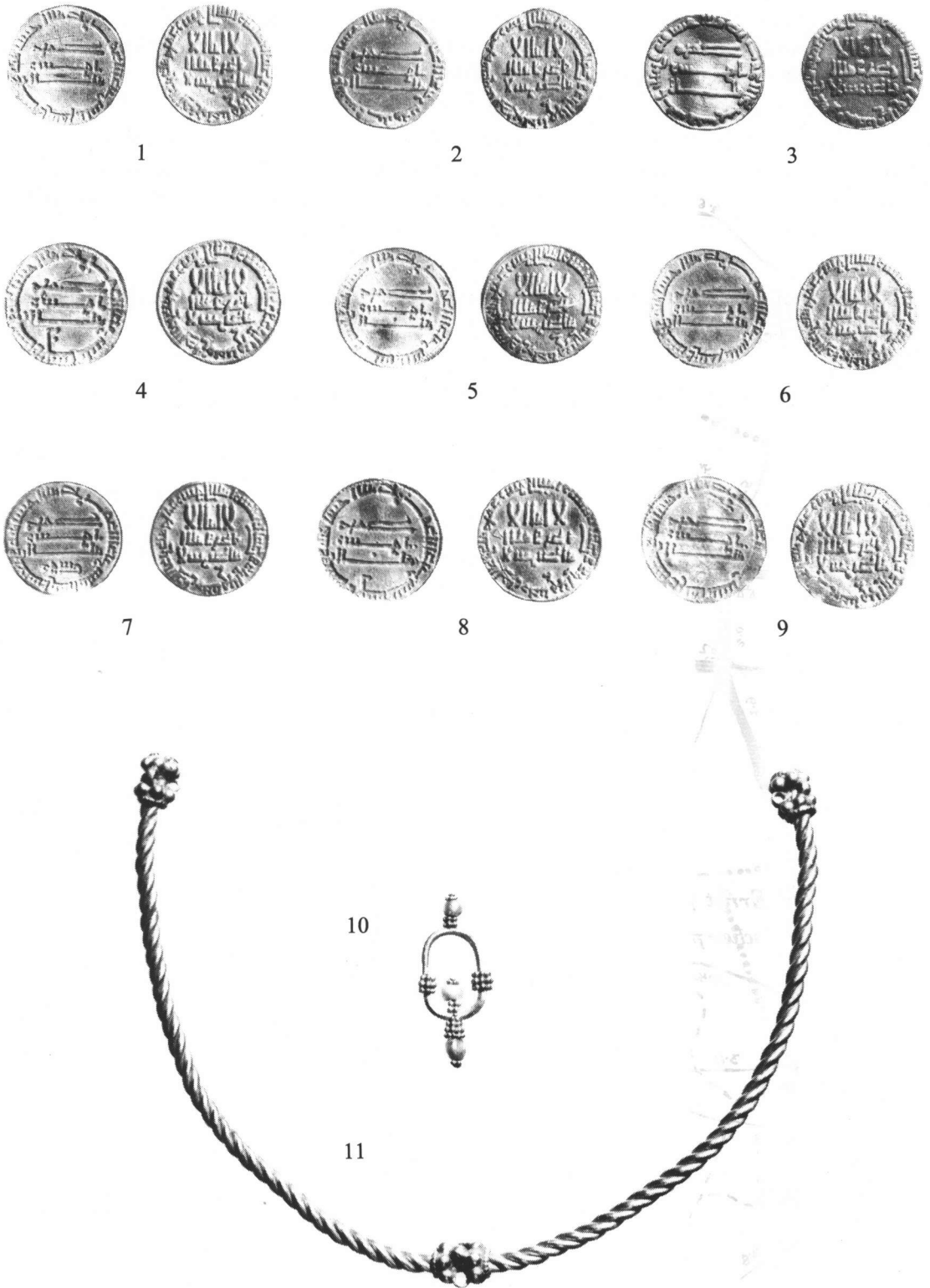

Plate 1

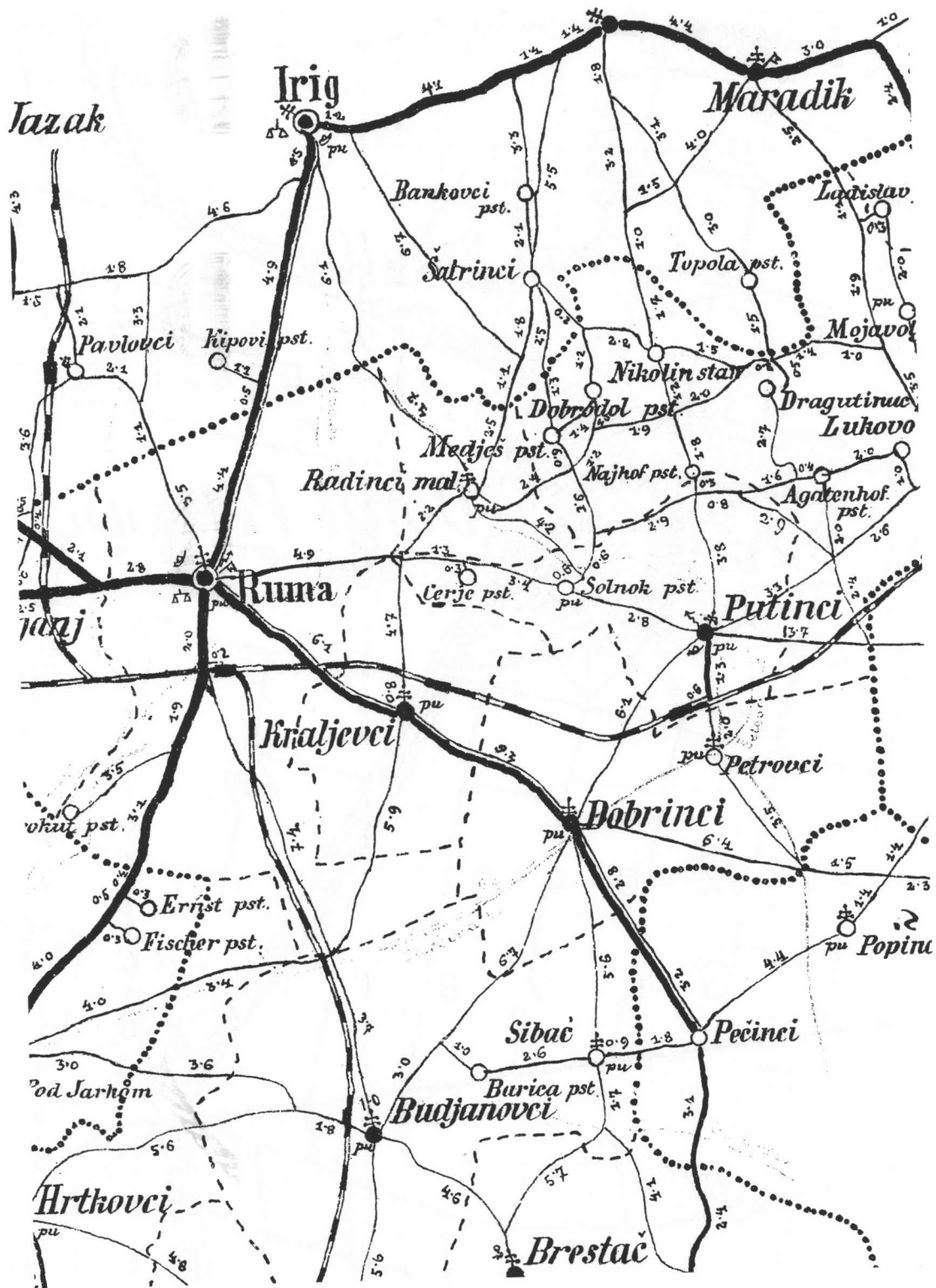

Plate 2

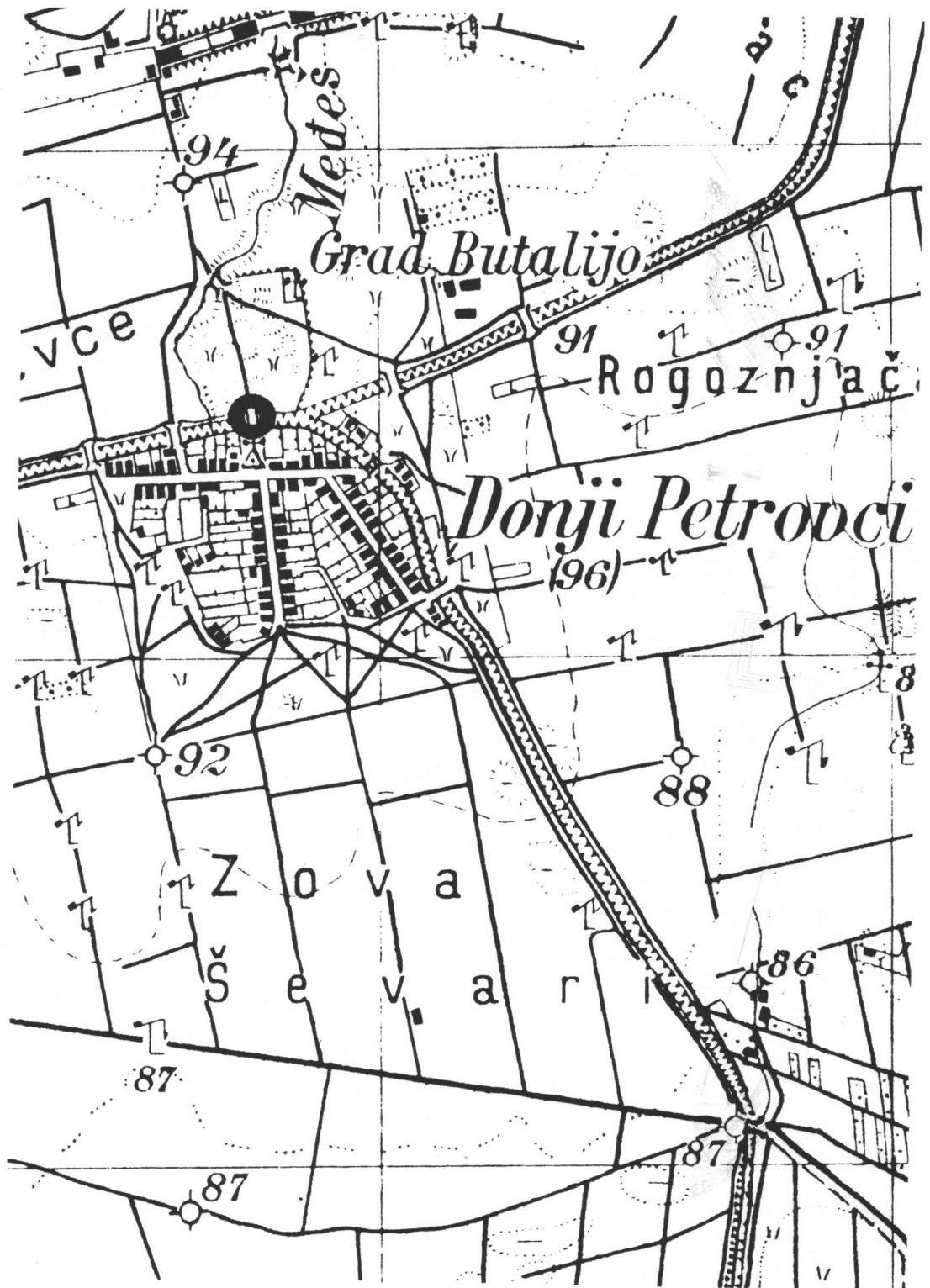

Plate 3

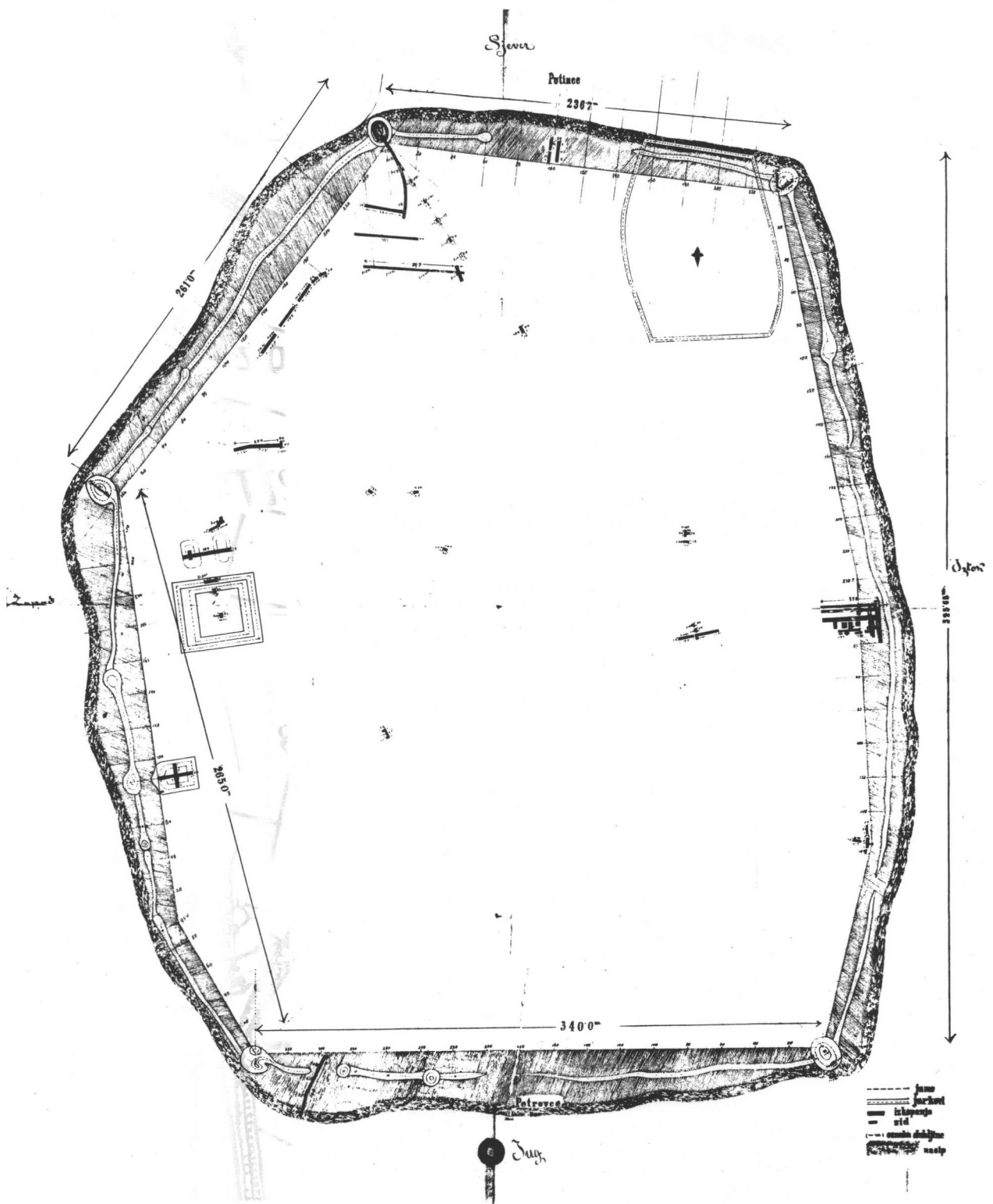

Plate 4

IGOR URANIĆ

Arheološki muzej u Zagrebu
Trg Nikole Šubića Zrinskog 19
HR -10000 ZAGREB

AKVIZICIJA ZBIRKE SKARABEJA I SKARABOIDA
ARHEOLOŠKOG MUZEJA U ZAGREBU

UDK 904:671.12 (32)
Stručni rad

Autor daje kataloški prikaz nedavno otkupljene zbirke egipatskih skarabeja i skarabioda, te epigrama i simbola koji se na njima javljaju, s kratkim osvrtom na staroegipatske običaje ispisivanja božanskih imena i zaštitnih kriptograma na ovu vrstu amuleta.

U starom Egiptu mali skarabeji motiv kojih je kukac-balegar bili su najpopularniji među amuletima koje je nosio običan puk. Nošeni su kao privjesci, a na njih su se urezivala razna zaštitnička imena, osobito imena božanstava i faraona. Ti su predmeti vrlo česti u europskim zbirka egipatskih starina, pa ih se tako i u Arheološkome muzeju u Zagrebu čuva nekoliko stotina. Kako u prošlom stoljeću, u vrijeme kolonijalizma, nije strogo kontrolirano iznošenje arheološkog materijala iz Egipta, autentični je materijal iz Egipta tada bilo lako nabaviti i na kairskim tržnicama. Skarabej je povezan s egipatskim solarnim kultom Hepere (Hepera ili Hopri) - Sunca koje se uzdiže na horizontu, te tako i sa solarnom snagom zaštite i iscjeljenja. Kako su Egipćani vjerovali u magijsku snagu riječi, tako je bilo poželjno nositi amulete s ispisom određenih moćnih imena. U Novom kraljevstvu najzastupljeni^a su imena tebanskog boga Amona, te valikih faraona čija je slava, zahvaljujući čvrstoj vladavini i pobjedi nad neprijateljima, ponekad trajala tisućljećima nakon njihove smrti. Osobito su u Novom kraljevstvu i Kasnom razdoblju česta imena Tutmozisa i Ramesida, koji su za života postigli velike vojne uspjehe. Najčešće su zapisi urezani na donjim plohami skarabeja, takozvani kriptografi, odnosno riječi moći koji je obično teško povezati i prevesti, jer ponešto odstupaju od uobičajene sheme egipatskog pisma, a smisao im je ezoteričan. Hepera kao božanstvo bila je i sama solarni oblik konstruktivne sile. To je uočljivo u tekstu poznatom kao *Raove litanije* - svojevrsnom posmrtnom tekstu u kojem riječi moći koje izgovara bog Ra pri stvaranju svijeta glase: *Hpr i m hpry hpr. n i hpr- hprw hpr hprw nb*. Ova igra riječi otprilike znači: *Ja sam onaj kojije nastao u obliku Hepera. Ja sam tvorac stvorenog, stvoritelj svega što je postalo.*¹ Riječ heper označava tako složen metafizički pojam i nemoguće ju je jednoznačno prevesti na europske jezike. Ona otprilike znači: stvarati, biti, postati, uzeti oblik, itd. Poradi toga skarabej u liku Hepere bio je shvaćen kao pozitivan utjecaj.² Kad je riječ o materijalima, mali

1. Prijevod: I. URANIĆ. *Sinovi Sunca*. Zagreb, 1977.

2. Općenito o skarabejima vidi: Skarabaus. *Lexikon der Ägyptologie*, Band V: 968-981; W. M. FLINDERS PETRIE.

Scarabs abd Cyinders with Names. Enchino, USA 1978; E. HORNUNG-STAHELIN. *Skarabaen undandere Siegelamuletten aus Basler Sammlungen*. Mainz 1976.

skarabeji su izrađivani uglavnom od kosti i mekog kamena. Izrađivani su već u Starom kraljevstvu. Amuleti su prosječne veličine od 1 do 5 cm, a veliki skarabeji srca od 5 do 11 cm.

Tijekom 1997. godine otkupljena je manja zbirka skarabeja i skaraboida, čime je egipatska zbirka obogaćena novim predmetima. Predmeti su bili u posjedu gospođe Gordane Polić iz Rijeke, koja nije mogla izvijestiti o točnom vremenu nabavke i o osobi koja je predmete pribavila. Prema riječima bivše vlasnice, ona je zbirku dobila u naslijeđe od svog daljeg rođaka koji je bio arheolog, te je vjerojatno boravio i u Egiptu.

Riječ je o 11 malih skarabeja (što ih razlikujemo od velikih skarabeja srca) koji su imali značenje amuleta, zatim o 6 skaraboida iste namjene i jednoj pločici s reljefnim prikazom ženske glave. Svi skarabeji imaju uzdužnu rupu koja je omogućavala njihovo nošenje oko vrata. To je također obilježje i skaraboida. Skarabeji su s gornje strane oblikovani u kukce-balegare precizno urezanih linija, a na nekima se vide i tragovi boje. Prema obliku *elitre* i *clypeusa* (rilca) sve primjerke iz ove zbirke balegara možemo svrstati u zoološke kategorije *scarabeus venerabilis* i *scarabeus chatarsius*. S donje strane imaju urezane razne znakove i ornamente. Skaraboidi su četvrtasti s urezanim znakovima na obje plohe. Među urezanim oblicima raspoznajemo imena, riječi moći i naprosto ukrasne detalje. Ponekad su sami hijeroglifi urezani bez osobitog smisla i poredani simetrično kako bi zadovoljili estetske kriterije. Što se tiče datacije predmeta, ona se ugrubo može odrediti i podijeliti na Novo kraljevstvo i Kasno razdoblje, dakle, od 1552. do 332. g. pr. Kr., no moguće je da su neki od prikazanih predmeta i mlađeg nastanka.

SKARABEJI

1. skarabej – inv. br. 768
veličina – duž. 15 mm; šir. 10,5 mm
Na donjoj strani urezan je hijeroglif *nefer* – lijep, dobar. Oko tog znaka sa svih strana su ornamenti u obliku spirala.

2. skarabej – inv. br. 768
veličina – duž. 15,5 mm; šir. 11,5 mm
Na donjoj strani prikaz boga Besa, zaštitnika kuće i ognjišta, hotimice prikazan odbojnim izgledom. Božanstvo raširenih nogu u polučučnju obavlja nuždu. Na glavi mu je uobičajeno pokrivalo od perja prikazano sa četiri okomite crte.

3. skarabej – inv. br. 768
 veličina – duž 15 mm; šir. 10,5 mm
 Na donjoj plohi dužinom skarabeja položen je prikaz Sfinge koja u ruci drži pero božice Maat. Iznad nje je još jedan znak koji nije posve jasan, no najviše podsjeća na stup *džed*.

4. skarabej – inv. br. 768
 veličina – duž. 17 mm; šir. 12,5 mm
 Apstraktni ornamenti koji možda prikazuju otvoreni cvijet.

5. skarabej – inv. br. 768
 veličina – duž. 16,5 mm; šir. 11,5 mm
 Prikaz sadrži četiri elementa koji su poredani na neobičan način. Kukac Hepere položen je vodoravno, dok su simboli života *anh* s obje strane. Ispod Hepere je brdo na kojem izlazi Sunce. Čini se da odgovara ponešto stiliziranom hijeroglifu *ha*. Na rubu gornje plohe vidljivi su ostaci tamnozeleno boje

6. skarabej – inv. br. 768
 veličina – duž. 17 mm; šir. 12 mm
 Dva hijeroglifa *sut* izvire iz simbola za usta *er*, što podsjeća na riječ koja bi se mogla prevesti kao jug ili južnjak. Između ta dva zapisa nalazi se *uadž-ur* – znak za “more”. U središtu prikaza je kružić koji možda označava Sunce, a u donjem registru jedan *nefer* i oko njega dva znaka života i vitalnosti *anh*. Sve je uokvireno ovalnom rubnom linijom koja prati liniju predmeta.

7. skarabej – inv. br. 768
 veličina – duž. 17 mm; šir. 12,5 mm
 Neartikulirani znakovi, među kojima je raspoznatljiv jedino stup *džed* koji simbolizira trajnost, a smješten je u donjem registru. S njegove obje strane su možda stilizirane oči *udžat*, položene u obrnutom smjeru od znaka *džed*. Gornji registar sadrži duguljaste znakove obuhvaćene

ovalnim oblikom poput kartuše³, a urezani prikaz je također u cijelosti uokviren crtom koja prati oblik skarabeja. Na vrhu gornje strane vidljivi su tragovi sive boje.

8. skarabej – inv. br. 768
 veličina – duž. 14 mm; šir. 9,5 mm
 Posve neartikuliran prikaz neprepoznatljivih znakova. Ostaci smeđe boje.

9. skarabej – inv. br. 768
 veličina – duž. 14,5 mm; šir. 10,5 mm
 Znakovi urezani na donjoj plohi su mehanički uništeni. Od tri duguljasta znaka postraniji su možda bili simboli života *anh*. Poput postolja ispod tri znaka je hijeroglif *neb*, što znači “gospodar”. Zelenkasto siva patina.

10. skarabej – inv. br. 768
 veličina – duž. 15 mm; šir. 11 mm
 Na donjoj strani čak je devet znakova koje je međusobno teško povezati u jedinstven smisao. Najgornji znak donekle je oštećen, a sliči hijeroglifu *ki* koji ima izgled posude s nogama. Zapis koji je ispod toga trebao bi prema položaju znakova teći zdesna na ulijevo, a budući da se simbol Sunca možda čita na kraju fraze, vjerojatno se može shvatiti kao: *hetep en heka Ra*, ili “žrtva vladaru Rau”. Ispod toga je hijeroglif *her*, koji je možda dio imena (Hori), sa čije dvije strane su simboli života *anh*. U najdonjem registru je *nub* – znak za zlato. S gornje strane ostaci sive boje.

11. skarabej – inv. br. 768
 veličina – duž. 14,5 mm; šir. 11 mm
 Na donjoj strani kriptografski zapis⁴ *jrj m33 sh s nb*, koji se može prevesti na razne načine. Jedna mogućnost je: “činiti pravednost (je) slaviti gospodara”.

3. Kartuša je ovalna crta (izvorno konopac) koja se crtala oko imena faraona. Imala je značenje magijske zaštite imena.

4. O temeljnim načelima kriptografije Egipćana vidi: D. KURTH. *ASAE*, 69/1983.

1. skaraboid – inv. br. 769
veličina – duž. 17 mm; 12 mm

U kvadratnu ploču precizno je urezan niz znakova zaštitne funkcije. S jedne strane piše: *džed anh Ptah* – “stabilnost, život, Ptah”, a s druge strane nefer Heru Hadžit – “dobro (lijepo) Horus i Uadžit”. Vlasnik se pouzdavao u Ptaha koji je po memfiskoj teogoniji bio tvorac svijeta, ali i Horusa i kobrin ureus koji se na prikazu spušta sa sunčeva diska, te komplementarno predstavlja solarnu snagu, ali i božicu Uadžit čiji se kult slavio od pretpovijesnih vremena na jugu Egipta. Likovi na skaraboidu razgovjetni su i lako prepoznatljivi.

2. skaraboid – inv. br. 769
veličina – duž. 31 mm; šir. 19,5 mm

Dugi bademasti skaraboid čiji je gornji dio ovalan, ali nije oblikovan u balegara. Na donjoj strani dominira lik Besa prikazan na isti način kao na skarabeju kataloški opisanom pod brojem 2. Oko Besa su četiri ureusa kobre, a u gornjem registru kartuša s kraljevskim imenom i još jedan lik koji je teško prepoznatljiv i djelomice oštećen. Kraljevsko zapravo ne odgovara ni jednom poznatom faraonu, ali se čini da se željelo napisati vladarsko ime Tutmozisa III – Menheperre. No, pritom je pobrkao redosljed znakova.

3. skaraboid – inv. br. 769
veličina – duž. 28,5 mm; 20,5 mm

Ponešto krupniji skaraboid; s jedne strane ukrašen je oramentom koji podsjeća na otvoreni cvijet, a na drugoj riječima moći *men heper nub* – “čvrst” (snažan) zlatna Hepera”.

4. skaraboid – inv. 769
veličina – duž. 17 mm; šir. 14 mm

S prednje strane vladarsko ime Tutmozisa III Menheperre u kartuši iznad koje je kruna *šuti*, koja se sastoji od dva pera – atributa božice pravde Maat. Na drugoj strani je niz znakova (točno 6).

Prepoznatljiv je dominantan lik ptice *ak*, te dva ista pera krune *šuti*, zatim posebno jedno pero *maat*, znak *hetep* ("žrtva"), te *nefer* ("lijep", "dobar"). Jedan od znakova je izbljedio i neprepoznatljiv. Riječ je, dakle, o kriptogafskom pisanju.

5. skaraboid – inv. 769

veličina – duž. 20 mm; ši. 16 mm

Kartuša s krunom *šuti* na vrhu i zapisom Menheperre po imenu Tutmozisa III. Prikaz ima dvostruki obrub, iznutra šrafiran crticama i time se evidentno razlikuje od prethodno opisanog skaraboida s druge strane su tri lika poredana u nizu zdesna na lijevo. Prvi je nejasan, a najviše sliči simbolu božice Maat. Drugi je determinativ božanstva s ureusom na čelu, koje sjedi i drži simbol života *anh*. Treći je prikaz ureusa ispod kojeg su dvije crte koje prikazuju dvije zemlje (aluzija na Gornji i Donji Egipat). Zapis je uokviren kvadratom.

6. skaraboid – inv. 769

veličina – duž. 19 mm; šir. 15 mm

S prednje strane po dužoj stranici kvadrata smješteno je oko *udžat*, simbol solarne snage sa iscjeliteljskim atributima. S druge strane dva su lika životinja za koje se čini da su mrtve ptice pripravljene za žrtvu ili morski konjići. Inače, morski je konjić prikazivan vrlo rijetko. Životinje su trbusima okrenute jedna prema drugoj, a nogama i repovima tvore pravilan lik.

7. Pločica s reljefom ženskog lica

veličina - duž. 17 mm; šir. 12 mm

Ako je predmet nastao u Egiptu, tada je vjerojatno riječ o predmetu koji je nastao za ptolemejske dinastije jer je na prikazu vidljiv utjecaj helenizma. Ipak lice žene prikazano u profilu ima i neka egipatska obilježja. Kosa je prikazana u egipatskoj maniri, a isto se može reći i za oko i obrvu. Na mjestu nosa i prednjeg dijela oka je oštećenje. Može se pretpostaviti da je namjena predmeta bila ukrasna, te da je to fragment nama nepoznate cjeline.

SUMMARY

ACQUISITION OF COLLECTION OF SCARABS AND SCARABOIDS BY
ZAGREBARCHAEOLOGICALMUSEUM

In 1997 the Egyptian collection achieved a new acquisition by buying a small collection of scarabs and scaraboids. The objects were previously held by Gordana Polić from Rijeka, who was not able to give a full report of exactly where and when they had been found or bought, or even of the person who provided them. According to G. Polić they were owned by a relative of hers who was an archaeologist, who lived in the beginning of the present century and who probably visited Egypt.

There are 11 small scarabs which, being amulets, differ from the much larger heart-scarabs, also 6 scaraboids of the same purpose, and one small stone panel with carved relief of the face of a woman. They are all pierced longitudinally which means they were carried as charms. This is also true of the scaraboids. The upper surface of scarabs has very precise and fine carving of the beetle. Some have the remnants of colour. In zoological terms based on the shape of the *elytra* and *cypeus* all examples in this collection belong to the *scarabeus venerabilis* and the *scarabeus catharsius*. The under side bears hieroglyphic signs and various ornaments. Usually hieroglyphs have no meaning and only represent words of magic protection including sacred names of pharaohs. Signs are arranged symmetrically on esthetic principles. The objects can in general be dated to the New Kingdom and Late period (1552-332 BC). It is however possible that some may be of later date.

Rukopis primljen 13.VI.1998.

Rukopis prihvaćen 18.VIII.1998.

PRIKAZI

PETAR SELEM. *Izidin trag*. Split, 1997: Književni krug, u Biblioteci znanstvenih djela br. 96. stranica 237, 78 tabli, 7 slika (crteža) u tekstu. S opsežnim sažetkom na francuskom jeziku.

U posljednje je vrijeme nekoliko značajnih svjetskih događaja potvrdilo da je Egipat, njegova povijest i kultura još i sada itekako u "modi". Prošlogodišnja milanska izložba o Izidi, otvorenje preuređenog Odjela egipatskih starina u pariškom Louvreu, te niz manifestacija, izložaba i znanstvenih skupova, ali i arheoloških iskopavanja koja stalno donose nove rezultate, dokazuju da fascinacija "egzotikom" i mistikom Egipta - kako među stručnjacima, tako i nestručnjacima - ne prestaje, već uporno, od antičkih vremena traje i danas. Jedno od tih događanja koja o tome svjedoče svakako je i knjiga *Izidin trag* autora Petra Selema, uglednog hrvatskog egiptologa i redovnog profesora na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, objavljena u nakladi splitskog Književnog kruga.

Knjigom *Izidin trag* sintetiziran je niz plodnih dugogodišnjih autorovih istraživanja različitih aspekata štovanja egipatskih kultura i uopće egipatske prisutnosti na tlu antičkog Ilirika.

Autor je izabrao pojam Ilirik kao prostorni okvir ove knjige stoga što Ilirik unatoč tomu što kao provincija traje kratko vrijeme, označava jednu geopolitičku cjelinu. Za cijeloga trajanja Rimskog Carstva, ali i kasnije, tim je imenom nazivan prostor provincija Panonije (*Pannonia Superior* i *Pannonia Inferior*) i Dalmacije. Dakle, riječ je o današnjem hrvatskom prostoru i prostoru njemu susjednih zemalja, područjima preplitanja panonskih, jadranskih (mediteranskih) i balkanskih utjecaja.

Trag egipatskih vjerovanja i egipatske civilizacije, koji uporno slijedi svojim dugogodišnjim istraživanjima, autor je označio Izidinim imenom. Izida nije nipošto jedino egipatsko božanstvo koje prodire u grčki i rimski

svijet, ali je svakako najupečatljivije i najdominantnije. Ostala božanstva, prema Selemovu mišljenju, samo slijede brazde njezinih staza.

U prvom poglavlju autor slijedi puteve kojima su egipatski kultovi prodirali iz samoga Egipta u helenistički svijet. Egipatska božanstva i vjerovanja autor je smjestio u kulturni i politički kontekst povijesnog razvoja vrlo dugog trajanja.

Izida je svakako središnje egipatsko božanstvo kojeg prihvaća helenistički i kasnije rimski svijet. Osim Izide značajan je i Serapis, božanstvo ustoličeno u vrijeme egipatske dinastije Lagida. Harpokrat, sin Izidin, treći je član te božanske trijade, koja se ponekad, posebno na grčkim otocima (ali i u maloazijskim i kontinentalnim grčkim područjima), dodavanjem Anubisa, boga-šakala, egipatskog boga smrti i podzemnog svijeta, proširuje i u tetradu egipatskih božanstava.

Promjene u kojima se kultovi tih božanstava prilagođavaju jedno drugome, i to posve drukčijem svijetu, važan su dio ovog poglavlja. Priroda se tih božanstava naravno mijenja, a sama božanstva nalaze različite puteve kojima prodiru u religiozni svijet ne samo viših, povlaštenih slojeva, već i u svakodnevicu običnog, malog čovjeka. Ta se božanstva postupno prilagođavaju i uklapaju u grčki i rimski religijski svijet.

Poglavljem *Spomeni* kataloški su cjelovito i sustavno obrađeni svi spomenici egipatske religije i umjetnosti na području Ilirika. Tragovi egipatskih vjerovanja su posloženi prema određenim zemljopisnim i povijesnim cjelinama: Hrvatsko primorje, Lika i sjeverna Dalmacija, dakle japodsko i liburnsko područje; Srednja Dalmacija s brojnim nalazima iz Trogira, Salone, Dioklecijanove palače u Splitu; srednjodalmatinski otoci, među kojima se brojem egipatskih predmeta posebno ističe otok Hvar; južna Dalmacija; područje Bosne; istočno granično područje Ilirika - granično područje provincija Dalmacije i Mezije; gornja Panonija - južno područje, sa značajnim nalazima iz

Ljubljane (*Emona*), Ptuja (*Poetovio*), Siska (*Siscia*); donja Panonija - njezino južno područje s nalazima iz Slavenskog Broda, Osijeka, Srijemske Mitrovice. Ti spomenici govore o vjericima koji daju svoje zavjete egipatskim božanstvima, o kulturnim mjestima i zajednicama vjernika, o ljudima koji nose egipatska teoforična imena. Oni također svjedoče i o razgranatim trgovačkim vezama i razvijenoj obrtničkoj proizvodnji.

Očita je međusobna disproporcija u broju spomenika u pojedinim područjima. Stanovita je koncentracija egipatskih tragova osobito uočljiva u većim gradovima - gospodarskim ili političkim centrima koji su privlačili stanovništvo iz svih područja Carstva. Grčki gradovi na Jadranu, ponajprije *Issa* (Vis) i *Pharos* (Stari Grad na Hvaru) od osnutka tijekom 4. stoljeća prije Krista, kao sastavni dijelovi grčkog svijeta, susreću se s egipatskom umjetnošću i kultovima. Zanimljivo je da su u *Pharosu*, prema iznesenoj građi, tragovi egipatske umjetnosti i religije mnogo izraženija nego na otoku Visu.

Ipak, pravo širenje egipatskih božanstava počinje tek u vrijeme rimske vladavine ovim prostorima. Osim Izide, same ili u paru sa Serapisom, štuju se i Harpokrat i Anubis, Bes, Nefertum i sinkretistički Hermes-Thot, Jupiter-Amon. Vrlo je zanimljiva i pojava kulturnog sinkretizma Besa sa Silvanom.

Posljednje poglavlje govori o ljudima, dakle onima koji su egipatske kulture prakticirali, ali i onima koji su sakupljali umjetničke predmete iz Egipta, naprosto kao kolekcionari. Natpisi s teoforičnim egipatskim imenima govore i o prisutnosti osoba egipatskog podrijetla u Iliriku. Najčešće su to bili trgovci, mornari, robovi, ljudi koje je sudbina donosila i do naših obala.

Štovatelji egipatskih kultura pripadali su svim društvenim slojevima. Autor otkriva stanovitu demokratičnost egipatskih vjerovanja.

Među pripadnicima i poklonicima egipatskih kultura, ljudima koji su ostavljali svoje zavjete i molbe širem krugu egipatskih božanstava, bilo je i robova i uglednih građana. Tu demokratičnost potvrđuje i prisutnost žena i djece u izidinskim i drugim egipatskim kultovima.

Posebno su zanimljiva autorova razmatranja o odnosu kulta egipatskih božanstava i autohtonih kultura domorodačkih zajednica. Vrlo je često bilo preplitanje egipatskih božanstava s grčkim, rimskim i ilirskim božanstvima. Vjerovanja u božanstva Izidinskog kruga i ostale egipatske bogove nalazila su često plodno tlo u vjerovanjima u domaća, epihorska božanstva. To ilustrira i odnos egipatske Izide i liburnskih ženskih božanstava, posebno liburnske Venere Anzotike. Rimski je izidinski kult u tome odnosu vjerojatno odigrao ulogu posrednika.

Egipatska su vjerovanja bila samo dio bujnog religijskog mozaika antičkog svijeta, ali su i tragovi egipatskih kultura važni pokazatelji svekolikog društvenog, gospodarskog, političkog, kulturnog i religioznog života ljudi koji su nastavili antički Ilirik. Autor je iz te bogate građe uspio pročitati neprocjenjive podatke o čovjeku i njegovim vjerovanjima, njegovoj umjetničkoj i svakodnevnoj djelatnosti.

Ova je knjiga vrlo vrijedan doprinos poznavanju istočnih kultura na prostoru Ilirika u rimsko doba. Njome smo dobili vrijednu sintezu o zastupljenosti egipatskih vjerovanja i uopće egipatske civilizacije na području Ilirika. Kvalitetan slikovni materijal, sedamdeset i osam tabli s odličnim crno-bijelim fotografijama upotpunjuje skladno oblikovanu cjelinu knjige. Knjiga je opremljena i sažetkom na francuskom jeziku te kazalima osobnih imena, zemljopisnih naziva, imena božanstava i kulturnih pojmova, što svakako olakšava čitateljevo putovanje Izidinim tragom.

Boris Olujić, Odsjek za povijest, Sveučilište u Zagrebu.

LJUDEVIT KRMPOTIĆ (priredio i preveo). *Spon, Adam, Cassas i Lavalée u Hrvatskoj*. Hannover – Čakovec, 1998: Nakladni zavod Hrvatski zapisnik. Tisak: Zrinski d.d. Čakovec. Folio, 357 + 45 str., brojne ilustracije. Predgovor: Zvonimir Bartolić.

LOUIS KROMPOTIC (herausgegeben und bearbeitet von ...). *Antike Architektur in Kroatien in Berichten*. Spon – Adam – Cassas – Lavallée. Mit einem Vorwort von Mag. Vesna Girardi-Jurkić, Botschafterin und Ständige Vertreterin der Republik Kroatien bei der UNESCO, Paris und vom Prof. Helmut Buschhausen, Wien, sowie einer Einleitung von Dr. Louis Krompotic, Dr. Ivan Mirnik und Prof. Mikica Maštrović. Tisak: Zrinski d.d. Čakovec. Folio, 357 + 60 str., brojne ilustracije. Hannover, 1998: HZ. (Njemačko izdanje)

Dr. Ljudevit Krmpotić (u inozemstvu nosi ime Louis Krompotic), po zvanju liječnik, od 1961. god. u inozemstvu, živi u Hannoveru, prihvatio se vrlo ozbiljnog i odgovornog zadatka, a to je predstavljanje Hrvatske prošlosti objavljivanjem prijevoda već postojećih starih putopisnih djela o Hrvatskoj, ali i sasvim novog, nepoznatog materijala. Koliko god on volio svoju struku i u njoj prednjačio, nije rijetkost kad liječnik nađe svoj "ventil" na nekom drugom polju, daleko od ljudske krkhoe i bijede koju gleda svakodnevno na radnome mjestu – pogledajmo samo sastav davno osnovanog uglednog Društvenog orkestra Hrvatskog glazbenog zavoda u Zagrebu (1827.), u kojem su liječnici oduvijek zauzimali vrlo visoki postotak. Prvo, upravo monumentalno, djelo folio formata tiskano je, u kod već spomenute izdavačke kuće 1997. god. pod naslovom "Izvjestaji o utvrđivanju granica Hrvatskog Kraljevstva od 16. do 18. stoljeća". Sadrži 379 + 43 stranice, 290 faksimila, odnosno reprodukcija u boji raznih zemljopisnih karata, tlocrta, perspektiva, presjeka i sl. utvrda, te 36 ilustracija osoba koje su tijekom 16. i 17. st. odigrale važnu ulogu u povijesti našeg dijela Europe, kao i prijevode nekoliko službenih izvješća o utvrđivanju gra-

nica tijekom turskih ratova, predgovore, uvodne tekstove i sl. Reproducirani materijal čuva se pretežito u Austrijskom ratnom arhivu, Austrijskoj nacionalnoj knjižnici i Povjesno-umjetničkom muzeju u Beču, ali i u još nekim ustanovama u Beču, Dresdenu, Göttingenu, Hannoveru, Herzogenratu, Londonu, Ljubljani, Karlsruhe, Wolfenbüttelu, te Zagrebu.

Druga po redu tiskana knjiga, nešto manje skupi, ali isto tako zahtjevni pothvat od prvoga, isto je tako od velike vrijednosti. Započinje s predgovorom (Z. Bartolić, str. VII-XI), uvodom (Lj. Krmpotić, str. XIII-XXIV), te životopisima auktora (Lj. Krmpotić, str. XXXV-XLI), te "nekim manje poznatih ličnosti koje se spominju u radovima ove zbirke" (str. XLI-XLV). Dalje je knjiga raščlanjena kronološki prema auktorigma izvornika: I. Spon - Wheler: Put po Dalmaciji (str. 1-43), II. Adam – Clérissseau: Ruševine palače cara Dioklecijana u Splitu (str. 45-121), III. Cassas – Lavallée: Put po Istri i Dalmaciji (str. 123-351), te kazalo (str. 353-357). Uvod i životopisi auktora izvornika i drugih osoba pokazuju široki dijapazon humanističkog obrazovanja pisca kao i njegovo odlično poznavanje stranih jezika, što je sve kod današnjih generacija skoro nepostojeće nakon više desetljeća nesretnih eksperimenata na polju osnovnog, srednjeg i visokog školstva u Hrvatskoj, s katastrofalnim posljedicama i mnogim izgubljenim generacijama.

Prvo djelo, nama svima poznat *Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grèce, et du Levant, fait aux années 1675. & 1676. par Jacob Spon Docteur Medecin Aggrégé à Lyon, et George Wheler Gentil-homme Anglois* obrađen je i reproduciran prema njegovu izdanju iz 1679. god., tiskanom kod Henryja i Theodora Booma u Amsterdamu, kakvog posjeduje Arheološki muzej u Zagrebu još od Ljubićevih vremena. Kako se vidi iz sačuvanog potpisa, zagrebački su primjerci oba sveska djela nekada bili vlasništvo poznatog engleskog arheologa i numizmatičara Johna Evansa, oca Arthurova. Veličina izvornog izdanja od 75 x 131 mm prezentirana nam je u novom izdanju u formatu od 290 x 420 mm, te je slika pročelja hrama

Augusta i Rome u Puli s veličine 64 x 118 mm povećana na 181 x 333 mm, a npr. prikaz Dioklecijanove palače s 139 x 119 mm povećan na 261 x 225 mm, te djeluju mnogo efektnije, vjerojatno onako, kako bi to poželjkivao davno pokojni Spon.

Drugi glavni dio, s prijevodom Adamova teksta (London, 1764) sadrži i reprodukcije predivnih Clérissimeau-ovih, odnosno Bartolozzije-ovih bakroreza, reproducirane u smanjenom obliku. Lj. Krmptić je dao i faksimil popisa pretplatnika, što daje knjizi poseban čar – isto tako je i nešto dalje dat popis pretplatnika Lavalée-Cassasove knjige. Table iz Adamova djela reproducirane (61 komada) su u različitim mjerilima, s čime se jedan vrstan arhitekt kao što je on bio, sigurno ne bi saglasio, ali ipak mogu neupućenom čitatelju pružiti uvid u bogatstvo sadržaja samog izvornika. Isto tako ni današnji papir (tzv. *Kunstdruck*) nema onu opipljivost i gipkost, kao što to ima stari, požutjeli papir, koji se nekada davno pravio iz odbačenih krpa.

Njemačko izdanje sadrži i reprodukciju dvadeset tabli unikatnog izdanja Adamova djela, tiskanog u Livornu 1784. godine, koje se već odavno čuva u biblioteci Arheološkog muzeja u Zagrebu (pp. L-LXIX). Njime se nedavno pozabavio i Iain Brown, stručnjak Škotske nacionalne knjižnice u Edinburghu (Iain BROWN. *Spalatro redivivus. An Italian reworking of Robert Adam's plates of Diocletian's Palace. Apollo*, January 1998: 32-36).

Treće djelo – izvorno u dva sveska folio formata (Paris, 1802) - također se sastoji od dva glavna dijela. U prvom je prijevod Lavaléeova opširnog povijesnog teksta, koji već odavna nema osobite znanstvene vrijednosti, ali je vrlo zanimljiv sam po sebi, poglavito kao svjedočanstvo jednog vremena. Samim pak Cassasovim ilustracijama, što ih je 1782. god. naručio Josip II., car Svetog Rimskog Carstva, a kralj Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, neki su stručnjaci, kako hrvatski, tako i strani, osporavali umjetničku, pa čak i dokumentarnu vrijednost. Danas nam se takva strogost donekle

čini pretjeranom, jer su bakrorezi dobili privlačnu patinu davno prohujalog vremena.

U novom izdanju iz 1997. god. reproducirani su u smanjenom mjerilu (142 slike), koje varira od bakroreza do bakroreza. Tako npr. ploča izvorne gravire s pogledom na sjeverni bedem Dioklecijanove palače (No. 55) ima dimenzije 642 x 211 mm, a ona reproducirana (T. 109, str. 320) 348 x 118 mm, a "*Vue de l'intérieur du temple de Jupiter à Spalatro*" (No. 48) u izvorniku ima veličinu 246 x 431mm, dok su dimenzije u novom izdanju (T. 120, str. 331) 200 x 348 mm. Treba također istaknuti da su su table novog izdanja ponekad pretamne.

Opisano djelo od velike je važnosti, kako za Hrvatsku, tako i za inozemstvo. Tko već u današnje vrijeme može doći do originalnih izdanja tih triju kapitalnih djela o primorskom dijelu Hrvatske? Lj. Krmptić je širim krugovima čitatelja približio rijetke, brižno čuvane stare knjige, a prijevodom na hrvatski (i njemački) jezik prebrodio jezični jaz. Ne bi bilo iskreno, a niti bi bilo znanstveno ispravno propustiti prigodu upozoriti i na neke manjkavosti hrvatskog izdanja knjige. Vrlo je lako uočiti niz pogrešaka, a osobito nesustavnost i neujednačenost kod pisanja antičkih imena, poglavito kad je riječ o imenima nekih rimskih careva. Spomenute manjkavosti se osjećaju u svezi s finesama danas uvriježenog načina pohrvaćivanja grčkih i latinskih imena, kako u nominativu, tako i u drugim padežima. U njemačkom izdanju sve su te greške ispravljene. Najteže je dakako prevoditi poeziju, ali ni duh proze nije uvijek lako prenijeti iz jednog jezika u drugi. U svakom slučaju mišljenja smo da je Lj. Krmptiću to dobro uspjelo, ali smatramo da nije smjelo doći do pojedinih neprimjerenih zahvata u auktorov tekst, jer on uvijek mora u cjelosti odgovarati izvorniku. Stoga vjerujemo možda da bi i vizualni i grafički dojam bio bolji da je priređivač svoje komentare izdvojio iz glavnine teksta, umjesto da ih je odvojene zagradama uklopio u auktorski tekst. Komentari se naime obično pojavljuju u obliku bilješki na dnu stranice, ili na kraju teksta, što je svakako znatno prikladniji način komentiranja osnovnog tek-

sta, a isto se odnosi i na izvorne oblike nekih termina ili imena.

Izdanje knjige o kojoj je riječ pratila je također i izložba Cassasovih bakroreza u vlasništvu Lj. Krmpotića, a bila je prikazana u više hrvatskih gradova (Zagreb, Zadar, Pula, Dubrovnik, Split, Šibenik). Katalog izložbe tiskan je na hrvatskom i njemačkom jeziku: *L.F. Cassas. Izložba bakroreza. Povodom knjige Spon, Adam, Cassas i Lavallée u Hrvatskoj. Priredio Dr. Ljudevit Krmpotić. Nakladni zavod Hrvatski zapisnik. Hannover – Čakovec, 1998.* i *L.F. Cassas. Ausstellung von Graphiken. Anlässlich der Neuerscheinung der Buches "Antike Architektur in Kroatien. Zusammengestellt und präsentiert von dr. L. Krmpotic. HZ-Verlag, Hannover – Čakovec.* Hrvatsko izdanje sadrži 84 stranice (33 stranice teksta različitih autora i reprodukcija 41 bakroreza, kao i njihov opis iz pera Mikice Maštrović), a njemačko izdanje 96 stranica.

Potrebno je naposljetku istaknuti da je neprijeporna zasluga Lj. Krmpotića što je, uz ostalo, iz dubine zaborava izvukao, sabrao, obradio, komentirao, preveo i tiskao nekoliko razasutih putopisnih tekstova nadvojvode Ludwiga Salvatora (*4.VIII.1847 +21.X.1915) u jednoj knjizi, isto tako na oba jezika. Ludwig Salvator, nadasve neobična i ekscentrična osoba, opisao je naime riječju i crtežom, na svoj

osebujan, nama ne uvijek prihvatljiv način, neke dijelove priobalne Hrvatske (LUDWIG SALVATOR V. HABSBURG. *Jahtom duž hrvatske obale 18870.-1910. Preveo, priredio i uvod napisao Dr. Ljudevit Krmpotić. Predgovor: Dr. Ivan Mustać. Hannover – Čakovec, 1998: Hrvatski zapisnik. Naslov njemačkog izdanja glasi: ERZHERZOG LUDWIG SALVATOR VON HABSBURG. Mit der Jacht entlang der kroatischen Küste (1870-1910). Herausgegeben, bearbeitet und mit einer Einleitung versehen von Dr. Louis Krmpotic. Mit einem Vorwort von Mag. Ivan Mustać. Hannover – Čakovec, 1998: Hrvatski zapisnik).*

Nakladni zavod Hrvatski zapisnik i dalje tiska vrijedne priloge. Spomenimo i arak s faksimilom kopija pisama i slobodnije oblikovani prijevod (Babin, Krmpotić, Mrkonjić) iz Vatikanskih registara (*Registra vaticana*) br.1, koje je papa Ivan VIII. uputio hrvatskom knezu Branimiru i ninskom biskupu Teodoziju 7. lipnja 879. godine. Na tom arku se nalaze komentari Tihomila Maštrovića, Tomislava Mrkonjića i Ljudevita Krmpotića, kao i transkripcija i prijevod pisama. Ova su pisma od kapitalne vrijednosti za povijest hrvatske države. Arak je tiskan u povodu proslave što je 30. svibnja 1998. održana pod naslovom "Nin – najstariji hrvatski kraljevski grad".

Ivan Mirnik – Ante Rendić-Miočević

LÁSZLÓ KOVÁCS - A kora Árpád-kori pénzverésről. (O kovanju novca za vladavine prvih Arpadovaca). Format A-4. Stranica 406 + 20 tabli kvalitetnih fotografija novca. Izdavač: Institut za arheologiju Mađarske akademije znanosti. Serija: *Varia archaeologica Hungariae* - 7 Budapest, 1997.

Studija obuhvaća i obrađuje emisije mađarskog novca za vrijeme vladavine njihovih prvih kraljeva, tj. od Stjepana VI. (997-1038) do Bele II (1131-1141). Prikazuje se samo novac iz fundusa Numizmatičkog odjela Mađarskog narodnog muzeja, i to jedino oni primjerci kojima je poznato podrijetlo (mjesto nalaza). Nisu obrađeni tzv. anonimni denari koji se javljaju u optjecaju potkraj toga perioda, tj. rijekom prve polovine XII. stoljeća. Fundus Numizmatičkog odjela posjeduje gotovo 40.000 primjeraka tih denara koji su samo djelomice obrađeni. U obrađenom materijalu znan je postotak nesigurnih atribucija. Kovács prihvaća katalogizaciju L. Huszára i u svom djelu obrađuje novac od H-1 do H-54. Osobno je proučio, promjerio i izvagao 4114 komada novca. Sve te kovanice, bez obzira na veličinu, masu ili finoću srebra, naziva denarima. Navodi i imitacije prvog mađarskog denara (H-1), nalazi kojega su veoma često u sjeverozapadnoj Europi, posebice u Danskoj i Švedskoj.

Početak kovanja mađarskog novca datira oko 1000. godine. Ova bi se studija, uvjetno, mogla nazvati deskriptivno-morfološko kronološkom studijom. Autora ponajviše zanima novac kao numizmatički objekt, koji nastoji, prema svojim kriterijima svrstati u vrijeme i prostor, ne zanimajući se pritom previše na vrlo značajnu ulogu novca kao općega ekvivalenta vrijednosti u privrednom, političkom i sociološkom aspektu naroda. Čak što više, čini se da on i o tim aspektima piše jedino kad ih ne može izbjeći, i tada ih prikazuje, moglo bi se reći, lapidarno. Tek nepuna jedna trećina studije, koja opseže 406 stranica, originalan je autorov tekst. Sažetak na njemačkom jeziku je vrlo opširan (tridesetak stranica punog teksta), tako bi se mogao prihvatiti kao samostalni izvorni rad, za razumijevanje kojega nije potrebno

poznavanje mađarskog jezika na kojem je pisana studija. Kovács uz tekst daje 99 tabela, 24 topografska crteža i crteža kovanica. Osobito su opširne i mnogobrojne "osvrtnice" (fusnote) - ima ih 2151 - tiskane petitom. Njima potkrepljuje svoje tvrdnje i zaključke. Djelo je, zapravo, namijenjeno uskom krugu čitatelja, dakako muzealcima, ponajprije numizmatičarima. Kolekcionare ne može previše zainteresirati to djelo, jer je preopširno, teško upotrebljivo zbog jezične barijere.

U studiji je navedeno i nekoliko nalaza s područja Hrvatske. To su uglavnom pojedinačni grobni nalazi u sjevernom hrvatskom međurječju Drava - Sava (Slavonija), i to u najistočnijim područjima. Najzapadniji je nalaz iz okolice Slatine.

Autor kronološki obrađuje materijal prema vladarima, dajući sažete prikaze o njima i novcu koji su oni kovali. Kritički obrađuje sva ranija gledišta i stavove; počesto se s njima ne slaže, ali rijetko daje decidirano svoje mišljenje. Minuciozno obrađuje svaki tip novca, kao i sve poznate varijante. Gotovo za svaki tip novca daje podatak - tko, gdje i kada je prvi publicirao odnosnu kovinu.

Posebnu pažnju posvećuje Kovács kronologiji kovanja pojedinih tipova novca. Osobito ga interesira redosljed kovanja varijanti. Iako to izričito ne naglašava, izgleda da teži pronalaženju prvotnog kalupa za svaki tip novca (Urstempel).

Ni Kovács u svojoj studiji ne daje decidirani odgovor što je bio uzrok imitiranju prvog mađarskog novca u zapadnoj Europi, posebice u Danskoj i Švedskoj. Ne slaže se s mišljenjima drugih autora, ali ne iznosi svoje vlastito.

Smatra dokazanim da je prva i jedina kovanica u početku bila u Esztergomu. No pretpostavlja da je kasnije osnovna kovnica i u Székesfehéváru. No za tu tvrdnju nema dovoljno argumenata.

U periodu obuhvaćenom Kovácsom studijom pojedini su vladari davali svojim sinovima, uglavnom presumptivnim nasljednicima, pojedine dijelove države da njima gotovo auto-

nomno upravljaju. Takav teritorij zvao se *ducatus*, a upravitelj je nosio titulu *dux*. Pojedini su kraljevi davali tim svojim sinovima i pravo kovanja novca, već na samom početku stvaranja mađarske države, kada su Mađari azijski sistem nasljeđivanja zamijenili europskim modelom.

Iako ova studija s povijesnog i numizmatičkog gledišta zahvaća kratak vremenski raspon sa ciljem da se na temelju iznesenih podataka dadu neki prihvatljivi zaključci o odnosima Hrvatske i Mađarske, ipak postoje određene indicije koje daju pravo na određene pretpostavke. Tako bih se usudio ustvrditi da nakon spornih *Pacta conventa* nisu nastale nikakve političke, gospodarske, sociološke, demografske i ine promjene u međuriječju Drava - Sava (kasnije nazvan Slavonija). To je područje bilo i ostalo hrvatski teritorij, za koji ni sami Mađari nisu pokazali neki posebni interes.

Studijom su obuhvaćene i lokacije u Hrvatskoj, gdje su nađeni mađarski novci iz tog perioda (1000-1141. god.). To su: BIJELO BRDO, općina Osijek, Ulica velika Venecija. Grobni nalazi. U 107 arheološki obrađenih grobova u 2 groba je nađen po 1 mađarski denar u ruci mrtvaca. Jedan s Legendom REX ANDREAS (H-8) kralja Andrije I (1046-1060), a drugi s legendom BELA DUX (H-11), kneza

Bele (1048-1060). Na tom lokalitetu počelo se pokapati pučanstvo od 10 st. (?).

CIGANKA, općina Slatina - Mearna. Samo na crtežu br. 13 naznačeno je da je to grobni nalaz, gdje je pronađen denar s legendom BELA DUX (H-11). To je i najzapadniji nalaz mađarskog novca u Slavoniji.

ERDUT (Erdö), općina Osijek. Hóman i F.K. Nuber priopćavaju da su u okolini Erduta u razasutom nalazu nađeni anonimni denari iz XII. stoljeća.

SUZA (Csúza), općina Beli Manastir, vinograd Kedves Sandora. Samo je na topografskom crtežu br. 16 registriran denar kralja Salamona (1063-1074). Grobni nalaz.

SVINJAREVCI, općina Vukovar, Denar s legendom BELA DUX. Grobni nalaz.

ZMAJEVAC (Vörösmart), Baranja. Spominje nalaz (neodređen broj denara) koji su nađeni u okolici tog mjesta, bez naznake kataloškog broja.

Napomena:

Teritorijalno-administrativna pripadnost navedenih lokaliteta doslovno je preuzeta iz mađarskog teksta. Vjerojatno ti podaci danas više nisu točni. Budući da nisam mogao doći do sigurnih i točnih podataka, to ostavljam čitatelju da ih sam revidira, ako su za njega bitni.

Ladislav Korčmaroš

POPIS KRATICA - ABBREVIATIONS

Cf.: Otto v. MÜLLER – Wolfram NAGEL – Eva STROMMENDER. Sigelschlüssel der archäologischen Literatur. *Acta Praehistorica et Archaeologica* (Berlin), 9-10/1978-79: 167-383; *Numismatic Chronicle* (London), 156/1996: xiv-xvi; *American Journal of Archaeology* (Princeton, NJ), 62/1958, 1: 1-8; 80/1976, 1: 3-8.

AA – *Archäologischer Anzeiger*. (Berlin).

AbhBAW – *Abhandlungen, Bayerische Akademie der Wissenschaften (Philosophisch-historische Klasse)*. (München).

AcAn – *Acta Antiqua. Academia Scientiarum Hungarica*. (Budapest).

ActaAHung – *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*. (Budapest).

ActaAKøb – *Acta Archaeologica*. (København).

ActaGothob – *Acta Universitatis Gothoburgensis. Göteborgs Universitets årsskrift*. (Göteborg).

ActaInstRomFin – *Acta Instituti Romani Finlandiae*. (Helsinki/Helsingfors).

AEM – *Archäologisch-epigraphische Mittheilungen aus Oesterreich-Ungarn*. (Wien).

AJA – *American Journal of Archaeology*. (Princeton, N.J.).

AnÉp – *L'Année épigraphique*. (Paris).

ANSMN – *American Numismatic Society, Museum Notes*. (New York).

AntAlt – *Antichità Altoadriatiche*. (Aquileia).

Antheus – *Antheus. Communicationes ex Instituto archaeologico Academiae scientiarum Hungaricae*. (Budapest).

ArchAustr – *Archaeologia Austriaca*. (Wien).

ArchAustrMon – *Archaeologia Austriaca: Monographien*. (Wien).

Archaeology – *Archaeology* (New York).

ArchÉrt – *Archaeologia Értesítő* (Budapest).

ArchKorr – *Archäologisches Korrespondenzblatt*. (Mainz)

AJug – *Archeologia Jugoslavica*. (Beograd).

ALaz – *Archeologia Laziale*.

AP – *Arheološki pregled*. (Beograd-Ljubljana).

ARadRaspr – *Arheološki radovi i rasprave*. (Zagreb).

Argo – *Argo*. (Ljubljana).

Arheologija – *Arheologija*. (Sofija).

ATr – *Archeografo Triestino* (Trieste).

AttiIstr – *Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria*. (Venezia).

AttiRov – *Atti del Centro di ricerche di Rovigno*. (Trieste).

AttiTrieste – *Atti dei Civici musei di storia ed arte di Trieste*. (Trieste).

ASAE – *Annales du Service des Antiquités de l'Égypte*. (Le Caire).

AUG – *Acta Universitatis Gothoburgensis. Göteborgs Höskolas årsskrift*. (Göteborg).

- AVes* - *Arheološki vestnik*. (Ljubljana).
- Balcanica* – *Balcanica*. (Beograd).
- BAR* - *British Archaeological Reports, International Series*. (Oxford).
- BASD* – *Bulletino di archeologia e storia dalmata* (Split).
- BMC* – *British Museum Catalogue*. (London).
- BMFr* - *Blätter für Münzfreunde*. (Dresden).
- Bilten HAZU* - *Bilten HAZU*. (Zagreb).
- BRGK* – *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts*. (Frankfurt/Main – Berlin).
- BSFN* – *Bulletin de la Société française de numismatique*. (Paris).
- CH* – *Coin Hoards*. (London).
- CINCR* - *Commission Internationale de Numismatique, Compte rendu*. (Wetteren, Belgique).
- CIL* – *Corpus Inscriptionum Latinarum*.
- CNI* – *Corpus Nummorum Italicorum*.
- CCP* - *Croatica christiana periodica*. (Zagreb).
- Dacia* – *Dacia*. (Bucuresti).
- Diadora* – *Diadora*. (Zadar).
- DissHalle* – *Dissertationes*. (Halle).
- DissMon* – *Dissertationes Monographiae*. (Beograd).
- DissPann* – *Dissertationes Pannonicae*. (Budapest).
- Djela CBI* – *Djela Centra za balkanološka ispitivanja*. (Sarajevo).
- DüAW* – *Denkschriften der Österreichischen Akademie der Wissenschaften*. (Wien).
- DOC* – *Dumbarton Oaks Catalogue*.
- Dometi* - *Dometi*. (Rijeka).
- DOP* – *Dumbarton Oaks Papers*. (Washington, DC).
- EphEp* – *Ephemeris Epigraphica*. (Berlin).
- FMRD* – H. GEBHARD – K. KRAFT et alii (edd.). *Die Fundmünzen der römischen Zeit in Deutschland*. Berlin, 1960-.
- FÖ* – *Fundberichte aus Österreich*. (Wien).
- FolArch* – *Folia Archaeologica*. (Budapest).
- FontAH* – *Fontes Archaeologiae Hungariae*. (Budapest).
- GCBI* – *Godišnjak. Centar za balkanološka ispitivanja ANUBiH*. (Sarajevo).
- GeolVj* - *Geološki vjesnik*. (Zagreb).
- Germania* - *Germania*. (Frankfurt/Main).
- Glotta* – *Glotta*. (Göttingen).
- GZM* – *Glasnik zemaljskog muzeja*. (Sarajevo).
- HBN* - *Hamburger Beiträge zur Numismatik*. (Hamburg).
- HistAnt* - *Histria Antiqua*. (Pula).

- HistArch** - *Histria Archaeologica*. (Pula).
- HOMÉ** - *A Herman Otto Múzeum Évkönyve*. (Pécs).
- IG** - *Inscriptiones Graecae*.
- ILS** - H. DESSAU. *Inscriptiones Latinae Selectae*.
- IstZb** - *Istarski zbornik* (Pula).
- IzdHAD** - *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*. (Zagreb).
- Iz starog i novog Zagreba*. (Zagreb).
- IBAI** - *Izvestija na Blgarskaja arheologičeski institut*. (Sofija).
- IID** - *Izvestija na istoričeskoto društvo*. (Sofija).
- JfNG** - *Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte*. (München).
- JHS** - *Journal of Hellenic Studies*. (London).
- JMS** - *Journal of Mithraic Studies*.
- JÖAI** - *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Instituts*. (Wien).
- JÖAIBeibl** - *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Instituts. Beiblatt*. (Wien).
- JPMÉ** - *A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve*. (Pécs).
- JRA** - *Journal of Roman Archaeology*. (Ann Arbor, Michigan).
- JRS** - *Journal of Roman Studies*. (London).
- Klio** - *Klio*. (Leipzig/Berlin/Wiesbaden).
- LIMC** - *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae*.
- LVN** - *Litterae Numismatae Vindobonenses*. (Wien).
- LRBC** - R.A.G. CARSON - P.V. HILL - J.P.C. KENT. *Late Roman Bronze Coinage*. London, 1962.
- Ljetopis JAZU** - *Ljetopis JAZU*. (Zagreb).
- MAA** - *Macedoniae Acta Archaeologica*. (Skopje).
- MdI** - *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts*. (Berlin).
- MCC** - *Mitteilungen der K.K. Central-Commission zur (für) Erforschung und Erhaltung der Kunst- und Historischen Denkmale*. (Wien).
- MdI** - *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts*. (Berlin).
- MFME** - *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve*. (Szeged).
- MIB** - W. HAHN. *Moneta Imperii Byzantini*. Wien, 1972-.
- MittArchInst** - *Mitteilungen des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften*. (Budapest).
- MÖNG** - *Mitteilungen der Österreichischen Numismatischen Gesellschaft*. (Wien).
- MPK** - *Mitteilungen der Prähistorischen Kommission*. (Wien).
- Münzstudien** - *Münzstudien*. (Halle/Saale).
- Muzeji** - *Muzeji*. (Zagreb).
- MZK** - *Mitteilungen der K.K. Zentralkommission für Denkmalpflege*. (Wien).
- NarStar** - *Narodna starina*. (Zagreb).

- NC* – *Numismatic Chronicle*. (London).
- NK* – *Numizmatikai Közlöny*. (Budapest).
- NotNum* – *Notae Numismaticae. Zapiski numizmatyczne*. (Kracow).
- Numizmatičar* – *Numizmatičar*. (Beograd).
- Numizmatika* – *Numizmatika*. (Zagreb).
- NumVij* – *Numizmatičke vijesti*. (Zagreb).
- NZ* – *Numismatische Zeitschrift*. (Wien).
- ObHAD* – *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva*. (Zagreb).
- OpA* – *Opuscula archaeologica. Radovi Arheološkog zavoda Filozofskog fakulteta u Zagrebu*. (Zagreb).
- PamArch* – *Památky archeologické*. (Praha).
- PBSR* – *Papers of the British School at Rome*. (London).
- Peristil* – *Peristil*. (Zagreb).
- PodZb* – *Podravski zbornik*. (Koprivnica).
- Poročilo* – *Poročilo o raziskovanju neolita in eneolita v Sloveniji*. (Ljubljana).
- Prilozi* – *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*. (Zagreb).
- PriloziHvar* – *Prilozi povijesti otoka Hvara*. (Hvar).
- PriloziPUD* – *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*. (Split).
- Prinosi* – *Prinosi Odjela za arheologiju u Zagrebu*. (Zagreb).
- PZ* – *Prähistorische Zeitschrift*. (Wien).
- RadFilZad* – *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*. (Zadar).
- RadGO* – *Radovi Geografskog odjela*. (Zagreb).
- Rad JAZU* – *Rad JAZU*. (Zagreb).
- RadZad* – *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* (Zadar).
- RAr* – *Revue archéologique*. (Paris).
- RBN* – *Revue belge de numismatique*. (Bruxelles).
- RE* – Pauly- Wissowa – Kroll. *Real Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*.
- Revija* – *Revija* (Osijek).
- RIC* – H. MATTINGLY – E. SYDENHAM et alii. *The Roman Imperial Coinage*. London, 1923-
- RIN* – *Rivista italiana di numismatica*. (Milano)
- RN* – *Revue numismatique*. (Paris).
- RNSSP* – *Royal Numismatic Society Special Publications*. (London).
- RPC* – A. BURNETT – M. AMANDRY – P. RIPOLLÈS. *Roman Provincial Coinage*. London – Paris, 1992-
- RRC* – M.H. CRAWFORD. *Roman Republican Coinage*. Cambridge, 1974.
- RRCH* – M.H. CRAWFORD. *Roman Republican Coin Hoards*. London, 1989.
- SaalbJb* – *Saalburg Jahrbuch*. (Berlin).
- SenjZb* – *Senjski zbornik*. (Senj).

- Sirmium** – *Sirmium*. (Beograd).
- Situla** - *Situla. Razprave Narodnega muzeja v Ljubljani*. (Ljubljana).
- Sk** - Solinska kronika. (*Split*).
- SIAnt** – *Slavia Antiqua*. (Pozna/ Warszawa- Pozna).
- SlovArch** – *Slovenská archeológia*. (Nitra).
- SM** – *Schweizer Münzblätter*. (Zürich).
- SNG** – *Sylloge Nummorum Graecorum*.
- SP** - *Starohrvatska prosvjeta*. (*Split*).
- Spomenik SANU** – *Spomenik Srpske akademije nauka i umetnosti*. (Beograd).
- Spomenik SKA** – *Spomenik Srpske kraljevske akademije*. (Beograd).
- SSF** - *Societas Scientiarum Fennica. Commentationes Hummanarum litterarum*. (Helsinki/ Helsingfors).
- Starinar** – *Starinar*. (Beograd).
- StudArchASH** – *Studia Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*. (Budapest).
- StudCom** – *Studia Comitatus*. (Szentendre).
- Swiatowit** - *Swiatowit*. (Warszawa).
- ŠtudZvesti** - *Študijné zvesti*. (Nitra).
- SzolnokMMÉ** – *Szolnok Megyei Múzeumi Évkönyve*. (Szolnok).
- VHAD** – *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva*, n.s. (Zagreb).
- VAHD** - *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* (*Split*).
- VAMZ** - *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3.s. (Zagreb.)
- VMKH** - *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske* (Zagreb).
- VMBP** – *Vijesti Muzeja Brodskog Posavlja* (Brod).
- VNAEN** - *La vie numismatique, Alliance Européenne Numismatique* (Bruxelles).
- WiadNum** – *Wiadomosci Numizmatyczne*. (Warszawa).
- WMBH** – *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Hercegovina*. (Wien).
- WNum** – *Wiadomosci Numizmatyczno-archeologiczne*. (Krakow).
- ZborASar** - *Zbornik ANUBH* (Sarajevo).
- ZborFilozFakLjublj** – *Zbornik Filozofske fakultete*. (Ljubljana).
- Zbor/nst Zad** - *Zbornik Instituta za historijske nauke*. (Zadar).
- ZfN** – *Zeitschrift für Numismatik*.
- ZM** - *Zalai Múzeum* (Zalaegerszeg).
- ŽA** – *Živa Antika* (Skopje).